

AGAGELDI ALLANAZAROW

ÇÖLÜŇ DEŇİZ GÜŇLERİ

POWESTLER,
HEKAÝATLAR,
ERTEKILER

Aşgabat
TDKP neşirýaty
2006

UOK 394.361
A48

Allanazarow Ag.

Çölüň deňiz günleri (Powestler, hekaýatlar, ertekiler).

A. TDKP - 2006

Garaşsyz, Bitarap Türkmen döwletiniň çagalary, zehinli ýazyjy Agageldi Allanazarowyň döredijiligi bilen ozaldanam giňden tanyşdyrlar. Onuň çagalara niýetläp taýynlan iki tomlugynyň bu ikinji kitabyna ýazyjynyň powestleri, hekaýatlarydyr pýesalary girizildi.

Ýazyjynyň bu eserleriniň birnäçesi dürli döwürlerde çet ýurt dilleriniň hem birnäçesine terjime edildi. Pýesalarynyň ona golaýy teatryň sahnasynda goýuldy.

***ŞOL BİR GEZEK
UÇAN IT***

Meniň size häzirki okamakçy bolýan eseriňiziň mazmunyny aýdyp bermek maksadym ýok. Ýöne ol eseriň gahrymany sadaja, şol bir wagtda bolsa batyrja, bir sebäp bilen asmana uçan Möngöz atly güjüjek hakyndaky hekayatyň welin size ýarajagyna ynanyaryn. Sebäp, bir asmana göterilmek gerek, ana, onsoň ozalky adaty zatlaryň hemmesi erteki täsinligine öwrülýär. Inň esasam, uçan mahalynda diýseň aýdym aýdasyň gelyär. Eýsem, senem şu zatlary arzuw etmeýärmiň näme?

Adam düýşünde ösýär. Agageldi Allanazarowyň «Şol bir gezek uçan it» atly kitaby size huşda ösmäge kömek eder. Hawa, meniň esasy aýdasym gelyän zatlarymyň biri-de, ine, şu: sen ata-eneňiň hem bu kitaby okamagyny sora. Şonda sen olaryňam pikirlerinde Möngöz ýaly uçup bagtyýar bolanlaryny görersiň.

Çagalara uly bolup görmegiň hökman bolşy ýaly, ululara hem çaga bolup görmek hökman.

Bu kitabyň hemişe ulularyň çagalar bilen duşuşyp, ýylgyryşyp, has gowy düşünişýän şol çatrygy - pursady bolmagyny isleýärin.

Çingiz AÝTMATOW,
ýazyjy.

ŞOL BIR GEZEK UÇAN IT (*Erteki-powest*)

I

Ol güjüjek Pendi çölünde süri maly bilen gonup-göçüp ýören bir çopanyň goşunda dünýä indi. Onuň enesi sürüdäki beýleki iki köpekden has duýgur hasaplanýan Lakma lakamly bir ganjykdy.

... Şol gün ýagyşly gündi. Ir ertirden üşüşip-çaşyşyp ugran bulutlar gijara ahyrsoňy bir netijä gelipdiler. Mahal-mahal ýyldyrym çakyp, onuň gazaby emer-damar bolup asmanyň ýüzüne ýaýraýardy. Şu pursatda töwerek biraz ýagtylyp, soňundan ýene-de gije bada-bat öz ornuny eýeleýärdi... Güjüjegin ilki gözünü açyp göreni it ysly süreniň içinde togarlanyşyp ýören özi ýaly üç sany güjüjek boldy. Bular onuň özi bilen bir günde doglan doganjyklarydy. Bir aýa golaý olar dört bolup bir enäni emipdiler. Ene süýdi ýyljakdy hem ýakymlydy. Eneňi emenden soň bir-ä ukyň tutýardy, ikinjidenem, garynjygyň tümmerýärdi. Güjüjekler üçin üçünji bir hezil zat, o-da oýundy. Olar

ýagdaý boldugy bir-birlerini dözer-dözmez dişleşip, basalaşyp oýnaýardylar. Gülükläni bári olaryň enesi-de goşdan uzak gitmezdi, hem-ä goşy saklardy, hemem özüniň çagalaryna göz-gulak bolup gezerdi.

Bir ýola çoluk oba gidende, bir wagtlar ýegeni bilen ogluna: «Ýazda size güjüjek getirip bererin» diýen sözünü ýatlap, güjüjekleriň iki sanysyny horjunyň bir gözüne salyp gitdi. Gülükleri alnan wagty topulmaz ýaly äňi eşegiň gara ýüpi bilen daňlan Lakma çopan dag aşyp ýüpden boşansoň, horjunda giden çagalarynyň yzyndan «taparyn» tamasy bilen kowup gitse-de, ýene-de gijara derek tapman çyňsap goşa öwrülip geldi.

Möngözlüje bilen onuň uýasy bolsa öz oba giden doganlaryny hemmeden öň unutdy. Birinjiden-ä, bu bolan zatlar entek olar üçin düşnüksiz, bolany-bolmadygy näbelli alasarmyk bir wakady. Ikinjiden bolsa, ol güjüjekleriň gitmegi mönlügi-sadalygy zerarly hemişe üleşikden öz paýyny doly alyp bilmeýän güjüjek üçin bähbit boldy. Şundan soň, enesiniň süýdi-de, mähri-de, onuň uýasyna-da, özüne-de bolelin ýetdi. Şeýle-de Möngözlüje entek dünýäde çopandyr çolukdan, sürüdir her gün onuň gapdaly bilen örä gidýän iki köpekden, tirkeşip goşa oduk-buduk çekýän eşekdir düýeden başga janly-jandaryň barlygyndan habarsyzdy. Möngözlüje üçinem, onuň

özünden çakgan uýasy üçinem dünýä töwerekdäki şu iki gyryň aralygynda ýerleşýärdi. Görmek üçin bolsa ýol söküp gitmelidi. Ýöne hemişe güjüjeklerinden dynmazjan bolup ýören Lakma olary gözünüň öňünden hiç ýere sypdyrmaýardy. Has-da Möngözlüjäniň mönlügi dünýäde erbetligiň barlygy hakynda hiç zat bilesi gelmeýänligi, hemmeleri öz göwnüne osup, oňat hasap edip ýörmegi ony hemişe alada goýýardy. Beýle mönlügiň ertirki günde, bu möjekler-itler iki tarap bolnup, ýaka tutuşylyp gyrç-ýary ýörlen döwürde gowulyk getirmejegi köpi gören Lakma aýandy. Möngözlüjäniň uýasy goýun-guzynyň, düýedir eşegiň ysyny bir-birinden aýyl-saýyl etmegi tiz öwrendi. Biraz soňrak bolsa ol enesi ýaly çopanam, çolugam ýatan yerinden ysyndan, aýak sesinden tanamagyň nötdesinden gelip tapawutlandy. Möngözlüje bolsa, özüniň mönlügi üçin, itleriň, hökmany bilmeli bolan bu endiklerini hem has soň öwrendi. Ýöne eneleri oturan-turan yerinde janygyp sakyrda-da, diňe Möngözlüje däl, onuň uýasam tä başlaryna iş düşýänçä, eneleriniň: «Duşman bardyr, ol siziň janyňyza-da kast edip biler, habardar boluň, hüşgär boluň!» diýen sözlerine ynanmadylar.

Ine, bir günem Möngözlüjäniň enesiniň hemişe garaşýan, Möngözlüje bilen onuň uýasy ikisiniň bolsa hiç wagt garaşmadyk betbagtçylygy boldy duruberdi.

Şol gün Möngözlüje ukudan turanda Gün eýýäm al-asman bilen tigirlenip barýardy. Güneş ýapyda ýaşayan nakys murtluja, daş sypaty ulumsyja alaka hin gazanda çykaran, indem gapdalynda depe bolup duran guma ýaplanyp, hondan bärsi bolup, sykylyk atyp, töweregi synlap durdy. Möngözlüje daşaryk çyksa-da çykdy welin, ol ýene-de bada-bat ýyljak ýatagyna dolanmak bilen boldy. Bu gün açyk gün bolanda bolsa alysdan üstüniň gary agaryp görünýän Garly dag tarapdan şemal öwüsýärdi. Şeýle bolanda bu töwerekde hemişe sowuk bolýardy. Möngözlüje ýene-de dört aýak-da, iki gulak bolup, ylgap, ligirdäp üşeyänini mälim edip, gelip enesiniň gujagynda ornaşdy. Möngözlüjaniň soragsyz gidip, daşardan üşäp gelenini görüp, hemişe her bir zatda onuň bilen basdaşlyk edýän uýasy oňa enesine bir zat diýdirmek üçin ýarym ýaňsy bilen gürledi:

- Ýeri, näme tiz dolandyň, geziberseň bolmaýamy?
- Sowuk-laý.
- Ejem saňa aýtmadymy näme?
- Men eşitmändirin...
- Bu mönlügiň bolsa bolmanda-da seniň ne-hä eşiden zadyň bor, ne-de bilen.
- Eşidýän, näme eşitmän, hüzirem eşidýän.
- Nämäni eşidýämiň?
- Senem az-kem dymmagy oňar, senem eşidersiň.

- Năme barmyş?

- Goňşy alaka hininiň gapdalynda durup, sesini howada hallanlatdyryp, sykylyk atýar.

- Hüm, onuň şol sykylyk atmadan başga başaryan zady barmy năme?

Gürrüniň çygry öz küreninden çykyp, iliň üstüne baransoň, çagalarynyň çitde-mit gürrünlerini göwnübirlik bilen diňläp ýatan ganjyk gobsundy-da, gybata ýazyp barýan gürrüniň öňüni dolady.

- Ýeri, ýeri, aşa geçibermăň, goňşular bilen işiňiz bolmasyn. Köp gepli bolsaňyz halamaryn. Her kim özüni oňarmalydyr. Her kim özüni oňaranlygynda, onda bu dünýäniň kem zady bolmazdy. Sizem özüňizi oňaryň, goňşularyň ýalagy bilenem işiňiz bolmasyn, aşy bilenem.

Şu gürründen soň Möngözlüjä-de, onuň uýasynda il gybatyny etmegiň gowy häsiýet dăldigi, gybat edilse, onuň enelerine ýaramajagy düşnükli boldy. Möngözlüje-de, onuň uýasy-da enelerini diňlănsoňlar dymdylar. Eneleriniň süňňünden göterilýăn ýylylyk birsalymdan olaryň ikisinem meýmiretdi.

Möngözlüje ikinji gezek öz uýasy bilen tirkeşip ýatakdan çykan mahaly ir ertirki içinden-bagryndan geçip barýan sowuk şemal indi ýagşy kiparlan ekeni. Töwerekdăki körpeçlerden guzujyklaryň măleşýăn sesleri eşidilýărdi. Ýeriň süňňi ýylapdyr. Ýene-de bir

gowulyk, bu gün hemişe güjüklere aýratyn bir mähir bilen seredýän çopan daýy hem goşda galypdyr. Ol ýene-de goýun soýsa, Möngözlüje bilen onuň uýasyny ganlyja et bilen naharlar... Çopan olarda çaga täsinlikleri bolany üçin eý görýärdi. Çopana olar özleriniň tomalanyp ýörüşleri bilen obadaky naşyja agtyjaklaryny, olaryň oýunlaryny ýatladýardylar. Lakma çopanyň beýle ýanynda özüleri üçin ýalak diýlip goýlan bir gulagy uçan çoýun gazana tumşugyny sokup, bir zatlar tamşanýan ekeni. Möngözlüje bilen uýasy ony görüp, ibirtde-zibirt bolşup, ýal iýmäge howlukdylar. Şol arada gapdaldan goňşy alakalaryň howsalaly sykylygy eşidildi. Olar gorkuşyp kürseşip, hinlerine özülerini başaşak urdular. Möngözlüje ol ýerde näme bolýanyny bilmek üçin, ýeňsesine öwrülen mahaly, ýokardan äpet bir gara zadyň özüne ýakynlap gelýänini gördi. Depesinde turan güýçli pasyrdydan soň, ol özüniň aýagyny ýerden üzüp, göterilip barýanyny, uýasynyň bolsa indi çyňsap, holala basga düşüp enesine tarap gaçyp barýanyny, enesiniň näderini bilmän duran ýerinde ters aýlanyp pelesañ urýanyny gördi.

Ýüzugruna tokarja güjüjegi gapan garaguş ganatlaryny pelpelletdi-de, barha ýokaryk göterildi. Gömme nan edinmek üçin birýandan ot ýakyp, birýandan hamyr ýugrup oturan çopan elini hamyrdan

sogrup turan mahaly, oljasy oňan garaguş eýýäm arany esli açypdy. Çopan tüpeňe ýapyşsa-da onuňam haýry degmedi, garaguş eýýäm allowarradady.

Lakma güjüjegini halas etmek üçin garaguşuň yzyndan birsalym o ýapydan bu ýapa tüwdürilip ylgansoň, onuň bilen giden Möngözlüjäni asmanda gözden ýitirip, näderini bilmän, bir ýapynyň üstünde asmana seredip çyňsap, jowranyp galdy.

Garaguşuň penjelän ýeri - iki bykyny birneme agyrýardy diýäýmeseň, uçmak Möngözlüjä ýarady. Häzir ol mönlügi sebäpli enesinden, özi bilen çitde-mit bolşup oýnaýan uýasyndan, ömrüniň gowy günlerinden aýrylýanyndan bihabardy. Şeýle-de asmanyň mylaýym şemaly onuň ýüz-gözlerini sypalap, göwnüni göterýärdi. Bykynyndaky yzaly agyra döz gelmäge kömek edýärdi. Töwerek bolsa owsunyp, al-ýaşyl meýdan bolup ýatyr. Alaňdyr depeler bir-birine meňzeşip düňderilişip, düýe ýaly bolşup otyrlar. Bäý, özem olaryň köpdüğini, näçe köplügem bolsaň, her kime aýratynlykda bir düýe ýetjek. Möngözlüje hatda pikirinde şol depe-düýeleriň biriniň üstüne münübem gördi. Hemişe uzakdan örküji salgym atyp, agaryp görünýän Garly dag hem häzir hiç görülmedik bir alabeder haýwan bolup, garşydan çykyp, golaýlap gelýär.

- Gör, nähili hezillik. Wah, Möngözlüje bu görnüşi

enteklerem näler synlajakdy-la, ýöne bykynyndaky barha artýan agyry ony öz gününe goýmady.

- Eý, wäg-eý! - Möngözlüje başardygyndan ýokarsyna ýaýbaň ganatlaryny ýelpäp, uçup barýan garaguşa seredip, nägilelik bildirdi.

- Nämе bolanmyş? - Garaguş gyryljyk sesi bilen hondan bärsi bolup, kinaýa bilen onuň habaryny aldy.

- Gysaňda gaty gysýaň, onsoňam ýüzümi ýelpemäň nämе?

- Häý, sammyjak.

- Ejem-ä maňa «Mönjäm» diýýärdi.

- Ikisem bir zat.

- Aldama, ejem-ä beý diýmeýärdi. Wäk, ýöne gaty gysma!

- Gysamda nädersiň?

- Bilmedim.

- Sammyjak, sen sammyjak...

- Hä, ýadyma düşdi, gysma, wäk, gaharym geler.

- Gaharym geler diýsene, ýeri, senjagazyň gahary gelende nämе? - Garaguş ýene-de kinaýaly gepledi. Özi-de görgülüjigi şundan soň öňküdenem gaty gysdy.

- Wäk, wä-geý!.. - Möngözlüje agyrysyna çydaman, çyňsap ýokarsyna gözledi. Barybir ýokardan ýene-de wagty bilen delalat bolmady.

Ýerde çagalary bilen gezelenç edip ýören şagal Möngözlüjäniň asmanda bolup gelşini görüp

howpurgap, bada-bat öz çagalaryny onda-munda bukmak bilen boldy.

Beýle syýahatyň hemişe näme bilen gutarýanyňa belet köpi gören ene şagalyň Möngözlüjäniň bolup barşyny görüp, oňa nebsi agyrdy. Çaga şagallar eneleriniň raýyny ýykman, çöp-çalama dulanyp gizlenseler-de, şol ýerdenem ondan Möngözlüjeden gözlerini aýyrmadylar. Hemmeleriniň oňa gözi gitdi. Olar asmana seredişip oturyşlaryna, heý bolmanda, bir gezejik Möngözlüjä meňzäp uçup görmegi öz ýanlaryndan arzuw etdiler.

Enesiniň gapdalynda duran şagaljyk bolsa oglanlyk edip, bada-bat arzuwyny diline aldy.

- Wah, menem şeýdip bir uçadym.

- Öç, ýerçeken, agzyňdan alasygyr bassyn!

Ene şagal jabjynanynam az görüp, temmi hökmünde ony kükregi bilenem hütledip süsdi.

Uçuldygyça Möngözlüjäniň çep bykyny has beter agyryp ugrady. Ol awusyna çydaman, ýene-de ýokarsyna gözledi.

- Eý, agyrýar, eý, gaty gysmasana!

- Sammyjak sen, sammyjak.

- Ejem-ä maňa «Mönjäm» diýerdi diýdim-ä.

- Ikisem bir zat-da oň.

- Goýber, ýogsam sögerin.

- Sögeniň bilen söküp bilmersiň.

- Haý, seniň gözüňi tüsse gapsyn!
- Men it däl, it gözüdir ol tüssä bolmaz.
- Onda seniň ganatyňa gurt düşsün!
- Eý, ganata zada ýetiberme, eý!
- Ýetjek, goýber onda meni!
- Ganata ýetseň, ine, saňa.

Buýsanyp ýören ganatyna dil ýetirilen wagty garaguşuň girre gahary geldi. Gazaby öwrüm alyp süňni düýrügip gitdi.

Bu guş özüne sarpa goýýan garaguşdy. Şonuň üçinem ol öz guwanjy - ganatyna sögülmegini örän gaty gördi. Ol şundan soň gaharyny çykarmak üçin Möngözlüjäni has-da pugta gysdy.

- Eý, wäk, gapyrgam-eý...

Möngözlüje şonda näderini bilmän, birsalym çyňsap iki ýana urnansoň, ahyr gazap bilen garaguşuň öz golaýyndaky çorly aýaklarynyň birine hatyladyp agyz urdy. Şundan soň garaguşuň aýaklary birazam bolsa gowşady. Möngözlüje, muňa, garaguşuň ahyr özüne nebsi agyrandyr diýip düşündi. Çeýnäp, onuň bir aýagyny sana geçmez edeninden bolsa ol entek habarsyzdy.

- Heý, şeýt-de gowşat ahyryn senem, ýogsam, janymy alyp barýaň-la!

Möngözlüje agyz salan ýerinden tumşugyny aýryp, ýene-de ýokarsyna seretdi.

- Häý, mön bidöwlet, aýagy owradaýdyň öýdýän?!

- Nädip?

- Merez edip.

Dogrudanam, Möngözlüje agyrysyna çydaman, agyz uran aýagynyň sünküni kemsiz çeynäpdi. Garaguş öz ömründe köp guzy alyp görüpdi. Onuň hatda tokly göteren wagtlary-da bolupdy. Gülüjekler, möjek çagajyklary, şagaldyr temen burun tilkijiklerem köp gezek onuň girisine düşüpdiler. Ýöne Möngözlüje ýaly dümele-dürs jandara ol heniz gabat gelip görmändi. Özi ýaly garaguşlardanam ol beýle muňa meňzeş hadysanyň bolanyny hiç wagt eşitmändi. Onuň hemişeki asmana göteren awlary gorkuşyp, bada-bat özlerini ýitirmek bilen bolardylar. Aman dileşip mäleşerdiler, çyňsaşardylar. Şeýle bolansoň, olaryň ähli erki bada-bat aňsatlyk bilen garaguşuň eline geçerd. Onsoň ol islese, ony asmandan kelemenledip goýbererdi, islese-de, özi bilen äkidip, garaguşlar meýlisine söwüş ederdi. Bu gezek welin... Bu gezek ol bela uçrady.

Entek enesi Möngözlüjä garaguşlardanam gorkmalydygyny aýtmaga ýetişmändi Belki, aýdan bolmagam mümkin, ýöne ol-da onuň gulagynyň duşundan geçen zatlarynyň biridir. Enesiniň möjeginiň duşmandygyny nygtap aýdany welin onuň ýadyndady.

Garaguş bela duşanlygyna düşüniپ «Bu beladan

nätseňem tizräk dynmaly» diýen pikire geldi... Häzir muny bir ýere zyňyp, çym-pytrak edeýin, düşen ýerini belläp giderin-de, soňundan neberäm bilen ony iýmäge gelerin» diýip oýlandy. Ýöne garaguşuň bu niýeti hem başa barmady. Onuň Möngözlüjäniň tenine çümen penjeleriniň biri - injikden çeynelen aýak diýenini etmedi. Yzly-yzyna oňa diýenini etdirmek üçin edilen synanyşyklaryň hemhiç-hilipeýdasy bolmady. Garaguş ahyram çeynelen aýagyňyň awusyna çydaman, haldan gaçyp aşaklap ugrady.

Gör, nähili masgaraçylyk, edenli garaguş nire, bir alasamsyk, dikdüşdi güjüjek nire?!

- Eý, pesläp baryas-la! - diýip, entegem ýüzine şemal çaldyryp uçmak isleýän Möngözlüje aladaly dillendi.

- Hawa - Garaguşuň sesi öýkeli çykdy.

- Uçaýsag-a gowy bordy! Meniň uçasym gelýär!

- İçimi ýakma!

- Näme diýýäň?

- Şu uçanyň saňa besdir diýýän.

- Aý, bes diýmäýmelidiň-dä, uçaýmalydyk-da.

- Häý... - Garaguş ahmyrly dymdy.

- Weý, birhili-leý!

- Näme birhili, ýene näme hokga tapdyň?

- Seniň aýagyňdan meniň halaýan ganlyja etimiň ysy gelýänem ýaly-la!

Garaguş bu sözi eşidip, hamala Möngözlüje öz etini çekeläp iýip ugran ýaly ýakymsyz duýgyny başdan geçirdi. Onuň-Göwnünedir! - diýen jogaby ynamsyz hem ýangynly çykdy. Şeýle-de bolsa garaguş köpügörenligini edip, syrbermesizlige çalyşdy. Möngözlüje-de töweregi bilen gyzyklanany üçin öz sözünüň yzyna düşmedi. Ýogsam, garaguşuň aýagynyň gany onuň tumşugynda-da bardy.

Olar uçup öňde lemmerlenişip barýan ak bulutlara ýakyn gelipdiler. Möngözlüjäniň olaryň sümek-sümek, owadan bolup baryşlaryna gözi gitdi. Ol öz ýanyndan «Hä, şol ýerde bir garaguş bilen ýakalaşyp, togarlanyşyp oýnasakdyk» diýip, dogany bilen ýumşak çägede oýnaýyşlaryny ýatlap arzuw etdi.

Olar şol gelişlerine-de birýapynyň üstüne tüwdürilip düşdüler. Garaguşdur Möngözlüjäniň hersi gütläp bir ýana düşdi. Möngözlüje gorkusyna biraz gaçansoň, nämeler bolanyny görmek üçin, bilesigelijiligi artyp ýene-de yzyna dolandy. Garaguş ýapynyň ýüzüni eýeläp, ol ýerde bir ganatyna agram berip, ýaplanyp gahar-gazaba öwrülip otyrды. Möngözlüje ilki onuň ýanyna barmakçy boldy, garaguş gysanda erbet gysýandygyny ýatlansoň bolsa, çekenip juda golaýlaşman oňa habar gatdy:

- Indi geldikmi?

- Ugra şu ýerden!

- Nämä gaharyň gelyär? - Möngözlüje garaguşuň nämä gaharlanýandygyna düşünmän, onuň ýüzüne mölerilip seretdi. Soňundanam hol beýleräk çekildi-de, it oturyşyny edip, çommaldy oturyberdi. Howany syrgady. Özüni dürsedi. Ol gapdaldan alakanyň tanyş sykylygyny eşiden mahaly «Ejem bilen uýam hem şu golaýda bir ýerdedir» diýen pikir bilen begendi. Bu alakany ol öz goşlarynyň golaýyndaky her gün görüp ýören goňşularydyr öýtdi. Gör, gowulyk bolsa nähili golaýda ekeni, ol hemişe şeýdip duýdansyz gelyär. Onuň häzir özüniň uçuşy barada kimdir birine diýseň gürrüň beresi gelyärdi. Alaka iki öň aýagy bilen mahal-mahal ýüz-gözünü sypalaşdyrýardy. Özi-de sykylyk atýar. Güne seredip hondan bārsi bolup, ulumsylyk bilen pors atýar. Alaka häzir Güni synlap: «Gün her gün doganda meniň üçin dogýar, meniň öz ellerim bilen gazan hinimi görüp haýran galmak üçin gelyär» diýip oýlanýardy. Özüne tarap tasap gelyän Möngözlüjäni görenem şoldy welin, ol hininiň gapdalynda duran alaka duýdansyz gapdalyna gütläp daş düşen ýaly alňasap, hinine girip gizlenmek bilen boldy.

Möngözlüje: «Alaka ýene birsalymdan çykar, ol meni tanan däl, ýogsam, beýtmezdi, men ondan ejem bilen uýamy soraryn» diýen tama bilen birsalym hininiň beýleräginde çommaldy. Alakanyň welin gaçyşy-gaçyşy boldy, ol wagty bilen dolanyp gara

bermedi. Möngözlüje alaka hiniň töwereginden näçe gözlese-de öz isleýän ejesidir uýasyny tapmady. Birsalymdan ol ýapydan aşak düşüp barýarka hálki alakanyň gök parç bolup oturan ot-çöpleriň arasynda garalyp görüňän geçen ýylky ýezgeniň gapdalyndaky hiniň önünde duran başga bir alaka bilen keýpine sykylyk atyşyp, gepleşýänini gördi.

- Eý, jüp-jüp sykylykçy! - diýip, Möngözlüje golaý barman, ýakynlaşsa, alakanyň bada-bat gürüm-jürüm boljagyny ýatlap, oňa habar gatdy:

- Ötübersene! - diýip, alaka-da ulumsylyk bilen onuň ýüzüne-de seretmän, gürrüňiň arasynda goşulany üçin, ondan nägile boldy: - Ýa-da iki alaka gepleşip durka olaryň ýaşynyň uludygyny nazara alman, orta sokulmak siz itleriň häsiýetimi?

- Bilmedim. Ýöne men bir zat sorajakdym.

- Mönsüreme, şeýdip hile bilen meni ele salaryn öýdýäňmi? Men size beletdirin. Geçen ýyl seň garyndaşlaň biri meniň oglumy tutup, oýnap-oýnap keýpden çykdy. Sizimi...

- Sen meniň ejemi görmediňmi?

- Ejeňi men näbileýin.

- Siz biziň goňşymyz ahyry. Belki, görensiň?

- Meniň-ä siz ýaly goňşym yok...

-Men Lakmaň güjügi, hol, ýörände agsabrak ýöreýän ganjygyň...

Möngözlüje alakanyň ýadyna düşer diýen tama bilen ýene-de jan edip ejesiniň salgysyny aýdyşdyrdy:

- Tanamok diýdim, tanamok, - Alaka ernini gyşardyp, ýüzüni turşatdy.

Dogrudanam, bu alaka Möngözlüjäniň ejesini-de, uýasyny-da tanamaýardy. Bu düýbünden başga ýerde, başga bir ýapyda ýaşaýan, hemem özüniň keşmeri bilen beýleki ýapylaryň yüzündäki alakalara meňzeş alakady. Mundan bihabar Möngözlüje öz ýanyndan: «Bu temegi murtluja, gopbamja alaka ejemiň nirededigini bilibem, ony menden gizlän bolýar, meniň bilen ýeňsesi bilen gepleşýär» diýip göwün etdi.

Gazaplanyp, alakalaryň üstüne topuldy. Alakalaryň ikisi-de şol bada hinleriniň agzyndan bir görnen ýaly etdiler-de, suwa çümen ýaly bolşup, ikisi-de bir wagtyň özünde gürüm-jürüm boldular.

Möngözlüje olar bilen düşünişibilmän, lapykeç bolup yzyna dolandy.

- Aýtdym-a, siz itlere ynanarlygy ýokdur diýip. Aç bolsaň, güm bol-da git, geçen agşam hol kakyň boýunda möjegiň güjüjekleri hiç iýen keýiginiň esli maslygy ýatyr, bar-da şony iý. Biziň porsy etimizden saňa ýal bolmaz. - Alaka hininde bukulyp oturan yerinden Möngözlüjäniň yzyndan gygyrды.

* * *

Töwerekdäki güllerin, ot-çöplerin ysy bilen goşulyşyp gelen ýakymly ys Möngözlüjäni ýol üstünde saklady. Bu ys etiň, onda-da, täzeje etiň, şindi porsap zaýalanmaga ýetişmedik etiň ysydy. Möngözlüjäniň agzy suwaryp, sülekeyi akdy. Ir bilen ukyň arasynda enesini çalak-çulak emenini hasap etmeseň, ol bu gün duz datmandy. Enesiniň ýanynda goşda bolanlygynda Möngözlüje bu mahala çenli eýýäm telim ýola ýalaga tumşugyny sokardy. Heý bolmanda, çopanyň ýanyna barardy-da, onuň ädigine süýkenerdi, boýunjygyny burup, guýrujagyny bulaýlap, onuň göwnünden gopmak üçin elinde baryny ederdi. Şeýle bolanda çopan her gezek bir süýtli geçini tutup sagardy-da, saçakdan alan gaty-guty nanyny şoňa dograp, Möngözlüje bilen onuň uýasyny aýratyn bir yhlas bilen naharlardy.

Möngözlüje howany ysyrgap, et ysynyň nireden gelýänligini anyklansoň, şol tarapa howlukdy. Hyýalynda et iýmegi arzuwlady. Ol birsalymdan ys yzarlap barşyna bir oýuň içinde ýatan, çar tarapyndan çekelenen läşin üstünden geldi. Bu maslyk hälki, şol hinine gaçyp giren alakanyň salgy beren keyigidi. Keyiğin kükregi has giň oýulypdyr. Bu ýerden ene möjegin özi iýen bolmaly. Beýleki ýerlerin bolsa çekelenişiniň ugry yokdy. Möngözlüje onuň

töwereginde aýlanyp, islän ýerinden agyz urup çekeläp iýdi. Ol doýup aýrylansoň hem esli wagtlap öz öňünde şeýle köp etiň üýşüp duranyna ynanman, hamala gözümem bir doýsun diýýän ýaly, läşe seredip ýatdy. Soňundan hemişe bolşy ýaly garny doýansoň, ýene-de onuň ukusy tutup ugrady. Ol bu ýerde ýatmagyň howpludygyny it duýgurlygy bilen duýdy-da, oýdan çykdy, gapdala çekildi. Onuň öňünde depesi erez-erez tolkunly kak suwdan emele gelen köl peýda boldy. Ýaňy aç mahaly gapdalyndan geçende bolsa bu köl onuň gözüne ilmändi. Sebäbi ol wagt Möngözlüjäniň bir arzuwy bardy, o-da aç garnyny otarmakdy, teýlije lukmady. Ol birsalym köle seredip: «Bu şol gopbamsyja alakanyň diýen köli-ow, şü alakanyňam hak sözi boljak ekeni» diýip oýlanansoň, biraz dynç almak üçin gapdaldaky otuň üstüne süýndi. Iýlen etiň ýylysy, Günüň mylaýym çogy, töweregi basyryp oturan ümsümlik onuň pikirini tiz elinden aldy. Ol birsalymdan özüniň garaguş bilen uçanyny, enesiniň, uýasynyň bir ýerlerde galanyny, nakysja murtly alakalary, ähli zady unutdy...

Möngözlüjäniň ýalaň meýdanda çäşerip ýatyşyny ilki bir ýerlerden bir ýerlere ala wyzzyldy bolup uçup barýan gögeýin gördi. Onuň gözläp ýöreni şunuň ýaly et ysly, çyrşaklyja tumşuk bolany üçin, ol bu ýerden biparh geçip bilmedi. Biraz asmanda agramyny saklap

byz-byzlap duransoň, soňam gelip göni Möngözlüjäniň tumşugyna gondy.

-Wyz-wyz-wyz-wyz-wyz-wyz-wyz,

Diňe biz, ýene biz, biz-biz-biz...

Möngözlüjäniň rahatlygy bozuldy. Ol:

- Kim bu meniň tumşugymyň üstünde wyzzyldap ýören? - diýip nägile dillendi.

Möngözlüje gözlerini açman, ýatyşyna ukyň arasynda burnunyň üstünde bolýan hereketlere kejikdi. Gögeýiniň her basan ýerinde galýan ýakymsyz dymyrdyny, seňrigini ýygryp, bu oýnuň özüne ýaramaýandygyny mälim edip, agzynyň töwereklerini ýalaşdyrdy. «Ýok bolup gider-le» diýen pikir bilen ilki birki gezek başyny göterip silkeledi, soňundan bolsa, ýene-de kellesini ýere goýdy. Gögeýin barybir ýene-de ony öz gününe goýmady. Möngözlüje gahar bilen ýerinden turdy-da, bu garagola temmi berme niýeti bilen häzirlendi.

- Turduňmy, it dost? - diýip, gögeýin Möngözlüjäniň gözünü açanyny görüp, töwerekde galgap uçup ýorşüne şadyýanlyk bilen oňa söz gatdy.

- Turanym bilen, turmanym bilen seniň ne işiň - Möngözlüje öýkeli hüňürdedi.

- Seni men turuzdym. Gün arka agansoňam bir ýatmak bormy?

- Ol öz işim, saňa näme! - Möngözlüje burnuna

salyp ýene-de nägile hüňürdedi.

- Sen näme, öýländen soň ýatmagyň gowy dälidigini bileňokmy?

- Bilemde näme!

- Bilýän dälşiň, bilseň ýatmazdyň.

- Bolýar, ine, turuzdyňam-da, bar, indi ýoluňa git!

Möngözlüje ol gitse, ýene biraz irkilerin diýen tama bilen gögeýine haýbat atdy. Emma gögeýin ondan el çekmedi. Gaýtam, göwnühoşluk bilen wyzyrdap, sanawajyny sanady.

- Wyz-wyz-wyz-wyz-wyz-wyz-wyz,

Diňe biz, ýene biz, biz-biz-biz...

Möngözlüjäniň bir eýlesine geçdi, bir beýlesine. Gögeýiniň bu bolşy Möngözlüjäniň gaharyny getirdi. Ol telim gezek iki ýanyna duýdansyz towsup, «hap» edip gögeýini azgy bilen gapmak isledi. Emma köpi gören gögeýin her gezekde onuň atymyna gelmedi. Soňra Möngözlüje çommalyp, öň aýaklaryny ýeke-ýekeden kelemenledip, ugrady. Diňe şundan soň gögeýin ele düşäýse bu oýnuň oňlulyk bilen gutarmajagyny aňyp, gitmek bilen boldy.

- Seni uklatman diýdimmi, diýdim. Seni ukyňdan açdymmy, açdym. Indi sen ýatasyň gelse-de, agşamdan bäri ýatyp bilmersiň. Hoş onda, men-ä gitdim!

Gögeýin Möngözlüjäniň boýy ýeterden has ýokaryk göterilip, ýene-de şol ýerden şatlyk bilen

seslendi.

- Gitseň, ýok bol, görmedigim sen bol. Senjagaz, garagol, bir penjäme ilseň bor...

Möngözlüje öýkeli hüňürdäp durşuna wyzyrdap özünden daşlaşyp barýan gögeýiniň yzyndan ahmyrly gözläp galdy.

Möngözlüjäniň indi bireýýämden bári kimdir birine duşup, tanşasy, mesaýy gürleşip, tirkeşip, onuň bilen Garly dagyň duran ýerine çenli gidip oýnasy gelyärdi. Ejesini, uýasyny, öz eýesi çopany göresi gelyärdi. Ýöne, hany, bu dymyşmak oýnap oturan baýyrlaryň arasyndan öz göwnüň bolup biljek beýle dosty nireden aljak?! Arylaryň wagtal-wagtal gapdaldan ötüp gidýän wyzzyldysy bilen otlaryň arasyna ýaýran mör- -möjekleriň şybyrdysy diýäýmeseň, dünýä gum-gukluk. It gulakly bolubam hiç zat eşidip bolanok. Gögeýin bilen dostlaşmakdan bolsa ol ellibizardy. Eýýäm onuň sesini eşidenden Möngözlüjäniň endamynda ol burnuna münendäki böwründäki ýarasyna gonandaky ýaly ýakymсыз jümşüldi peýda bolýardy.

Möngözlüje çör ysly goýunlaryň gatnan ýodasy bilen bir baýryň ýüzüne dyrmaşyp barýarka, özüniň bir ädim öň ýanynda gulaklary selkije garaja güjügi gördi. Bada-bat Möngözlüjäniň ýüzünde begenç, pikirinde bolsa «Indi bileje oýnarys, hezillik bolar»

diýen tama döredi. Möngözlüje aýak çekip, şatlyk bilen öň ýanynda duran güjüjege ýüzlendi.

- Sen kim, eý, dost? - Sen nireden çykdyň, güjüjek?

Garaja güjük tumşugyny aşak-ýokaryk edip, Möngözlüjäniň hereketlerini gaýtalasad-a gulaklaryny selkildetse-de, ondan jogap bolmady. Möngözlüje boýnuny süýndürip, garaja güjügi tanamak üçin ysgaşdyransoň, gözlerini tegeläp has-da geňirgendi:

- Seniň özüň-ä güjük welin, ýöne it ysyň ýok-la?

Garaja güjük Möngözlüjä meňzäp boýunjygyny bursa-da, ondan ýene-de jogap bolmady. Möngözlüje şundan soň ony kowalap ýetip, oýna goşmakçy boldy. Bu garaja güjüjeginiň kölegesidiginden, onuň öz eden hereketlerini sypdyrman, özüne meňzäp gaýtalap duranda bolsa Möngözlüje mönlügi zerarly entek onuň nämeliginden habarsyzdy. Enesiniň ýanynda wagty bu güjüjek, onuň ünsi düşen zat dälidi. Ol ot-çöplere çolaşyp, ýykylyp-sürşüp näçe kowalasa-da, onuň ähli hereketlerini bir-bir gaýtalap barýan garaja güjüjek hem şonça-da gaty gaçdy. Ýolboýy bolsa onuň gulajyklary selk-selk edip selkiledi. Möngözlüjäň gara güjügiň yzyndan ýetip, onuň selkildeýän gulajyklaryndan, uýasynyň gulaklaryny dişleýşi ýaly dözer-dözmez dişläsi gelýärdi. Ol şol gulaklara agyz salsa, onuň hem hakyny gidirmezlik üçin özi bilen dikleşip dişleşjegine, hezil edip basalaşygyň boljagyna ynanyardy. Ýöne

garaja güjük Möngözlüje näçe çytraşsa-da, oňa el bermedi. Möngözlüje ylgamakdan halys bolup, ahyry bir ýerde aýak çekdi-de, has-has edip durşuna özi bilen bir wagtda aýak çeken garaja gujüge seredip düýrükdi.

- Eý, dost, seniň bolşuň nähili, gaty gaçýaň-la? Gel, basalaşyp oýnaly. Bilýäämi, basalaşyp oýnamak nähili hezil zat! Ýa-da basalaşsam ýeňlerin öýdüp gorkýaňmy? Gel, ýeňmäýin, ýöne oýnasaň bolýar! Men şoňa-darazy. - Möngözlüje garaja güjüge her zatlar diýip, öz bähbidini soňa goýup ýalbarsa-da, onuň diýeni bolmady.

- Eger sen häzir meniň bilen oýnaly diýenimde oýnamasañ, menem soň sen oýnaly diýeninde oýnaman.

Garaja güjük ýene-de öňki bolşuny saklady, ol Möngözlüjä ne oýnajak diýdi, ne-de oýnajak däl.

- Onda men-ä gitdim, yzyna düşäýme, ýekelik gowumyka, hany, onuň bilen senem bir ýeke galyp gör!

Möngözlüje kölegesinden öýkeläp yzyna dolandy.

Gün göni garşydan bolany üçin garaja güjük onuň öňünden aýryldy. Möngözlüje öwrülip yzyna seretmedi. Şonuň üçinem ol öz söbügini basyp, gulajyklaryny selkiledip gelyän garaja güjügi görmedi.

Möngözlüje uzakly gün selkildese-de, ne enesini tapdy, ne-de uýasyňa duşdy. Ne-de bir oňa tirkeşäýer ýaly ýoldaş tapyldy. Ol uzakly gün selk-selk edip,

bir ýerde durman elewränsoň, halys ýadady. Indi onuň gidip barýarka gözleri ýumlup gidýärdi, ukusy tutýardy. Ýöne, hany, nirede ýatmaly, barara bolsa ýekeje-de gapy ýok. Ahyry ol şol ylgaý ýörüşüne bir suw köwen köwege gabat geldi. Köwegiň üstüne arkadaky gaýanyň ep-esli bölegi, düýe ýaly abanyp otyrды. Şonuň üçinem bu ýer ygysakdy hem ýalazy meýdana görä has maýyldy.

Agşam ýagyş maýdalap ýagyp ugran mahaly, ol meýmiräp, süýji ukuda ýatyrды. Ýagyş onuň art aýagynyň penjelerini biraz ezyýärdi. Möngözlüje aýaklaryny ýygnansoň has-da arkaýynlandy. Ýöne ýarym gijeler sag tarapdan eşidilen iki aýylgaň gümmürdi onuň ynjalygyny bozды. Hut asman çym-pytrak bolup, tikeleri çar töwerege seçelenip giden ýaly boldy. Töwerek birden ýagtylyp gündizlige öwrüldi-de, ýene-de bada-bat gijäniň etegine siňip gizlendi. Möngözlüje tarsi yerinden turды-da, näme-näme bolanyny bilmek maksady bilen töwereğine ýaltakladı. Ýöne ol näçe ýaltaklasa-da, pikirindäki «Bu näme boldugykan?» diýen soragyna jogap tapyp bilmedi.

Asman bolsa şundan soň has-da tiz-tizden gümmürdemegi çykardy. Möngözlüjäniň göwnüne bu gümmürdiler özüne tarap çapyp gelýän demir toýnakly atlaryň toýnak sesi bolup eşidildi. Onuň gözünüň

öňünde bir süri dabyraşyp gelyän at peýda boldy. Ol atlaryň öňünde bolsa, basan ýerinden ot çykaryp syçrap gelyän gara aty gördi. Möngözlüjä ol atlar özünü aýak astyna alyp, depeläp giderli göründi. Gök gürläp, ýyldyrym çakan mahaly Möngözlüje hiç wagt ýeke galyp görmändi. Onda-da meýdanda. Ol näderini bilmän, töweregine ýaltaklap, enesini küýsäp çyňsady. Ene başga wagtam-a gereksiz dälär welin, ýöne şeýle günde ol juda gerek bolýan ekeni. Oňa bu atlar ýene biraz dursa, hut özünü depeläp, mynjyradyp geçjek ýaly bolup duýuldy. Möngözlüje atlaryň öňünden aýrylmak üçin bir tarapa ylgady, ýöne atlar ol ýerde-de onuň öňünden çykdylar. Ol nätjegini bilmän, başga bir tarapa ylgady. Möngözlüje ondan oňa gaçyp, ahyrsoňy halys ýadady. Şonuň üçinem ol soňuny saýman, ilki göreninde gözüne gorkunç görnen sürenleriň birine süsdürilip girdi.

Bu süren tilkiniň sürenidi. Möngözlüje tilkä girelgäniň agzynda gabat geldi. Tilki göni garşyda ýoly bekläp, keserip durdy. Möngözlüjäni görüp, ol arkasyny tünňerdip has-da hüžžerildi.

- Náme süsdürilip gelyän, iliň öýüne?
- Men... Men biraz şu ýerde duraýyn-la!
- Bu ýerde seniň geregiň ýok.
- Meni daşarda gara atlar kowalaýar...
- Heý, sammyjak, sen sammyjak...

Şol arada enesiniň garnynyň aşagyndan kiçijik bir tilkijigiň enaýyja tumsugy görüldi. Ol emedekläp, şol ýerden sümlüp, Möngözlüjä tarap geçjek boldy.

- Eje, ol kim, ol kim, eje?

- Baryň ornuňyza, hemme zat bilen işiňiz bar!

Tilki beýlesine öwrülip gatyrgandy. Tilkijikleriň ikisi enesiniň diýenini etse-de, ilki görnen enaýyja tilkijigiň welin gidesi gelmedi.

- Eje, ýekeje gözüm bilen göräýin-dä ony?

- Saňa gep ýokmaz, ýeksurun ganjyk. Näme, it görmediňmi? Çölün bol çöp-ä şolar...

Tilki gahar bilen çagasyny süreniň törüne, beýleki iki tilkijigiň gözjagazlaryny balkyldadyp oturan tarapyna itekläp goýberdi.

- Ana, gör, özüň ýaly çagalar nähili ejelerini diňläp, akylyly bolşup otyrlar!

Ejeleriniň öwgüsini alan tilkijikler şundan soň boýunjyklaryny sallaşyp, has-da akyllysyradylar.

Möngözlüje bu tomaşany synlap durşuna: «Bulaň-ňam ejesi meniň ejem ýaly ekeni, o-da hemişe maňa görelde hökmünde uýamy öwüp: «Senem şunuň ýaly düşbüje bolarlar» diýýärdi» diýip oýlandy.

Tilki çagalaryny tertibe salansoň, ýene-de ýeňsesine öwrüldi.

- Şol duran ýeriňde dur onda. Şondan bäri aýagyňy sekiji bolma!

- Bolýar. Dursam bolýar...

- Ertir ir bilenem gidersiň.

- Şol atlar gitse, giderin...

- Özüňem tilkini aldaryn öýdüp hiç mönsüremegin, ol atlaryň nämedigini sen menden gowy bilýänsiň. Mönsüreseň halaman!

- Bolýar, mönsüremäýin, ýöne biraz dursam bolýar.

Ejeleri öwrülip aralaryna baransoň, tilkiler ýene-de rahatlanysyp, onuň töwereğine öwrülişip ýatmak bilen boldular. Tilkileriň ýatan wagtlary bir edähedi bar ekeni. Olar ýatanlarynda bir-birleriniň guýrugyny gujaklaşyp, zynjyr bolşup ýatar ekenler. Möngözlüje birsalym olary synlap duransoň, «Tilkilere gelen tilki bolmalydyr» diýen pikir bilen zynjyryň iň yzynda ýatan tilkiniň guýrugyny gujaklady. Tilki guýrugynyň ellenýänini duýup, ýatan ýerinden kellesini galdyrsada, oňa gaty-gaýrym zat diýmedi. Daşarda galan gara atlar bolsa iki ýana çapysyp, uzyn gijäni dükürdeşip geçirdiler.

Tilki aslynda gijesine gezmegi, gije bukulyp iş gaýyrmagy halaýan-da bolsa, ýyldyrym çakyp, gögün gürlejegini bileni üçin, bu gijäniň nepinden geçipdi. Şeýle gün bolanda aljyraňňylyk bolýardy. Aljyraňňylyk bolsa, hemişe entek aga-gara oňly düşünmeýän güjüjekleriň azaşyp, ýitmegine sebäp bolýardy. Beýle

ýagdaý enelere ýürekden çykmajak arman getirerdi.

Hemme eneler ýaly, tilki-de öz çagalaryny eý görerdi. Olaryň aýagyny tikene batmagynda rowa görmezdi. Tilkiniň çagalary aç bolansoňlar, uzakly gijäni çyňsaşyp çykdylar.

- Eje, men-ä ajygýan!

- Sabyr et, janym, ertire bir çykaly.

- Özüň-ä öňler agşam aw üçin amatly diýen bolýardyň.

- Bu gün ýyldyrym çakýar. Kim süreninden çyksa, ony daşarda gara atlar depelemek üçin kowalaýar. Gördüňiz-ä ýaňy güjügem şol ýerden gaçyp geldi.

Tilki uzakly gije şu sözler bilen özüniň çagalaryny rahatlandyrdy.

Ertir bolsa ol hemmelerden ir turup, süren içinde aýaklaryny uzadyşdyryp, birki gaýra gerindi.

Sürenden daşaryk çykmak üçin çagalaryny aýak üstüne galdyransoň bolsa, henizem agşamky giren ýerinde bir gowuja bolup düýrlenip ýatan Möngözlüjä seredip hyňrandy.

- Häý, it ogly, bu henizem ýatyr. Gidip ýal gözleme aladasy ýok-da bulaň. Agalary bulaň iýjek ýalyny öňünde goýýar. Biziňki ýaly bir garny aç, bir garny dok gezjek gümanlary ýok. Bular diňe eýeleri bilen gijesine düşekde bile ýatanoklar...

Pikirini dördügiçe tilkiniň Möngözlüjä

gahary köpeldi. Ol çagalaryndan öňe düşüp gelip, Möngözlüjäniň üstüne kükredi.

- Eý, it ogly, tur hany!

- Ýene azajyk ýataýyn-la, eje...

- Bar, ýok bol-a, enesi ýalamadyk, saňa eje bolan bolsun! Men-ä senden bizar...

Tilki ahyr düýrügip, ony tumşugy bilen kakdy.

Möngözlüje guýrugyny ýamzyna gysyp, tilkileriň öňi bolup daşa çykmakdan başga alaç galmady.

Daşary häzir alaýazlykdy. Ol ýerde ne-hä sowuk nazary bilen ýüzüne seredýän gorkunç gije bardy, ne-de güpürdeşip, depeläp geçjek bolşup ýören gara atlar. Garşydaky baýryň güneş ýüzüni mesgen edinen akly-gyzyly läleler bolsa agşam ýagşa ýuwnup, has-da gözilginç bolupdylar.

Ol ýerde häzir arylar başlaryny gülleriň ysyna humarladyşyp, keýpihon wyzzyldeşyp, uçuşyp ýördüler, öz dillerinde jedirdeşýärdiler.

- Baý, bu öýleriň gowudygyny, girseň çykasyň gelenok.

- Meni şu gülün ysy heläk edýär, düýn öýe gitmegi hem unudyp, şu ýerde galsam näme!

- Ýazda käte şeýle-de bolýa-da. Onda sen agşam ýagyşda nätdiň?

- Men-ä, dogrusy, gülün ysyna serhoş bolup, şony kân duýmandyrynam. Uzakly gije gül meni özüniň hoş

ysy bilen bendi etdi. Men onuň gujagyndan çykjagam bolmadym.

- Oňarypsyň, dost, bu öýdäkilerden sypyp bolsa edäýmelis-ä şodur-la.

- Ýaban ýatmadyk arydanam bir ary bolarmy?

Möngözlüje arylaryň gürrüňini entegem diňlejekdi welin, tilkijikler eneleriniň yzyna düşüp, eňsip ugransoňlar onuňam durup mazasy bolmady.

Şol barmana bolsa özi bilen ilki tanyşan ysgaşýuz, tilkijik şolugra ony kibti bilen kakyp geçdi.

- Sen näme mölerip dursuň?

- Aý, bilemok.

- Ýör, onda, ejem şu gün bize guzy awlap berjek diýýär. Sen guzyň etini iýip gördüňmi?

- Ýok. - Möngözlüje tilkijigiň gapdaly bilen ylgap barşyna onuň bilen gürrüňi dowam etdirdi.

- Guzy eti juda süýji bolýar. Biz öňki ýagyş ýagan günem guzy iýdik - diýip, tilkijik geçeni ýatlap, süýjülik bilen tamşandy.

Başga-dabirgidereýeribolmansoň, Möngözlüjäniň bulardan galasy gelmedi. Ýöne tilkileriň bolup barşy bada-bat oňa ýaramady. Olar ogurlyk etmänkäler ogurlyk eden ýalydylar. Häli-şindi kimdir birine görünmejek bolýan ýaly bolşup, ýer busuşyp, töweregi diňşirgenýärdiler.

Olaryň ýaltaklap boluberşine bolsa, kelle

çydarly däldi. Tilkileriň ulusynyň-kiçisiniň kellesi asla birsalymam dek duranokdy. Her eşidilen şygyrdydan many çykarýardylar. Şygyrdynyň zelelli däldigi anyklanansoň, olar ýene-de ýollaryny dowam etdirýärdiler.

Bir örüp ugran süriniň alkymyndan gelip çykýançalar, tilki telim gezek çagalaryny ýatyrp-turzip, ol janawarlara görgi baryny görkezdi. Şol bir wagtda bolsa ol Möngözlüjänem sylap goýmady. Burnuny tys-tys etdirip, ony hem öz erkine tabyn etdi.

- Biz bilen boljak bolsaň, senem maňa bir zady iki diýdirmeli dälsiň!

Geň galaýmaly, sürende wagtlary kiçijikler enelerini şeýle bir diňläp durmasalar hem meýdanda olar ejeleriniň bir diýenini iki gaýtalatmaýan ekenler. Onuň her hereketini çir-çitir bolşup özleriçe gaýtalaýardylar. Ümleriniň hersinden degerli netije çykarýardylar. Ýat diýlen ýerde ýatyp, bukul diýlen çöpe bukulýardylar.

Şol barmana tilki öz yzyndan gelýänlere burnuny iki gezek eşidiler-eşidilmez «tys-tys» edip, saklanmagy duýdurdy-da, sürüden baş-üç ädim saýlanyp duran töweregi üç-dört guzuýkly goýunlara ýakynlaşyp ugrady.

Guzuýyklaryna jür bolşup duran goýunlar henizem hiç zatdan habarsyzdy. Goýunlaram, guzuýklaram häli-şindi gezegine diýen ýaly mäleşýärdiler.

- Mä-ä-je, aý, eje!
 - Näme, guzym?
 - Eje, meni goýup hiç ýere gitme!
 - Bolýar, oglum...
 - Bolýar diýip, öňem-ä gitdiň.
 - Suw içmäge gitdim-ä, balam.
 - Eje, indi suw içmäge-de gitme.
 - Bor, guzym...
 - Eje, men-ä üşeyän.
 - Geç, meniň beýläme, bu tarap yklaw. Ýene-de em azajyk. Dok bolsaň şemal seni üşedip bilmez. Gaýta, ol sypalap seniň buýralaryňy ösdürer. Seniňem galyň possunyň bolar.
 - Eje, haçan?
 - Sabyr et, balam. Şu otlar gurap, sary saman bolsun.
 - Ol haçan bolýar, eje?
 - Eýläňe-beýläňe seretmäge ýetişmänkäň...
- Tilki duran ýerinden gönümel çykyp, goýunlaryň duran ýerine ýetmäge howlukmady, pişik basyşyny edip barşyna sag çignine öwrüm etdi. Ol ýerde geçen ýyldan galan iki düýp selin gök otlaryň arasynda bölejik gara meýdan bolup otyrды. Tilki ýaňy saga öwürülen mahaly hut şu selinlere dulanmagy niýet edinipdi. Ol selniň arkasyna gelip, biraz demini dürsänsoň, edil goýunlaryň bäri gabadyndaky kerte göz dikdi. Kertiň

kert bolubam şeýle bir ugry ýokdy. Şonuň üçinem ol ilki «Mundan maňa delalat bolmasa gerek» diýip oýlandy. Daş-töweregini garanjaklady. Ýöne ýene-de şondan amatlyrak ýere onuň nazary ilmedi. Tilki durup hemişe şeýle çykgynsyz ýagdaýa düşende ýatlap, özüni ruhlandyrýan sözlerini oýunda aýlady: «Heý, sen tilki ahyryn, seniň ata-babaň bir eşek tezegine bukulmany başarypdyr, olaryň nesli boljak bolsaň, senem olardan kem oturmaly dälsiň!»

Ol ulumsylyk bilen süýşenekläp, öňündäki kertiň alkymyna geldi. Goýunlar bolsa henizem dünýäden bihabar, öz guzuýyklary bilen gürleşip, güýmenişiň durdular. Tilkä indi bir demini dürsäp, guzuýyklaryň biriniň üstüne bökäýmek galdy.

- Haw-haw-eý, sen ol ýerde näme edýäň?

Bu ses tilkä hut bir äpet daş dagdan togarlanyp gaýdan ýaly günleç eşidildi. Aýaklarynyň dördüsünde-de bir wagtyň özünde şol bir meňzeş saňňyldy peýda boldy. Itiň sesi bolsa barha golaýlaşdy. Ahmyr bilen yza dolanmakdan başga çäre tapylmady.

Goýunlar ol yzyna öwrülip, gaçyp ugransoň, ony görüp ürküşip, howsala bilen yzlaryna serpildiler.

Ejeleriniň gaçyp gelýänini görüp, baýryň eteginde guzuýyga garaşyp, tilkiniň öňüne düşüp gaçyp ugradylar. Iliň gaçanyňy görüp, kimden gaçylýanyňy bilmese-de, Möngözlüje-de olaryň yzyna düşdi. Möngözlüje bir

gaňrylyp yzyna sereden mahaly bir sary köpegiň her ýerden bir basyp, arany ýygryp gelýänini gördi.

- Haw-haw, hany, dur, dur diýilýä saňa!..

Iliň durmaýanyndan çen tutup, Möngözlüje-de «dur» diýleni bilen durmaly däldigini bildi. Ýöne bu köpegiň höltüldän bolup gelşinden ol birneme eýmendi. Näçe jan etse-de, çöpden-çöpe sümlüşip, özünden arany barha açyp barýan tilkijikler oňa ýetdirmedi. Birsalymdan ýeňsedən eşidilen günleş ses onuň öňüni dolady.

- Haw, sen kim-eý?

- Men tilki...

- Sendenem bir tilki bormy - diýip, Möngözlüjäni doly diňlemedik köpek onuň üstünden güldi. - Hol-ha, tilkiler, olar al salşyp, bireýýäm ýurtdan çykyp gitdiler.

Sary köpek bu diýen gyjytly sözlerinem az görüp, sandyraklap: «Nä bolarka, nä goýarka?» diýip, men bolup duran Möngözlüjäni kükregi bilen hütledip kakdy. Iterginiň zarbyna Möngözlüje togarlanyp gitdi.

- Ine, saňa, tilki bolsaň, haý, sammyjak, men tilkidirin diýen bolýar-a. Heý-de, tilki tutulsa, men tilkidirin diýermi?! Ol, gaýta, ýalym-ýulum edip: «Biziň ata-babamyz bir wagtlar siz bilen garyndaş ekeni, soň siz özüňize dost tapynyp gidipsiňiz, biz bolsa munda galypdyrys. Şol günler siz adamlar bilen dostlaşyp gowy edipsiňiz. Ýabany bolsaň bu ýerde

rysgaly henizem ylgap almaly. Aý, şu gün elimiňem boş günü, şol ata-babalarymy ýatlamaga geldim. Mazaly, görüşmek nesibämem bar ekeni, saňa-da duşaydym» diýip, ýumşaklyk bilen ejiz damaryny sypalap ugrar... Bir gezek ol bizem oňaryp aldady, şonda ýoldaşym Gaplaň pahyrdy. Biz iki bolup bir ogurlyga gelen tilkini ogurlygynyň üstünde tutduk. Gaplaň bende juda bilesigelijidi. Ol tilkini dalap sana geçmez etmegiň deregine, oňa sorag berdi.

- Şu ýazda näçe guzy ogurladyň? Ýöne göniňi aýt, ýogsam...

- San bilemok, it aga, ýöne görkez diýseňiz, ýere çyzyp görkezeýin, özüňiz sanaýyň.

Biz «Hany görkez-de, görkez» bolşup, ony orta alşyp durduk. Tilki çägäň üstüne ilki bir guzynyň suratyny çekdi. Yzyndan ýene-de birini çekdi. Biz bolsa synlaşyp durus. Birden ol: «Ine, şun ýalagam birini ogurladym» diýdi-de, süýnmek çyzyk çyzan bolup, meniň ol çyzylan zatlar bilen gyzyklananymy görüp, garnymyň astyndan geçdi-de, göterdi ökjäni...

It Möngözlüjäniň töweregine aýlanyp ysgap, ýene-de bir gezek onuň itdigini anyklansoň dalamady.

- Bar, tilki bolsaň, ýok bol şu ýerden.

Möngözlüje gelende, tilki çagalaryny daşyna toplap, töweregi synlap otyrды. Ol oturyşyny üýtgetmän, Möngözlüjäniň habaryny aldy.

- Hany, agaň ýanynda galmadyňmy?

- Ýok, galmadym.

- Näme, seni tanamadymy?

- Bilmedim.

- Ýogsa-da, sen bu ýerlere nireden düşüp ýörsüň, azaşdyňmy näme?

- Asmandan indim.

- Asmandan? - diýip, tilki geňirgendi. Asmany synlap, soňundanam: «Asmandan nähili inip bor?» diýen manyda kibtini gysdy.

- Men garaguş bilen uçdum.

«Hih-de-hih» bolşup, tilkijikleriň hemmesi birbada, hamala, garaguşuň penjesine özleri ilen ýaly, gözlerini ýumşup, gorkuşyp içlerini çekdiler.

Ejeleri olara garaguş bilen uçanyň nä güne düşýändigini öň bolşy ýaly, gorkunç edip gürrüň beripdi.

Töweregindäkileriň gyzyklanýanyny görüp, Möngözlüje bolan wakany ýene bir gezek başdan-aýak ýatlap gürrüň berdi. Tilki ony diňläp otyrka, düýn suw içmäge kaka baranda, ýuwnup kenarda Güne guranyp oturan iki serçäniň gürrüňini eşidenini ýatlady. Olar bir uçan güjük hakynda gürlleşýärdiler.

- Bu şol bolup çykdy-ow - diýip, tilki Möngözlüjä seretdi.

Dem-dynç alnansoň, Möngözlüje täze ejesi bilen

doganlaryny düýnki maslyk çekelän ýerine, galan-
-gaçan süňk-saňky çöplemäge alyp gitdi.

* * *

Gije düşüp, daş-töwerek garaňkyrap, gözýetim barhadaralyp ugran çagy tilki süreniniň agzynda oturyp, howany ysyr ganyp, dünýäniň habaryny alanson, çagalaryna baş bolup, daşaryk çykdy. Ol hemişe edişi ýaly sürenden atylp çykyp, şol bady bilen hem garşydaky baýryň üstüne ýarmaşdy-da, hemmeden öň baryp, onuň çür depesinde joňkaryp oturdy. Töweregi synlap, hiç hili howpuň ýokdugyna ýene-de bir gezek göz ýetirýänçä, tilkijikler hem idirtde-midirt bolşup onuň ýanyna gelişdiler.

Kiçijikleriň iň tokarjasy bu howlukmaçlygyň nämüçindigini biljek bolman, gele-gelmäne nadyl bolup, ejesine igendi:

- Eje, näme durşaňzogam-a, men ýetişemok ahyry.
- Men köp aýtdygymça sen az eşidýäň, çagam...
- Nämäni az eşidýän?
- Öýde siz meniň çagamsyňyz, meýdana çykylanson, ilniň birisiňiz diýip düşündirmedimmi näme?!
- Ejem meýdana çykylanson, öz başyňy çaramaly diýýär - diýip, doganynyň öýkesini yerliksiz hasap

eden tilkijik eneleriniň arkasyny çaldy.

- Seňki näm-aý - diýip, uýasynyň gapdaldan gep goşmagyny halamadyk tulparja tilkijik seňrigini ýygryp gaharlandy.

Möngözlüje bu taýa it arkaýynlygy bilen islän ýerinde durup, islän zadyny ysgap, iň sonundan geldi.

Garaňky barha goýalýardy. Tilkiler uly şatlyk bilen Günüň gidip, soňundan gara bermedik tarapyna seredişip, gijäniň baýyr yzyndan baýyr ýuwduşyny, otlaryň reňkiniň garalyp, soňundanam olaryň ýitip gidýänini synlaşyp, hoş bolşup otyrdylar...

Eneleriniň şeýle pursatda aýtmagy gowy görýän aýdymyny ýatlan naşyja tilki şol aýdymy ýene-de bir gezek eşitmek isläp enesine ýüzlendi:

- Eje, şol aýdymyňy ýene-de bir aýdyp bersene?

- Aýdymmy? - Tilki sakyndy-da, pikirini jemläp aýdymyny ýatlady.

Ýene gara gije çykypdyr düze,

Gelýär assa-assa biziň öýmüze.

Gündiziň etegni az-azdan gädip,

Gelýär ol alaňlaň üstünden ädip.

Ýitdi oň içinde towşanyň hini,

Köpelyär gark bolýan sürenleň sany.

Ot-çöpi ýuwutdy ýeke-ýekeden,

Guşlar kömre dönüp, gaçdy depeden.

Biziň töweregem gabady tümlük,

Indi ukym tutýar, gözlerim ýumluk.

Aýlanar köp ýeri ol ýene şeýdip,

Gündizlik Gün bilen gelyänçä gaýdyp.

Hemmeleriň nazary Günün batan ýerindedi. Garaňky gijäniň arkadanam şol bir tizlikde ýetip gelyäninden, bu Günün batanyňa begenişip, döwre gurşup, aýdym diňleşip oturan tilkiler habarsyzdy.

Gije gelip, olaryň oturan baýryny hem ýuwdansoň, tilkileriň gözleri birnäçe çyrajyga meňzäp, köräp ýandy.

Gündize seredeniňde gije has hezillik ekeni. Ýöne bu hezillik henize çenli Möngözlüjäniň ünsüni çekmändi. Şonuň üçinem ol bu hezilligi özi üçin täzelik hökmünde kabul etdi. Daş-töwerekde tanyş-u-nätanyş haýwanlaryň, mör-möjekleriň garaňkynyň deňzine goşulan ysy owsun atýardy. Telim bir ys oňa golaýlaşsa, ençeme yslar ondan daşlaşmak bilen bolýardylar. Şeýle-de ol tiz öz gözleriniň gijelikde gündizki görşünden artyk görmese, kem görmeýänini anyklady. Ol özüni gündizki ýagdaýy bilen deňeşdirende, gije has ýeňil hem ynjalykly duýdy. Gündizine ony Gün heläk ederdi. Gün jyzylan günleri ol alakjap öz haly bilen bolmazdy. Gündizine siňek diýdi, gögeýin diýdi, sakyrtdadyryn diýdi, onuň Günden başga-da ýagysy az däldi. Ol şeýle günlerde özüni sowuk sürene atyp, tilkijiklere meňzäp, ýok ýaly bolup ýatardy.

Tilkileriň köp gylyklary Möngözlüjä ýaramasa-da, olaryň gündizlerine daş bolşup ýatmak gylygy oňa ýarady. Juda bir zerur bolaýmasa, aňsat olar gündize gara bermezdiler. Ene tilki oturan-turan ýerinde özleri üçin iň gowy pursadyň gijedigini, gije gelende goýun-guzynyň eýesi adamlaryň kör bolýandygyny, şeýle bolanda hut gijä dulanyp baryp olaryň alkymynda-da iş goparyp bolýandygyny sakyrardy. Soňundan bolsa her goşda özlerinden artyk görmese, kem görmeýän itleriň üç-dördüsiniň bardygyny, olardan gaty howatyr etmelidigini aýdyp, sözünüň üstüni ýetirerdi. «Itler» diýen wagty ol hemişe öz gepini öz çagalarynyň biri ýaly bolup diňläp oturan Möngözlüjä tarap gyýa gözleriniň birini aýlap goýbererdi.

Bir gezek Möngözlüje bilen naşyja tilkijik ikisiniň yzarlap barýan ysy olary alkymynyň gasynyny köpeldip oturan zemzeniň üstünden getirdi. Ol serginde awa çykypdy, gözi gören mör-möjejiklerini ussatlyk bilen tutup, özüniň doýmaz-dolmaz bokurdagyndan geçirýärdi. Zemzen özüni görüp kürtdürişip aýak çeken güjüjeklere öňünden çykylanyny halamandygyny mälim edip, birsalym aw awlamasyny goýdy-da, alkymyna gasyn atdyryp haşlady.

- Näme, mön bolşup dursuňyz? Ömrüňizde zemzen görmediňizmi?

- Ýok, göremzok.

- Onda men şol!

- Hä... ä... ä.

- Năme «hä-ä-leşip» üstüme abanyşyp dursuňyz? Meniň işim-derdim tilki çagalarynyň öňünde süýnüp-sarkyp durma däl. Bilýäňizmi, maňa bir gezek doýmak üçin 360 sany mör-möjek gerek. Siziň agzyňyza öwelip dursam, men garnymy haçan doýyryn? Ýaňy iýen gurçugym-zadym 164 sany. Hasap edip görüň, ýene-de maňa näçe mör-möjek iýmek gerek. Boluň, hasaplaň!

- Biz hasap bilemzok.

- Siz tilkilere beletdirin, «bilemzok» diýşip, meni aldajak bolmaň. Siz tilkileriň hasapsyz zady bolmaz. Bilmeýän bolsaňyz, baryň ejeňiziň ýanyna, onuň özi öwreder.

Zemzeniň könäni dörüp gepledigiçe gahary geldi.

- Siz tilkiler bilen möjekler ýesersiräp, çölün berekedini gaçyran siz. Siz hemişe meniň iýýän mör-möjeklerimi özüňiziň porsy aýagyňyz bilen depeläp gezyňiz...

Möngözlüje bilen naşyja tilkijik zemzeniň öz-özünden ýel alyp, bolubersini görüp, ondan çekinişip yza tesdiler. Olar gelibem öz gören-eşiden zatlaryny gijäniň düşenine özüni ynandyryp oturan ejelerine gürrüň berdiler.

- Çişdimi? - diýip, tilki göwnübirlik bilen

oturyşyny üýtgetmän sorady.

Tilkijikleriň ikisi iki ýerden «çişdi-de-çişdi» boluşdylar.

- Aý, goý, çişsin. Onuň gaharlansa, hemişe-de şeýdäýmesi bardyr.

Tilki soňundan könäni ýatlady: «Bizem bir wagtlar (uýam ikimiz) ejemiziň gözüne güýdüşip gaçardyk-da, gidip zemzeni tapardyk. Herimiz bir tarapyndan baryp onuň gaharyny getirerdik. Ol kükregine ýygnabilen howasyny ýygnap çişerdi. Bizi çemesine getirip bilmeýäni üçin guýrugy bilen ýeri gamçylardy. Biz ol ýagşy gaharlanyp çişensoň, ýene-de ylgaşyp yzymyza gaýdardyk. Ýöne onuň gamçysyna gabat geläýjek bolmaň. Onuň bilen bolýan hezil oýnuň erbet gutarýanynam men gördüm.

Bir ýola biziň iki bolup duýdansyzja bir ýere gidýänimizi görüp, üçünji doganymyz hem yzymyza düşdi. Ol pakyr, dogrudanam, galyp-gopanda bizden goýazrakdy. Biz üç dogan bolup, zemzeniň hezilini görmek üçin üç tarapdan hujüme geçdik. Zemzen gaharyny içine toplap, ýene-de hum ýaly çişdi.

- Indi men siz tilkijikleriň oýunjagymydyryn? - diýip, özüne erk edip bilmän sandyrady.

- Seniň şol kükregine toplanýň hemme gaharyňmy ýa ýene-de barmy? - diýip, men ony öz ýanynda ýaňsyladym.

- Gahar näme işlesin munda. Pöwhe ýeldir-le - diýip, uýam hem ýaňsylamakda menden kem oturmady.

Biz gep atyşyp zemzeni çişirip durkak, üçünji doganymyz oňa has golaýlaşan eken. Ol guýrugyny bir bulanda biziň gözümiziň önünde doganymyzy ýere ýazdy. Biz ylgaşyp ejemizi alyp gelyänçäk, zemzen eýýäm içini sowatmaga ýetişen eken. Şoldur-da-şol, meniň onuň bilen ugrum ýokdur.

Tilki çagalary enelerini diňläp oturyşlaryna ilkibaşda: «Bizem ejem dagy ýaly indi ony çişirip oýnarys» diýşip oýlanan-da bolsalar, gürrüniň ahyryny diňlänsoňlar, olara bu oýnuň howpludygy belli boldy.

- Gowusy, onuň ýanyna barmazlykdyr. Öňüňizden çykaýsa-da oýtarlaň-da geçiberiň. Artyk duşman gazanmaň, onuň geregem ýokdur. Onsuzam biziň ýagymyz az dälidir. Goý, ol bolsa «Tilkiler menden çekinýäler, olar meni gören ýerlerinde sowlup, ýol berýäler» diýip, öz göwnüni hoş etsin.

Tilki öz gürrüni ýene-de ýaşululara mahsus akyl berme bilen tamamlady.

Pyşbagany bolsa hiç kimden soraman, duşan wagty Möngözlüjäniň özi tanady. Ol bu pyşbaganyň hut düýnem şu ýerde ýapa ýarmaşyp ýatanyny biraz daşrakdan görüpdü. Möngözlüjäniň keýpi kökdi, şonuň üçinem onuň ýeri diňşirgenip, irkiljiräp ýatan pyşbaga biraz degesi geldi. Onuň daşyna aýlanan

bolup ýesersiredi.

- Hany, habary nädip alýaň-ow, pyşbaga?

- Näme habaryň bardy, oglum? - diýip pyşbaga gasyn-gasyn boýnuny arkasyndaky düňderilen gazanyň aşagyndan çykardy.

- Näme tutduň, şol ýere ýapyşyp ýatyrşyň-la?

- Heý, oglum, hiç zat. Bu dünýä hiç kime tutdurýan dälidir!

- Onda näme, sen şol bir ýeri bagyrtlap, goýbermerin diýip ýatyrşyň?

- Häý, saňa oýun gerek, oglum!

- Ýa sen ýeri diňleýämiň? Hany, aýt onda, ol näme diýýär?

- Ýermi?.. Şol güjüjege aýt, goý, ol öz ugruna gitsin, ýogsa-da diýilmejegini diläp alýar. Şeýle-de aýt oňa, garry pyşbagalary oýnajak bolmak aýypdyr diýýär.

- Onda senem, pyşdyl aga, şol ýeriňe aýt, hondan bärsi bolan bolmasyn.

- Dur, dur, oglum! - Pyşbaga elini daldalap, güjüjege ýeriň adyna erbet söz diýdirmezlik üçin öz goýaz häsiýetini unudyp howlukdy. - Ýere dil ýetirmeli dälidir, oglum, üç gezek toba etdim diý derrew!

- Diýmesem näme?

- Onda ýer saňa gargyş eder, oglum, onsoň sen baýnamarsyň. Bol, üç mertebe ýalňyşypdyryn diý!

- Diýesim gelmese näme?

- Häý, samsyk diýsäni. Mukaddes zada-da bir dil ýetirilermi? Ine, men seniň ýedi däl, ýetmiş arkaňy bilýän ahyry. Seniň it nesliňde ýolbars bilen tutluşany bar, möjek bilen dalaşyp, ýaradan öleni bar. Guduzlap düze çykanyň bar. Sesi bilen süriň daşyna gala bolup oturanyň bar. Olaryň hemmesi-de kyn günlerinde güýji ýerden alypdylar. Ýöne seniň ýaly tilkiniň awuna kaýyl bolup, tilkileriň derejesine çenli kiçelip ýöreniňizi welin görüp-eşiden däldirin...

Möngözlüjäniň hakykaty uzak diňläp durmaga takaty ýetmedi. Ol ýaltaklap yzyna öwrülmeň bilen boldy.

- Hä, hakykaty diňlemek ýaramadymy, gaçyber, gaçyber, ýöne, barybir, ol seni sypdyrmaz.

Pyşbaga özüniň gyryljaksy sesi bilen onuň yzyndan gygyrdy. Ol baýyrlara münüşip, düşüşip, şatyrdaşyp barýan tilkileriň yzyndan ýeten mahaly naşyja tilkijik ýene-de onuň gapdalyna gysmyljyrady.

- Niräk ýitdiň-ä?

- Hol, ýapyda bir pyşbaga bar ekeni.

- Haý, şon bilenem bir gepleşer ýörerlermi? Onuň ne etini iýip bolýar, ne-de ýagyşdan gaçyp gelýärkäň öýüne girip gizlenip bolýar.

- Şeýle-de bolsa, ol örän täsin ekeni.

- Ol ýerde düşegiň-ä ýumşady öz-ä.

- Pyşbaga iki ýüz elli ýaşapdyr.
- Nädip?
- Howlukman bolaýmasa...
- Menem üçe çenli sanap bilýän, iki ýüz elli üçden köpmi ýa az?

- Näme yza galýaňyz? - Ene tilkiniň igenç äheňli sesi tilkijikleriň ädimini tizledi.

Birsalymdan Aý dogup, Pendi baýyrlary birmeňzeş süýtrenk ýagty bilen örtündiler.

Tilki bu gün öz çagalaryny taýyn awuň ugruna äkitdi. Çopan-çoluklar haram ölen mallary sürüden saýlap, bir gorpa atýardylar-da, üstüne birki pil gum atyp, telli-pelli gömüp gaýdýardylar. Ýaltarak çopanlar bolsa bu iki pil gumy hem atman, getiren maslygyny mör-möjeginiň üleşigine galdyryp, yzlaryna dolanardylar. Şeýle taýyn «aw» has-da çölde kiçijik guzuýyklaryň köpeliýän wagty, ýazda köp bolardy. Tilkiler bu «awy» öz ýanlaryndan «taýyn aw» ýa-da häki bir «garyndoýurma» diýip atlandyrdylar. Ýöne beýle awuň iýlen wagty, hakyky aw awlanyndaky ýaly, şeýle bir tagamy bolmaz-dy. Şeýle-de bolsa garnyňy doýurmak, hut şunuň özem kiçi alada dälidi. Tilkileriň arasynda bu meselede: «Aw eti bilen taýyn awuň ikisiniňem bitirýän işi bir, ikisem deň yokumly, ikisem bize güýç-kuwwat berýär» diýip, gören yerinden tapan zadyny iýmeli diýen pikire uýýanlar-da az dälidi.

Ene tilki hem bu öwräniň: «Hut gören ýeriňden tapan zadyňy iýmeli» diýen pikire eýerýän tilkileriň birisidi.

Olaryň ilkinji gelen ýerlerinde ýaňyrak ölen guzuýgyň ysy bolsa-da, onuň özi ýokdy. Ony şagalmy, möjek, haýsydyr biri gabat gelip, süýräp giden borly. Guzuýgyň ysy depesinden düýbi has garaňky bolup görünýän, iki aýyrt bolup ýatan jülge tarapdan kükeýärdi. Aýaklaryň ol ysyň yzyna düşesi gelse-de, gözleriň öz görmedik zadyny gidip gözläsi gelmedi. Galyberse-de, «taýyn aw» her süriniň diýen ýaly töwereginde bolardy.

Olaryň ikinji baran ýerlerinde üç-dört sany o ýeri-bu ýeri zaýa bolup, porsap ugran jyrryk ýatan ekeni. Şeýle hem häzir bu ýer boş dälidi. Olaryň öňüsyrazy gelen erkek tilki bir soky ýaly jyrrygy çete çekip, onuň töwereginde gyr-gyrlap pelesan urýardy. Ol ene tilkiniň toparynyň gelenini görüp, öz awuny gysganyp has-da düýrükdi. Burnuny haýbatly «tyssyldadyp», maslygyň bir eýlesine geçdi, bir beýlesine, awuny goramaga häzirlendi.

- Golaýyma gelmän!

- Seniň bir özüň onça zady nädip iýjek? Jyrrygy onuň bir özüne köp gören tilkijikleriň birisi oňa gep gatdy:

- Iýerin, iýmänmi, hek ederin. Golaýyma gelmän!

Birdenem ol üstünde ölüsmäge taýyn awuny goýdy-da, howany ysyrganyp-ysyrganyp, bar zatdan bizar bolup göterdi ökjäni. Onuň gaçanyny görüp, «Haýsydyr bir howply duşman ýetip gelýändir» diýen gorky bilen beýleki duranlar hem duran-duran ýerlerinden jyrryklardan geçip, gaçmak bilen boldular.

Howsala birsalymdan ene tilkiniň toparyny ilki gaçan tilkiniň yzyndan ýetirdi.

- Ýeri, nämeden gaçýas, näme bar? - Ol ilki gaçan tilkä deňleşen wagty ondan özüniň bilesi gelýän zadyny sorady.

- Itiň ysy bar - diýip, ilki gaçan tilki hopukdy.

- Niredede?

- Häzir ol göni yzymyzda, ökjämizi basyp ýetip gelýär.

Ene tilki howany ysgansoň, nämäniň-nämedigine düşümdi-de «Ýak-heý...» diýip, lapykeç halda aýak çekdi. Bu onuň öz çagalarynyň biri bolup ýören Möngözlüjäniň ysydy ahyryn.

Ene tilkiniň duranyny görüp, ilki öňi bolup gaçan tilki hem hol beýleräkde aýak çekdi. Geňirgendi:

- Ýeri, näme durduňyz?

- Ol biziň öz ysymyz ahyryn.

- Seniň akylyň çaşypdyr, kempir, seniň indi ölümiň golaýlap ugrapdyr. Öljek tilki hemişe «Itleri talap, olary mugyra getirjek» diýip, samrap ugrarmyş.

Bir zady öwran-öwran gaýtalansoň, ahyrsoňy onuň öz diýen zadyna ynanarmyşyn. Özüniň tilkidigini, itiň bolsa itdigini unudarmyşyn. Şeýdibem ol bir gün itiň garşysyna çykyp güýç görkezmekçi bolarmyş. Itiň öňünden çykanyň bolsa gözünüň näme görýänini sen mençeräk bilýän bolsaň gerek...

- Sen entek bir dursana! - diýip, ene tilki gepleme gezegi özüne alyp, ýagdaýy oňa düşündürmekçi boldy.

Ýöne ýüregine howsala dolan tilkiniň hiç kimi diňläsi gelmedi.

- Dursañ, özüň duruber! Bir porsy guzy diýip, men-ä derimi serdirip biljek däl. Ýagyň özüňe nesip etsin!

Ýat tilkiniň garasy şundan soň barha daşlaşyp ýitmek bilen boldy.

Ene tilki yzyna dönüp, çagalaryny ýene-de şol ýat tilkiniň dow-dowuna düşüp gaçylan ýere getirdi.

Tilkiler garynlaryny otaryşyp, yzlaryna dolanan wagtlary Aý eýýäm al-asmana göterilipdi.

Tilkijikleriň keýpi kökdi, olar şol gelişlerine dänjireşip, bir-birlerini itekleşýärdiler, ýumak bolşup, otlaryň üstünde togarlanýardylar, ýakalaşýardylar. Enelerinden yza galyşyp, ýene-de ýüzin salşyp, onuň yzyndan ýetýärdiler. Olar şol gelişlerine bir baýryň eteginde dörän ikinji bir depäniň üstünde bölejik bolup dynç alyp ýatan atlaryň üstünden indiler.

Atlar aýdyň Aýyň ýagtysynda dünýäni unudyşyp ýatyrdylar. Duran ýerinde uklamagy gowy görýänleri bolsa biri-birleri bilen kelle degrişip, aýak üstünde irkiljireşip durdular.

Gylýallaryň on-on baş ädim beýle ýanyndaky depäniň üstünde serdar at serini dumanladyp, uzaklara seredip durdy. Onuň bedeni Aý şöhlesi bilen nurlanyp ýalpyldaýardy. Serdar birde aýaklarynyň biri bilen ýer peşese, ýene birde keýerjekläp has-da görmegeý bolýardy.

Atlary görüp, diňe bir bilesigeliji çagalaryň däl, hatda ýöne-möne zatlarda üns saklamaýan ene tilki hem birsalym aýak çekdi.

- Eje, şular hol gün gören atlarymyzmy?

- Hawa.

- Onda näme olar bizi kowalanoklar? - diýip, naşyja tilkijik ýene-de doganlaryndan öňürdip, ejesine yzly-yzyna sorag berişdirdi.

- Biz ýakyn barsak, olar ýene-de bizi sylap goýmazlar.

- Şol gije meni kowalan atlarmykan şular? - diýip, Möngözlüje hem özüniň başagaý bolan gününü ýatlady.

- Haý, sammyjak... - Tilki Möngözlüjäniň soragyna gülensoň, oňa başdansowma jogap berdi. - Ol ýerde şemal bulutlary toplaň çaknyşdyrýar, ýyldyrym çakýar. At küje, taý küje...

- Eje, biz haçan at bolarys? - Serdar aty synlap, onuň merdemsiligine gözi giden tilkijikleriň biri ejesiniň pikirini böldi.

- Hiç haçan.

- Näme üçin hiç haçan, eje? Meniň at bolasym gelýär ahyryn...

- Bes ediň. Öz pikir edip bilmeli zadyňyzy menden soramaňyz näme?

Möngözlüje bolan gürrüňlerden çen tutup, bu atlaryň şol gije özüni depeläp ötjek bolan atlar dældigini anyklady.

Alaňyň depesinde öz mertebesini göz edip duran dyzmanç at töwerekde bir ýakymсыzlygyň barlygyny duýup, gulaklaryny bir tarapa gönükdirip üşerildi. Şundan soň tilki ýene-de çagalaryny yzyna tirkäp, ýola düşdi. Möngözlüje birsalym ylgap yzyna sereden wagty, serdar atyň şol bir duran ýerinde keýerjekläp, şöwür çekip duranyňy gördi.

Ýagyş ýagan gününüň ertesi ýata-ýata halys bolan Möngözlüje hemmeden öň oýandy. Ol ýaltalaç gerinjiräp daşaryk çykan mahaly töweregiň çal ümrün arasynda çala sudur bolup, bugaryp oturanyny gördi. Howa hoştapdy, onda säher çygynyň, gülleriň, ot-çöpleriň ýakymly yslary bardy. Ümrün bugaryp, göç edip ýörşi gören zadyny düýrläp alyp giderli görünýärdi. Möngözlüje birsalym dünýäniň synçysy bolup

duransoň, bir zada - özüniňem, doganjyklarynyňam uçýandygyna, onda-da barha özleriniň ýokary göterilip baryandygyna ynandy. Sebäbi ol şol gezek uçan günü hem asmanda öz töwereginde hut şeýle çal-çul zatlaryň sallam-sajak bolşup, uçuşyp ýörenlerini görüpdi. Uçmak bolsa, gör, nähili gowy zat! Onda-da öz basdaşja doganjyklaryň, ýyljak süreniň bilen bileje uçmak diýsene!..

Möngözlüje şatlygyny paýlaşmak üçin keýpihon bökeläp sürene giren mahaly tilkijikler entegem ymyzganyşyp, halka atyşyp ýatyrdylar.

- Uçýarys, uçýarys! Biz uçýarys! - diýip, Möngözlüje sürene giren ýerinde durup, aýratyn bir joşgun bilen seslendi.

- Näme, näme? - gepi çala eşiden ene tilki howlukman turup, ýüregini howsalaly бүkgүldedip, onuň habaryny aldy.

- Biz uçýas, ene!

- Kürsäp girip ýüreg-ä ýardyň - diýip, ene tilki soňundanam ibirtde-zibirt bolşup, turşup gelyän çagalaryna hiç hili howpuň ýokdugyny aňdyryňgaraýyş bilen seretdi.

- Senem, menem, hemmämiz uçýas! - diýip, Möngözlüje şatlygyny kemmän, doganjyklaryna buşlap, ýene bir gezek seslendi.

- Niräk uçýas? - diýşip, tilkijikler geňirgenişdiler.

- Bilmedim, ýöne özüimiz-ä uçýan ekenik, daşaryk çyksaň bildirýär...

Tilki çagalaryny yzyna tirkäp daş çykan mahaly goýry ümrüň ähli baýyrlaryň başyna öz possunyny ýapanyny, dünýäniň daralyp, endam-jany bilen bugaryp oturanyny gördi. Birsalym ümre syn edişip duransoňlar, tilkijikler hem Möngözlüjäniň ynanan zadyna - özleriniň uçýandyklaryna hakykatdanam ynandylar. Sebäbi bu pursatda bütün dünýä bugaryp, ýokary göterilip barýana meňzeýärdi.

* * *

Tilki ümürlü gün bolanda hemişe çagalaryny äkidip, olara alaka ýa-da bedene awlamagy öwrederdi. Ümre dulanylyp edilen aw diýseň gyzykly hemem şowly bolardy.

Alaka hakykatda welin tilkiniň eý görýän iýmitleriniň, hiç birisi hem dälidi. Ony iýse, agzynyň ýuwa çeýnäniň agzy ýaly, iki-üç günläp porsap-aňkap durjagyndan hem habarlydy. Bu aw tilki üçin ölmez ödi - kyn günün «allasy» diýilýänidi. Tilki bolsaň, hany, saňa goýun eti, keýik owlajygy ýa-da towşan eti islän wagtyň ýetdirip durmy näme? Şeýle gurak günlerde ol alaka etini tapsa, bal etjekdi.

Tilki alaka hinlerinden ýaňa endam-jany eleme-

deşik bolup oturan bir baýryň önüne gelip aýak çekdi. Çagalary gelşip, daşyna üýşüşenlerinden soň bolsa: «Öň öwredişim ýaly, gaty hüşgär hereket etmelisiňiz» diýip, özüni üns bilen diňläp duran çagalaryna ýene-de bir gezek ene ynjalyksyzlygy bilen sargady. Tilkijikler awuň önüsyrasynda bolmalysy ýaly bolşup hüşgärlendiler. Soňundan bolsa olaryň hersi bir hini nazarlap, şeýle bir ussatlyk bilen çem gelen zatlara bukuldylar welin, Möngözlüje olary soňra boýlanyp-boýlanybam görüp bilmedi. Oňa dünýäden bihabar atyşma gürrüň edişip oturan alakalary diňlemekden özge alaç galmady.

- Goňşy, öýüne giräýdiňmi?

- Ýok, bardyryn.

- Hemişe bolmagyňy ir ertir, giç agşam dileg edip ýörendirin.

- Sag boluň. Biziňem dilegimiz şol bir zat, il-günüň gowulygy.

- Çagalar gülüp-oýnaşyp ýörlermi?

- Agşam kiçimiziň-ä biraz endamy ýylady. Düýn täze çykan dadranyň kökünden köpräk iýäýipdir öýdýän...

- Hä, dadran gaty güýçli zatdyr ol. Ony düýe iýse-de gulagynyň etegi çygjararmyş ahyryn. Ony çakyňy bilip iýmelidir, gardaş...

- Bu çagalaryň bir zada agyzlary degse, onsoň

onuň düýbünü deşmân goýýarlarmy näme?

- Çaga-da.

- Bizem-ä çaga bolup görüpdik.

- Ýatlasañ, bizem şulardan öwerlik bolan dälidiris.

- Hä-hä-hä. Seniňkem ugrunda bar, goňşy... Ýöne, göwnüme, ylla şular ýalag-a bolmadygam ýaly.

- Gün görnenok welin, bu ümür onam togarlap äkiden borly.

- Sabyr edeli, ol hemişekisi ýaly niräk äkidilse-de, öýlän ýene-de geler, onsoň...

- ... Waý-eý-ý... gaç...

Möngözlüje bu sözüň yzysüre özüniň on-on baş ädim gapdalynda howlukmaç tapyrdy eşitdi. Şol tapyrdynyň yzysüre bolsa ol baýryň birki ýerinden tilkijikleriniň göçgünli seslerini eşitdi.

- Tutdum.

- Menem tutdum, eje!

Aw awlan tilkijikleriniň keýpleri kökdi. Olar öz şatlyklaryny bölüşmek üçin, agyzlary alakaly eneleriniň ýanyna uçup diýen ýaly geldiler. Agzy boş, lapykeç bolup gelýän tokarja tilki Möngözlüjäniň zzyndan ýeten wagty onuňam boş gelýänini gördi.

- Senem zat tutmadyňmy?

- Ýok, men...

- Ýör, häzir bulaň awlan awlaryny bölüşip iýeris.

Ejem bizi aç goýmaz.

Tokarja tilkijik enesiniň ýanyna gele-gelmäne öz doganlaryndan närazy boldy.

- Eje, bular «tutdum-da-tutdum» bolşup, meniň çemäme getiren awumy gaçyrtýdylar.

- Olar juda begendi, oglum - diýip, ene tilki oňa bu gezeklikçe doganlaryny bagyşlamalydygyny aňdyrdy.

- Siz bolsa indikide bu ýalňyşlygy gaýtalamaly dälsiňiz.

- Wah, ojagaşjany çemäme-de getiripdim-le... - diýip, tokarja tilkijik ýene bir gezek janygdy.

Tilkijikleriň enesi tokarjanyň nägileligini hasaba alman, aw awlan çagalaryny iş bitiren hökmünde taryplady.

Alakalar iýmit hökmünde öňe alnansoň, häliden bäri gultunyp duran Möngözlüje hem beýlekilerden kem oturmady. Möngözlüjäniň bir alakany tutuşlygy bilen öňüne çekenini gören tilkijiklerden birisi onuň bilen bu ýumry bölegi paýlaşmagy niýet edinip gapdalyna geldi.

- Menem iýeýin-le!

- Özüm iýjek.

- Bir özüň-ä iýdirmerin.

- Iýerin, gelme ýanyma...

- Ine, iýseň! - Tilkijik Möngözlüjäni gapdala sowmak üçin itekledi.

Möngözlüje muňa girre gaharlandy-da, özüniň gara güýjüne buýsanyp, tilkijigi çyňsadyp basdy.

- Ine, degseň.

Ene tilki öz çagasynyň düşen gününü görüp, bu ýagdaýy arkaýyn synlap durup bilmedi. Ol çakganlyk bilen gelip, özüni ýeňiji hasap edip, tilkijigi bagyrdadyp basyp ýatan Möngözlüjäniň böwrüne hütletdi.

- Näme, indi seniň it damaryň işläp, özüňiň kimdigiň ýadyňa düşüp ugradymy? Tur hany, tiz!

Möngözlüjäniň böwri erbet agyrdy. Şundan soň ol çete çekildi-de, tilkiniň bu edenine gahary gelenini mälim edip, närazy halda hyňrandy.

- Eý, wäg-eý, ýarama näme üçin degýäň?

- Saňa o-da azdyr.

Möngözlüje sese tarap öwrülen mahaly, baýryň orta bilinde bir tilkiniň bu tomaşany synlap duranyny gördi.

Bu uzýndan juda owadan guýrukly tilkini Möngözlüje heniz bir gezegem görmändi. Ony görenden ene tilki bada-bat üýtgedi. Boýurgandy, özüne bu duşuşygyň diýseň ýarandygyny mälim edip, guýrugyny bulaýlady, ýalmandy. Ol golaý gelen mahaly bolsa ysyrganyşyp, aýratyn bir mähir bilen onuň endamyna süýkendi.

- Sen nireden çykdyň, meniň begzadam?

- Men Üstýurduň üstünde iki-üç ýyl ygdy. Bu ýere bolsa ýaňyrak geldim. Eşidensiň, men özümiň mylaýym gelinligimden jyda düşdüm. Ony öňki ýazda,

çaga garaşyp ýören günlerimiz keyikleriň kastyna çykan lökge maşynly adamlar atyp öldürdiler.

- Sen ýeke bolsaň, isleseň bize goşulyp bilersiň. Maňa öz golaýymda seniň bardygyňy duýmak diýseň ýakymly.

- Hawa, men seniňem ýekedigini eşitdim.

- Onda goşul bize, meniň seni şu çagalaryň atasy hökmünde göresim gelýär - diýip, ene tilki owadan guýrukly tilki öz ýanynda galar diýen inçejik tama bilen gysmyljyrap ysgaşdy.

- Görerin-dä! - Nätanyş tilki gedemlik bilen şýý diýdi-de, äm-säm bolup duran Möngözlüjä tarap öwrülip çytyldy.

- Munyň näme?

- It.

- Ýok edip kowup goýberseň bolmadymy? Näme, ony gökden gaçandyr öýtdüňmi?

- Hawa, ol gökden gaçdy - diýip, ene tilki nätanyş begzadany has-da geňirgendirdi.

- Nädip? - diýip, ol ene tilki özüni oýnajak bolýandyr diýen pikir bilen gazaplanyp, sesine saldam berip sorady.

Ene tilki oňa Möngözlüje bilen bolan wakany birin-birin gürrüň berdi. Nätanyş tilkiniň öýkesi ýazylyşsa-da, ol özüniň şol bir pikirinden dänmedi:

- Sen şonda-da mundan dynmaly. Ýaňy onuň

çagaňy nädiberenini gördüňmi? Ulaldygyça-da munuň iti çykar. Güýçlener. Ana, onsoň dat günüňe.

- Men ony öz geregime ulanmak üçin saklap ýörün - diýip, özüne düşüniler diýen maksat bilen ene tilki syryny açdy. - Itiň azgynynyň gyzyly gurt bolýanyny men gowy bilýärim. Olar bolsa möjekden has zalym möjek bolup döreyärler. Möjegiň sürä girse öz awuny alýanyna, gyzyly möjegiň bolsa gören malyny parçalap, gyzyly ýaýyrt edip gaýdýanyna sen beletsiň.

- Itiň ulalsa, gyzyly gurt çykjagyna sen onda ynanýaň-da?

Onsoň bize muny öňe salyp, awuna şärik bolup ýörmek galýar.

- Häý, näbileýin - diýip, nätanyş tilki Möngözlüjäniň ýalmanyp, ot-çöpleri ysgaşdyran bolup ýörşüni synlap, münkürlük etdi. - Bu samsyjak juda bilesigeliji görünýär. Ol ýumagy çözleý-çözleý, bir gün ahyr özüniň itdiginem, it wezipesinem biler. Bizi hem tanar.

- Ýa şeýle bolaýarmykan? - diýen wagty ene tilkiniň sesinde müýn duýuldy.

Nätanyş tilki ugramazynyň öň ýanynda ýene-de bir gezek nazaryny Möngözlüjede egledi.

- Bu saýry ýanymda boljak bolsa, seniň günüňe şärik bolup bilmerin.

Şu gürründen soň ýolda ene tilki ilkinji gezek öz pikirine münkürlük edip, böwrüni diňledi...

* * *

Möngözlüje ukudan turup, töwereğine sereden mahaly öz gözüne ynanmady. Görüp otursa, tilki ysly sürende onuň bir özi galan ekeni. Onuň alakjap, töweregi aýlanyp eden gözlegi-de netije bermedi. Möngözlüjä it häsiýetini ýatlap, garysyny ýassanyp garaşmadan başga alaç galmady. Ol-da: «Siz öýüňize gelmän oňsaňyz, menem sizi görmän oňaryn» diýdi-de, olaryň bir ýerden gara berjeklerine ynanyp, süreniň agzyny aldy-da ýatyberdi.

Ýöne tilkijikler ne şol gün gara berdiler, ne-de şol gününň ertesi. Olaryň ähli zatdan geçip, Möngözlüjeden gutulmak üçin gaçyp gidenleri çyn boldy. Öwrenişen ýoldaşlaryndan aýrylyşmak Möngözlüjä aňsat düşmedi, hut şonuň üçinem ol tilkijikleriň hemişelik gidenine wagty bilen ynanmady. Göwnüne, olar ýene bir ýerden ýaltaklaşyp, şatyrym-şallak bolşup geläýjekler ýaly boldy durdy.

Bir ýola ol süreniň agzynda garaşyp, töweregi diňşirgenip otyrka, ötüp barýan bir kirpi oňa gabat geldi.

- Güneşleýäňmi, goňşy?

- Hä, sen kim? - diýip, Möngözlüje heserlenip, öz oňünde agyn tiken bolup duran kirpijikden sorady.

- Men-ä kirpi...

- Onda men seni tanamok-la.

- Men şu töwerekde hemişe bardym, ýöne sen üns beren dälşiň. Onsoňam biz itler bilen, tilkiler bilen şeýle bir gatnaşyp-gatyşyp ýörenem däldiris.

- Öň gatnaşmadygam bolsaňyz, indi gatnaşmaly borsuňyz - Möngözlüje özüne oýnara ýoldaş tapylanyna begenjinden ýeňil gopup, ýerinden galdy.

Kirpiniň öňüne geçip, gulaklaryny selkildedip, guýrugyny bulaýlap, özüniň oýnamaga, gatnaşyk açmaga taýyndygyny mälim etdi.

- Men oýun oýnamagy halamaýaryn.

Kirpi Möngözlüjäniň özüni görüp, boluberşini synlap, onuň bu ýeňles hereketlerini halamaýandygyny aňdyrdy.

- Oýnaly, oýnaberseň soň halarsyň...

- Gerek däl - kirpi onuň gapdalyndan ötüp gidibermekçi boldy.

- Jan, kirpi, gel, oýnaly-la, häzir kimdir biri bilen meniň şeýle bir oýnasym gelýär.

Möngözlüje ýene-de erjellik görkezip, özüniň höwesini mälim etdi.

- Men oýun bilemok diýdim-ä saňa!

- Men öwrederin.

- Maňa seniň oýun öwretjek bolan dogan-garyndaşlaryň öň näme gördi?!

- Bilemok.

- Hany, onda senem maňa oýun öwretjek bol bakaly! - Kirpi öýke bilen ýagyrynysyny tüňnerdip düýrükdi.

Möngözlüje towsaklap, kirpiniň bir eýlesine, bir beýlesine geçdi.

- Bol, ine, senem şeýdip bökeläber - diýip, ony tumşugy bilen sähelçe kakdy. Ýöne şol bada-da çyňsap, gapdala çekildi. Ganjara tumşugyny ýalap, öýkeli hüňürdedi.

- Eý, kirpi, bu näme etdigiň?

- Ine, seniň dogan-garyndaşlaryň hem meni oýna goşjak bolup eden synanyşyklary şeýle gutarypdy - diýip, kirpi oňa ýaňsyly jogap gaýtardy.

- Hä, sen ýalyny tanap goýmagam bir bähbit - diýip, Möngözlüje awunan tumşugyny ýalap durşuna öýkeli hüňürdedi.

Kirpi şundan soň sesini çykarmady-da, gyrmyldap öz yzarlap gelýän ýolunyň yzyna düşme bilen boldy. Möngözlüje tumşugynyň awusy ýiten dessine bu duşuşygy unudyp, ýene-de ene tilkini göresi gelip, doganlaryny ýatlady.

Möngözlüjäniň keýpsiz torsarylyp oturanyny görüp, çagalaryna öz bilýän zatlaryny öwredip ýören serçe oňa habar gatdy.

- Jik-jik, näme müzzerip otyrsyň?

- Näme diýjek bolýaň? - diýip, Möngözlüje

serçäniň sözünü öz üstünden gülünme hasap edip, gözünüň agyny köpeldip düýrükdi.

- Sen kirpiden gaty görme diýjek bolýan. Ol şeýleräkdir, aňsat özüne degdirmez. Özem başarsa, goňşularyna kömek eder.

- Ol kime kömek edenmiş?

- Olmy, köplere. Meselem, meniň özüme-de, eger ol bolmadyk bolsa... - diýip, serçe özi bilen baglanyşykly bir wakany ýatlady. - Biz onda hol ilerki ýapynyň ýüzünde bir hinde ýaşaýardyk. Bir gün men guşlaryň howsalaly jürküldilerini eşidip, ketegimizden boýnumy çykardym. Görsem, bir ýylan guş höwürtgeleriniň töwereginde ýalpyldap aýlanyp ýör. Ony görüp, menem bada-bat özümi ýitirsem näme. Daş-töwerek bolsa agyn jürküldi...

- Hiç kim gaçmadymy? - Enesiniň: «Ýylan görseň, sowlup gaçgyn!» diýen akylyny ýatlap, Möngözlüje serçäniň gürrüňiniň soňuna howlukdy.

- Heý, ol owadan-jadyly gözleriň öňünden gaçyp bolýarmy näme. Hemmeler ol gözleri görenden eräp-akyp özüniň kimdigini unudýar ahyryn. Ine, şol barmana-da ýaňky ýylan birden gazap bilen yzyna - guýrugyna tarap serpildi. Bir görsem, häli-şindi gybyrдыklyp, öýümiziň töwereginde görünýän kirpi onuň guýrugyna salypdyr agzy. Şundan soň ýylan iki ýana urnup, janyna jaý tapaýsa nädersiň. Ol kirpiniň

tikenine urlup-urlup, birsalymdan endam-janyny gara gan etdi. Bizem ýylan gözleriniň şöhlesi öçerine mähetdel kürseşip keteklerimize girdik.

- A soň nätdi?

- Kirpi guýrugabir agyz salanson, ony sypdyrýarmy näme.

Serçe gürrüňini tamamlanson, ýene-de çagalarynyň okuwyny dowam etdirdi.

- Bökmeli, bök!

Çokmaly, çok!

Düşmeli, düş!..

Möngözlüje suwsap ugran çagy öz golaýlarynda kak suwundan emele gelen kölün bardygyny ýatlady. Ol ýere barmak Möngözlüje üçin hemişe ýakymlydy. Möngözlüje bu ýere gelse, heý, bolmanda bir, ýogsada, üç-dört sany garaguşun şol töwerekde uçup ýörenini görerdi. Olar bolsa hemişe Möngözlüjä onuň şol bir gezekdäki uçuşyny ýatladardylar. «Irde-giçde uçmasam, men ejem bilen uýamy tapyp bilmerin» diýen pikire bolsa ol öňräk gelipdi. Hut şonuň üçinem onuň uçýanlara gözi giderdi, özüne-de bu bagty arzuw ederdi.

Möngözlüje bol otuň arasyndan tapan ýodajygyny yzarlap barýarka, ol ýolda henize - bu güne çenli görmedik äpet bir haýwanyna gabat geldi. Möngözlüje oňa ýetmän, on-on bir ädimlikde saklandy-da, «Bu kim

boldugykan?» diýen pikir bilen öz garşysynda duran jandary synlady.

...Okara gözler, iki ýerden naýza bolup gezelişip duran egri şahlar synladygyça Möngözlüjä gorkunç bolup görüldi.

- Hass... näme ýolumda dursuň? - Nätanyş başyny aşak egip, gaharly haslady.

- Sen kim? - Möngözlüje ýüzugra geçibermegem birhili görüp, ol haýwandan habar sorady.

- Men sygyr.

- Bolaňda näme, ýaryp bilýärmiň?

- Ýok, süsüp bilýärim. Hass...

- Gaty süsýärmiň?

- Sowul ýoldan, seniň bilen sarmaklaşyp durara mende wagt ýok.

- Näme, ýol seniňkimi? Özüň aýryl, ony hol otlukdan özüm tapdym.

Sygryň şahlaryny taýynlap boluberşini görüp, Möngözlüje bir tarapa çekildi-de, oňa ýol berdi.

- Geç onda.

- Hass...

- Häý, bularyň hersiniň bir halta ýeli bar-haw...

- diýip, Möngözlüje sygyr şalkyldap gapdalyndan geçensoň öýkeli hüňürdedi.

Möngözlüje kölüň başyna gelen çagy ýaňky ýolda duşan sygra meňzeş birnäçe haýbatly sygryň

kölün içine girip, suw içişip duranyny, birnäçesiniň bolsa kenarda güberişip ýatanyny gördi. Durup, olary synlansoň heder etme bilen, ýaňky sygra sowlup ýol berenini ýatlap, öz eden hereketini dogry tapdy. «Ýogsam, bular köplenişip, meniň işimi görerdiler» diýip oýlandy.

Güzere inip, suw içip durka bir tanyş ses onuň gulagyna eşidildi.

-Wyz-wyz-wyz-wyz-wyz-wyz-wyz-wyz,

Dünýäde iň güýçli biz...

- Eý, güjüjek, goçak bolýarmyň?

- Saňa näme?

- Sygyrdanam gorkduňmy, ha-ha-ha...

- Nämä gülýäň?

- Seniň sygyrdan gorkanyňa gülýän.

- Onuň gorkunç gözleri hem şahy bar ahyry, birden süsäýse nätjek?

- Men barkam gorkmagyn! Ine, seret, men häzir olardan seniň aryňy alyp bereýin.

- Nädip?

Gögeýin aýdymyna hiňlenip, asmana göterildi. Birsalymdan sygyrlar guýruklaryny bulaýlaşyp, duran ýerlerinde şallaklaşyp, biynjalyk bolşup ugradylar. Ýöne gögeýin munam az gördi. Ol sygyrlary bir ýere üýşürdi-de, soňundanam olary şatyr-şallak edip kowalap, jülgäniň içi bilen öňüne salyp gitdi.

Möngözlüje gögeýiniň gidenine begendi. Sebäbi ol gögeýiniň bar ýerinde özüni diýseň oňaysyz duýýardy. Ony göreninden görmedigini iki ýarym esse dagy gowy görerdi.

Ol suw içip ganansoň, bir depäniň üstüne çykyp, ýene-de asmany synlamaga oturdy. Bu gün asmanda ýekeje-de bulut ýokdy. Özi-de ýaşyl öwsüp oturan meýdana juda meňzeşdi. Häzir ol ýerde ençeme garaguş üýşüşip-çaşyşyp, uçuşyp ýördi. Olar öz aralarynda haýsydyr bir zadyň dawasyny edýärdiler.

Garaguşlaryň gaýmalaşyp ýören tarapyndan et ysy gelýäni üçin, Möngözlüje ikerjiňlenmän şol tarapa ugrady. Golaý baran mahaly ol asmandaky garaguşlaryň dawasyny aýyl-saýyl eşitdi. Olar öz aralarynda asmanda nobatçylyk çekmek gezeginiň kimiňkidigini takyklaýardylar.

- Sen nobatçy bolmaly!

- Ýok, sen bolarsyň!

- Men ertir irdenem garawulçylyk çekdim.

- Sen irden ejeňe derek durduň. Häzir bolsa, özüňe derek durarsyň!

- Men häzir guzy awlap geldim. Bir zat iýmesem durarlygym ýok.

- Näme-de bolsa, öz deregiňe özüň durmaly bolarsyň.

Ýokarda dawalaşyp, belli bir netijä gelşip

bilmän ýören garaguşlardan, aşakda iki diwar bolup oturan baýyrlaryň oýtumyndaky maslygyň üstündäki garaguşlar has-da kän ekeni. Ortada, özünden güýçlä gabat gelen bir gulan güberilip, depe bolup ýatyrdy. Töwerekde etiň, onda-da täzeje, ganlyja etiň aklylyňy çasyryp barýan ýakymly ysy bardy.

Garaguşlar gulanyň kellesinde, budunyň üstünde, boýnunyň üstünde oturyp, onuň gözlerini, gapy açylan garnyny, boýnunyň ýüzüni özleriniň demir çünkleri bilen ýerli-ýerden talaýardylar.

Garynlary dok, gozganmagy kyn görşüp oturan garaguşlar Möngözlüje görnen çagy oňa ulumsylyk bilen seredişdiler.

- Ýeri, saňa näme gerek?

- Il iýýä, menem azrak iýäýsem diýýän.

- Ýene birden seniň özüňem şu ýatan gulanyň gününe düşüp durma. Şu-da ölerin öýdenokdy. Agşam welin iki sany möjek duýdansyz gelip, ikisi iki ýerden topulyp, ilki depeden togalap, onuň aýagyny döwdüler. Soňundanam janyny alyp, garynlaryny doýrup gitdiler...

- Ýok, meniň oňa meňzäsim gelenok. - Möngözlüje rejän geň daldigini, bularyň arasyna düşse, oňlulygyň bolmajagyny pikir edip, ökje ogurlap, yza tesdi.

- Ony häzir köpleşip basalyň, ýogsam, ol sammyjak soňra bize hezil bermez. Oňa entek gorkmany

öwretmändirler.

Garaguşlaryň arasyndan birisi has-da janygyp gepledi. Emma ses gyryljyk çykany üçin, garaguşlaryň hiç birisi-de ony hasaba almady.

Möngözlüje bu sesi tanap, biraz ýöränden soň, ýene-de yzyna döndi. Gulanyň boýnunda oturyp, özüne gahar-gazap bolup seredýän, bir ganatyna ýaplanybrak oturan garaguşy ol dessine tanady. Bu şol gezek Möngözlüjäni alyp asmana göterilen, ony şu günlere düşüren garaguşdy. Möngözlüje köne tanşyna duşanyňa begendi. Ýöne onuň özüni görenden tasanyp bolubersine welin geň galdy. Möngözlüjäniň asla garaguşa ýamanlyk edesi gelenokdy. Sebäbi ol entek nädip ýamanlyk etmelidigini bilenokdy. Tersine, özüni özgelerden saýlap asmana uçurany, guş bagtyny bereni üçin ondan minnetdardy. Uçmagyň hezilligini bolsa ol görüpdi. Şonuň üçinem garaguşy gören mahaly ýene-de onuň juda uçasy geldi. Höwesli dalbynyp garaguşa boýun burup ýalbardy.

- Gör, nähili gowy gün. Seret, hol-ha Günem uçup aýlanyp ýör. Ýör, bizem şonuň ýanyňa uçaly!

- Ýit-ä dikdüşen sebil! - Garaguş onuň sözüne düýrükdi.

- Garly daga hem indi biz has golaýlandyrys. Ýene bir uçsak oňa-da ýeteris. Möngöz alysdan seleňläp görünýän Garly daga gözügidijilikli seredip, ýene-de

garaguşa höwesli ýalbardy.

- Ýit diýdim-ä men saňa. Uçaly... Uçaly, gary görneni bilenem hany bu ýakynda saňa Garly dag barmy.

Şu pursatda gysga salymam bolsa Möngözlüjäniň höwesine ylyganyny garaguşuň özem duýman galdy.

- Başyndaky, egnindäki ak gar ýapynjasy oňa diýseň gowy ýaraşýar. Owadanlygy bolsa gör, men nähili synlamagy gowy görýärim. Gün çykyp bu gün-ä ol has hem owadan bolupdyr.

- Indi uçup bolandyrys. - Garaguşuň sesi gussaly eşidildi.

- Näme üçin?

- Näme üçiniň bormy. Mönsüräp aýag-a owratdyň, deýýus. Badalgaň, döwürük aýak bilen uçup bolýarmy?

Möngözlüje özünde hiç hili müýn duýmaýanlygy üçin, ýene garaguşa düşünmedi. Gaýta, garaguş bol etden garnyny doýransoň uçmaga ýaltanýandyr. Garnym doýansoň, meniň-ä ukym tutýardy... diýip alasarmyk oýlandy. Möngözlüje garaguşdan möhüminiň bitmejegine düşünensoň, ýene-de garnyny otarmagyň ugruna çykdy. Garaguşlaryň arasynda öz tanşy hem bar bolany üçin, üstüne topularly bolup görnen guşlardan indi oňa öňküsi ýaly juda bir howply bolup hem görünmedi. Näme çekinip, köpüň içinde arkaňy alajak garaguş ýaly öz guşuň barkan!

Möngözlüje şundan soň yzyna öwrülip, gapydan kowlan penjireden geler etdi-de, gelip garaguşlaryň arasyndaky bir açygrak ýerden tumşugyny sokdy. Garynlary dok garaguşlar oňa üns hem bermediler. Diňe Möngözlüjä belet garaguşuň şundan soň bokurdagyndan zat ötmedi. Ol Möngözlüje ýakynlaşsa, onuň temmisini bermek maksady bilen, başyny göterip häzirlendi. Ýöne Möngözlüje welin oňa barmysyňam diýmedi. Tenini gataldyp, gaçarak durup, garnyny doýransoň, ýene-de yzyna dolandy.

Garaguşlar bilen bu gezekki duşuşyk Möngözlüje üçin diýseň peýdaly boldy. Ol soňra islän çagy asmany synlap, garaguşlaryň gaýmalaşýan ýerinden özüne bir garbanarlyk iýmit tapdy.

* * *

Möngözlüje garaguşlaryň toýunda bolup garnyny doýransoň, öz tilki doganlary çapawulçylykdan dolanyp gelendir diýen pikir bilen ýene-de sürenine dolandy. Ýolda howlukdy. Ganlyja et iýeninden soň, suwsaýanyny ýatlap, kaka inip suw içdi diýäýmeseň, ol ýolda hem hiç zada güýmenmedi.

Ýöne näçe islese-de, onuň tamasy çykmady. Süreniň töwereginde onuň göresi gelýän doganjyklary ýene-de ýokdular. Olar ýene birsalymdan, hatda ondan

soňragam gara bermediler. Möngözlüjä doganlarynyň gözlegine çykmadan başga alaç galmady. Ol ilki taýyn «aw» bolýan ýerleriň birinjisini, soňundanam aýlanyp, başga-da birki sanagyny barlaşdyrdy. Dymyljyk etiň ysy gelýän ýapynyň depesinden inen wagty ol bir möjegiň porsan goýnuň töwereginde timisgenip ýörenini gördi. Ol bu möjegi öň hem tilki enesidir doganlary bilen gelende şu ýerde birki sapar görüpdü. Her gezegem eneleri olary möjegiň töweregine eltmän, öz töwereginde saklardy: «Sabyr ediň! Ol möjekler kimdir biriniň öz «taýyn aw» edýänini görse utanar. Görmedik boluň ony!» diýerdi. Soňundan bolsa möjegiň jahyl döwrüni ýatlap, onuň islän sürüsine darap, awuny gapyp, mes ýaşandygyny, Gyzyljaryň möjeklerine demini ýöredip gezen serdar bolandygyny öz könelerinden telim gezek eşidendigini ýatlardy.

Garry möjek dişiniň basan et böleklerini iýiştirip, ýene-de assa-ýuwaş ýöräp yzyna dolandy. Ol özünden güýçli tapylan günü onuň tabynlygynda ýaşamagy özüne peslik bilip, Gyzyljary terk edip gaýdypdy. Indi ol ölmek isleýärdi, ýöne ölüp bilenokdy.

Möngözlüje öz gapdalyndan yraň atyp gelýän garry möjegi geçirensoň, ýene-de yzyna dolandy. Bir baýryň jülgesini syryp seňkildeşip barýan tilkileri görende, Möngözlüje bada-bat özüniň haýsy ýere barýanyny unutdy. Özüniň gözleýän tilkilerini ýatlap: «Şolar,

şolar bolaýmasyn» diýip oýlandy. Ýüregi galkyjaklap, begençli gürsülledi. Ol aýagaldygyna ylgap, tilkileriň yzyndan ýetende, olaryň özüniňkiler dældigini gördi. Şeýle-de bolsa, onuň bulardan galasy gelmedi.

Ene tilki bilen ata tilki ony duşman saýyp gaýtargy berme niýeti bilen yzlaryna öwrülen wagty:

- Menem özüňiz bilen äkidiň! - diýip, Möngözlüje olara ýalbaryp özelendi.

- Seniň biz bilen işiň ýok.

- Men doganlarymy gözleýän, olaram siz ýaly tilkijiklerdi.

- Ýeri, agzyňy öweldip samahyllaberme. Itden bize dogan bolmaz.

- Beý diýmäýmelidiň-dä. - Möngözlüje tilkilerden ýakymly söz eşiderin diýen tama bilen ýene-de mylaýym gürlledi.

- Seniň biziň bilen işiň ýok.

- Nämüçin?

- Üçini sen it.

- Bolanymda näme?

- Näme diýýämiň? Nämäniň sebäbi şol: it öz itligi bilen bolmaly, tilki hem tilkiligi bilen, düşündiňmi?

- Ýok, düşünmedim.

- Ine, düşünmeseň - ata tilki güýjüne daýanyp, Möngözlüjäni tumşugy bilen hütletdi. Möngözlüje diňe häzir, awunandan soň, özüniň bulara juda golaý

duranyny bildi. Oňa şundan soň «Eý, bular-a biziňkiler däl ekeni» diýip, yzyna dolanmakdan başga çäre galmady.

Ýatar wagtyň öň ýanlarynda Möngözlüje süreniň öňünde doganlaryna garaşyp, olaryň gaçyp gidenlerine ynanyp bilmän, ýola garap ýatyrdy. Işsizlikden, näbelli bir zada degip biraz agyran çep aýagyny ýalaşdyrýardy. Asmany, ýyldyzlaryň barha köreýän ýerini synlaýardy. Ýeňsede bir ýerlerden adam sesine meňzeş ses eşidilip ugran mahaly Möngözlüje bada-bat bilesigelijilik bilen heserlendi. «Bu näme boldugykan, ol gygyrýan kimkän, adam bolsa gerek, ýene-de meniň eýäm şol çopan meni gözläp ýören bolmasyn?!»

Möngözlüje tanyş ys bardyr diýen tama bilen howany ysyrandy. Howada hiç hili tanyş ys ýokdy. Ol ses birsalymdan ikinji gezek, soňundanam üçünji gezek gaýtalandy.

Telim bir guş sürüsi Möngözlüjäniň üstünden şol ses gelyän tarapa uçup geçdi. Ol ýerde näme-de bolsa, bir zadyň bardygy şundan soň Möngözlüjä-de mälim boldy. Ses gelyän tarapa birsalym seredip duransoň, Möngözlüje ol sesi anyklap görmegi ýüregine düwdi. Ýylgynlygyň baryp çetinden giren mahaly, bassyr-bassyr gaýtalanýan bu ses oňa has-da çasly eşidildi. Tizden ol öz öňünde iki sany lowurdap ýanyp duran gözi gördi. Ol birbada öz gören zadyna ynanyp bilmedi.

Onuň öňünde bir ýylgynyň bilinde hüwi yranyp otyrды. Adam sesinde uwlap gygyrýanam şol ekeni. Onuň öňi bolsa agyn guşdy. Guşlaryň gelim-gidimi henizem dowam edýän ekeni. Hüwi bolsa erteki otarýardy. Möngözlüje hem başga-da bir edere işiniň ýoklugyny ýatlap, öz gizlenip oturan ýerinde çykyp, hüwiniň ertekisini diňlärmän boldy.

- Bilýäňizmi näme? - diýip, hüwi hut ýaňyja aýdyp gutaran gürrüňine täzedem, hut ilkinji gezek aýdylandaky ýaly hyjuw bilen başlady. - Bir wagtlar hemmeler uçup bilýän ekenler. Hatda düýelerem, pillerem, žiraflaram, ähli haýwanlar uçup bilipdirler. Şonuň üçinem gögüň, ýüzi hemişe gara-gura bolup duranmyş. Göz öňüne getiriň, şol läheň haýwanlaň arasynda bize uçmagyň nähili kyn bolanyny. Hut şonuň üçinem biziň ýaly kiçi guşlaryň her gün telimsi çaknyşyp, heläk bolupdyr. Bu dünýäde kiçi bolana, sada bolana gün barmy näme?! Olaryň kimsini krokodiller, kerkler, gippopotamlar öz ganatlarynyň ýelgini bilen heläkläpdirler. Olary tutup, diýmejegini diýmäge mejbur edipdirler.

Bir günden bir gün kiçi guşlaryň arasynda bir dana guş tapylypdyr. Ol başynyň tüýi düşen, bürgüdiň ýumurtgasyndan çykan guş ekeni. Hemmeleriniň çydam käsesiniň püre-pür bolanyny görüp, bir gün ol kiçi guşlaryň wekillerini maslahata çagyrypdyr. Geljekler

gelsensoňlar bolsa: «Doganlar, bize indi bu sütemden dynmaga wagt boldy» diýipdir. Maslahata gelenler ýerli-ýerden: «Nädip-de, nädip?» bolşup, ýene-de dana guşuň özüne sala salanmyşlar. Dana guş şonda olara agzybirlik bilen ýeri öwmegi, şeýdilse, uly guşlaryň göwnüni bölmeginiň mümkindigini aýdypdyr. «Oturan-turan ýeriňizde siziň mesgeniňiz ýer, biziňki bolsa asman» diýip gaýtalamagy maslahat beripdir. Diňe şeýle edilende, asmany eýeläp, ine-gana uçup boljagyny nygtapdyr.

Olar bize: «Ýit, eý, samsyk guşlar!» diýmezmikä? - diýşip, käbir guşlar birbada üstünligiň boljagyna ynanmandyrlar.

Dana guş: «Birine şol bir zady köp aýtsaň, onsoňam şol bir sözi bir agyzdan däl-de, köp agyzdan eşitse, ol iru-giç böwrüni diňlä. Bolmanam bir günde hiç kimi ynandryp bolmaz. Yzygider hem erjel hereket etmeli» diýipdir. Şundan soň guşlar «hoş» diýşip, dana guşuň maslahatyny göwünlerine jaý edişip, ýedi yklyma ýaýranmyşlar.

Oturan-turan ýerlerinde dana guşuň öwreden sözlerini gaýtalanlary üçin, ilki munuň hut şeýledigine, öz sözleriniň täsirine berlip, guşlaryň özleri ynanyndyrlar. Özleri öz diýýän zatlaryna ynanansoň, özgeleri muňa ynandyrmak kiçi guşlara şeýle bir kynam bolup durmandyr. Kem-kemdenem bolsa uly

guşlaryň ýere bolan ýakynlygy artypdyr. Olar ömrüniň köp bölegini ýerde geçiripdirler. Uly guşlaryň soňkurak nesli bolsa uçmagy ýeňlesleriň işi hasap edipdirler. Şundan soň tebigat öz oňaryp beren ganatlarynyň uly guşlara gerekmejegini görüp: «Uçmajak bolsaňyz, size ganat nämä gerek?» diýipdir-de, olary ganatdan mahrum edipdir. Dana guş şeýdibem mamla bolupdyr.

- Eý, hüwi, aýtsana, meniňem ata-babamyň ganaty bolanmyşmy? - Möngözlüje gürrüňe berlip, özüniň görünmän ýatanyny unudyp, ata-babasynyň ganaty bilen gyzyklandy.

Duýdansyz sese guşlar alabasgy bolşup asmana göterildiler. Ýüregi sarsyp, iliniň biri bolup uçan hüwi asmanda bu sesiň kimiň sesidigini ýadyna salansoň, hol beýleräkdäki başga bir ýylgynyň üstüne gondy.

- Şol aldananlaryň arasynda seniňem köneleriň bar ekeni.

- Gör, nähili gynançly zat.

- Boljak iş bolansoň, soňundan gynananyň peýdasy bolmazmyş.

- Eger ata-babam ganatly bolanlygynda, menem ganatly bolardym. Hezillik şonda bolardy. Men islän ýerime uçup ýeterdim. Uçmagyň nähili gowy zatdygyny bolsa indi men bilýän.

- Hüm-m, seniň biläýşiňi. - Hüwi süýji arzuwa berlip, asmanda uçan pursadyny gowy bir zat hökmünde

ýatlan Möngözlüjäni samsyk saýyp ýaňsylady. - Sen bir bagty getiren ekeniň, seniň ýaly güjüjekleriň telim birisi senden soňam garaguşlaryň demine düşdi. Senem indi biraz bolan-goýandan baş çykarmagy oňar. Sen eýýäm tokarja güjüň ahyryn. Seniň deň-duşlaryň eýýäm birgiden zat bilýärler.

- Menem bilýän.

- Sen bilýänem tanaňok.

- Ýeri, onda men seniňçe nähili bilmeýämişim?

- Hol garly dag tarapda seniň ejeň bilen uýaň bar, sen heniz şonam bileňok. Ejeň görgüli heniz-henizlerem seni ýatlap, asmana seredip çyňsaýar. A, sen bolsa... ilň gürrüni diňläp, aýlanyp ýörsüň. Ondan-a dag tarapa git-de eneňi, uýaňy gözle.

Hüwini diňläňsoň, Möngözlüje lapykeç halda yzyna dolandy. Ol ýolboýy enesini, uýasyny, özüni eý gören çopany ýatlady hemem bularyň ysyny ýatdan çykarmanyna begendi.

Onuň gelip sürenine girjek bolanam şoldy welin, kepjebaş ýylan haşlap, onuň önünde dikeldi.

- Ýeri, kim gerek saňa?

- Bu ýeri meniň öýüm...

- Seniň öýüň bolmaz bu ýerde.

- Bolýar, bolýar, ýalňyşypdyryn, gidäýerin...

Möngözlüje ökje ogurlap yzyna gaçdy. Ýylan bilen iş salyşmaly dældigi Möngözlüjä ejesiniň ilkinji

öwreden zatlarynyň biridi. Ol «Ýamandan boýuny satyn al» diýleni edip, gözünüň gören tarapyna yzyny gözlemän gaçdy. Onuň soňra gaýdyp öz gorkan ýerine dolanasy gelmedi.

Gijäniň köpüsini haýsy ýerde ýerlejegini bilmän elewräp gezen Möngözlüje ertir irden bir baýryň güneş ýapysynda oýandy. Ibirtde-zibirtlik onuň töwereginde indi bireýýämden bəri dowam edýärdi. Suwulganlar hasanaklaşyp, onuň kä eýlesinden geçýärdiler, käte beýlesinden. Beýleräkde durup, hekgerişip, ony aýratyn bir dymmak bilen synlaýan suwulganlaram bardy.

Möngözlüje hiç zady hasaba alman, ýene birsalym şol bir ýatyşyny üýtgetmän, asmanyň garaguş ýaly öwrüm edişip ýören bulutlaryny synlady.

Garaguşa meňzeş bulutlar garaguş bolýan ýerde iýere bir zadyň bolýanyny ýatladyp, ýene-de Möngözlüjäniň agzyny suwardylar. Şol arada bir suwulgan kürsäp onuň aşagyna dykyldy. Möngözlüje özüniň äsgerilmändigini görüp düýrükdi.

- Eý, sen ýylanyň nämesi?

- Hiç zadam däl.

- Özüň-ä meňzeýäň. Ýöne hereketiň bilen gözün birneme elek-çelegräk.

- Sen, it, gowusy, agnan bolup ýatma-da, biziň hinimiziň agzyndan tur. Biz indi bir wagtdan bəri oňa

girip bilmän durus!

Möngözlüje suwulgany diňläp, «Bäý, meniň baran ýerim gap-çanak bolaýýar-ow» diýdi-de, bir gyra çekilip, olara geçere ýol berdi.

Şol arada öýüne girip, bir ýerlere gitme maksady bilen çykan çalasyn suwulgan gapdalyndan geçen mahaly bir ýoknasyzyny atdy.

- Eý, it, senem beýdip ýörmän, gidip, beýleki itler ýaly bir sürini saklasan bolmaýarmy?

Özünden kiçiniň bilimsek bolan bolup özüne akyl bermegi Möngözlüjä ýaramady. Ol iki bökende suwulganyň yzyndan ýetip, onuň guýrugyny basdy.

- Hany, ýaňkyja diýeniňi ýene-de bir gaýtala!

Dilinden bela galan suwulgan iki ýana urnup, çar tarapa elewredi. Şol barmana-da suwulgan guýrugyny göwresinden bölüp galdyrdy-da, öz häsiýeti bilen Möngözlüjäni geň galdyryp ara açdy.

Möngözlüje öz önünde düýrülip-ýazylyp ýören, kiçiräjik ýylany ýatladýan janly guýrujygy görenden geň galyp, bada-bat öz maksadyny unudyp aýak çekdi. Sebäbi ol suwulganlaryň gaty gyssanan ýerlerinde, guýruklaryny taşlap gaçýanlaryndan bihabardy.

Ol suwulgan guýrugynyň bölünip galanyndan habarsyzdyr öýdüp onuň yzyndan gygyrdy.

- Eý, eý, balagyň galdy, dur-eý!

Zähresi ýarylan suwulgan esli gaçanson hekgerip

yzyna gözlese-de, dolanyp guýrugynyň yzyndan gelmedi.

Möngözlüje şol kürtdürip duran ýerinde butnaman durşuna janly guýrujygy ýene biraz synlansoň, guýruk özüne niýetlenip galdyrylandyr öýtdi-de:

- Men seniň guýrugyňy başyma ýapaýynmy? - diýip, öýkeli hüňürdedi.

* * *

At toýnaklarynyň güpürdisini Möngözlüje ilki eşiden mahaly uzaklarda bir ýerde gök gübürdeýändir öýtdi. Özüne eşidilen sesi bolsa ol şol ýerdäki gümmürdiniň bir çeti hökmünde kabul etdi.

Ýeňseden at toýnaklarynyň güpürdisi eşidilip ugran mahaly otluga gonan kākiliklere ymsynyp ýören Möngözlüje aýak çekip diňşirgendi.

Ýeriň süňnünde duýlar-duýulmaz sarsgyn peýda bolupdyr. Özi-de bu sarsgyn barha güýçlendi. Möngözlüje bilesigelijilik bilen baýryň ýokarsyna çykan mahaly bir süri atyň jülgäniň arasyny dolduryp özüne tarap çapyp gelýänini gördi. Süriniň öňüni bir maňlaýy sakar dor at çekip, ol gerimli ädim urup, her ýerden bir basyp çapyp gelýän ekeni.

Bularyň aýratyn bir dabara bilen bu bolup gelişlerine, olaryň boý-syratyna ýene-de

Möngözlüjäniň gözi gitdi. Atlar pessaýlap kölün üstünde gonma hyýal bolup uçup ýören ördek sürüsini ýatladyp, Möngözlüjäniň öňünden geçişip gitdiler.

Möngözlüje birsalym atlaryň yzyndan seredip, olary nazary bilen ugradyp duransoň, atlaryň otlaýan ýerine barsa, şonda olary isledikçe görüp-synlap boljagyny ýatlap, pikirinde şol ýere ýetmäge howlukdy.

Süri baýyrlaryň gabawyndaky ýaşyl öwsüp, köle meňzäp oturan açyklykda otlap ýören ekeni. Atlaryň aralygynda, çaga bigamlygy bilen dänjiräp çapyp ýören taýçanak Möngözlüjäni hemmelerden öň gördi.

- Men ýyndam gerek? - Taýçanak Möngözlüjäniň öňünde aýak çekip, göçgünli keýpi bilen oňa ýüzlendi.

- Hawa, gowy çapýarsyň - diýip, Möngözlüje hem onuň öz perdesinden deň gopdy.

- Ejemem maňa şeý diýýär: «Häzirden şeýdip, oňat çapmaga türgen bolsaň, soňundan senem kakaň ýaly süriň öňbaşçysy - serdar at bolarsyň» diýýär.

- Soňra ol: -Seret, biziň kakamyz nähili görmegeý! - diýip, sakar ata tarap guwançly seretdi.

- Owadan - diýip, Möngözlüje-de ilki gören mahaly pikirinde dörän soragy ýatlady.

- Men-ä güjük. Seniň ýanyňa oýnamaga geldim.

- Maňa seň bilen oýnamak bolýarmykan?

- Bilemok.

- Onda sen şu ýerde biraz otur. Men dessine gidip

ejemden soraşyp geleýin.

- Bar. Ýöne köp eglenmegin!

Taýçanak iki bökende çal baýtal bilen özüne tarap otlap gelyän gaba garyn enesiniň ýanyna ýetdi.

- Eje, ana, hol ýerde güjük bar, şonuň bilen oýnasam bolýarmy?

- Itmi? - Jeren baýtal başyny ýerden göterip, Möngözlüjä çişerildi. - It bilen oýnasaň bolar. Ýöne uzak gitme!

- Bolýar, men şujagaz ýerde golaýjakda oýnaryn.

- Bar, oýnaber oýnasaň.

Taýçanak rugsat alyp, oýna höwesek bolup, Möngözlüjäniň ýanyna öwrülip geldi. Olar ilki sürini oýtarlap çapyşdylar, soňundan bolsa oýun edişip, «kebelek-kebelek» oýnaşyp gezdiler.

Süri birsalym otlansoň atlar ikibir, üçbir bolşup dem-dynç almak üçin onda-munda ýatmak bilen boldular. Birsalymdan diňe iň owadan sakar dor at aýak üstünde galdy. Ol keýerip, uzaklara nazar dikip duran mahaly Möngözlüjä has-da görmegeý bolup göründi.

- Kakaň-a görmegeý ekeni.

- Ol hemem güýçli.

- Duýulýar.

- Hemmelerden ýyndam.

- Bolup biler.

- Ejem-ä, sen onuň garrap ugran wagtyňy gördüň,

ýaş wagty dagy ol has görmegeýdi, has kuwwatlydy diýýär. - Taýçanak her gezek «has» sözünü aýdanda, ol söze agram berip, aýratyn bir guwanç bilen gürledi.

Atlar bir ýerlere gitmäge hyýallanyp, örüşip ugran mahallary garry baýtal hokranyp, Möngözlüje bilen höwür bolup, dem-dynç alanyndan soň, ýene oýnamaga küýlenip duran taýçanagy ýanyna çagyrdy.

- Gel-uw, senem indi.

- Eje, ýene birazajyk oýnaýaly?

- Oglanlygyň gutarmasa, oýundan doýmarsyň, oňa bolsa entek ir, gel, gidýäs!

- Niräk gidýäs?

- Gäle çeşmä.

- Suw içmägemi?

- Hawa, suwa gidilýär.

- Men-ä onda gitdim. - Taýçanak Möngözlüjä alaçsyzdygyny mälim edip seretdi.

- Menem siz bilen gidäýeýin? - Möngözlüjäniň täze dostundan galasy gelmedi.

- Özgeleriň toplanyşyp ugranyny gören garry baýtal ynjalygy gaçyp, ikilenç ýene-de bir gezek boýnuny süýndürip hokrandy.

- Ýör diýilýär saňa, höwes etdiň, oýnadyň, bes et indi!

- Menem gitsem bolarmyka? - Möngözlüje jogapsyz galan soragyny ýene-de bir gezek gaýtalady.

- Bilmedim. - Taýçanak towsaklap, ejesiniň ýanyna ýetmäge howlukdy.

Möngözlüje öz eýesiniň goşunda gören sähel-mähel zada gaharlanmaýan düýedir salpy gulak eşegi ýatlap, atlaryň hem hut şolar ýaly uludygyny, özüne zelellikli zadyň edilmejegini ýatlap, taýçanagyň yzy bilen ylgady. Bu babatda göwreden çen tutup, özüniň ýalňyşandygyna ol tiz göz ýetirdi.

Onuň aýaga çolaşyp ugranyny gören bir baýtalça halamazlyk bilen gulaklaryny gaýçylap düýrükdi-de, toýnagy bilen ony sähelçe kakdy. Möngözlüje içigip aşak oturdy. Esli salym onuň demi-de gelmedi. Diňe agzy giňden açylyp sülekeýi akdy.

Atlar güpürdeşip, baýyrlaryň süňňüne sarsgyn berşip, çapyşyp gtdiler.

* * *

Şol günün ertesi Möngözlüje ýene-de düýnki köle meňzeş ýere atlaryň otlamaga gelyänini ýatlap, serkerde sakar ata meňzeş keýpihonja taýçanak bilen duşuşaryn tama bilen şol ýere ugrady. Soňunyň birhiliräk bolanyna seretmezden, ol düýnki gününden, taýçanak bilen oýnan oýunlaryndan hoşaldy. Hüşgärligi elden bermeli däldigini, has-da şol depen gyňyr ýaş baýtala ýakyn durmaly däldigini ugramazdan öň Möngözlüje

özüne ýene-de bir gezek ýatlatdy.

- Mä-ä-ä... mä-ä-ä... - Eje-e, ej-je...

Möngözlüje aýak çekip, ses gelen tarapa seretse, ýaňyja aýaklanan bir guzuýygyň ot-çöpleriň arasynda ýykylyp-sürşüp ýörenini gördi.

Guzuýyk enesini gözleýärdi. Ýöne häzir töwerekde ne onuň enesi görünýärdi, ne-de özge bir gara. Guzuýygyň bu töwerekde diňe bir özüdi. Möngözlüje biçäre guzuýygyň gapdalyndan parhsyz ötüp bilmedi. Sebäbi ol onuň ýazyň başynda, enesini emip ýören bagtly günleri özi bilen böküşip oýnan buýra tüýlüje guzuýyklaryna diýseň meňzeşdi.

- Sen bu ýerde näme işläp ýörsüň? - Möngözlüje guzuýygyň garşysyna gelip, ondan habar aldy.

- Men ejemi gözleýän, ol ýap-ýaňyja-da bardy, uklap tursam bolsa yok... - diýip, guzuýyk üzlem-saplam gepläp, Möngözlüjä ýagdaýy düşündirdi.

Depgilenen otuň üstünde indi biraz könelişip ugran goýun ysy hemem süriň yzyny salgy berýän çörler bardy.

Möngözlüjäniň taýçanak bilen oýnamaga gidesi gelip, içi byjyklap dursa-da, täze tanşyny ýeke galdyrmaly dældigini ganyna guýlan it häsiýeti bilen aňdy.

- Ýör, onda men saňa ejeňi tapmaga kömek edeyin!

- Nirede ol? - Guzuýyk enesine ýetmäge howlugyp,

howany ysgap, töweregini garanjaklap gyssandy.

- Ýöräber, gözläris...

Guzujoyk kaýylyk bilen Möngözlüjäniň gapdaly bilen ýöräp ugrady. Otlar gür bolansoň guzujoyk Möngözlüjäniň aýagyna eýerjek bolup, häli-şindi ýykylýardy. Birsalym ýörelensoň bolsa, ol halys durdy. It aýagyna eýermek oňa barha kyn boldy. Guzujoyk ahyry çydaman dillendi:

- Maňa-da garaşsana!

- Hä, näme? - Möngözlüje yzyna gaňrylyp, guzujoygyň ýüzüne alaryldy.

- Men seniň aýaklaryňa eýeremok ahyryn. Mytdyl-mytdyl ýöräbersek bolmaýarmy?

Möngözlüje guzujoygyň gapdaly bilen bialaç onuň maýdalyna ýöremeli boldy.

Geçilen ýol uzak bolmasa-da, birsellem ýörelensoň guzujoyk ýene-de halys ýadady. Olar şundan soň iki dost bolup bir baýryň eteginde dynç almaga oturdylar.

Guzujoygyň pyşdyl ýörişi soňabakan Möngözlüjäniň halys ýüregine düşdi. Onuň ýüzin salyp ylgasy, çagalyga mahsus keýpihonlyk bilen ýapylara ýarmaşyp, şol ýerdenem ýene aşaklygyna togarlanyp, peşmek bolup ýaýnasy gelýärdi. Ahyr ol öz hyjuwyna bäs gelip bilmedi. Guzujoyga: «Sen şu ýerde biraz otur, men häzir» diýdi-de, jülgä düşüp, Günüň jokrap äpet gyzy nan bolup duran ýerine tarap ylgap gitdi.

Aýaklarynyň ýelini alyp, yzyna dolanyp gelen mahaly ol ýadaw guzuýygyň myşylap süýji ukuda ýatanyny gördi. Möngözlüje onuň gapdalynda dyzyny epip, gowuja bolup ýatanyny synlap: «Men özüme osup bujagazy halys ýadadaýdym-da...» diýip oýlanyp oturdy. Ol birsalymdan öz süňňüne-de birhili ýakymly agyrlygyň peýda bolup ugranyny syzdy...

- Mä-ä, mä-ä-ä... Ej-e-e, eje-e...

Möngözlüje guzuýygyň sesine gözünü açan mahaly, özüniňem ukusy tutup, uklap galanyna düşündi. Gün bolsa eýýäm ýeňsä aýlanyp ugrapdyr. Günortadan bolsa gül ysly pessaýja şemal ösýär. Bu şemal mylaýym el bolup guzuýygyňam, Möngözlüjäniňem ýüz-gözlerini sypalaşdyrýardy.

Hut öz eýesidigine ynanýanlygy üçin, ol guzuýyk özüni «Ýör-ýör, ana, ýetdik, ine, bardyk» bilen alyp barýan Möngözlüjä, goşda güjüjekler bilen bökjekleşip oýnaýan tokarja güjüjegi göz öňüne getirip, oňa sorag berdi:

- Sen başga guzuýyklar bilen-ä bökeleşip oýnaýaň, goşa ýetsek, meň bilenem oýnarsyň gerek?

- Eýsem näme! - diýip, söz içinde «oýun» sözi hem bolany üçin, Möngözlüje oýun bolsa, hezilligiň boljagyny ýatlap guzuýyga ýüzugra jogap berip arkaýyn etdi. Ýogsa-da, bu çölde onuň ýeke-täk oýnap doýup bilmeýän zady oýun dälmi diňe näme?!

Soňabaka Möngözlüjäniň özi-de başga bir ýere däl-de, hut şol ýere - çopandyr enesiniň ýanyna barýanyna ynandy. Özünüň gowy görülyän ýerine gowuşjakdygyny ýatlap begendi. Sebäbi ýekelik onuň halys ýüregine düşüpdü.

Olar guzuýyk bilen tirkeşip, süri yzyny yzarlap, ýene-de birsalym ýörediler.

Möngözlüje bir baýryň üstüne çykan mahaly hol beýlede bir itiň özlerine tarap, otlap gelyän süriň öňi bilen gelyanini gördi. Guzuýykdyr Möngözlüjä gözi düşen wagty ol biraz sakanaklan ýaly etdi-de, soňundanam öwrülip, göni bulara tarap gaýtdy.

Guzuýyk öz howandaryny, onuň aňyrsyndan görünýän sürini görüp begendi. Onuň göreçleri bolsa guzuýygyň bagtlydygyny alamatlandyryp buldurady.

- Ana, ana, biziňkiler...

- Hawa, siziňkiler.

- Ýör, howlugaly.

- Sen howlukmaly...

It golaýlaşdygyça Möngözlüjäniň sözi ysgynsyz eşidildi. It bolsa Möngözlüjä ýakynlaşdygyça ulaldy hem hyrsyzlandy. Şeýle-de ol itde ýat itiň, onuň ejesiniň ysna meňzemeýän ys bardy. Şol arada ýat bilen duşuşanda nähili bolýany, öňki gezekde dalanany onuň ýadyna düşdi. Ýat itiň girisine düşüp, onuň ikinji gezek ýene-de awunasy gelmedi. Ökje ogurlap, yza

tesdi.

- Onda men-ä gitdim, guzuýyk!

- Nirä? - diýip, hiç zatdan habarsyz guzuýyk geňirgendi.

- Yzyma, gelen ýerime.

- Gitmesene! Ine, indi geldik ahyry!

- Ýok, bu ýer meniň gelmeli ýerim däl ekeni.

Möngözlüje tä ses ýetimdäki başga bir baýryň depesine çykýança, läheň itiň howsalasyndan dowul alyp, yzyny gözlemän gaçdy. Diňe şol ýere ýetenden soň, ol yzdan gelýän kowgynyň ýoklugyny görüp arkaýynlandy.

Süri bolsa öz maýdalyna otlap, läheň it bilen guzuýjygyň duran ýerine hasam golaýlaşan ekeni.

* * *

Bu gezek Möngözlüje garaguşlaryň meýlis edýän ýerlerine gelende, ol ýerde bary-ýogy iki sany garaguş oturan ekeni. Olaryň birisi Möngözlüjäniň bolup gelşinden tebil alyp, bada-bat ganatlaryny pasyrdadyp, howlukmaçlyk bilen asmana göterilmek bilen boldy. Garaguşlaryň ikinjisi bolsa ony görüp, bir ganatyna agramyny atyp, hüžžerildi-de, oňa gaýtawul bermäge häzirlendi.

Bu garaguşuň öz-özünden howsala tapyp boluberşi

Möngözlüjäniň bilesigelijiliginiň artmagyna, aýak çekip, öz garşysynda duran guşy synlamagyna sebäp boldy.

- Senmi bi? - Möngözlüje köne tanşyny tanap begendi. Enesini emýän guzuja meňzäp, boýunjygyny burup, guýrugyny oýnaklatdy. Her gezek garaguşa duşanda bolşy ýaly onuň ýene-de uçasy geldi.

- Ýene-de uçarysmy?..

- Ýene-de uçarysmy? - Möngözlüje asmana seretdi, ol ýerde öz maýdalyna Hindiguş daglaryndan bäriligine ýüzüp gelýän çal bulutlaryň deňinde iki sany garaguş goşulyşyp uçup ýördüler.

- Ýok, indi sen ulalypsyň, agraľypsyň. Onsoňam şol uçanyň indi saňa besdir.

- Aý, näme, uçáymalydyk-da!

Häzir garaguşuň özüniňem näler uçasy gelýärdi. Ol indi köpden bäri (şol gezek Möngözlüje bilen uçan gününden bäri) bir gezegem uçup görmändi. Telim ýyllap özüni bagtly eden goşa ganat indi deň ygşyldaşyp, garaguşy asmana göterip bilmeýärdiler. Ol şol günden bäri biçäre bolup, kesekiniň awundan iýip mydar edýärdi. Şeýle-de bolsa köpi gören guş ýene-de syr bermezlige, duşmandan syryn gizlemäge çalyşdy.

- Men seni bir ýola uçurdym, indi sen beýlekiler bilen uç. Olar seni... Weý, näme sokulyp gelýäň?

- Senden et ysy gelýär.

- Çekil, ýogsam, gözüňi çykaryn! - Garaguş howpuň abananyňy syzyp, has-da hüžžerildi.

- Gözümi nädip çykarjak?

- Ah, henizem seniň şol mönlügiň ekeni, senem bir gorkmany bilsediň.

- Maňa öwredenoklar ahyryn.

- Ah, senjagazmy...

Möngözlüje ýaly bir sebäp bilen öz penjesinden sypan güjüjekleriň men diýen it, möjek, tilki bolup ýetişensoňlar hem özünden gorkup gaçgaklap gezyändiklerine garaguş beletdi.

Garaguşa ýakynlaşdygyça onuň aýagyndan dişlän wagty agzynda galan tagamly et ysy barha ýüregine düşüp ugrady. Demir penjeleriň özüni gysan wagtyndaky iki bykynda dörän agyrynyň ýatlanmagy hem onuň ganlyja et iýmek höwesini öçürip bilmedi. Möngözlüje alarman bolup, gözi ýok ýaly dykylyp, ysyrganyp garaguşa golaýlady. Garaguş indi rejäniň geň dældigini kemsiz aňdy. Ol howatyr bilen iň soňky güýjüni jemläp, birazam bolsa uçmak üçin yzyna öwrülip gaçmak bilen boldy.

Barybir, näçe çytraşsa-da ganatlaryny taýlap uçmak oňa başartmady. Çeýnelen aýak ýene-de agyr geldi. Garaguş uçma höwesiniň başa barmajagyna göz ýetirip, aýak çekdi-de, yzyna öwrülip Möngözlüjä gaýtawul bermäge çemelendi.

- Golaý gelme, ýogsam soň ökünersiň, meniň çüňküm ýitidir, maňlaýyňy jopba deşer!

- Bir buduňdan azajyk iýeýin, men gyzylym aç.

- Saňa akyly çaşan samsyjak diýerler!

- Haýyr, diýäý, ýöne men ýaman ajykdym...

Möngözlüje garaguşuň haýsy ýerinden barjagyny bilmän, birsalym töwerekde çalganaklap aýlanansoň, ahyry çemini aldy. Ol tilkiniň öwredişi ýaly, ýeňsedan baryp, ussatlyk bilen garaguşuň demligini dişleriniň arasyna aldy, soňundanam ol tä garaguş pasyrdap, garşylyk görkezmesini goýýança, agzyny şol bir dişlän ýerinden aýyrmady.

Möngözlüje ganlyja et iýip, garnyny doýurdy, ýöne ol it bolansoň has bir uly iş edeninden, onda-da abraýly it nesline mynasyp iş edeninden, duşmandan öz köýen aryny alanyndan bihabar galdy. Ar almagyň tagamyny bilenliginde ol onda bu tutluşygyň netijesinden garnyny doýranyndakydan has uly lezzet alardy. Möngözlüje welin muňa üns bermelidirem öýtmedi. Ol aw awlanyny hemem garnynyň doýanyny bildi. Möngözlüje şol günüň ertesi bu ýerleriň (bu ýerler diýlende ol garaguşlaryň her güňki üýşüşip-çaşyşýan ýerlerini, özüniň häli-şindi gelip suw içýän uly kakyny (kiçi kaklardan ol aňsat suw içmezdi, ol ýerlerde suwlar tiz porsap içime ýaramsyz bolardylar), özüniň tilkiler bilen şatyrdaşyp gezen ýerlerini bilýärdi) mährinden

geçmegi ýüregine düwdi. Onuň başyny alyp, hüwiň aýdanyny edip, Hindiguş daglaryna tarap gidesi, ol ýerden enesini tapyp, ýene-de onuň mährine çoyunasy gelýärdi.

Baýryň depesinde dem-dynç alyp otyrka, onuň bu höwesi has-da möwjedi. Bu ýerden Möngözlüjäniň elýetmez dagy - Hindiguş garly gerşini agardyp, howalanyp görünýärdi.

Möngözlüje ýüzüni daga tutup ýola düşdi. Birsalym ýöränsoň ol ýene-de bir gezek ýeňsesine öwrüldi. Şonda ol özüniň torç eden ýerlerini, uly kakyň bir çetini, ýylgynly kölün garamtyl ýazgyn suduryny, ýumrulanyşyp oturan baýyrlary ýene-de bir ýola gördi. Möngözlüje birsalym ýöränsoň, ilki ysyr ganyp, şemaldan süriniň habaryny aldy. Birsalymdan bolsa serkäniň boýnuna dakylan jaňyň: «Men bärde, men bärde...» diýip owurdyny dolduryp logurdadyanyny eşitdi.

Möngözlüje aýak çekip, umytly nazar bilen töweregine garandy. Howany ysyr gandy, töwerege gulak salyp, jaň sesiniň gelýän tarapyny anyklady. Jaň göni gabat garşyda logurdaýardy. Şundan soň ol «Ejeme, uýama duşaryn...» diýen begençli pikir bilen şol toýun ysy gelýän tarapa ähli güýjüni jemläp, ylgap gitdi. Süri görnen çagy bolsa ol şatlygyna bäs gelip bilmän «jow-jow» üýrüp, özüniň gelenini buşlady.

Aňyrdan agyp-dönüp gelyän süri Möngözlüjä golaýlaşdy. Süriniň öňüni çekip şahlak teke baş-üç geçiniň ugratmagynda kä ýerden bir agyz ot çürtüp, göwünli-göwünsiz gäwüşäp, öz maýdalyna ýöräp gelyärdi. Tokarja guzuyklaryň mähirli mälemeleri howany endiredýärdi.

Möngözlüje sürä ýetiberende, bir-birine çalym berip duran gulaksyz-guýruksyz, ýüzleri hyrsyz iki sany daýaw it bir ýerlerden çykyşyp, keserişip durdular-da, onuň öňüni kesdiler.

- Ýeri, gulaklyja, ýaman keýpihon görünyň-le, nähili hezilligiň üstünden bardyň? Şagal ýaly ýöne alagoh bolup gelyň.

- Men, menmi? - Iki iti görüp, biraz howy basylan Möngözlüje demi-demine ýetmän durşuna habaryny berermen boldy.

- Men, neme...

- Görýäs seniň sendigiňi. Ýöne sen kim? Itleriň gözi gyzyly onuň aljyraňňylygyny halaman hyňrandy.

- Men ejemiň ýanyna geldim.

- Bu ýerde seniň ejeň ýok, güjüjek. Ýöne gözläber, Pendi baýyrlarynyň arasynda süri kändir. Hol, daglara barynça daş-töweregiň agyn sürüdir. Häzir bolsa git bu ýerden, süriniň ynjalygyny gaçyryň!

Möngözlüje bu iki itiň ýüzüne seredip, özüniň çakynyň çykmanyna ynanyp bilmän, birsalym mäzerip

duransoň, lapykeç halda yzyna dolandy. Ýogsam, ol iki itiň ýüzi juda hyrsyz görünýärdi, sähel bahana bolsa, olaryň güpür-tapyr basyp, dalajagynyň ujy iki dälidi. Şeýle-de bolsa, ol sürini oýtarlap gelip, eşegiň üstünde kitap okap, dünýäden bihabar oturan çopany ot-çöpe bukulyp, tilkiçeläp ýagşy synlady, ysyrbandy. Dogrudanam, bu ýerden ol ýadynda galan çopan-çolugyň ysyny tapmady. Diňe şundan soň ol bu ýeriň özüniň gelmeli ýeri dældigine ynandy.

* * *

Pendi baýyrlaryny aýlanyp, gül-gunça, çomuçdyr pak-paka öwrülip ýören ýazyň şahdi açykdy. Meýdanda her gün telim bir täze ot peýda bolup, ýazyň ýetnesi bolup, otlar mähellesine goşulýardylar. Wagtal-wagtal ýaz ol dag tarapdan bir topar buludy sürüp, şemalyň öňüne salyp getirerdi-de, baýyrlaryň üstünden, suw-sil edip ýagyp geçýärdi.

Ýene-de birsalymdan bolsa bulutlaryny syryp, ýaz özüniň, durumsyzdygyny äşgär edip, Gün bolup ýylgyrardy.

Bu dünýäni baharda ilkinji gezek gören tilkijikler, güjüjekler we beýleki mör-möjekler şundan soň öz hallary bilen bolmazdylar; elewreşip, çapyşyp, öz keýpihonlyklaryny mälimedişip, ýakalaşyp oýnardylar.

Ýazda hiç kimiň jokrama tomus hakda, bu berekedi depeläp, ýere sokjak gys hakynda pikir edesi gelmeýärdi. Hemmeleriň başynda ýaz humary kükeýärdi, ýaz bolup ýaşasy gelýärdi. Ýöne ýaz näçe gowy-da bolsa, Möngözlüjä enesini görme höwesini unutdyryp bilmedi.

Ol telim günläp sürüleriň arasyna aýlanyp, enesini gözledi. Her baran yerinden ol şol bir: «Biz-ä seniň ýalyny göremzogam, tanamzogam, ejeli bolsaň, ejeňi başga yerden gözle!» diýen jogaby eşitdi.

Dag bolsa entek-entekler uzakdady. Ol elesläp görnüp dursa-da, oňa ýetäýmek aňsat däl ekeni. Möngözlüjäniň göwnüne dag ökje ogurlap, barha yza tesýäne meňzedi.

Gündiz tüssä ýörelende bolşy ýaly, hiç bu ýoluň yzy gelmedi. Bir gezek Möngözlüje käkiligiň sesini eşidip, ony ýakymdan diňlemegi niýet edinip, seresaplylyk bilen mahal-mahal durup, diňirgenip barýarka garaşmadyk bir ahwalata gabat geldi.

Ilki gowrulan etiň ýakymly ysy onuň sülekeyini akdyrdy. Giňişlikde ýakylan oduň başynda üç-dört adam bar ekeni. Olar oda käte bir odun atan bolşup, ýakymly ysy dünýä ýaýradyp, çişlik bişirýärdiler.

Möngözlüje bular turup gidensoň, şol etlerden galak-gaçagy bolar diýen niýet bilen bir çöpe bukulyp, öz isleýän pursadyna garaşyp oturdy.

Ol öz maksadyna ýetse-de ýeterdi, ýöne hüwi, ana, şol ähli zady bulaşdyrdy. Ol bir ýerden bir ýere uçup barýarka, Möngözlüjäniň busup ýatysyny gördi-de ony tanady. Özünü howada saklap pelpelledi.

- Gidiber, gidiber, güjüjek, şu barşyň dogry, eneňi ýatdan çykarmankaň, ony tapsaň gowy, seniň entek eneňden öwrenmeli zadyň kän. Dost-duşmany anyklamasaň, bu çölde ýaşamak saňa ýeňil düşmez.

- Men golaýlaşdygymça dag aňry gaçýa-la...

- Häý, samsyjak. Dagyň meniňki ýaly ganaty ýokdur, seniňki ýaly aýaklary-da. Sen ylgap barýarkaň oňa seret, ol hut saňa tarap, seniň özüň ýaly howlugyp ylgap gelýändir.

- Hawa, gördüm. Ýöne...

- Häý, samsyjak diýsänim, sen...

Hüwi öz çakyr sesini halaman, oduň başynda oturanlaryň bir zat almak üçin ýeňsesine öwrülenini görüp, ganatlaryna bat berip gaçmak bilen boldy. Şeýle-de bolsa iň soňky diýesi gelen sözünü diýip gitdi.

- Sen, güjüjek, gultunyp oturan ekeniň. Olardan süňk-saňk, bir zat galaýmagy-da mümkin. Adamlar itleri erbedem görmeýärler. Ýöne hemmesi dälidir. Onsoňam olar şol ortada duran çüýşeleri boşadansoňlar, öz hallary bilen bolýan dälidirler.

Gapdalda ýatan omurmany alyp ör turan adam hüwä sözünü soňlamaga maý bermedi. Tüpeň göçüp,

dünýäni sarsdyrdy.

Maşyndan göterilýän ysdanam ýakymсыz bir ys töwerege ýaýrady. Möngözlüje gorkudan ýaňa tarsa böküp, özüniň bu ýerde bukulyp oturanyny duýduranyň hem duýman galdy. Onýança-da tüpeň ýene bir gezek pöwhüldäp atyldy. Möngözlüje gaçyp barşyna otyrýerinden kimdir biri hatladyp yzly-yzyna iki gezek dişleşdirip alan ýaly bolanyň duýdy. Hüwi çirkin gygyryp, bir ýerlere ýitirim boldy, diňe onuň iki sany ýelegi howada gaýmalady.

Möngözlüje howp abanan wagty güýçliniň sürenine girilse-de, haýwanlaryň arasyndaky kanuna görä, azar berilmeli dældigini ýatlap, şol eňip barşyna çem gelen sürenleriň birisine kürsäp urdy.

Birsalymdan ol öz oturan süreniniň töwereginde ýaňky oduň başynda oturan adamlaryň sesini eşitdi.

- Eý, ol it ýaly-la!

- It näme işlesin-laý. Onuň bolubersini görmediňmi, edil tilki. Gördüň-ä, gaçan mahalam gözi töwereginde.

- Häý, diýseňem-ä...

- Tilkidir. Bada-bat sürene süsdürilendir görseň. It bolsa, ol gören ýerinden urup geçip giderdi. Sürene girmek, top ýaly togarlanmak onuň ýadyna düşmezdi.

Ýene-de süreniň agzynda «Şol hakyt tilki» diýip, öz sözünü häli-şindi serhoş adamlara mahsus irginsizlik

bilen tekrarlaýan gyryljyk ses eşidildi.

- Hany, baryň, biriň ýaşkiçilik ediň-de, gidip odun başyndaky kükürdi getiriň!

- Aý, hany, gidip keýp çekeliň-le, tilkiden näme boljag-aý!

- Ýok, biraz tagapyl et, häzir süreni tüsse bilen doldyrys welin, şol diýýän tilkim çydaman okdurylyp çykar. Baryň, odun çöpleşdirip getiriň! Süreniň agzyny özüm saklaryn.

Birsalymdan Möngözlüjäniň oturan süreniniň içinde ajy tüsse göç edip ugrady. Onuň dem almasy şundan soň barha kynlaşdy. Möngözlüje süreniň içinde näderini bilmän, elewräp, tüssä boglup ýörşüne janygyp çyňsady. Ol çyňsap ýörşüne ahyr bir arassa howa gelýän, alaka gazan deşigi tapdy. Şundan soň onuň biraz göwni aram tapdy. Tilkiniň yşgyna düşen adamlar onuň çykaryna garaşyp-garaşyp ýadansoňlar, süreniň agzyny tüsse çykmaz ýaly gum bilen gömüp «Tilki nalaç bolup, gelip süreniň agzynda süýner, onsoň birsalymdan gelip, öli tilkini ondan süýrär çykarýmaly bolar» diýen pikir bilen şu ýerden gitdiler.

Möngözlüje töwerekde adam-garanyň ýoklugyny syzansoň, bar güýjüni jemläp, süreniň agzyny köwüp ugrady. Ol soňky deminde süýrenip, ýagty-ýalança çykan mahaly ýeňsedde, bir ýerde ýaňky dörtleriň gülküsi dik asmana göterilýärdi. Ýeriň pesi bilen

Möngözlüje bu ýerden barha daşlaşdy. Indi onuň şol seçme giren artky aýaklarynyň birisi düýbünden diýen ýaly diýen etmeýärdi, şeýle-de bolsa, gorky ony bu jelegaýda goýmady. Häzir onuň bar maksady, nädibem bolsa, adamlardan uzaklaşmakdy.

Mes adamlaryň ýüzi, olaryň göçgünli gülküleri soň-soňlaram wagty bilen Möngözlüjäniň ýadyndan çykmany.

* * *

Sünňüne ýara düşensoň Möngözlüje üçin geçmesi kyn külpetli günler başlandy. Ýek ýigrendigi siňeklerdir gögeýin indi onuň ýarasynyň töweregini bazar edişip ugrapdylar. Olar her gün Gün gyzyberende gelip, gün gijigiberende hem agzybirlik bilen bir ýerlere sumat bolardylar. Uçuşyp-gonşup, Möngözlüjäniň ýüregine düşerdiler, ýöne onuň bu ýürege düşgünçleri tutmak üçin agyrysyna döz gelip edýän synanyşyklary hemişe şowsuz gutarady. Şonuň üçinem ol bialaç bu bolýan zatlara diň gysmaly bolýardy. Käte bolsa: «Git, gelme ýakyna, hatladyp diňlärin» diýip, gögeýine öçli seredip, gözleri bilen ele düşäýse, oň bolmajagyny duýduryp, abaý-syýasat ederdi. Gögeýin bolsa oňa: «Sen häzir meni diňlemersiň, sen, gowusy, ýat-da derdiňi çek, indi seniň bu dertden gutulaýaryňam gümana, çydajak bol, menem biraz ganyňa bulaşyp, ýaraňy depeläp, hezil

edeýin» diýip, oňa içýakgynç jogap gaýtarardy.

Möngözlüje her gezek bulardan täzelikde tapan köne sürenine girip janyny gutarardy. Gijelerini bolsa ol agyrysyna çydaman, janagyryly çyňsap, ukusyz geçirerdi. Howa çygysyz bolan günü ol her gije daşaryk, süreniň öňüne süýrenip çykardy. Ol bi ýere gidip, taýyn aw gözläp, özüni naharlardy. Dolanyp gelensoň bolsa şemal deger ýerde ýatyp, ot-çöpleriň ysyna, gijäniň ümsümligine maýyl bolup, birsalym ýarasyny unudyp gözüniň awusyny alardy.

Ilki-ilkiler oňa kinaýa bilen sereden pyşdyldyr kirpi-de indi onuň bilen goňşularça hoşamaý sözleşýärdiler. Pyşdyl her duşanda säginip: «Çydajak bol, güjüjek, seniň ata-babaň mundanam erbet dertlere döz gelipdiler. Sabyr et. Sabyr bir gowy zatdyr. Ol seni bejerer» diýip göwünlik berýärdi.

Kirpi bolsa duşsa: «Uklajak bol, ukyny almasaň, iýip-içmeseň gutulmarsyň. Ana, hol uçudyň etegine barsaň, ahmallykda uçan gulan çagasynyň jesedi ýatyr» diýip, bir täzelik aýdyp geçerdi.

Olaryň ikisi-de köpügören, öz berýän göwünlikleriniň dertli üçin uly zatdygyny bilýärdiler.

Bir gezek töwerekde ygyp ýören bir möjeginň ýoly Möngözlüjäniň üstünden düşdi. Ol Möngözlüjäniň töwereginden birki gezek aýlanansoň, onuň dertlidigini aňdy.

- Näme, garyňy ýassanyp ýatyrsyň, ýaralandyňmy?

- Ýaralandym.

- Kim ýaralady?

- Adamlar.

- Hä, şeý diýsene, şol-a tüýs bolaýypdyr. Ýene-de siz olara wepaly hyzmat ediň! Olar gerek wagty sizi naharlaýarlar, ulanýarlar, gerekmejek wagtyňyz bolsa hemişe sizi şu güne salýarlar. Hälem olar seni çukur gazyp gömmändirler, şoňa şükür et. Olaryň käte güjüjeklerden gregini alyp, özgelerini şeýdäýmeleride bardyr...

- Möjek daýy...

- Ýegen, men saňa düşüňän, hiç zat diýmede. Gorkma, men ol degene-de, degmedige-de degip ýören, siz itlerden azan, möjegini adyna ysnat getirip ýören gyzyl gurt däl, men çyn möjek. Çyn möjegini mert bolýanyny bilmesenem ejeň-kakaňdan eşidensiň, olar bilýändirler.

Möjek şeý diýip, ahmyr ýelini boşadansoň ýene-de gidiberdi.

Möngözlüje suwa barýarka ýa-da şemallap ýatyrka, köne tanyşlarynyň käte birine, käte bolsa birbada iki-üçüsine gabat gelip, hal-ahwal soraşyp durýardy. Köp duşýanlarynyň biri-de serçedi, ol gelip çagalaryny töwerekde sykylygyna laýyklykda bökdürip-düşürip oýnadardy.

- Bökdük, uçduk, mündük-düşdük - diýip, jandan syzdyryp jedirdärdi.

Howada asyl-asyl bolup, çagalarynyň ertirki gününüň aladasyny edip, olary hakyky guşluga taýynlaýardy.

* * *

Gijöylänler suw içme meýli bilen çykyp giden Möngözlüje bu gije sürenine dolanyp gelmedi. Ýaraly aýagy diýenini etmäni üçin, ol ýene-de ýolda galmaly boldy. Bu derde uçraly bärei beýle ýagdaý indi onuň bilen häli-şindi bolýan zatlaryň biridi. Öňem ol telim gezek ýaban ýatyp, ertiriň bir ýerlerinde dolanyp gelip görüpdi. Bu günem hut şeýle, şol ýolda şöwür çekilmeli günleriň birisi boldy. Onuň ýatan ýeriniň beýleräginde ösen bir porsy otuň ysy dem almasyny kynlaşdyryp, Möngözlüjäni birsalym ynjalykdan gaçyrdy. Şeýle-de bolsa, ol turup, bu ysdan daşlaşmagyň ýeňil düşmejegini ýatlap, gitmegi goýbolsun etdi. Ýogsam, onuň näler turup, ýol ýöräp, ýamandan arany açasy gelýärdi.

Möngözlüje daş-töwerek bilen raýlaşyp, ahyrsoňy uka gitdi. Şeýle-de ol ukynyň köp zatlary hasaba almaýan häsiýetiniň barlygyna belet bolansoň uklasa, bu ysyň özüne azar bermejegine-de ynandy.

Möngözlüje gijäniň bir wagty töwereginde dörän

goha tisginip oýandy. Onuň baş-on ädimliginde bir it bilen möjek darkaş gurşup, urşup durdular. Möjegiň gözleri gazap bilen ýanyp, dişleri şakyrdaýardy. Ol itiň hüjümini mertlik bilen yzyna gaýtaryp, onuň bilen deň sermenekleşip uruşýardy. Iki duşman ýakalaşyp, bogalaşyp, biri-biriniň gowşak taraplaryna aralaşyp, başagaý boluşýardylar.

Möngözlüje aýak astynda galmazlyk üçin turup, gapdaldaky kerte dykyldy. Arkasy kerte direlensoň, ol mundan artyk gaçybam bilmedi. Şeýle-de ol soňabaka bu söweşe gyzykdy. Özüniň kimdigini unudyp, bir hezil oýny gapdaldan synlaýan janköýere öwrüldi. Bu söweş ýene-de dowam etse-de ederdı welin, ýöne Möngözlüje şol arada duýdansyz özüniňem bu ýerde bardygyny mälim etdi oturyberdi.

- Haw, haw. Bu nä boluş?..

Bu ses möjege: «İne, menem kömege geldim» diýlen, ite ýüzlenip aýdylan ses bolup eşidildi. Onuň ýeňsesinden ahmal galmazlyk üçin ses çykan taýa öwrülenem şoldy welin, läheň it ony güpürdedip, garysynyň aşagyna düýrläp aldy. Möjegiň şundan soň janhowluna edişdiren hereketleriniň hemmesi biderek boldy. It onuň bilen bellisini edip turansoň, gapdalda duran Möngözlüjä geňirgenme bilen seretdi.

- Senmi şol?

- Haýsy? - diýip, Möngözlüje näme diýjegini

bilmän ýuwdundy.

- Şol üýren. Men kömege geldim diýen.

- Hawa, men...

- Berekella, onda saňa. Sen maňa uly kömek etdiň!

Möngözlüje näme kömek edenine göz ýetirip bilmän, mölerilip, kibitini gysdy.

- Sen üýreňsoň, möjek «Indi bular köpeldiler, meni tüýt-müýt ederler» diýip pikir etdi. Süňni gowşady.

Bu duýdansyz öwgä Möngözlüje monça boldy. Sebäbi ol üýren çagy bu pikir bilen, beýle ýagdaý bolar diýip üýrmändi. Şonuň üçinem garaşylmadyk şatlyk ony ilki juda begendirdi. Daýaw it ýene biraz ýeňijilerçe - ýeňen möjeginiň maslygyna özüne göwnüýetijilik bilen seredip duransoň, gapdalyna öwrülip, Möngözlüjä minnetdarlyk bilen hoşamaýlyk etdi.

- Bolýar onda, güjüjek. Kömegiň üçinem sag bol. Bilip bolmaz, öz giňliginiň töwereginden öwrüm edip aýlanyp duran çöldür bi. Belki, menem bir öwrümde, kyn gününde saňa kömek ederin!

Wah, daýaw it öz ýeňşine azrak buýsanyp, biraz ünsli bolan bolsady, onda ol-da Möngözlüjäniň ýaralydygyny, halynyň teňligini görse-de görerdi. Şol köpegiň agzynda aş gatykladyp berermen bolan nesýe kömegi oňa soň bir gezekde däl-de, hut häziriň özünde gerekdi. Kömek soramaga bolsa, nämüçindir, Möngözlüje utandy. Türkmeniň bir özi däl, onuň

item dürtmeseň duýmaýar ahyryn. Hana gitdi köpek ýagşyzadasyrap, hondan bärsi bolup.

* * *

Möngözlüje näçe islese-de goňşularyň niýetine görä ýarasy gutulyp ötägitmedi. Gaýta siňekleriň depeşek eden ýerlerinde gurtlar döreşip, müňňüldeşip ugradylar. Soňabaka bu müňňüldiler bilen agyry onuň halys ýüregine düşdi. Ol hiç ýerde janyna jaý tapman kösendi. Sorkuldyly, azaply agyrydan gözüniň öňi garaňkyrap, başy aýlanmaga başlady.

Ahyry ol bir gün köpden bäre pikir edip, ýürek edip bilmän ýören zadyna göwün togalady.

Ol geologlaryň depäň üstünde guran wyşkasyny suwa geçende görüp, telim gezek synlap durupdy. Gijede ol töwerekde oduň başynda adamlaryň gaýmalaşýanlaryny görse bolýardy.

Möngözlüje bulary şol özüni atan adamlardyr diýip çaklaýardy. Ol ýere barsa, olaryň ýene-de tüpeňi ele aljaklaryna ynanýardy. Ýöne ol indi ölümden birjigem gorkmaýardy. Sebäbi nähili ýol bilenem bolsa, ol bir ýol bilen bu agyryny syzmaz ýaly bolsa kaýyldy.

Ol bir gün ahyr ýüregini bire baglap, gije birkemsiz öz ornuny eýelänsoň, iň soňky güýjüni jemläp, sürenden çykdy. Ýöne onuň maýyp aýak bilen

ýol öndürişiniň ugry bolmady. Ody görse-de, wagty bilen oňa ýetip, maksadyna ýetip bilmedi.

Möngözlüje süýrenip, ot ýanan beýigiň etegine ýeten çagy eýýäm daň saz berip, töwerek ýagtylyp ugrapdy. Bu mahal oduň töwereginde gurlan çadyrlardaky adamlaryň hemmesi süýji ukuda ýatyrdylar.

Birsalymdan çadyrdan ilki bolup dolmuş garry aýal saçlaryny düzedişdirip çykdy, ol çepine öwrülip, alaňyň ýeňsesine öwrüm edip gelensoň, gapdalda basylyp goýlan ojardan alyp ot ýakmak bilen boldy. Ikinji bolup iň çetki çadyrdan bir daýanykly adam penjegini ýelbegeý alyp çykdy-da, birnäçe sekunt çadyryň agzynda, çykan ýerinde aýak çekip, çilim otlandy, soňundanam assa-ýuwaş ýöräp, alaňdan aşak indi. Ol göni Möngözlüjä tarap tüsseläp gelýärdi, özi-de golaýlaşdygyça oňa boý çekip, in ýazyp ulalýan ýaly bolup göründi.

Gorkudan Möngözlüjäniň süňni saňnyldady, ol adamlara düşünse-de, adamlar welin aňsat olaryň dillerine düşünmezdiler.

- Oh-how, görýän welin, sen, dost, ýaralanypsyň öýdýän! - Ädikli adamyň sesi Möngözlüjä ýakymly eşidildi. Ol başyny göterende, saçyna çal sepen, agyz bilen burun aralygy agyn murt bolup duran ýüzi bereketli, parahat nazarly adamy gördi.

Ädikli adam onuň ýarasyna seredip, ýene-de lak atdy.

Möjek bilen garpyşaýma ýeňil däldir görseň. Zeleli ýok, sen entek ýaş görünyň, aryň köýesi ýok. Urulman urýan ýokdur. Sen bize kömek sorap geldiňmi, gowy edipsiň, ýöne öňräk gelmeli ekeniň. Ýarany birneme köneldipsiň, dost...

Möngözlüje ädikli adamyň sözünü tassyklap, ondan delalat isläp çyňsady. Şeýle-de ol özüni bu adamyň möjek bilen çaknyşan gahryman hasap edenine ekezlenip, monça boldy.

Möngözlüje it synçylygy bilen töweregine üýşüşen adamlaryň ýüz-gözlerini synlansoň, olardan özüne garaw bolmajagyna gözünü ýetirdi. Ol gaýta her synlan ýüzünde mähriň, özüne bolan nebsagyryjylygyň alamatlaryny gördi.

Ilki olaryň ýanyna iki sany, ädikli adamdanda ep-esli ýaş görünyň ýigit geldi. Olar ädikli adamyň kimdir biri bilen gürrüňleşýänini görüp, aňyrdan ýylgyrjaklaşyp geldiler.

- Ussa Jepbar, näme tapdyň? Tapan zadyňa bizem şärik!

- It tapdym, ýigitler! - Murtlaryny aýasy bilen sypalansoň ädikli adam sözünüň üstünü ýetirdi. Has dogrusy, ol bizden delalat gözläp, ýarasyny bejertmäge gelipdir.

- Akyllý janawardygyny munuň.
- At bilen it nirede bolsalaram, hemişe bizi küýsärmişler.

Soňundan bolsa ol bu gelen iki ýigide: «Şärik boljagyňyz çynyňyz bolsa, äkidiň çadyrlyga, dişläýmesin, süňni yzalydyr, biriň agzyny tutuň, biriň bolsa elini aşagyndan geçirip, guzy göterilişini ediň!» diýdi.

Ýigitler ussa Jepbaryň diýşi ýaly göterip, Möngözlüjäni goşa getirensoňlar, onuň töwereginiň märekesi has-da artdy. Olar ertir hemmelerden ir turan aýal jama salyp, nahar getirensoň, onuň töwereginden gitdiler. Şol gün Möngözlüje özüni tapana köpçüligiň ussa Jepbar diýýänini, bu ýüzi gasyn atyp ugran aýala bolsa Dusýa daýza diýilýänini özi üçin açyş etdi. Ol beýlekilerem tanasa tanardy welin, ýöne ony doktora görkezmegiň kül-külüne düşen ussa Jepbar bu ýerde uzak galdyrmady.

Möngözlüje özgeler bilen tanyşmagy soňa goýmaly boldy. Şol günüň ertesi asmandan ala pasyrdy bolup uçup gelen dikuçar ýere gonanyna mähetdel ussa Jepbar işini kömekçilerine ynanyň, Möngözlüjäni ýola taýynlama bilen boldy.

Oňa burnuny kertmez ýaly inli esgiden iki gatlap nogta ýasady. Dymyljap gurtlap ugran ýarasyna ýod döküp, ýag ysly esgi bilen sypmaz ýaly edip ykjam

saraşdyrdy.

Dikuçara münensoň Möngözlüje özüniň ala güpürdiň arasy bilen uçýandygyny duýup, gorkup ýuman gözlerini açdy. Şeýle-de bolsa ol gapdalynda ussa Jepbaryň bardygyny duýup durmak üçin, onuň egnine has-da gysmyljyrady. Diňe şundan soň ol öz gabadyndaky aýnadan ussa Jepbaryň seredip oturan tarapyna seretdi. Möngözlüje ol ýerde şol gezek garaguş bilen uçanda gören bir-birleriniň töweregine öwrülişip duran ýaşyl donly baýyrlary, gözýetimden özüne tarap süýşüp akyp gelýän lemmer-lemmer çal bulutlary gördi.

Şundan soň ol özüniň uçýanynda-da, dag tarapa, enesidir uýasynyň bar ýerine barýanynda-da, olaryň özüni görüp şatlyk bilen bökjekleşjekdiklerine-de ynandy.

Ol ussa Jepbaryň özüni orta guýa, mal doktoryna görkezmäge alyp barýanyndan habarsyzdy. Uçýanyny bilmek Möngözlüjä diýseň hoş ýakdy. Ol bu günü, gör, näçeler arzuw edip gezipdi. Ine, ahyr ol günem geldi. Möngözlüje şuny, özüniň ýene-de bir gezejik uçup bilse bagtly boljagyny bilýärdi. Onuň şol bir sereden yerinden wagty bilen gözünü aýrasy gelmedi...

II

Pendi baýyrlarynyň arkasyndan göterilen gyzyly Gün şemalyň öňüne düşen şara meňzäp asmana göterilip barýar. Asmanda bolsa bölejik-bölejik bulut atyzjyklary ak meýdan bolşup ýüzüşip ýörler. Gün ol ak adajyklary synlap, olaryň özge bir zat däl-de, hut üsti üýşmek-üýşmek garly meýdandygyna ynandy. Gar, gör, nähili oňatlyk. Onda-da tüp yssylar bolýan häzirki tomus günlerinde. Ol ýere ýetip tokgalap gar oýnamagyň keýpine düşen Gün şundan soň has-da höwesli ýöräp ugrady.

Gün ol ak bulutlary gar hasap etmese, edenem dälidir. Ýöne ony bu pikirler bilen çadyryň gapdalynda synçy bolup oturan Möngözlüjän pikirlendirdi. Möngözlüje şol gezek ussa Jepbar bilen dikuçarda uçup gidensoň, biraz şäherde bolup, ýarasy gutulansoň, ýene-de gaýdyp gelipdi. Indi ol şol günden bäri Pendi çölünde gözleg işlerini geçirip ýören geologlaryň arasynda ýaşaýardy.

Bu çadyrlardan ybarat obajygyň ýaşaýjylarynyň hemmesi geologlardan ybaratdy. Olar her gün ürc edip, ýörite gurallaryň kömegi bilen ýer burawlap, barlag işlerini alyp barýardylar. Möngözlüje çadyrlyga gaýdyp gelensoň telim günläp, töwereginde aýlanyp, geologlaryň hereketlerini synlady. Möngözlüjäniň

adamlaryň näme edýänine göz ýetiresi gelýärdi. Häli-şindi ýere girip ol ýerden toprak alyp çykýan burawyň hereketi, guýa gaçan bedräni almak üçin sallanan syrygy ýatladýardy. Bir gyz bolsa burawyň her gezek aşak çümüp, soňundan ýokary göterilende çykarýan topragyndan barlag üçin alyp, olary aýratyn sellofan haltajyklara salyşdyryp bellik edişdirýärdi. Irginsiz gaýtalanýan şol birmeňzeş hereketler, soňabaka öz düşnüksizligi bilen Möngözlüjäni irizdi. Bu bolsa onuň geologlaryň pişesinden sowaşmagyna, ýene-de öňki it aladalary bilen gümra bolmagyna sebäp boldy. Az wagtyň içinde ol özüniň bu ýerdäki wezipesini anykladý. Esasy işiniň çadyrlygy azyp-ýazyp gelýän çöl haýwanlaryndan, beýleki belabeterlerden goramalydygyna düşündi. Biraz tukadrak hem birsydyrgynrak iş diýmeseň, Möngözlüjäniň wezipesi hiç neneň dälidi. Ýöne şu töwerekde ýaşayan şagallar welin, onuň bu ýerde peýda bolmagyny halamadylar. Olaryň wagtal-wagtal çadyrlyga golaý gelip, gapdala dökülen galyndy naharlary, ýeneki olbi zatlary iýip gidäýmek endikleri bardy. Möngözlüje gaýdyp gelensoň, şagallar indi bu ýerde özlerine hemişeki ýazylganlygyň bolmajagyna düşündiler. Şeýle-de bolsa, olaryň birbada agzy maza tapan ýerlerinden tamalaryny üzesleri gelmedi. Şagallar şol gowy günlerini ýene-de dolap getirmek üçin,

Möngözlüjeden dynmagyň ugruna çykdylar. Olar her gün töwerekde üýşüşip, Möngözlüjäniň peýda bolmagyna öz nägileliklerini mälim edişip, gohlaşyp, topalaň turzuşyp ugradylar. «It, ýok bol, git, ýok bol!» diýşip, ses goşuşyp gykylyklaşdylar. «Şeýtsek, Möngözlüje gelen ýerine gider» diýşip tama etdiler.

Ýene bir gezek-de bolsa bir şagal ýakyn gelip, ony ýekme-ýek urşa çagyrdy.

- Çyk meýdana namysyň bolsa, syrtyňy adamlaryň ýorganyna sokup ýatma-da! - diýip tarp urdy.

- Çyk, diýseň çykaýmaly bor-da! – diýip, Möngözlüje ol şagalyň çakylygyny höwes bilen kabul etdi. Sebäbi şagallar öz gohlary bilen indi onuň ýüregine düşüp, halys degnasyna degip ugrapdylar. Onda hem mümkinçilik bolsa, bulara bir göz görkezip, gaýdyp adyny tutmaz ýaly etmek pikiri döräpdi. Ony çakylyga gelen şagalyň yzyna düşüp ýapydan inen ýerinde, bukuda ýatan şagallar güpbasdy etdiler. Möngözlüje ynanjaňlygy bilen ýene-de özüniň aldawa düşendigini bildi. Indi howlukman hereket edip çykalga tapmalydygyna düşündi. Şeýle ýagdaý bolanda aljyraman hereket etmegi oňa, tilkijikler bilen ýaşan döwründe ene tilki köp sakrypdy.

Möngözlüje ilki gabat gelen şagaly basyp, gazap bilen onuň bokurdagyndan agyz saldy. Girä düşen biçäre janhowluna öz sesine meňzemeýän eýmenç ses

bilen şeýle bir gygyrdy welin, beýleki şagallar duran-duran ýerlerinde bada-bat dyr-pytrak boldular. Olar guýruklaryny ýamyzlaryna gysyşyp, çem gelen tarapa gaçyşyp gitdiler. Şol baryşlaryna-da:

- Sen, ýene gabat gellersiň!

- Biz seniň bilen haklaşarys! - diýşip, haýbat atyşyp gohlaşdylar.

- Ondakysyny onda görüberis - diýip, Möngözlüje öz bokurdagyny owan şagalyny arkaýyn ölmäge goýup, yzyna dolandy. Şagallar gahar ugruna: «Seniň bilen soň duşuşarys» diýişseler-de, gijeden-gije töwerekde üýşüşip: «It nejis, git, nejis!» diýşip, gohlaşsalar-da, soňundan dolanyp onuň bilen garpyşmaga milt edip bilmediler.

Geologlar Möngözlüjäni mähriban itligi üçin, onuň dünle çölün tukatlygyny özleri bilen bölüşýäni üçin eý görýärdiler. Hemmelere ýakymly bolşy ýaly, gowy görülyänini duýmak Möngözlüjä hem ýakymlydy. Hoş söz eşidende ol hem hemişe ýalmanyp, guýrugyny bulaýlap, öz haly bilen bolmazdy. Hawa, it bolmak bu ýerde hiç neneň däldi. Az wagtyň içinde Möngözlüje töweregindäki adamlaryň ýüz-gözünden tanamagy däl, olaryň häsiýetlerine hem belet boldy.

Bu ýeriň geologlary her on baş günden beýleki bir topar bilen nobat çalşardylar. Bir topary gidip, onuň ýerine dem-dynç alan beýleki topar gelderdi. Bu

ýagdaý ýyl dowamynda şeýle tertipde gaýtalanardy. Geologlaryň arasynda wagtal-wagtal Möngözlüje bilen oturyp iç döküşýänler-de bardy. Kadyr diýlip ady tutulýan geolog bolsa oňa birnäçe gezek smena gutaranson, özi bilen şähre gitmäni teklip edipdi. Ol:

- Gaplaň, sen gowy it. Meniň bilen şähre gidermiň? Seni görüp, meniň çagalarym begener. Olaryň siz itleri nähili gowy görýänini sen bir bilsediň. Seni ertsem, çagalar, gör, nähili begenerler. Gujaklap ogşarlar. Aýalym Marinanyň seni biraz halamazlygy-da mümkin. «Bir öýe iki it gerek däl, getiren ýeriňe äkit, nirä üýrmeli bolsa özüm üýrüp bererin» diýer. Ýöne o-da, umuman, oňuşmazça keywany dälidir. Arkaýyn bol, arkaňda özüm bilen çagalar bolsa, ahyrda biziň diýenimiz bolar. Galany özüňe bagly, gören ýerinde aýlanyp öýi hapalap ýörmeseň bolany. Aýalym nahary-da örän tagamly bişirýär. Ol ýaşamak üçinem hiç neneň bike däl. Gadyr bilýän, özi-de men diýip, çagalar diýip hemişe tozup ýörendir.

Şeýle gürrüňler hemişe bir smenanyň ahyrlarynda, beýleki smenanyň bolsa başlanjak uçurlarynda bolardy. Kadyryň bu bolşy onuň öýüni, aýalyny, çagalaryny küýsäp ugranlygyndan habar berýärdi. Ýöne dikuçar her gezek smenany äkitmäge gelende welin, Kadyryň beren sözi ýadyna düşmezdi. Ol hem beýlekiler ýaly goşlaryny howlukmaç jemleşdirip, uçmak bilen bolardy.

Käte goşda diňe Dusýa daýza bilen ussa Jepbar galardy. Olaryň ikisiniň-de şäherde gün sanalyp garaşylýan ýeri ýokdy. Şonuň üçinem olar giden bilen gidip, gelen bilen geljegem bolmazdylar. Galyberse-de, ýanynda ýürekdeş ýoldaşyň bolsa çöl ýaşamazça ýer hem dälidi. Baýramçylyklar gabat gelerdi ýa-da ýeneki bir sebäp tapylardy. Bir topar gitse-de, beýleki toparyň gelmedik wagtlary bolardy. Şeýle günlerde ýanaşyk çadyrlarda ýaşayan Dusýa daýza bilen ussa Jepbar goşulyşyp, bir çadyrda ýaşaýardylar.

Möngözlüje onsuzam olaryň dürli çadyrlarda ýaşasalar-da, bir-birlerine ýakyn adamdyklaryny bilýärdi. Dusýa daýza bu günlerde otur-tur bilen baglanyşykly işleri aýratyn bir yhlas bilen, ussa Jepbaryň göwnünden turmak islegi bilen edişdirerdi. Bir keçäniň üstünde oturyp, onuň bilen dyz degşirip çay içerdi. Gümür-ýamyr edişerdi.

Möngözlüje gijeleriniň köpüsini olaryň bolýan çadyrynyň töwereginde aýlanyp geçirerdi. Ýatyp, öz uçuşyny ýatlardy... Şonda ol ýene-de uçardy, özi-de öňküsinden has belende göterilerdi. Ýerden seredende, alys görünyän ýyldyzlaryň golaýyna barardy.

Her gün Gün ýokary göterilibersensoň, Möngözlüjäniň çadyryň töwereginde oturyp mazasy bolmazdy. Kölegelerem çadyrlara tarap çekilişmek bilen bolardylar. Soňundan olar barha kiçelip, çadyryň

içine ýygnanyp, şol ýerde tä öýläne çenli gizlenip oturdylar. Çölüň süňnünden howur göterilip ugraýardy. Gün meýdanda ýatan demirleri, daşda galan gap-gaçlary, çadyrlaryň depesini, ähli zady şeýle bir gyzdyrardy welin, onuň derdinden töweregiň howasy endiräp ugrardy. Şeýle pursatda Möngözlüjäniň hemişe ýadyna depesi gümmezekläp duran baýryň etegindäki salkyn süren düşerdi. Bu ýere ol geçen tomus, Güne bolmaýan it kellesini nirede gizlejegini bilmän elewräp ýören günleriniň birinde tapypdy. Oňa höwrügipdi. Şondan bäri-de süren tomusda onuň gaçybatalgasydy.

Günüň özi bilen-hä oňuşmazça-da däldi, ýöne onuň gögeýindirini diýdi, sakyrtdadyryn diýdi, bir topar ýakymсыз нөкерleri bardy. Olaryň bar ýerinde bolsa Möngözlüje hemişe özüni oňaysыз duýardy. Bular onuň kejikmegine, öz-özünü dişleşdirmegine, janyňa jaý tapman elewremegine sebäp bolýardy. Yssyda öwjügýän mör-möjekleriň köpüsi bu sürene gelmezdiler. Olaryň ýok ýerinde bolsa Möngözlüje özüni hemişe hiç neneň duýmazdy. İlkiler ol Gün hakynda bulaşyk pikirler eden-de bolsa, soňra oňa kemsiz belet bolupdy. Şol günler ol Günüň şeydip-şейдip, soňundanam bu gün, erte ýanyp gutarjagyna ynanyrdy. Ol ýanyp tükense, şonda çölde beýle ýüregedüşgünç yssynyň bolmajakdygy hakynda pikir edýärdi.

Yssyda ol hemişe süňňüne ýaltalaç agyrlygyň aralaşyanlygyny, dünýä bilen höwesiniň azalyanlygyny, hiç bir zat bilen gyzyklanasynyň gelmeýändigini syzýardy. Bu ýagdaýlaryň sebäpkäriniň Gündügininde bilýärdi. Geçen güýzde ol, Günüň howrunyň gaýdyşanyny, täsiriniň azalyanyny görüp: «Ä-hä, ana boldy, Gün ahyrsoňy ýanjagyny ýanyp gutardy, şüýä tüýs bolaýdy, mundan dyndym» diýip oýlanypdy. Sebäbi ol günler Möngözlüje dört paslyň her ýyl gezekli-gezegine gelyäninden, hersiniňem öz lybasy, öz häsiýeti bilen bolup gidýäninden habarsyzdy.

Möngözlüje bu gün ýene gelip özüni şol eý görýän ýerine - salkyn sürene atdy. Jany aram tapyp ymyzgandy. Oýanan wagty özgäniň ýakymly ysy ýene-de onuň burnuna urdy. Bu ys oňa indi daşarda, kölegeleriň uzap, salkyn arap, şemal öwsüp ugranlygyndan habar berdi.

Şundan soň ol çadyrlar obajygyna öwrülip barmaga wagtyň bolanlygyny ýatlap, turmak bilen boldy.

Möngözlüje wagty bilen öwrülip barmasa, ol ýerde özüniň ideljegini, «Itimiz niräk ýitirim boldukan?» diýiljegini bilýärdi. Adyny Gaplaň diýip, mahabatlandyryp tutsa-da, ussa Jepbar henizem Möngözlüjäni sadaja güjüjek hökmünde görýärdi. Töwerekde ony görmese alada galardy. Özüniň eý görülýänini duýmak hemmeler üçin bolşy

ýaly, Möngözlüje üçin hem ýakymlydy. Ýöne oňa seretmezden, Möngözlüje öz ýanyndan özüni ýetişen it hasaplap ýördi. Şonuň üçinem ol hemmeleriň özüne güjüjek hökmünde däl-de, deňli-derejeli it hökmünde seretmeklerini isleýärdi.

Möngözlüje sürenden çykan ýerinde aýaklaryny öňe uzadyp gerindi. Soňundanam ukudan soňky bolýan gerinmäniň lezzetini duýup, birsalym şol ýerde pallap durdy. Ýöne ýeňsedden golaýlap gelýän möjek ysy ony birden üýşendirdi. Gaňrylyp ys alan tarapyna sereden mahaly ol jülgäniň içi bilen bir topar möjegiň ikibir, üçbir, şatyrym-şallak bolşup ylgaşyp gelýänlerini gördi. Olaryň bolşy nämedir bir zatdan elheder alnyp gaçylandan habar berýärdi. Bu töwerekde gyzylgurtlar adyny alan bir möjek ordasy bardy. Orda möjek bilen it gatnaşyklaryndan emele geleni üçin, ony gyzylgurt diýip, adaty möjeklerden tapawutlandyrýardylar. Gyzylgurtlar, hakykatdanda, özleriniň ugurtapyjylyklary bilen, zalymlyklary bilen, ynsapsyzlyklary bilen adaty möjeklerden mese-mälim tapawutlanýardylar. Näçe urdumşalyk etselerde, eden ýykgynçylyklary hemişe olara az görünýärdi. Bu häsiýetleri üçinem adamlar gyzylgurtlary adaty möjeklerden erbet ýigrenerdiler. Bu zatlar Möngözlüjäniň gyzylgurtlary görmezden öň olar hakda adamlardan eşiden zatlarydy.

Bular şol gyzylgurtlar ordasynyň möjekleridi. Orda çapawulçylykdan gaýdyp gelýärdi. Olar ýap-ýaňyja bir süriniň üstüne çozupdyrlar, göz açyp-ýumasy salym içinde goýun-geçileri basyp, kowup, tutup, bütin sürini paýhyn edipdiler. Çopan goşa tüpeňden ot sowrup ugransoň bolsa assa gaçan namart edip, gaçmak bilen bolupdylar. Hezillik entegem dowam etse ederdi welin, ýöne olar tüpeň bilen oýun etmeli dældigini juda gowy bilýärdiler. Garry gyzylgurtlaryň oturan-turan ýerlerinde sargydy: «Tüpeňden daşrak boluň, başarsaňyz görünmäň, bu tilkijikleriňem iň gowy sapalagydyr!» diýip, ýaşlara wagyz ederdiler.

Bosgunyň öňi bolup gelýän iki möjek Möngözlüjäni gyssagarada ýeňiljek dalap geçdi. Onuň yzy bilen gelýänlerem şol hereketi gaýtaladylar. Eýlesinden-beýlesinden gelnip dişlenýän Möngözlüje birbada näme etjegini bilmän, duran ýerinde ters öwrülip, tüweleýiň arasyna düşen peşmege döndi. Yzly-yzyna gelşip duran möjekler şundan soň ne oňa yza sürene çekilmäge maý berdiler, ne-de başyny alyp gaçmaga. Birsalymdan üç-dört möjegiň yzynda, maňlaýy gara ýol belgili it pisint möjek peýda boldy. Möngözlüjäniň duşuna gelende ol sägindi. Garry diýmeseň aňyrdan gelen gyzylgurt serkerdesiniň keşbinden onuň dogumlydygy, ugurtapyjy, paýhaslydygy duýulýardy. Ol Möngözlüjäni siňňin

synlap, öz öňünde aljyraňňylyga düşen, şindi göwnünde möjeklere bolan ýigrenç döremedik ýaş itiň durandygyny anyklady.

- Sen nireden çykdyň?

- Sürenden - diýip, Möngözlüje ýeňsesini gözledi. It pisint möjek sürene seretdi, soňam töweregine howlukman gözünü aýlady.

- Bu sürende birwagt şularyň mamasy bilen menem ýaşapdym - diýip, gapdalynda gözlerini jellelledişip duran möjekleriň birini nazary bilen görkezdi. Soňundanam:

- Hiç neneň süren däl - diýip ýatlady.

- Hawa, hiç neneň däl - diýip, Möngözlüje töweregindäkileriň möjekdigini hem unudyp, onuň sözünü göwünjeň tassyklady.

- Ýaşlykda, güýç-gaýrat barka, erbetlik seniň töweregiňde görünmez eken. Gujur-gaýratyň bar wagtynda sen hemmä gereksiň. Ýeňişlerem, ähli gowulyklar seniň töweregiňdedir. Şowsuzlyk senden gaçyp gün görse kaýyldyr. Bela-beterler özüňden galyp garraňsoň seniň töweregiňe üýşüşip ugraýarlar. Ana, onsoň, seniň edeniň tersine bolar durar...

Häzirki pursatda garry köpegiň göräýmäge gerek bolmadyk bu gürrüňi etmeginiň öz sebäbi bardy. Ol şowsuz aw üçin häzir ordanyň özüni näletleýänini çak edip, ýolboýy müýnürgäp gelyärdi. Möngözlüjäniň

peýda bolmagy, oňa diýesi gelyän zatlarynyň käbirini töweregi üçin aýtmaga mümkinçilik berdi. Garry köpegiň pikirinden bihabar Möngözlüje onuň sözlerini ulynyň ýaşlara berýän akyly hökmünde kabul etdi. Goja köpegiň öz ýaşlygyna gözüniň gidenini duýdy. Köpegiň soňky sözleri bolsa Möngözlüjäniň bilesigelijiligini has-da artdyrdy.

- Men seni tanaýan, ýaş köpek!

- Nireden?

- Hökümim ýöreyän ýerde meniň bilmeýän zadym bolmaz. Seni garaguş göterip galgadyp barýarka, biz aşakda saňa syn edip durduk.

- Men-ä sizi görmedim - diýip, Möngözlüje ýüzugra agzyna gelen sözi aýdyp goýberdi. Soňundanam ol ýeňleslik edip özünden ulynyň gürrüňini bölenine öküdi. Garry köpek başyny aşak salyp, esli wagt ýitiren pikirini aňyndan gözläp oýurganyp durdy.

- Garaguş göterse, soňundan hemişe iş erbetlik bilen gutarardy. Şol gezek welin... Hawa diňe şol gezek ähli zat başgaça boldy. Sen onuň awy däl, ol seniň awuň boldy...

- Dana serdar! - diýip, Möngözlüje köpegiň adyny howalandyryp, «dana» diýleni üçin ol minnetdar bolar diýen pikir bilen söze başlady.

- Goý, bu ýaramsaklygy saňa tilki eneň öwredendir! - Möngözlüje öz oýnunyň geçmedigini

duýdy. Ýalmanyp ýöwselledi.

Garry köpek ýoluna ugransoň töweregindäkilerem şakyrdaşyp, onuň yzyna düşdüler.

Töwerekde gözlerini jel-jelledişip duran möjekler uruş meýillidiler. Ýöne serdar hiç zat diýmän gapdaldan geçensoň, olar hem Möngözlüjäni basa düşmäge milt edip bilmediler. Öwrüldiler-de, garry köpegiň yzyna düşüberdiler.

Jülge bilen gaçyp gelýän toparyň yzyny ýalmanyp duran, syratly gara ganjyk jemläp gelýärdi. Ol aňyrdan gele-gelmäne, Möngözlüjäni basa düşdi. Möngözlüje öz ynanjaňlygy bilen ýene-de ahmal galdy. Ol serdar hiç zat diýmän geçensoň, yzdan gelýänlerem şeýder, indi bulardan maňa zeled ýok diýip arkaýynlanypdy.

Gara it Möngözlüjäniň iň agyryly ýerini tapyp, şeýle bir dişledi welin ol görgüli, duran ýerinde ýöne zowladyberdi.

- Agyrýar-a!

- Siz itlere geregem şol-da.

- Náme günäm bar meniň?

- Seniň günäň - itligiň. Mundan uly dünýäde ýene nähili günä, nähili erbetlik bolsun! Adamlara ýaramsaklyk edip, hemişe şolaryň tarapynda.

- Olar gowy ahyryn...

Bu söz agzyndan sypansoň, onuň möjegi has-da wagşylaşdyrjagy soň ýadyna düşdi, ýöne ýene-de

onuň pikir edişi ýaly bolmady. Gara it dişini aýryp, aýratyn bir yhlas garaşylmadyk mylaýymlyk bilen ony ysyrغانyp ugrady.

- ...Gör, seniň ysyň nähili parym.

- Bolanda näme?

- Sen meniň jynsomy ýadyma saldyň.

- İlk-ä, hatladyp dişleýär. Çyňsadyp alýar. Soňundanam mylaýymsyran bolýar. - Möngözlüjäniň sözi öýkeli çykdy. Ýöne onuň köpek ysyndan beýhuş bolan gara ganjyk bu sözleri hasaba almady, ysyrغانyp lezzet almasyny dowam etdirdi.

- Ah sen, sadaja köpek. Ah... sen...

Gara it özgeleriň daşlaşýanlygy ýadyna düşüp serpilip, birden ýeňsä çekildi. Töweregini gözledi.

- Men gitmelidirin, maňa garaşýandyrlar. Ol iki-üç ädim ätläp ýene-de yzyna öwrüldi. Şonda Möngözlüje onuň möjek gözleriniň mylaýym zenan nazary bilen mähirli-hyrydar bakyp bulduraýanyny gördi.

- Biz şu golaýda. Tap bizi! - diýip, gara ganjyk ýalmandy.

- Hä, ýene-de meni dалаmakçymy?

- Öýkäni äkit ýanyň bilen. Unudarsyň, ana, onsoň geläý. Seniň ejeň, kakaň ýöne it bolmandygy duýulýar. Bize goşulyp gezeň, sen has gaýratly, bagtly bolarsyň.

- Meniň möjek bolmak niýetim ýok. Itligim bar, şol besdir.

Gara gaýyn häzir bu gyssagarada Möngözlüjä gep düşündirip bilmejegine düşündi. Ol söhbetiniň dowamyny soň bir gezege goýup, öwrüldi gidiberdi.

Möngözlüje hem şundan soň silkinip, çaňyny kakyp, ganjaraň ýerlerini ýalaşdyryp, geologlar obajygyna dolandy.

Gözýetimde eşejigini dikgirdedip gelýän adam görüldi. Möngözlüje gözi kaklyşandan ony tanady. Ol şu golaýda goýun bakýan Ýagmyr çopandy, Jepbar ussanyň tanşy. Aýak üstündenem bolsa ol häli-şindi bu ýere gümür-ýamyra gelip giderdi. Hol bir gezekki Dusýa daýza bilen bagly degişme gürrüňleri çyn hasap edensoň, ol bu ýere gelmesini has-da ýygjamladypdy. Onuň geologlara bolan yhlasy artypdy. Ol ýaňydan bäri her gezek goýun soýanda gadyr edip bir satan, ýarym satan et hem getirmäni çykarypdy. Ýagmyr çopan ýekelikden zeyrenende Jepbar ussa oňa Dusýa daýza ýaly birine öýlenmegi maslahat beripdi. O-da: «Şular ýaly etlije-ganlyja biri bolsa men öýlenjek-le» diýip, Dusýa daýza hyrydar bolupdy.

Munuň ýaly hezil edere amatly zat tapsa göhi gelýän, pursady elden bermeýän Jepbar ussa: «Şundan sorap göreýin, durmuşa çykjak däl-ä diýýä, şu bir başy boş heleý» diýip, Dusýa daýzany görkezip, çopan görgüliniň ýüregini gul-gula salypdy. Bir amaty gelende onuň bilen gepleşip bermegi söz beripdi. Oýna

düşünmedik bende şol gezek diýseň hoş bolup, aýagy ýeňläp, hyýal guşuny uçuryp gidipdi.

Geologlaryň arasynda Ýagmyr çopanyň lakamy Tahyr begdi. Onuň gelýänini gördükleri olar: «Tahyr beg-ä Zöhresini gözläp ata çykypdyr» diýşip, ony aşyk-magşuklara meňzedip gülşerdiler. Bu gezegem ony gören geologlaryň ýüzlerinde ýylgyрма alamatlary peýda boldy.

Dusýa daýza bu mahal gazan ataryp, çanak-çemçeleri töwereğine jemläp, günortanlyk taýynlap durdy.

Ýagmyr çopan golaý gelen wagty Möngözlüje guýrugyny bulaýlap onuň öňünden çykdy. Çopan güler ýüz bilen garşylany üçin ondan minnetdar boldy.

- Gaplaň, berekella! Tanadyňmy, zaluwat. Sen gowy it, Gaplaň, ýöne arman, şı, gulak-guýrugyň barda...

Eşeginden düşüp, gaňnadaky horjuny eline alansoň ol gowadaň ýöräp, Dusýa daýzanyň ýanyna yöneldi.

- Dusýa gelin, amanlykmy!

- Şükürdir.

- Al, şujagazy...

Soň ol elindäki horjuny mazamlap oňa uzatdy. Möngözlüje ol ýerden täzeje etiň ysyny aldy.

- Hany biziň dost görnenok-la? - diýip, ol soň

başga-da bir diýäýmäge söz tapman töweregine gözledi.

- Dostuňam bardyr. İşlemese-de işleýänleriň töwereginde garaýaga bulaşyp ýörendir.

Jepbar ussa geologlaryň beýleräginde ertirden bäri sürüji ýigit bilen bir kem tapynan maşynyň motorynyň daşynda köwejekleýärdi. Ol Ýagmyr çopanyň gelip eşekden düşenini görensoň, ýylgyryp sürüji ýigide birzatlar diýdi-de, elini esgä süpürüp, goşa tarap gaýtdy.

- Biziň dost gelen ýaly-la!

- Hä, aý bir halyndan habar alaýaýyn diýdim.

- Gowy edipsiň. Dusýa bilenem düýn soňky günler Ýagmyr görnenok, oba dagy gitdimikä diýip, ýatlaşyp otyrdyk.

Görşüp salamlaşansoň Jepbar ussa ony depesine çadyr gerlen nahar stoluň başyna alyp bardy. Dusýa daýza derrew iki sany käse bilen bir çäýnek çay getirdi. «Çay içiň, naharam, ine, bolup barýar» diýdi. Bu sözleri Dusýa daýza özüne seredip aýdany üçin, Ýagmyr çopan eselip monça boldy. Çay başynda gürrüni dowam etdirip, ol ýene-de çyny bilen ýekelikden zeýrendi.

- Bäş gelniň, bäş ogluň bolsa-da, dost, bir heleýçe boljak däl eken. O pakyr bar wagty oba gidesim geler durardy - diýip, aýalyny ýatlady.

- Aý, näme-de bolsa oba-da aýlanmaly.

- Çagalary görüp gaýdýaň. Ýöne, dost, sen şun bir

bellisini bilseň!

Ol hyrydarlyk bilen, nahar bulap duran Dusýa daýza tarap göz gytagyňy aýlap goýberdi.

- Menem-ä ugrunda öz-ä - diýip, Jepbar ussa burnuna salyp ynamsyz myňyrdady.

- Hä, dost, özün-ä, ýöne soňy gelenok. Şuň ýaljak birini tapsam, men goýny zyňyp obada, ýakynynda-da boluberjek.

- Ýa, senem-ä, dost, ol näme iş tapman şu ýere gelendir öýdýänmi. Ol bu ýerde çölün howasy diýip gezýär. Seniň obaňy başyna ýapsynmy?

- Onda näme çopan-çoluk bolşup, bu ýerde bileje bolubermeli bor-da.

- Ine, munyň başga gürrüň. Şeýdip döwletli gürrüň tapaweri.

- Şeýderis ony. Bile bolsak, nirede bolsagam menrazy. Wah, bir karara geläýedi-dä.

- Geler, howlukma. «Sabyrly gul dura-bara şat bolar» diýipdirler.

Möngözlüje iki dost gürrüňleşýän mahaly, köplenç, nahar stolunyň aşagynda ýatardy. Her gezegem ol Jepbar ussa bilen Ýagmyr çopanyň arasynda bolýan şuňa meňzeş Dusýa daýza bilen baglanyşykly gürrüňleri eşiderdi.

- Sered-ä oňa, seni görse öz haly bilen bolanok-how ol, saçyny düzedip, başyndaky ýaglygyny çözüp

daňyberýär.

- Ýak, Jepbar, senem-ä, oýun etmesene, dost - diýip, Ýagmyr çopan, biraz oýnalýanyny çak etse-de, hoş bolup jykyrdap gülýär. Göz astyndan bolsa Dusýa daýza seredýär.

Ony törüne geçirse, bagtly günleriň başlanjagyny ýatlap, göwün ýüwürdýär.

Geologlar birlän-ikilän nahar stolunyň başyna gelşip ugransoňlar, Ýagmyr çopan aladasyny bahanalap turmak bilen boldy. Dusýa daýza onuň pekarnýada bişen çöregi halaýanyny ýatlap, düýnki getirilen çörekden iki sanysyny onuň horjunyna salyp uzatdy. Ýagmyr çopan gidende Dusýa daýzanyň özüni ýakymly zenan nazary bilen ugradanyna hoş bolup gitdi.

Tomus günlerinde garaňkyň gatlyşmagy, gijäniň geliptöweregieýelemegi çöle serginligiň aralaşmagydy. Her gün giçden soň aşyrym-aşyrym depeleriň üstünden aşyp gelýän agşam şemaly öwsüp ugraýardy. Töwerekde ot-çöpleriň süňňünden göterilen ýakymly ys peýda bolýardy. Kükregiňi dolduryp arkaýyn dem almaga mümkinçilik döredýärdi. Bu gije hem şeýle gijeleriň birisidi. Her gün garaňky gatlyşansoň, gijäniň serginliginden peýdalanyp bir meýdan işleýän geologlar hem bu günlükçe işlerini boldum edişip, gaýdyp gelipdiler. Çöle birsydyrgyn ümsümlük

aralaşypdy. Iş gutarýança ala-goh bolup işlän, töweregi çyra bolup ýagtyldan dwižok häzir bir gapdalda çommalyp ite çalym edip otyrdy. Töweregiň dünýäsine rahatlyk aralaşsa-da, kalby ünjüli Möngözlüje bu gün rahatlanyp bilmedi. Ol gorsawyň üstünde gezmeleýän ýaly zowzuldap, bir çadyrlyga abanyp duran depäniň üstüne göterilse, ýene birde şagallaryň ogryn-dogryn gelip gidýän, ol-bi galyndy atylýan ýerde peýda boldy. Kellesini howada gezdirip ysyrandy. Howada tanyş ys bardy. Ony şemal bir ýerlerden öňüne salyp bu ýere getiripdi. Ol ys şol gara ganjygyň, Möngözlüjäniň ýadynda galan ýakymly ysydy. Möngözlüje töwerege aýlanyp ýörşüne hyýalynda onuň bilen duşuşyp, ýene-de telim gezek ysgaşdy.

...Her gezekde-de ol şol gezekdäki ýaly öwrülüp ýoluna ugran wagty Möngözlüjäni täsirli synlady. Bu garaýyş Möngözlüjäniň ýüregini gopdurdy. Gara ganjygyň mähir bilen aýdan sözleri gulagynda ýaňlandy:

«Bizi gözle. Taparsyň. Biz şu töwerekde bardyrys»...

Gara ganjygy görmek höwesini soňabaka Möngözlüjäniň has-da ýüregine düşdi.

Beýle ýagdaý onuň durmuşynda hiç mahal bolan zat däldi. Şonuň üçinem ol birbada tebigatyň özi bilen nähili oýun oýnaýanyna düşüňip bilmedi. Birsalymdan

bolsa ol höwesiniň öňüne düşenini-de, onuň özüni bir ýerlere alyp barýanyny hem duýmady. Diňe birsalym ýöränsoň yzda özüne ynanylan goşuň galany ýadyna düşdi. Möngözlüje çadyrly obajygy görmek üçin aýak çekip ýeňsesine seretdi. Çadyrlyk ýokdy. Ol iki-üç alaň arkada, gijäniň içinde galypdy. Goşy taşlap gitmegiň gelşikli dældigini onuň it duýgusy ýatlatsa-da, bu gezek Möngözlüje beýtmezligi özünden talap edip bilmedi. Gara ganjyga ilki «Seni başyma ýapaýynmy?» diýse-de, häzir ony hatda göz gytagy bilen bolsa-da göresi gelip, ýüregi özelenýärdi.

Bu höwesi Möngözlüjäni gijäniň içi bilen ýene-de aňyrlygyna äkitdi.

- Eý, ykmanda, bu senmäý? - Möngözlüjäni gapdaldan eşidilen gyryllyk ses saklady. Bu hüwüdi. Ol ýylgynyň üstünde, ýaýjykly stolda oturan ýaly hallan atyp otyrды.

- Hä-ä, bu senmi petre-ýaňra! - Möngözlüje ony tanap aýak çekdi.

- Ýol bolsun, ýüzi garaňka tutupsyň ýa-da şol şagallaryň diýýäni ugrunda barmy?

- Aýt hany, şagallar näme gybat edýäler? - diýip, Möngözlüje özi hakynda edilýän gybat-gürrüňler bilen gyzyklandy.

- Aý, özüňem eşidensiň-le, gürrüň öňräkden bäri bar. Gara gaýyňnyň saňa syny oturanmyş. Indi ol oturan-

turan ýerinde seni ýatlaýarmyş. «Şoň ýaly ýoldaşyň bolaýsa» diýýämiş.

- Bu näme boldugy?

- Bu häzir seni gijäniň içinde çölde öňüne salyp kowalap ýören güýç-dä.

- Bilemok ol güýjün nähili güýçlügin-ä welin, ýöne maňa bir zad-a bolýar, petre han - diýip, ugrap barşyna Möngözlüje ilkinji gezek özi bilen bir zatlaryň bolýanyny boýun aldy. Birazdan howada ýiti çör ysy bilen ýüňňüň ajymtyk-dymyllyk ysy peýda boldy. Möngözlüje aýak çekip, ysyň habaryny aldy. Özi görünmese-de, garşydan bir bölek goýnuň ýetip gelyäni belli boldy. Birsalymdan gözýetimde süriniň özi-de peýda boldy. Ol keseribräk ýanyn duran baýryň ýüzi bilen çabrap gelyärdi. Süri häzir häli-şindi ýaz günleri dag eteklerinde peýda bolýan ümür toplumyna meňzeýärdi.

Möngözlüje sürini synlap, ony ümre meňzedensoň, ýene birazdan ol ümrüň baýryň depesine göterilip, ondanam aňyrlygyna - togalanyp asmana galyp barşyny göz öňüne getirdi. Onuň ümre gözi gitdi. Şol uçan gününden bəri Möngözlüjäniň uçup bilýänleriň hemmesine gözi gidýärdi. Ol hyýalynda sürini uçuryp, birsalym onuň yzyndan gözügidijilik bilen seredip durdy.

Diňe birsalymdan golaýlap gelyän iki köpegiň

ysy Möngözlüjäni özüne getirdi. Ol bulara duşmaly dældigine, eger duşsa, özüniň bet niýet bilen sürä aralaşmakçy bolýan garakçy hökmünde dalanjagyna gözi ýetdi. Tilki enesiniň akyly şeýle pursatlarda hälişindi onuň gulagynda eşidilerdi. Ol: «It görmesinem, üýrmesinem» diýip, wagyz ederdi. Möngözlüje süriniň gapdalyndan sowlup geçmek üçin duran ýerinden aşak indi.

Gyzylgurtlar ordasy aşagy uçut kert, ýokarsy ýazgyn depäniň üstünde şöwür çekişip ýatan ekenler. Möngözlüje beýleräkde silkme telpege meňzäp oturan ketgeniň ýeňsesinde ornaşdy. Bu ýerden depäniň üsti elin aýasynda ýaly görünýärdi. Möngözlüjä geregi-de şoldy. Ol depäniň üstüni birlaý gözden geçirensoň, nazaryny gara gaýýnda saklady. Gara gaýýň çommalyp oturyşyna bir zadyň pikirine berlip, ordanyň üstaşyry uzaklara seredip otyrды. Onuň gapdalynda garry köpek kiçiräk depe bolup güberçekläp ýatyrды. Garry köpegiň bu bolup ýatyşy onuň garrylyga halys eňkini aldyranlygynyň alamatydy. Ýogsam, häzir möjek kanunyňa görä, hüşgärligi gara gaýýň däl-de, onuň özi çekmelidi. Aňyrdan - ata-babadan gelyän döp şeýledi. Möngözlüje gara gaýýňň boý-syraty bilen, öz göwün galybyny dolduryp synlap ugransoň, diňe bir özüniň niredeligini däl, asmandyr ýeriň hem barlygyny, ýyldyzlaryň ýokardan özüni synlaýanyny,

gaýdan ýeriniň alysda galanyny, hemme zady unutdy. Ol synlap-synlap gara gaýyňnyň bu çölde ýeke-täk itdigine, ondan syratly, ondan ýakymly ysy bolan itiň ýoklugyna ynandy. Höwesi ony telim gezek «ýör» diýip, gara gaýyňnyň ýanyna çagyrdy.

- Gideli, onuň ýanynda bolsaň, sen bagtly bolarsyň. Süriň guwanjy bolarsyň!

- Gerek däl, hiç bir halatda kelläni ýitirmeli däldir - diýip, başga bir pikir häli-şindi akyl berip, onuň tanapyndan çekdi. Howada bolsa şol aňyny alyp barýan ýakymly ys bardy. Möngözlüje aňynda gara gaýyň bilen duşuşyp, şol bir belendiň üstünde onuň bilen bagtly bolup oturdy. Ol çadyrlygy ýatlap yzyna öwrülen wagty daň saz berip ugrapdy. Gara gaýyňy daşdanam bolsa göreni üçin, Möngözlüjäniň ýüregine biraz arkaýynlyk aralaşypdy. Täsin, şeýle-de düşnüksiz bir derde uçranyny Möngözlüjäniň özi hem syzdy.

* * *

- Gaplaň!

- Gaplaň!

Erkek adamyň ýognas sesiniň yzysüre ýakymly aýal sesi Möngözlüjäniň adyny tutdy. Möngözlüje bu mahal iki çadyr aralygyndaky boşlukda töweregini diňşirgenip, öňe uzadan aýaklaryny ýassyk edinip ýatyrdy.

Nahar stolunyň töwereginde şowhun başlanypdy. Ol ýerde Dusýa daýzanyň tagamly bişiren naharyndan soň dem-dynç alýan geologlar gyzygyşyp domino oýnaýardylar. Domino bu ýerde iň ýörgünli oýundy. Ony geologlar her dynç alyşda höwes bilen, uly gyzyklanma bilen oýnardylar. Möngözlüje-de wagtal-wagtal baryp olary gapdaldan synlap, durup-durup gaýdardy. Ýöne adamlaryň ellerindäki domino kerpiçjiklerine seredip, nämüçin olary yzly-yzyna patda-patda stola goýuşlaryna düşüni bilmezdi. Jepbar ussa hem gyzygyp, bu oýny höwes bilen oýnardy.

Möngözlüje başyny göteren wagty sary saçly Lena bilen Ýusubyň baş-altý ädimlikde özüne seredişip duranlaryny gördi. Ýusubyň elinde gitarasy bardy, ol penjegini egnine ýelbegeý alypdyr. Lena bolsa bili bogdakly özüne gelişýän gögüş köýnegini geýipdir.

- Ýör, senem biziň bilen. Gezelenç ederis!

Möngözlüje gezelenje barylýanyna düşündi-de, höwes bilen turup öňe düşdi.

Ýusup bilen Lena hem bu ýerde domino oýny bilen gyzyklanmaýan az sanly topara degişlidiler. Olar domino oýnanlaryndan töwerekde aýlanyp gezenlerini, çeträgeçykyp gürleşip oturanlaryny kem görmeýärdiler. Şeýle-de olar gezelenje gidenlerinde Möngözlüjäniň hem hemişe öz ýanlarynda bolmagyny isleýärdiler. Her gezek tirkeşip ugramakçy bolanlarynda ony ýatlap

töwerekden gözleýärdiler.

Özüniň uzyn aýaklary bilen her ýerden bir basyp barýan Möngözlüje birsalymdan tanyş pişigiň yzyndan ýetdi. Bu pişik hem geologlaryň töwereginde ýaşayan jandarlaryň biridi. Möngözlüje ondan habarlydy. Uzakdanam bolsa, birküç ýola ony görüpdi. Has ýakyndan tanyşmaga-da mümkinçilik bolupdy, ýöne her gezek tanşaýmaly bolanda pişik ýeňsä çekilip ondan gaçypdy.

Birki günlükde Möngözlüje gyzylgurtlaryň ýanyndan gelende özi bilen töwerege howsala getiripdi. Onuň gara gaýyňyň yşgyna ymykly düşeni belli bolupdy. Bu gowulygyň alamaty dälidi. Söýgi däliligiň bir görnüşidi. Ol kime ýoluksa, şonuň häsiýetini mese-mälim üýtgedýärdi. Bu bolsa ýerde gezyňiňi köplenç unudyp, aýaklarynyň käte bir ýere galtaşýanyny duýup, asmanda gezyňiňe ynanmak diýmekdi.

Pişik «Çagalarymyň biri ýene-de bu başyny ýitireniň eline düşäýmäwersin» diýen gorky bilen ýurt salyp göçüp ýördi. Häzir onuň agzynda ýaňyrak dünýä inen çagajygy bardy. Ol çagalary bilen bir bolmasy işiň bolaýmagyndan howatyr edipdi. Eger şu howp bolmadyk bolanlygynda, geologlaryň töweregi ýaşamak üçin hiç neneň dälidi. Ýuwundy dökülýän ýere gelseň, hemişe garyn talaby uly bolmadyk pişikler üçin garbanmaga bir zat tapylardy. Möngözlüje-de ony

onda-munda görse kowalap ýörmeýärdi. Sebäbi heniz uçmanka «Itde-pişiklik kadasy» hakda ol ejesinden hiç zat eşitmändi. Şonuň üçinem ol pişiklere ata-baba duşmany hökmünde däl-de, adaty goňşularyň birisi hökmünde serederdi.

- Goňşy, nirä ugradyň?

Pişik ogurlykda tutulan ýaly, ýeňseden gelen duýdansyz sesi eşidip ziňk etdi. «Bu meniň çagamy almak üçin yzyndan gelyändir» diýip pikir etdi. Pişik agzyndaky näzijek sesi bilen wagtal-wagtal mawlaýan çagasyny ýerde goýdy-da, ony öň aýaklarynyň arasynda saklady. Özünüň güýçsüzligini unudyp, çagasyny goramak üçin gazaplanyp, Möngözlüje bilen garpyşmaga häzirlendi.

- Ts-s... näme, meni dalajak bolýarmyň?

- Aý, ýok.

- Onda näme, yzymy çalyp gelyän?

- Aý, goýa, men-ä seniň yzyňam çalamok. Şular bilen gezelenç etmäge barýan. - Möngözlüje yzyna seretdi. Pişik hol yzdan degşip-gülşüp gelyän Ýusup bilen Lenany görensoň, Möngözlüjäniň öz yzyndan gelmeýänine ynanyp, biraz arkaýynlandy.

- Şeýlemidi ýa? Onda, ýol bolsun!

Pişik şundan soň öň aýaklarynyň arasynda gapjap duran çagasyny agzyna dişläp, ýene-de öz ýoluna gitdi. Onuň bilen pişik ysy hem Möngözlüjeden daşlaşdy.

Lena bilen Ýusup gelip goýunguýruk bolup oturan depäniň üstünde aýak çekdiler. Depäniň üsti küpürsäp ýatan çägelikdi, arassady. Her gezek olar gelip depä göterilende gözyetimiň örüsü giňäp, töwerek özboluşly surata meňzärdi. Ýusup bilen Lenanyň häli-şindi gelip höwrügen ýeridi. Käte olar uzak gijäni-de şu depäniň üstünde geçirerdiler. Olar gelensoň, töwerek ýene gowulyga öwrüldi. Lena egin deňläp, Ýusubyň gapdalynda oturdy. Ýusup gitarasyny eline alyp, pessaý çalyپ başlady. Soňundanam olar ýene-de özleriniň ürç edip aýdýan deňiz hakdaky aýdymalaryny aýtdylar. Olaryň aýdymy şeýle bir ýakymlydy welin, Möngözlüjäniň özüniň hem üçünji ses bolup gapdaldan olara goşulasy gelyärdi. Şeýtse, ol aýdymyň has-da ýakymly boljagyna ynanardy. Şeýle pursatda hemişe Ýusup bilen Lena onuň gözi gidýärdi.

Deňiz ýüzmek üçin jadyly gujak,
Islän bilen paýlaşýar ol hyjuwyn.
Ony görseň aşyk bolasyň gelyär,
Ýene köp gowlugy küýseýär göwün.
Tolkunlar owsunşyp asmana galýar,
Deňiz agyn tolkun, kän olaň sany.
Çarlaklaram tolkun bolsalar gerek,
Tolkunyňam juda uçmak isläni.

Olar bu aýdymy asmana seredişip, äpet uly deňzi

göz öňüne getirişip, şol ýerde bir gaýykda özleriniň ikiçäk yüzüp ýörenlerine ynanyşyp aýdýardylar. Möngözlüje hem bu aýdymy diňlese hemişe özüniň asmana göterilip, bulutlaryň arasy bilen uçup barýanyna ynanardy. Şonuň üçinem ol hemişe Ýusup bilen Lenanyň öz adyny tutup: «Ýör, senem biziň bilen!» diýerine garaşardy. Bu günem olar gijäň birwagtyna çenli şol depäniň üstünde şöwür çekişip oturdylar.

* * *

Gara gaýyň ganjygy ýatlap ýola çykanda Möngözlüjäniň niýeti bu gezegem ony uzakdan synlap, yzyna dolanyp gelmekdi. Köp wagtlap çadyrlygyň töwereginde gara bermese, ol Jepbar ussanyň özüni «Gaplaň nirä ýitirim bolduka?» diýip, gözlejegini bilýärdi.

Ol baýyrlaryň etegi bilen yzyndan kowgy gelýän ýaly bolup, howlukmaç ylgap gitdi.

Emma bu gezek oňa öz pikir edişi ýaly gara gaýyňy daşyndan synlap, ýene-de birsalymdan yzyna dolanyp gelmek miýesser etmedi. Ýylgynlykda awuna garaşyp bukup ýatan topar ony özünden öň gördi. Telim gözün özüne seredip duranyny ol diňe elli-altmyş ädimlige gelensoň gördi. Garry köpek onuň gelmegini halamandygyny mälim edip düýrükdi.

Töwerekde ýalmanyşyp oturan gyzylgurtlar garry köpegiň Mönközlüjäni görkezip: «Basyň, gaňryň» diýerine garaşdylar. Ýöne gara gaýyň ony görüp, ýene-de öz haly bilen bolmady. Hozanak bolup töwerekde aýlanyp, it-möjek urşunyň birden alşyp gitmeginden howatyrlandy. «Her kim öz çakyny bilse ýagşy, ol siziň minnetiňizi çekjek it däl. Güýçli bilen ýagy bolandan onuň bilen dost bolmak ýagşydyr. Ony azdyryp, özümize goşup bilsek, garry köpegiň topary şonça ýene-de ile minnestsiz, başy bütinlikde bu öwrede hanlyk satyp biler...» diýip hüňürdedi. Soňundanam ol hiç zady hasaba alman, meniň-ä edýänim şu diýýän ýaly, ordany goýup, Mönközlüjäniň ýanyna gaýtdy.

Iki sany möjek ony pälinden gaýtarmak üçin ylgap onuň yzyndan ýetip, önüni dolady:

- Sen şol it diýip barýarmyň?

- Indi şol adamlara ýapja bolup ýaşaýan iti bizden özüňe mynasyp gördüňmi? - diýşip, olar ýerli-ýerden oňa kineli sorag ýagdyrdylar.

- Asla, onuň gowy boljagy hakynda şübhe edemok. Gara gaýyň ara düşülmegini halamaýanyňy mälim edip, ýüzugra itleriň jogabyny berdi.

- It itdir, ol saňa mynasyp ýoldaş bolup bilmez!

- Siziň öz ataňyzyň asly it dälmi näme? Bu meselede özüm sizden az bilemok. Ol geljekde biziň serkerdämiz bolmaly.

- Tapypsyň serkerdäni, hany gelsin güýçli bolsa, biz ony ara alyp tüýt-müýt ederis!

- O-da sizden kem oturasy ýok. Onuň alty dyrnagy bar. Beýle alamaty bolan itleriň, möjekleriň irde-giçde gaýduwsyz serkerdä öwrülýänini siz bilýäňiz-ä...

- Biz bilsegem, onuň özi bu gudratyndan bihabar. Ýatlatmak hem gerek däl. Goý, şol aňkawlygyna ýaşasyn!

- Ol maňa ýoldaş bolsa, men oňa ähli zady düşündirmeli bolaryn.

- Sen şeýtseň, bu seniň orda dönüklük etdigiň bolar.

- Belki-de, topara eden ýagşylygym bor. Soňra bolsa ol gazaplanyp yzyna öwrüldi.

- Siz meniň yzymdan galýaňyzmy ýa ýok? - Onuň bu soragy talapdy. Muňa möjekler düşündiler. Indi galmasalar, gara gaýýňň özleri bilen darkaş gurjagyny duýdular. Gara gaýýňň pikirinden dänmejegi belli boldy.

Möngözlüje çete saýlanyp birsalym gara gaýýň bilen ysgaşdy.

- Senmi?

- Mendirin.

- Men seni gözläp geldim.

- Geljegiňi bilýädim.

- Hemişe seniň ýanyňda bolasym gelýär.

- Meniňem...

Şundan soň gara gaýýň öňden ýöredi. Möngözlüje

hem onuň yzyna düşdi. Olar baýyrlygyň ortasyna ýazylyp oturan giňişlik bilen bagtyýar bolşup ylgaşyp gitdiler.

* * *

Möngözlüjäniň durmuşynda bolýan özgerişlikler köp wagt geçmänkä hemmelere mälim boldy. Ýogsam, Möngözlüje duýdurmajak bolup adamlara duşanda hiç zatdan bihabar bolan bolup mönsüreýärdem. Gidende hem assyrynlyk bilen duýdansyz gitmäge çalyşýardy. Gaýdyp gelende hem hemişe ýüzüni garaňka tutup gelderdi. Jepbar ussanyň çadyrynyň gapdalyndaky ornuna gelip, hiç ýere gitmedik ýaly, hiç bir zatdan habary ýok ýaly bolup ýatardy. Barybir Möngözlüje wagtal-wagtal ýitip ugran günleri Jepbar ussa ony haýsydyr bir heser galtanyny duýupdy. Onuň islegli ýerine gidýänini çak edeni üçin Möngözlüjäniň ýitip-ýitip gitmegi bilen ylalaşypdy. Öz ýanyndan: «Ýolbars-a zaluwat ata bolmagyň höwesine düşüpdir-ow. Ol töwerekdäki çopanlaryň biriniň ganjyk iti bilen höwrügendir. Eý görşülýän döwür geçer, ana, onsoň ýene-de öz ornuna gaýdyp geler» diýip, beýleki itlerden çen tutup, pikir edipdi.

Möngözlüje bu gezek hem geologlar obajygyna günü batyryp, aýak ýygnanansoň geldi. Ol gelende her gün towuk ýaly ir ýatýan Dusýa daýza eýýäm

ukudady. Gapdalyndaky çadyrdan onuň myşşyldap parahat demalmasy eşidilýärdi. Hemmelerden giç ýatýan Jepbar ussa nahar iýilýän stol başynda özi ýaly ukusy gaçan biri bilen özara mydy-mydy gürrüň edişip otyrdy. Möngözlüje Ýusubyň çadyrynyň gapdalyndan geçende ysrganyp onuň içerde ýoklugyny bildi. «Lena bilen ol ýene-de şol ýerdedir» diýip, goýunguýruk depäni ýatlady. Häzir şol ýerde özüniň kemlik edýänini pikir etdi. Olaryň yzyndan gitmegi niýet edindi. Ýöne açdy, üstesinede, ýadawdy. Şonuň üçinem ol ilki işdä bilen ozalagşam özi uçin ýalaga guýlan itýalyň daşyna geçdi. Onýança-da ýeňseden ýakymly aýal sesi eşidildi. Möngözlüje gaňrylyp ses gelýän tarapa sereden wagty Lena bilen Ýusubyň gol tutuşyp alaňdan düşüp gelýänlerini gördi. Olar çadyrlygyň gapdalyna gelip, aýrylyşmaly bolanlarynda boý deňeşdirip, ogşaşyp hoşlaşdylar.

Hemmeler ýatsa-da ýene-de bu gije Möngözlüjäniň gözüne uky gelmedi. Ol çadyryň gapdalynda Aýyň töwerekde döreden özboluşly ak agylynyň synçysy bolup otyrdy. Asman ýyldyzlary barha köpeldi, gözleri ýiteldi. Olar soňra şol ýerden, aşakda bolýan haýsydyr bir üns çekiji gyzykly oýny synlap oturan tomaşaça meňzediler.

Möngözlüje töweregi aýlanyp, gije şöwür çekip ýörkä, Aý aýdyňa sürüsini bakyp ýören Ýagmyr çopana gabat geldi. Ol köne tanşyna duşanyna begendi.

Hemişeki eşidýän hoş sözlerini eşitmek üçin ýalmanyp onuň gapdalyndan çykdy.

Ýagmyr çopanyň yzyna düşüp ýören ýaş it, Möngözlüjäniň habaryny almak üçin ylgap, çaknyşma hyýaly bilen onuň öňünden çykdy. Söweşiji görnüşe girip, Möngözlüjä haýbat atdy.

- Nirä gelýäň süssenekläp?

- Sen näme, tanamajak bolduňmy meni?

Möngözlüjäni tanansoň, ýaş it düýbünden başga bir garaşylmadyk ite öwrüldi-de, aýaklaryny ýokary tutup, özüniň döwüniň pesligini mälim edip, çyňsady ýatyberdi. Şol ýatyşyna-da ýöwselläp ýallaklady.

- Ýa-heý, senmidiň agasy!

- Tanadyňmy?

- Tanadym. Menem, heý, tanamanmy?

Bu it güjüjek wagtlaram Ýagmyr çopan bilen birki gezek geologlaryň goşuna gelipdi. Şonda Möngözlüje dalap, onuň ýagşy gözüniň oduny alypdy. Ýagmyr çopan hem Möngözlüjäni görüp tanady. Galkyjaklap, gyzyklanyp, onuň habaryny sorady:

- O-how, Ýolbars, bu asyl senmidiň? Häý, sen-ä bir gowy goýun it edinäýmeli häsiýetli it welin, arman, şı gulak-guýrugyň bar-da...

Möngözlüje ýene-de özüniň taryplananyňa monça boldy. Minnetdarlyk bilen ýalmandy.

- Hany, onda Dusýadan habar ber! - diýip, Ýagmyr çopan kök bolup, Möngözlüjä baş atdy.

- Ha-haýt, Dusýa-ha gelindir-le. Onuň töweregiňde gaz bolup maýkyldap ýöreni nämä degenok...

Çopan Dusýa daýza hakyndaky ýakymly pikirlere berlensoň, Möngözlüjäniň gapdaly bilen gelýänini hem tiz unutdy. Hyýalynda Dusýa daýza bilen duşuşdy.

- Dusýa gelin, amanlykmy? Soňky döwür görneňogam diýýänsiň. Wah, maňa galsa-ha günde-de geljek-le. Ýöne her gün baryp durmaga utanýan. Beýdäýmek üçinem repide ýaly galyň ýüz gerek. Meniň bolsa düzdeçidigim, adam-gara bilen az iş salyşýanlygym bes-belli. Obada ýaşap il-halk ýaly aýal-gyzlar bilen bileräk işleşen, ýüzüniň perdesi ýyrtylan bolsam bolmaýarmy, onda menem Dusýa gelniň dilini tapardym...

- Senmi oglan, Ýagmyr?

- Wah, men-le. Seni göresim geldi-de gaýdyberdim.

- Şeýt-de gelip dur...

- Wah, men geljek-le. Sen diýseň, ýanyňdan butnajagam däl.

- Eliňi gowşuryp, ýüzüme seretjek oturyberjekmi?

- Näme oturman. Otuz baş ýyl kolhoza çopan bolup berdim. Gyzlary ýerledim. Oglanlar öý-işik boldular. Maňa garalgy günleri ýok. Meniňem olara. Sag bolsalar bolýar. Seniň öňünde oturmaly bolsam, asyl hek ederin. Agzybirje ýaşasak bolýar.

- Men şähere gidip, gyzym-giýewim bilen maslahat edip geleýin. Bir gowy adam tapdym diýsem, olar hem

ýok diýmezler.

- Şeýt-de bir özüň bu zatlaryň ugurlaryny tapaweri, Dusýa baý!

Ýagmyr çopan gepleşigiň Dusýa daýza degişli bölegine mylaýymlyk çayyp gürleýärdi.

Möngözlüje bu pursadyň Ýagmyr çopan üçin gowy pursatlaryň biriligini birsalym ony diňlänsöň anyklady. Şundan soň ol özüniň bu ýerde artykmaçlygyna düşündi. Bir amady gelende öwrüldi-de, pikirinde Dusýa daýza bilen gürleşip barýan Ýagmyr çopany ikiçäk galdyryp, çadyrlyga dolandy.

* * *

Ýazda Hindiguş daglary tarapdan gelyän ýagys suwlary Pendi baýyrlarynyň arasy bilen iki-üç aýlap, ýap bolup akardy. Baýyrlaryň arasynda ondamunda gabat gelyän ýylgyn tokaýlyklaryny hem hut şol döredipdi. Pendi öwresi çöl atlandyrylsa-da, ol Garagumuň bir etegi hasap edilse-de, adaty çölden özüniň tebigaty bilen mese-mälim tapawutlanýardy.

Bu gezek Möngözlüje gözläp gelende garry köpegiň toparyny ýylgynlygyň içinden tapdy. Topar ýylgyn tokaýlygynyň arasynda ileri tarapda görünýän açyklygy garamlap otyrды. Ol tarapdan ýedi-sekiz gulan dünýäden bihabar öz maýdalyna otlaşyp, golaýlaşyp gelyärdi.

Bu awlag garry köpege onuň ata-babasyndan miras galan ýeriň bir bölegidi. Onuň beýleki bölegi başga bir möjek tohumyndan bolan orda degişlidi. Olar alty-ýedi ýyllykda bir ýerlerden peýda bolup garry köpegiň ägirt uly awlag meýdanynyň uly bir bölegini güýç görkezip basyp alypdylar. Köp söweşlerden we ýitgilerden soň garry köpek alaçsyz öz ýeriniň bir böleginiň elden gitmegi bilen ylalaşmaly bolupdy. Şol gazaply söweşlerden soň iki tarapyň arasynda şu serhet döräpdi. Şondan bäri-de her kim özüne tagallyk meýdanda aw awlardy. Serhet bozulan wagtynda, köplenç, ýene-de iki topar arasynda gazaply çaknyşyk bolardy.

Gulan topary häzir hiç zatdan habarsyz, möjeklere degişli ýer bilen öz peýwagtlaryna otlaşyp gelýärdiler. Olaryň ýüzleri garry köpegiň topary bilen sabyr saklap ýatan tarapynady.

Gulanlar möjekleriň awlagyndan saýlanyp, atyma geldigi garry köpek olaryň töweregini gabap, başlaryna gara gün getirmekçidi. Möngözlüje aňyrdan gelşine garry köpegiň ýanyna ýetmän hol beýleräkde, özüniň biraz soňrak ideljegine ynanyp ýatyberdi. Ol awuň keypine berlip oturan toparyň ünsüne düşmedi. Gyzylgurtlar ajpgypdylar, olaryň garny doýurmak islegi häzir hemme isleglerinden öňe saýlanypdy. Olar bireýýäm pikirlerinde awlanmadyk awuň läşiniň üstünde otyrdylar. Gara gaýyň diňe bir gezek

«Görýän» diýýän manyda onuň oturan tarapyna nazar aýlap goýberdi. Ýöne ol-da häzir awuň kadasyny bozmaga milt edip bilmedi. Gulanlar birsalymdan otlaşyp has ýakyn geldiler. Indi ýene birazdan olaryň üstüne ýerli-ýerden topulmaga amat boljakdy. Sabry gutaryp barýan güjükleriň birnäçesi topulanda ilden yza galmazlyk üçin eýýäm aýak üstüne hem göterilip, garry köpekden rugsat boldugy, okdurylyşyp gitmäge häzir bolşup durdular.

Gulanlar birazdan ýylgynlygyň tirsek bolup açyklyga aralaşýan ýerine golaýlaşdylar. Şol arada garaşylmadyk ýagdaýda gapdaldan bir süri möjek peýda bolup, gulanlaryň üstüne topuldy. Bular bir goňsuçylykda ýaşayan ordanyň möjekleridiler. Gyzylgurtlardan habarsyz olar hem indi bireýýämden bäri ýylgynlygyň özlerine amatly ýerinde gulanlara göz dikişip, göwün ýüwürdişip, olaryň atyma gelerine garaşsyp otyrdylar. Möjek toparynyň peýda bolmagy, gulanlary öz ýanlaryndan aňyrlaryna geçen hasap edip oturan gyzylgurtlaryň gaharyny getirdi. Olar şundan soň duran-duran ýerlerinden atylyşyp-atylyşyp gitdiler. Bir-birleri bilen öňden hasaply iki ejnebi duşman garpyşansoň, gulanlar ýatdan çykdy.

Goranmak üçin çagalaryny orta alyp halka gursup toplanyşyp ugran gulanlar şundan soň amatly pursady elden bermän, göterilip geçmek bilen boldular. Ýüreklerine howsala düşen toparyň şatyrym-şallak

bolşup gaçyp baryşlaryny diňe Möngözlüje synlady.

Iki topar açyklykda, ýylgynlaryň arasynda gaçyşyp-kowşup, garyşyp uruşdylar. Olaryň arasynda näme üçin çaknyşylýanyny bilmän, urşup ýörenlerem bardy. Bular ýaş güjüklerdi. Şeýle-de bolsa olar hezil edişip höwes bilen uruşýardylar. Sebäbi olaryň hem batyr serkerde bolaslary gelýärdi. Uruşlarda ýaka tanadyp serkerde bolunýanlygyny olar köp eşidipdiler. Garry köpek: «Basyň, arkaňyzda özüm bardyryn!» diýip, töweregini söweşe ruhlandyryp, urşup ýörşüne köne duşmanyna, möjekleriň serkerdesine gabat geldi. Olar diş gyjaşyp garpyşdylar.

- Sen häzirem dirimi, garry melgun?

- Men entek seniň bokurdagyňy çeynemän ölmerin.

- Garrylyk seni bireýýäm öldüripdir. Ýöne sen namart ekeniň. Öleniňi şindem boýun almansyň.

- Häzir men seniň başyňa şeýle bir tomaşa getirin welin, gaçyp gutulsaň kaýyl bolarsyň.

Möjek garry köpegi basa düşmäge, ony tüýt-müýt etmäge howlukmady. Garry süňküň tiz ýadaýanyny ýatlap, ony ýadadyp, soňundan ýeňmek üçin oýnap uruşdy. Ol özüniň güýçli kükregi bilen aňyrdan gelip batly uran mahaly garry köpek entirekläp yza çekildi.

- Meniň häzir seni pişigiň ele salan syçanyny oýnaýşy ýaly oýnasym gelýär. Şeýtsem, meniň senden köp ýamanlyk gören ata-babamyň ruhy şat bolar -

diýip, möjek has-da öjükdi.

- Sen, gowusy, öz janyňyň aladasyny et.

Möjek ikinji gezek gelip uranda garry köpek onuň önünde durup bilmän serrelip arkan ýykyldy.

Möjek uzak çekeleşip durman garry köpek bilen bellisini etmek üçin, ony gabyrdadyp basyp garysynyň aşagyna alan wagty, haýsydyr bir garaşylmadyk güýç ony ýeňsesinden dişläp silkdi.

Hiç bir güýje garaşmadyk möjek birbada näme-nämeleriň bolýanyna düşünmän urnup, janagyryly çyňsady.

- Aýryl-ow, öläýse nätjek?

Möjek bu söze şeýle bir haýran galdy welin, ol esli wagtlap öz ýeňsesinde özüne zat degmän duranyň itligine hem ynanyp bilmedi.

- Sen, kim? - diýip, ol geň galyp sorady.

- Aý, men ýolbars-laý - diýip, Möngözlüje bu tanyşmak isleýändir öydüp, göwünjeňlik bilen, özüniň dostlaşmaga taýynlygyny mälim edip ysyrandy. Ýöne onuň eden çaky çykmady. Möjegiň sözi soňra has-da teýeneli boldy.

- Sendenem bir ýolbars bolarmy? Sen - it. Biz size ýuwundyçy diýýäris.

- Diýeňde näme? Ýuwundy hem aýygsaň iýmezçe ýal däl.

- O-how, üstesine sen samsygam ýaly-la - diýip, öz kemsidiji gürrüňlerine Möngözlüjäniň

gaharlanmaýanyňy görüp, has-da geň galdy. Soňundanam «Bu aňkaw bilen sene-mene edişip durman, bokurdagyny çeynäýin diýip, onuň üstüne zyňdy. Möngözlüje keýpine onuň bilen dikleşdi. Öňem ýakalaşýanlara onuň gözi gidip durdy. Möjege dessine garşydaşynyň güýçlüdigi, bir ýol bilen nädibem bolsa onuň deminden sypmalydygy anyk boldy. Möngözlüje uzak çekeleşip durman, ony gaňryp basdy. Möjek özüniň ölümünü boýnuna alyp, onuň aşagynda ýatan ýerinde çyňsady. Şol arada Möngözlüjäniň zerur işi ýadyna düşdi. Ol sen-men ýok möjeginiň üstünden turup gitdi-de, baryp bir çöpüň gapdalynda art aýagynyň birini göterip, yzgar sepeledi. Möjek onuň bolşuny synlap, hiç zada düşüňip bilmedi. Şundan soň ol has-da geň galdy. Pursatdan peýdalanyp, gaçmak bilen boldy.

Serdaryň ökje göterenini görüp, töwerekde urşup duran beýleki möjekler hem onuň yzyna düşdüler.

Möjek ýagşy ara açansoň, aýak çekip yzyna seretdi. Öz asgynlygyny duýdurmazlyk üçin soňam şol ýerde durup tarp atdy:

- Ýuwundyçy, bir çolarakda sen ýene-de meniň elime düşersiň. Şonda men seniň külüňi çykaryn!

- Duşsak nä, ondakysyny şonda görübermeli borda - diýip, Möngözlüje çommalyp oturyşyna möjegini dişleşdiren ýerlerini ýalaşdyryp, äwmezlik bilen jogap gaýtardy.

Gaçjak gaçyp, galjak galyp, töwerekde apyla-

sapyla sowlansoň, meýdanda ýatan baş jansyz göwräniň söweş pidasy bolandygy anyk boldy. Başyň üçüsi garry köpegiň toparynyň itleridi. Gara gaýyň ölenleriň arasynda aýlanyp, «Belki, oýanar» diýen inçe tama bilen janagyryly çyňsady. Söweşden çykan itler häzir hersi bir ýerde ol-bu ýerlerini ýalaşdyryp, iňdiki boljak maslahata garaşyp otyrdylar. Göwni biten garry köpek birsalym oturyp, demini dürsänsoň, iki-ýeke basyp, bir çetde ýatsyrap oturan Möngözlüjäniň ýanyna geldi. Möngözlüje ör turup ony hormatlady.

Iki it ysgaşyp bir-birlerine mylakatly sözler aýdyşdylar.

- Hiç neneň uruşmadyň.

- Şeýtmek-de gerekdi-dä.

- Bu başlangyjydyr. Seniň hakyky söweşleriň entek öňdedir.

- Näme bolsa görübermeli bolar-da.

- Ine, munyň dogry. Ertire palatmanyň hökmanlygy ýok - diýip, garry köpek eşiden jogabyndan hoş bolup, ony ýürekden makullady. Sebäbi bu jogap soňuny saýmaz batyrlaryň beräýýän jogabydy.

Gara gaýyň birsalymdan olaryň duran ýerine gaýdyp geldi.

- Seniň gelip bize goşulanyň gowy boldy - diýip, ol Möngözlüjä özüçe minnetdarlyk bildirdi. Bu sözleri ol ýogsam, biz has uly betbagtlygyň üstünden barardyk diýen manyda aýtdy. Soňra öwrülip nazaryny garry

köpekde saklady.

- Aýtmadymmy men? Bu mön görünse-de soňundan üýtgeşik it bolar diýip. Onuň aýaklarynyň birisi alty barmakly. Şol bolsa onuň geljekde serkerde boljagynyň alamaty. Töwerekden toplanysyp ugran gyzylgurtlar Möngözlüjäniň aýagyna sereden wagtlary çetki art aýagyň penjeden dört barmak ýokarsynda şol diýilýän altynjy barmagy gördüler. Şondan soň olar öň eşiden zatlaryna ynanýandyklaryny mälim edişip, kaýyllyk bilen başlaryny aşak salladylar. Möjek kanuny boýunça orda serdarlygy darkaş gurup, güýç görkezilip eýelenilýän derejedi, ýöne bu gezek şol adaty kada bozuldy. Şu söweşden soň garry köpek nädip özüniň serdarlykdan çetleşenini hem duýman galdy. Hiç kim beýle bolar öýtmeýärdi. Hemmeler serdarlyk üçin juda gazaply söweşiň bu gün bolmasa erte boljagyna ynanýardy. Ata-babadan arkama-arka aşyp gelýän kada-kanun şeýledi. Meseläniň şeýle parahatlyk bilen çözülmegine, köp gowy ýatlamalary garry köpegiň gaýratly wagty bilen bagly bolan gara gaýyň has-da begendi. Sebäbi ol garry köpegiň öz töwereginde bolmagyny, onuň diňe bir özüne däl, orda hem köpi gören maslahatçy hökmünde entekler gerekligini duýýardy.

Möngözlüje şeýlelik bilen nädip özüniň bu topara goşulanyny hem duýman galdy.

Onuň üçin adaty bolmadyk, şol bir wagtda bolsa

öňki durmuşyndan has gyzykly bolan başga bir durmuş başlandy. Indi onuň ýaşayşy adamlaryň arkasyndan taýyn iýip ýören itiň ýaşayşyndan düýbünden başgaçady. Gyzylgurtlara mahsus bolşy ýaly, indi ol-da öz rysgalyny gözläp tapmalylaryň biridi. Bu bolsa öz gezeginde hereketi, ugurtapyjylygy talap edýärdi. Emma Möngözlüjäniň munuň tersine sadadan gelen geleňsiz häsiýeti bardy. Gyzylgurt toparynyň arasynda ilkinji ýaşap ugran günlerinden onuň gerekmejek it häsiýetleri sep açyp, şu kemçiligi duýduryp ugrady. Onuň bu bolşy topardaky özüne göwni ýetýän gyzylgurtlaryň lapyny keç etdi. Möngözlüjäniň ertirki gün deňli-derejeli serkerde bolup ýetişjegine şübhe döretdi.

Gyzylgurt serdarynyň borjy orda baş bolup, ony gazaply söweşlere, ganly awlara äkitmekdi. Her gezek aw awlananda, indiki awlaryň häzirkidenem ganly boljagyna töwerekdäkilerde ynam döretmekdi. Möngözlüje welin bu zatlar hakynda pikirem etmeýärdi. Ýogsam, gara gaýyň oňa her ýagdaýda nähiliräk bolmalydygyny häli-şindi ýeri gelende aýdyşdyrýardy. Ýöne Möngözlüje onuň bu aýdanlarynyň hemmesini adaty samralýan aýal gepi hökmünde üns bermän gulagynyň duşundan geçirýärdi. Serdarlyga mynasyp zady onuň diňe gara güýjüdi. Serdarlyk derejesi bolsa oňa gara gaýyň «Meniň serdarym!» diýip ýüzlenen wagty ýadyna düşýärdi. Ordany özüne tabyn edýän-de,

serdaryň adyndan awa alyp gidýän-de gara gaýyňnyň özüdi. Gara gaýyňnyň serdarlyk edere mümkinçiligi bardy. Ol garry köpek bilen ýaşan iki-üç ýylynyň içinde ondan köp zatlar öwrenipdi. Hâzir ordanyň başyny bozman saklaýan hem gara gaýyňnyň serdara mahsus bolan şol hereketleridi.

Şeýle-de bolsa biraz mahaldan Möngözlüjäniň serdarlygyna göwni ýetmeýän, onuň erteki gün hem mynasypserkerdeboljagynaynanmaýangyzylgurtlaryň iki sanysy topary taşlap gitdi. Möngözlüje olaryň gitmegine ähmiýet hem bermedi. Sebäbi oňa bu ýerde gara gaýyňdan, onuň jadyly zenan mährinden başga hiç zat gerek däldi. Onuň özüni-de bu ýerde saklaýan şol gara gaýyňnyň yhlasydy. Ol yhlasy bolsa Möngözlüje her ädimde duýýardy. Onuň göwnüne gara gaýyň ony özündenem eý görýän ýalydy. Bu, hakykatdanam, şeýledi. Gijelerine Möngözlüje sährada onuň bilen çapyşyp, oýnaşyp gezerdi. Dünýäni unudardy. Ne ýaltanardy, ne-de ýadardy. Gijäniň içinde özüniň Gara gaýyň bilen ikiçäkligine başga dünýäde hiç bir zadyň ýoklugyna ynanardy. Bar-da bolsa bu pursatda başga hiç zat onuň gözüne ilmezdi. Sährany öňe alşyp, çapyşyp barýan wagtlary ol ýene biraz ylgawy güýçlendirseler, özleriniň aýaklaryny ýerden üzüp uçup gidiberjeklerine hem ynanýardy.

Möngözlüjäniň uçanda asmandan öz gören zatlaryny gara gaýyňa hem diýseň görkezese gelýärdi.

Asmanda bulut bar günü bolsa ol hyýalynda gara gaýyň bilen uçup, buludyň üstüne barardy. Şol ýerden olar iki bolup ýeri synlap oturardylar...

Şol günleriň birinde ordany duýdansyzlykda taşlap gürüm-jürüm bolanlaryň biri-de garry köpek boldy. Duýlup yzy yzarlanan mahalynda onuň daga tarap gidenligi belli boldy. Garry serdaryň ikinji derejeli serdar bolup ýaşamagy ýüregine sygdyryp bilmän gidenligi belli boldy.

* * *

Yzynda geologlar obajygynda bir bolmasy işiň bolanyny topar bilen gezip ýören ýerinde Möngözlüjäniň süňni syzdy. Onuň gelip orda bilen gezip ýörenine eýýäm birnäçe gün geçipdi. Erbetligi syzansoň, onuň oturyp-turup mazasy bolmady. Ol bir öwrümde yzyny ýatlap gara gaýyňy, onuň gyzylgurt toparyny galdyryp goşa dolandy. Möngözlüjäniň şol süňni syzan wakasy geçen agşam il ýatyşansoň bolupdy. Çetdäki çadyrda ýaşaýan geologlaryň birisi gijäniň bir wagty aýagujunda hereket duýup oýandy. Ol bu aýaguçdaky gymyldyny goňşy krowatda ýatan ýoldaşynyň uky arasynda uzan eli hasaplany üçin, aýaklarynyň birini biraz ýeňsä itermekçi boldy. Şol arada nämedir bir zat onuň başam barmaklarynyň

birine hatladyp agyz saldy. Aýaga awuly tiken çümen ýaly bolup, jaslap gitdi. Ol hopugyp, ýalpa gözlerini açdy. Şonda ol aý aýdyňa çalasyňlyk bilen işini bitiren ýylanyň krowatlaryň arasyndaky açyklyk bilen ýaýkanyp, çadyryň çykalgasyna ýetip barýanyny gördi.

Geolog ýigidiň aljyraňňy sesi sanlyja minutyň içinde töweregi som-saýak etdi. Ähli zatda ýaşululyk edýän Jepbar ussa ýene-de dessine bu ýere geldi, ýylan zäherini göwrä tarap goýbermezlik üçin onuň aýagyny üç ýerinden pugta bogdurdy. Gyzyly nokat bolup, bildirip duran diş yzlarynyň ýerini tyg bilen dilişdirdi. Ilkinji berilmeli kömek berlensoň geologlar rasiýa üsti bilen gepleşip dikuçar çagyryp, ony golaýdaky lukman bar bolan, merkezi çopan goşlarynyň birine getirdiler.

Adamlaryň ýüzleri agyrdy, olar bu wakanyň bolmagyna belli bir derejede özlerini günäkär hasaplaýana meňzeýärdiler. Bu ýüzler Möngözlüjä ýene bir gezek şol gezip ýören ýerinde syzan betbagtçylygynyň bolanlygyny nygtady. Ol töwerekde aýlanan bolup, keýpsiz bir gapdalda işiň gidişine syn edip, çilim çekip oturan Jepbar ussanyň ýanyna geldi. Ussa biraz açylyşyp onuň kellesinden, ýagyrnysyndan, ýüzünden birki ýola sypalaşdyrды. Ýakymсыз çilim ysy-da häzir ony hemişekiler ýaly Jepbar ussanyň ýanyndan kowup bilmedi. Galyberse-de, Jepbar ussa golaý bolmak onuň çagalyk endigidi. Öňler, kiçijik güjüjek wagtlary Jepbar ussa ony çaga ýaly edip

gujagyna götererdi. Ýüz-gözünü sypalap, onuň çaga hereketlerine guwanardy.

- Gaplaň, bir bolmasy iş-ä boldy özün-ä... Gije ýatyrka bir ýylan gelip, ol biziň ýoldaşy çakyp gidipdir. Ýylan degmedige-hä degýän-ä dälidir özün-ä welin, ýöne şu gezeg-ä şol kada bozuldy... Belki-de, ol oglanlaryň baş-alty günlükde ýolda maşyn basdyran ýylanynyň taýydyr. Ony diýseňem, ýylany depgileden biri, onuň çakýany bolsa başga biri. Ol neresse şol gezek kemteresinden maşynyň töwereginde hem ýokdy ahyry.

- Möngözlüjäniň Jepbar ussany diňledigiçe ýylanyň batyrlygyna gahary geldi. Jepbar ussa ýene biraz sesini çykarman oturansoň, çiliminiň galyndysyny ýere taşlap, ädiginiň burny bilen ony gaharly basyp mynjyratdy-da: - Belki, Gaplaň, sen bolan bolsaň, bu waka bolmazdy. Seniň soňky döwürlerde bir ýerlerde-hä düşegiň ýumşady! - diýip, gepiň gerdişine görä, ýüzugra oňa hem biraz igendi.

Jepbar ussanyň bu sözleri aýtmagynyň öz sebäbi bardy. Ol ýaşlykda «Ýaşajak ýeri çöl bolsa, muňa gerek bolar» diýip, Möngözlüjä ýylan tutmany öwredipdi. Zähersiz ýylanlary getirip, oňa tutluşylan mahaly nireden dişlemelidigini, nähili goranmalydygyny, göwünjeň geologlar bilen bilelikde üř edip öwredipdi. Soň birsalym Möngözlüjäniň ýylanlar bilen keýpine tutluşan döwürleri hem bolupdy. Olar göz görensoňlar

şagallar ýaly, käte bir ýollary düşende aýlanyp gidýän ýerleri bolan geologlaryň töwereginden aýak çekmäge mejbur bolupdylar. Jepbar ussanyň sözünden şeýle bir iğenç duýulmaýan-da bolsa, Möngözlüje şundan soň öz ynsabynyň öňünde birhili müýnürgedi. Oturyp, töwerekde ýaşaýan ýylanlary ýatlaşdyrды. «Bu iş olaryň haýsy birisiniň işikän?» diýip, jogaby şol ýerden eşitjek bolýan ýaly, böwrüne diň salды. Töwerekde ýaşaýan ýylanlaryň hemmesine, öň iş salşany üçin Möngözlüje beletdi. Olar sanlyja maşgaladan ybaratды. Iki-üç kilometrlikdäki taşlanan guýynyň içinde alty-ýedi sany kepjebaş ýaşaýardy. Beýleki topar gökýalta neberesidi. Olar baş-dört kilometrlikdäki alanda ýaşaýardylar. Özleri-de hemişe gum ýorganyň aşagynda biri-birleri bilen çolaşyp-çyrmaşyp ýatardylar. Tötänden gabat gelip üstünden basaýmasaň, aňsat adam-gara erişmez diler.

Möngözlüje gijara ýalagyna guýlan nahary iýip garnyny doýransoň, çapawulçylyk edip giden ýylanyň ugruna çykды. Ol köne guýa golaý baranda dört sany serginlige çykan kepjebaşyň gaz bolşup, töwerekde ýaýkanyşyp ýörenlerini gördi. Ol öz bilýän ýylanly yerleriniň bir-bir habaryny almagy niýet edinipdi. Möngözlüjäni görüp olar boýunlaryny gaýşanakladyşyp, yerli-ýerden haşlaşdylar.

- Bu yerde biz bar!

- Nirä gelýäň süssenekläp?

Yzrakda duran garry kepjebaş ony tanap, toparyň öňüne geçdi.

- Goňşy, bu asyl senmi? Soňky döwürde ýitdiň öz-ä! - diýip, ol köpi görenligini edip mylaýym gürlledi.

- Kepje han, men senden bir zat sorajak, jogap ber!

- Bilýän sorajak zadyňy.

- Aýt, ol kimiň işi?

- Bilmedim. Ýöne biziňkileriň-ä işi dældigini anyk bilýärin.

- Onda Gökýaltalardan biridir-dä?

- Anyg-a biljek däl, ýöne olaram däl bolsa gerek. Biz seniň bilen öň birek-birege zeled etmezligi wadalaşdyk ahyryn.

Möngözlüje kepjebaşyň gurrüňinden ol aýtmassa-da bu öwrede başga bir ýylan maşgalasynyň peýda bolanyny aňdy.

- Hüm-m, boldy... - Ol hyrra yzyna öwrüldi-de, täze goňşularyň ugruna çykdy. Birsalymdan ýat ýylan yzy çopan taýagyna meňzäp, onuň ýoluny kesdi. Möngözlüje ol yzy yzarlap, kert depäniň alkymyndaky könehinleriň öňüne geldi. Ysyrganyphinde häzir gözleg salyp gelen ýylanlarynyň yoklugyny anyklansoň, ol ýeňseräge çekildi-de: «Öýüne-hä birwagt dolanarsyň» diýip, buky ýerde garaşdy ýatyberdi.

Uzakly gije aw awlaşyp, çölün şöwrünü çekişip, gezen ýylanlar daňyň öňüsyрасында öz maýdallaryna gaýkyjaklaşyp, hinleriň öňüne gaýdyp geldiler.

Olar ýalmanyşyp duran iki sany garagaýçak ekeni. Möngözlüje ilki olary gapdaldan içgin synlady. Bularyň öz gözläp ýören ýylanlarydygyna ynanansoň, birbada iki ýylan bilen söweşmegiň özüne ýeňil bolmajagyny ýatlap, ilki bir ýylanyň hine girerine garaşdy. Garaşan pursady gelen wagty bolsa ol çalasyňlyk bilen turup, ýoldaşynyň yzy bilen hinine tarap yönelen yzky ýylanyň kellesiniň iki barmak yz ýanyndan çalyptutdy. Silken ugruna hem ony agzynda uzak saklaman, taýak atan ýaly edip asmana zyňdy. Soňundanam ýene heniz ýylan ýere düşmäňkä ylgap baryp, onuň düşer ýerinde peýda boldy. Ýere düşerine mähetdel ýene-de ony dişläp asmana zyňdy. Ýylana aýňalara mümkinçilik bermedi. Dördünji gezek ol asmandan patlap düşende, eýýäm jansyzdy. Garagaýçak ýylan näme-näme bolanyny bilmän öldi.

Möngözlüje onuň taýynyň hem hinden çykyp özüne olaryň ikileşip etjek hüjümlerine garaşdy. Ýöne hine giren ýylan şol wagtam, ondan soňam gaýdyp gara bermedi. Möngözlüje onuň bu hereketinden özüçe many çykardy. «Ýylan soňra bir ýerde meniň ahmalymy aňtajakdyr, şonuň üçinem häzir ol bu işi görmediksirän bolýandyr» diýip oýlandy. Hemişe hüşgär bolmagy özüne ýatlatdy.

Geologlar obajygynyň adamlary ertir ir bilen oýanan wagtlyry çadyrlaryň öňündäki açyklykda kellesi çeynelen ýylanyň uzyn süýnüp ýatanyny

gördüler. Möngözlüje bolsa bu mahal ýeriň pesi bilen gyzylgurt ordasyna tarap howlukmaç baryardy.

Orda bir gezek nobatdaky awdan soň dem-dynç alyp ýatyrka, töweregi aýlanyp aýagynyň keýpini görüp ýören güjükleriniň iki sanysy begenişip, bökjekleşip geldi. Olar ýaňy töwerege aýlanyp ýörkäler özleriniň garry atalarynyň yzlaryna duşandyklaryny, ol yzlaryň tirkeşip daga tarap gidendigini aýdyşdyrdylar. Garry köpegiň golaýda barlygy belli boldy. Onuň gidenine eýýäm birnäçe gün geçip, ol indi biraz ýatdan çykyşyp ugran-da bolsa, bu habar gyzylgurtlary üşerildirdi. Hemmeleriň ony göresi geldi. Has-da onuň ordany taşlap gidenine gynanýan ýaş gyzylgurtlar begendiler. Olaryň göwünlerinde öňden garry köpek bilen baglap ýören arzuwlary bardy. Ýaşlaryň öz atalaryna keýikleri ýetip çalyptuşyny, ony ýeňip bilýänini görkezip, göwnüne ýetmek, berekellasyňy eşitmek arzuwlary bardy.

Güjükleriň getiren habary gara gaýyňy hem oýurgandyrdy. Ol birsalymdan baş göterip, sala salýan äheňde gapdalynda gözlerini süzüp oýurganyp ýatan Möngözlüjä ýüzlendi.

- Şu öwrede atamyzam-a barmyş!

- Şeýlemi... Ä-hä, onda ony tapyp duşuşmak gerek. Ol ýakymly goja.

- Men aýallaryň şu häsiýetini halaýan. Olara bir gezek göwünlerine ýetip edermenlik görkezip bilseň,

soňra seni şol belentlikden düşürmän saklamany gowy görýärler. - Gara gaýyň Mōngözlüjäniň bu sözlerinden ýaňsy aňansoň, ýaňy garry köpegi ýatlap biraz gürründeşiniň göwnüne degenine düşündi. Ýöne beýtmek onuň göwnünde ýokdy. Käte bolşy ýaly, bu-da tötänlikde gepiň gerdişine görä dilden sypýan gürrüňleriň biri bolupdy.

Gara gaýyň topary bilen güjükleriň görkezen yzlaryny yzarlap gitdi.

Garry ata ordany goýup gaýdaly bäre dagyň bir gowagynda ýaşaýardy. Töwerekdäki öz güýjüniň yetýän haýwanlaryny awlap, beýleki jandarlaryň awundan galan galyndylary iýip gün görerdi. Dok wagty bolsa günün köpüsini gowakda ýatyp geçirerdi. Orda özüni gözläp gelen mahaly ol süýrenip bir ýerlerden gaýdyp gelýärdi. Ýaş güjükler ylgaşyp-begenişip onuň öňünden çykdylar. Ysgaşyp habar soraşdylar.

- Saryjam, Goňurjam, Gudumanjam... diýip, ol özüniň söýünç sözlerini aýdyp, güjükleriniň atlaryny tutuşdyrды. Garry ata bularyň gelenine juda begendi. Sebäbi eýýäm ýekelik ony halys irizipdi, topary göresi gelipdi.

* * *

Gyzylgurtlaryň nämedir bir zatlar iyesi gelýärdi. İçleri gorlupdy. Onda açlygyň derdinden hemişeki peýda bolýan agyry döräpdi. Olar häzir düýn-

öňňinki awlan awlaryny ýatlaşyp, mümkinçilikden peýdalanyp, şonda ýagşy garny doýurmandyklary üçin, öz-özlerine igenişip ugradylar. Her gezegem hut şeýle bolardy, nebsine ejiz orda ajygyp ugrasa, öň awlanan awdan şol gezek köp iýmän az iýenleri üçin öz-özlerini günäkärläp ugrardylar. Gara gaýýň ordanyň itlerini aýaga götermegiň wagty gelenini duýsa-da howlukmady, ýogsam bu meselede onuňam ýagdaýy töweregindäkileriňkiden öwerlik däldi. Içi eljuk diýýärdi. Şeýle-de bolsa ol köpügörenligini edip, sabyr saklap syr bermezligine çalyşýardy. Şeýtmek gerekdi. Her şowly aw öňünden ilki gowy pikir taýynlygyny talap edýärdi. Şondan soňra kyn işler öz-özünden aňsat bolýardy. Orda şeýle bolanda çakgan hem aýgytly hereket edýärdi.

Gara gaýýň günortanyň önüsyrasy ordanyň möjeklerini awuny almaga kemsiz taýyn hasap edensoň, ony aýaga göterdi. Özi toparyň önüne düşüp iki baýyr aralygyndaky dar jülgä düşdi. Bu jülge hem töwerekdäki beýleki jülgelerden görnüşi boýunça şeýle bir tapawutlanyp barmaýardy. Ýöne gara gaýýň üçin ol üýtgeşik jülgedi. Ýaz otlary guransoň, daga tarap çekilen keýikler bu ýerden wagtal-wagtal aşakdaky çeşmä suwa inerdiler. Keýik aýaklarynyň depeläp ýasan insizje ýodajygy jülgäniň içinde ýylan bolup towanyp ýatyrdy. Keýik toparlary endik boýunça hemişe şu ýodany yzarlap, çeşme bilen dag

aralygyny gatnardylar. Bir öwrümde depeden inip, jülge bilen haltyldaşyp gelýän toparý umytlandyrdy. Bu yzlar keýikleriň irden salkynda şu ýerden suwa geçip gidendiklerini olaryň ýene birsalymdan yzlaryna geçjekdigini habar berdi. Gyzylgurtlar amatly ýeri peýläp ornaşdylar. Gara gaýyň bilen Möngözlüje bir düýp ýezgeniň ýeňsesine geçdi.

Güýz gelip, gündiz gysgalyp, salkyn arap ugrapdy. Çölüň ýazdan soňky ikinji gowy döwri başlanypdy. Bu döwür Günüň hem gelip, dünýäni özüniň sansyz şöhleleri bilen gujaklap, ilkinji bäbegini eline alan gelin ýaly, onuň ýüzüne mylaýym seredip guwanýan döwrüdi. Gün çogy ýakymlydy, meýmiredijidi, Möngözlüje ýatan ýerinde ymyzgandy. Onuň entegem, ýakymly şöhleleriň lezzetini duýup ýatasy gelýärdi. Beýlekiler bolsa oturan ýerlerinden gözleri bilen jülgäni dürbüleşip otyrdylar. Möngözlüjäni birhaýukdan gara gaýyňyň aladaly ýuwduňmasy oýardy.

- Náme bar?

- Olar göründiler...

- Bolupdyr.

Ol garysyna galyp, awçy seresaplylygy bilen jülgäni synlan wagty suwa geçen keýikleriň ýodajygy yzarlap öz maýdallaryna hatar bolşup gelýänlerini gördi. Töwerekdäki bir-birlerinden galjaň gyzylgurtlar keýiklere tarap atylp gitmäge häzir bolşup otyrdylar. Olaryň süňňünde her gezek awuň öňüsyrynda

döreýän ýakymly galpyldy peýda bolupdy.

Toparyň öňüni burum-burum şahly süňkbaşy iri teke çekip gelýärdi. Ol wagtal-wagtal ayak çekip, howatyrlanyp töweregini diňşirgenýärdi. Howpuň ýoklugyna göz ýetirensoň, ýene-de öňki hörpünde ýoluny dowam etdirýärdi.

Häzir ol özüniň, biri-birinden akyllý çagalaryndan, biri-birinden mähirli keyiklerinden ybarat bolan sürini yzyna düşürüp, ölüme alyp barýanyndan bihabardy.

Gyzylgurtlar agyzlaryny açyp, süriniň üstüne eňdiler.

Olary görüp, süri tebil tapdy. Ýöne gyzylgurtlar eýýäm alkyma gelipdiler. Ýeke-täk ýol bardy, ol-da ordanyň doreden halkasyny böwüsmäge synanyşyk etmekdi. Teke şu ýoly saýlap aldy. Ol şahlaryny naýza öwrüp, toparyň serdary bolsa gerek diýen çak bilen garry köpegiň üstüne eňdi. Garry köpek onuň öňünden sowulmaga ýetişmedi. Teke şahyna mündürüp bir silkende ol baryp hol beýlä düşdi. Göz açyp ýumasy salymda tekäniň yzy bilen aňyrdan eňişip gelýän keyikleriň hem birnäçesi onuň üstüni depeläp geçdiler. Ýöne keyikleriň ikinji bir bölegi böwsülen gabaw halkasyndan wagtynda çykyp ýetişmedi. Topary gyzylgurtlar orta alyp keýpine paýhynladylar. Maslyk maslyga çaknyşdy. Gyzylgurtlar maslyklaryň arasynda aýlanyşyp, islän ýerlerinde damakgan ýalaşyp, hezil etdiler. Damakgan olaryň iň eý görýän höregidi. Keyik

maslyklarynyň töwerekde sergi bolşup ýatyşyny synlap, Möngözlüje bir garny doýurmak üçin munça keyigiň nämüçin gerekligine ýene-de düşüniş bilmedi. Onuň bolup durşuny görüp, gara gaýyň bu zatlaryň Möngözlüjä ýaramandygyna, adamlaryň arasynda bolup, şolaryň pikiri bilen pikirlenmäni öwrenen, itiň gaharyny getirjegine düşündi. Gahar ugruna onuň bir berbaşagaýlyk edäýmeginden howatyrlandy. Dessine, bu pikirden ony çetleşdirmek üçin aňyrdan ýalmanyp geldi-de, Möngözlüjä süýkenip, onuň läşlerden ünsüni sowmaga çalyşdy.

- Ýör, garry köpek bilen hoşlaşmaga baraly!

- Oňa näme bolupdyr? - diýip, Möngözlüje töwerek bilen juda bir gyzykmaýanyňy mälim edip başyňy asdy.

- Ýaňky teke onuň garnyny silkip geçipdir. Möngözlüje gara gaýyň bilen tirkeşip, köpegiň gana bulaşyp ýatan ýerine geldi. Ol agdarylyp düşen ýerinde, ölüm halynda ýatyrdy, Gara gaýyň ysyrğanyp ugran wagty ol duýup süzülip, hemişelik ýumlup barýan gözlerini açmaga, töweregini ýene bir ýola görmäge synanyşdy. Ýöne onuň ne başyny götermäge, ne-de gözüni açmaga gurbaty ýetdi. Gara gaýyňyň köpegiň bolup ýatyşyna nebsi agyrdy hem onuň özünden göwni hoş ýakymly pikirlere berlip, dünýä bilen hoşlaşmagyny isläp taryplady.

- Sen gowy serkerdediň, edermendiň, akylllydyň... Seniň ölümiňem serdar ölümi boldy. Seniňki ýaly deňli-derejeli ölüm maňa-da miýesser etsin.

Ganlyja keýik etinden doýan gyzylgurtlar çar ýandan gelşip, garry atalarynyň töwereginde aýlanyşyp çyňsaşdylar: «Ata, biz nirik gidenem bolsa, ol tekäni gözläp taparys, onuň läşini güberdip orta alan wagtymyz seni ýatlarys» diýip, janagyryly çyňsaşdylar.

Orda wagty bilen garry serkerdäniň töwereginden aýrylyp bilmedi, olar uzak gijesi bilen uwlaşyp, onuň töweregini alşyp oturdylar...

Möngözlüje tanyş ýüzleri küýsäp, wagtal-wagtal gelip geologlaryň ýanyna aýlaw berip giderdi. Anyk bilmese-de Jepbar ussa onuň söýgi derdine ulaşanyňy çak edýärdi. Bu derdiň ýolugan zadynyň erkini alýanlygyndan, onuň şemal önüne düşen peşmek ýaly üflenlen ýerine gidip ýörmeli bolýanlygyndan ol habarlydy. Ýöne ol Möngözlüjäniň baryp gyzylgurtlaryň kölegesini ýassananyndan bihabardy. Ol öz Gaplaňy bir çopanyň goşundaky ganjyk itiň töweregindedir, ýakymly gylygy bilen eýýäm çopanlara hem özüni aldyrandyr, çopanlar hem ony giçgiýew edinendirler diýip pikir edýärdi. Oňa bu demir-dümrüň arasynda ýaşanyndan ol ýerde özi ýaly itler bilen süriň töwereginde, mähriň giden ganjygyň golaýynda bolmak amatlydyr diýip oýlanýardy. Şonuň üçinem ol

indi hemişekiler ýaly Gaplanyň ýitip gidýänligi üçin birahat bolmaýardy. Gaýta, ol Gaplaňyň ýok wagty ony Dusýa daýza bilen ýatlap guwanardy.

- Dusýa, senem, zaluwat, Ýagmyr bilen söýşen bolup, ite-de söýüşmegi öwredäýdiň öýdýän - diýip degşerdi. Bu gezegem ol geologlaryň ýanyna gelyärkä, ýolda ol özüne atylan öňki henekleri ýatlap, Jepbar ussanyň özüni görüp ýene-de degişjekdigini, şonda ony diňlemegiň ýene-de özüne ýakymly boljagyny ýatlady. Geologlar obajygy, goluny çyzgap nahar bişirip duran Dusýa daýza, ürç edip ýer köwýän adamlar, itiniň gaýdyp gelyänini görüp ýylgyryp duran Jepbar ussa onuň göz öňüne geldi.

- Hüm-m, Gaplaň, yzyňy tapdyňmy? Näme how, ýene sen gelniňi getirmänsiň. Çagajyklar nähili, heý, bolmanda şolaň birini bir görme-görşe getirseň bolmaýarmy! Hä, sen alyp galarlar diýip gorkýansyň, zaluwat, hawa-da, alyp galmagymyzam gaty ahmal. Sen özümiziňki, hakymyz bar.

Möngözlüje süýji hyýallar bilen geologlaryň mekanyna ýeten wagty, töweregini synlap, aňalyp galdy. Ol birbada töweregi görüp başga bir ýere gelendirin öýtdi. Ýapynyň ýüzünde ne-hä geologlar bardy, ne-de çadyrlar obajygy. Diňe olaryň kölçerip-kölçerip ýeri galypdyr. Birem içine solidol ýagy salnan agaç çelek bir tarapda ommalyp ýatyr. Geologlaryň

telim aýlap ýer gazan ýerinde bolsa ýeke turba somalyp otyr.

Geologlar Möngözlüje öz dünýäsi bilen gümra bolup ýören günleriniň birinde bu ýerleriň işlerini tamamlap, başga ýere göçüpdiler.

Möngözlüje birsalym aýagy bişen ýaly zowzuldap töweregi aýlandy, çadyrlaryň duran ýerini, ondamunda galan ýag ysly demir böleklerini ysgaşdyrды. Ol töweregiň habaryny alsa-da, birbada näme-näme bolanyna düşüniş bilmedi. Ýöne bir bolmasy işiň bolanyna töweregi aýlanyp çykansoň düşündi. Soňra ol geologlar şu galdyran demirlerini almaga geläýseler gerek diýen inçejik tama bilen, gelip ýerden çykyp duran şol turbanyň gapdalyny ýassandy.

Giçden soň ýene-de uzakly gün ot-çöpleriň ýeriň süňnünde busup ýatan ýakymly çöl yslary bilen kükregini dolduran agşam şemaly öwsüp ugrady. Howa barha serginläp, dem almak aňsatlaşdy. Töwerekde guş ganatlarynyň pasyrdysy, mör-möjekleriň şygyrdysy köpeldi. Ilki baýyrlaryň depesi garaňkyrap, töwerek gijä öwrülip ugrady. Bir öwrümde burnuna gelip duran goýun çörüniň ýiti ysy Möngözlüjäniň ýadyna Ýagmyr çopany düşürdi. Onuň barsa özüni tanajagyna: «Hä, Gaplaň, bu asyl senmidiň, häý, sen-ä bir gowy itsiň welin, arman, şı gulak-guýrugyň bar-da» diýip, öňküsi ýaly hoşamaýlyk etjegine ynandy. Möngözlüjäniň häzir

kimi-de bolsa bir tanyş ýüz göresi, onuň bilen könäni ýatlaşasy gelyärdi. Geologlar barada, Dusýa daýzadyr Jepbar ussa barada sorasy-bilesi gelyärdi. Çopanyň ýanyna ol biraz töwerek garaňkyransoň ýüzüni garaňka tutup barmagy niýet edindi. Sabyr saklap garaňkynyň düşerine garaşdy. Ýöne birazdan Ýagmyr çopanyň goşy tarapdan eşidilen zowwam aýdym sesi onuň lapyny geç etdi. Goşda häzir Ýagmyr çopanyň ýokdugyny, onuň ýok ýerine bolsa baryp oturmagyň geregi ýokdugyny pikir etdi. Aýdyma zowladýan çolukdy. Ol ýaňyrak tötänden çöle düşen, onuň ümsümliginden, garaňkysyndan gorkýan bir adamdy. Ýüregine dowul düşüberse, aýdyma gygyrmak onuň endigidi. Onuň başdanaýak aýdýan belli bir aýdymy hem ýokdy, haýsyndan bir bent, ýarym bent ýadyna düşse, şoňa başlabererdi. Möngözlüje oturan ýerinde onuň aýdymalaryny Ýusup bilen Lenadan eşiden aýdymly bilen deňeşdirdi. Çoluk aýdymlynyň gerimini bermän, howlukmaç agzynyň ugruna maksadyna ýetirmän aýdardy. Çoluk ýa-ha bir zadyň garasyny gördi, ýa-da sesini eşitdi, garaz, birden töweregine ok ýagdyrmaga başlady. Möngözlüje çolugyň bolşundan haýygyyp, özüniň wagtynda goşdaky ýagdaýy anyklanyna begendi.

- Gyw, gyw-w-gyw - Birazdan Möngözlüje ýeňsesinden ýaňsyly ses eşitdi. Ol ses şu öwrede

ýaşayan şagallardan biriniň sesidi. Geologlar gidensoň hem öň agyzlary maza tapan şagallar Möngözlüje ýitirim bolany bári bir iýmäge ýaramly zat zyňlan bolmasyn diýen tama bilen bu töwerege öwrüm berip gidýärdiler.

- Gördüňmi, it, görseň dünýä agyp-dönüp durandyr. Birde dünýäniň örküjinde oturan, ýene birde onuň aşagyndadyr.

- Seniň ol diýýäniň düýedir - diýip, Möngözlüje hem şagalyň ýaňsysyna ýaňsy bilen jogap berdi.

- It öz arryklygyňy gurda bildirmez edýäň-ow! Garnyň welin aç, içegeleriňem jugurdaşyp durandyr. Indi adamlar bilen deň iýýän gowy günleriň geçendir seniň.

- Size näme? - Bu gezek Möngözlüje başyny öwürüp, çyny bilen sorady.

- Biz hiç. Ýöne seniň bilen deňleşdik, şoňa begenýäs. Öň sen bizi geň görýädiň. Şükür, indi senem hut biziň ýaly günemaňy çölden özüň gedaýçylyk edip tapmaly.

Gedaýa deňelenine Möngözlüjäniň birden gahary geldi.

- Ah, siz ker deýýuslar... Ol tasap ýerinden turdy. Möngözlüjäniň gaharyny getirenlerine hoş bolan şagallar gülşüp, gygyryşyp gaçyşyp gitdiler.

* * *

Aňyrdan ordanyň öňi bolup, alakjap çöli söküp, gözleg salyp gelyän gara gaýyň Möngözlüjäniň somalyp ýerden çykyp duran turbanyň gapdalynda ýatanyny görüp, onuň şol turba saralyp goýlanlygyny pikir edip, örtenip alada galdy.

Oňa kömege ýetişmäge howlukdy, haçan Möngözlüjäniň hiç zada daňylgy dälidigini, peýwagtyna ýatanlygyny görensoň bolsa begendi.

Onuň ýanyna gelip höwes bile ysgaşdy, basalaşyp ugrap tokarja güjüjekleri enelerine gulak salyp, beýleräk çekildiler-de ýene basalaşyp ugradylar. Gara gaýyň çagalary şeýdişip ýürege düşüberse, olaryň tä gyzylgurt çykýançalar basalaşmalydyklaryny unudyp keşigerdi. Barybir, olar garynlaryny doýursalar, dek oturyp bilmezdiler. Bu gezek bolsa olaryň dänjireşmeleriniň sebäbi Möngözlüjäniň özüdi. Güjüjekler kakalaryny görüp, diýseň begenişipdiler. Gözläp tapanyňdaky şatlykly pursat başdan geçirilensoň, gara gaýyň Möngözlüjäniň gapdalynda ýatdy.

- Göçdülermi?

- Göçüpdirler. Men gidensoňlar geldim - diýip, Möngözlüje ýagdaýy düşündirdi.

- Geläýmekleri-de mümkin - diýip, soňra ol

gidenlerden doly tamasyny üzmändigini hem aňdyrdy.

- Aý, näbileýin - diýip, gara gaýyň ynanmazlyk etdi, soňundanam: - Ol ýylgynly oýda hem şunuň ýaly ýere sokulan bir turba bar. Ony biz çaga wagtlarymyz şol ýerde galdyrypdylar. Şonuň-a henizem yzyndan gelýän ýok - diýip mysal getirdi. Möngözlüje gara gaýyň göni aýtmasa-da, onuň sypaýyçylyk bilen, «Akylyňa aýlan-da, gidenlerden tamaňy üz, olar indi gelmez-le» diýenine düşündi.

Möngözlüje gijäniň bir wagty, çadyrly obajygyň oturan ýerinden toparyna baş bolup göterilip gitse-de, geologlaryň bu ýerden hemişelik gidenlerine ynanyp bilmän ünjüli gitdi.

* * *

Bir gezek töwerekde gözegçilik çekýän gyzylgurtlaryň biri toparyň arasyna howsalaly habar getirdi. Eli ýaragly üç adamyň töwerekde aýlanyp aw gözleýänini aýtdy. Gara gaýyňyň ýüregi bu adamlaryň adaty awçylar däl-de, ýörite öz kastlaryna çykanlardygyny syzdy. Sonky döwürde talap edilmeýänligi üçin aw awlamagyň öňki aňyrdan gelýän kadasy bozulypdy. Töwerekdäki sürüleriň üstüne hem birnäçe çozuşlar edilipdi.

Garry köpek serdar wagty goňşa degmezlik kadasy

berk saklanardy. Ol golaý-goltumdaky sürüleriň galan-
gaçanyňy almaga ygtyýar etse-de, toparlaýyn çözüşlara
rugsat etmezdi. Beýle işleriň adamlary dergazap
edýänine ol beletdi. Olaryň gazaby bolsa hemişe orda
juda gymmat düşýärdi.

Gaçmalydygy, adamlaryň gazaba galanlygy,
gaýdybam bu etmişler ýatdan çykýança töwerekde gara
bermeli dældigianykboldy. Möngözlüjäniň äwmeýänini
görüp gara gaýyň adam bilen baglanyşykly bu sözüň
oňa, özlerine täsir edişi ýaly täsir etmeýänligine,
ýolbaşçylygy öz eline almalydygyna düşündi. Ol adam
diýen sözi eşidip, ýatan ýerlerinden zöwwe-zöwwe
galan, indem geçmek üçin töwerekdäki dyzaşyp köz
basyp alýan ýaly bolşup duran gyzylgurt ordasynyň
öňüne düşdi. Orda yzyny gözlemän ýeriň pessi
bilen birmeýdan gaçansoň, şol barmana tanyş depe
Möngözlüjäniň öňünden çykdy. Ol özüniň geologlar
obasynyň gapdalyndan geçip barýanyňy bildi. Bu depe
Ýusup bilen Lenanyň mahal-mahal gelip, gitara çalyp,
aýdym aýdyp oturýan ýeridi. Depäni tanap, öňünde
aýak çeken mahaly ýene-de şol köp eşiden mylaýym
aýdymy onuň gulagyna geldi.

Tolkunlar owsunşyp asmana galýar,
Umman agyn şolar, köp olaň sany.
Çarlaklaram tolkun bolsalar gerek,
Olaryňam juda uçmak isläni.

Hemişekisi ýaly bu aýdym ýene-de Möngözlüjäni öz gününe goýmady. Ol ýene-de her gezek aýdym aýdylandaky başdan geçirýän ýakymly pursadyny başdan geçirdi. Ýerden aýagyny üzüp uçup ugrady...

Ýeňse-de durup onuň bolşuny synlan gara gaýýň bu pursat Möngözlüjäniň ýene-de pikirinde it bolanlygyna düşündi. Durdugyça onuň öňki öz itligine höwrüjeginе, onsoň ýene-de ol ýerden çekip almagyň aňsat düşmejegine ynandy. Ony özi bilen aňyrlygyna äkitmek üçin, hiç zatdan habarsyz bolan bolup, gapdalyna gelip süýkendi.

- Näme, öňde bar howpy aňdyňmy?

- Görýän welin, men siz bilen gidip bilmesem gerek.

- Sen bolmasaň, biz näderis? - diýip, gara gaýýň onuň bilen bolmagy isläp delmindi. Alada bilen ýer depeläp, onuň töweregine aýlandy.

- Siz gidiberiň!

- Sen entegem özüňkilere duşaryn diýip tama edýäňmi?

- Haýsydyr bir güýç meni adamlaryň ýanyna çekip dur. Goýberenok...

- Hawa-da. Şu itligiňden başybitin gaýtmak saňa kyn-a düşdi. Dogrusy, kakasy-a, seniň özüňem bir düşnüksiz. Seniň ýaly bolup orda goşulan itler itligini örän tiz unudýarlar. Seniň welin pikiriň bir ýerinde

hemişe adamlaryň dünýäsine bolan islegiň ýatyr.

- Mümkin.

- Onda nätmeli?

- Sen bu ýerden gitmeli.

- Sensiz...

- Meniň it bolasym gelýär. - Soňra ol: «Meniň sözümiň sözlüginini sen bileňokmy» diýen äheňde gara gaýyňy nazary bilen dalady. Möngözlüjani pikirinden dänderip bolmajagyna, mundan artyk ýalbaryp durmagyň gerek däldigine gara gaýyň düşündi.

- Gezen ýeriňde sag gez! - Ol şeý diýdi-de, töweregine gitmelidigini duýduryp, öýkeliräk yzyna öwrüldi. Orda onuň yzyna düşdi.

- Bäre-bärde durmaň! - diýip, olary nazary bilen ugradyp duran Möngözlüje serdar hökmünde maslahat berdi. Soňundanam Ýusup bilen Lenanyň oturdyan depesine çykyp, şatyrym-şallak bolşup özünden uzaklaşyp barýan ordany gözden ýitýänçä synlap oturdy.

Ýagmyr çopan ýadyna düşen wagty Möngözlüje ýene-de ondan hemişeki eşidýän hoş sözlerini eşitmek isledi. Häzirki pursatda oňa ýetmeýän zat hut şu göwün göteriji hoşamaýlykdy. Ol toparyndan galanda hem hemişe nirede bolsa-da özüniň adamlaryň mährini küýsejegini, giden ýagdaýynda islän çagy bu höwesine öwrülip gelip bilmejegini pikir edipdi. Şeýle-de onuň

kalbynyň bir ýerinde özümi tanaýan adamlaryň birden birine duşaryn, şeýlelik bilenem ýene-de adamlaryň töwereginde ýaşamaga mümkinçilik bolar diýen inçejik tamasy hem bardy. Möngözlüjäniň esasy tamasyny baglaýany-da Ýagmyr çopandy. Ol Ýagmyr çopany gözläp, goşdan uzak bolmadyk ýowşanly käliň içinden tapdy.

Güýz çöle ymykly gelipdi. Wagtal-wagtal ýagys ýagýardy. Şemal ugruny üýtgedip indi öwsende, köplenç, demirgazykdan öwürýärdi. Sowukdy, çopanlaryň «dişlije şemal» diýýänidi. Şeýle günlerde çopanlar, köplenç, sürini uzaga äkitmän, agylyň töweregine ýaýradardylar. Goýunlardanam beter geçiler üşek bolardylar. Olar sähel aýaz bolsa ligirdeşip ykyş ýer isleşip, ýataga tarap serpilişibererdiler. Möngözlüje ýalmanyp süriniň gapdalynda peýda bolan mahaly ses ýetimlikde çommalyp, ýüzüni asyp oturan agyr ýüzli köpek ony görüp: «Howf» edip – Dur, how, nirä süssenekläp gelýän? - diýip üýrensoň, iki-ýeke basyp, onuň aýak çeken ýerine geldi.

Köpek güjükliginde basalaşyp oýnan itini tanady. Itler ysgaşyp hal-ahwal soraşdylar.

- Gaplaň, senmäý-bi?

- Görşüň ýaly-da.

- Senden how, möjeginiň ysy gelýän ýaly-la - diýip, läheň hiç zada düşüniş bilmän ysyrganmasyny goýup,

ýeňsä çekildi. Halamazlyk bilen seňrigini ýygdy.

- Ýa, läheň, senem-aý. Seniň henizem şol sadalygyň, şol yňdarmalygyň, eýäň gidensoň, hany onsoň saňa öý-öwzar, idi-issiwat. Nirden bir boş küren tapsaň, şol ýerde ýatyp-turup ýörensiň-dä. Şol kürenleriň birinden süňňüme ornan ysdyr-da...

Möngözlüje bu sözleri tilkileriň aýdyşy ýaly şeýle bir çäresizlenip aýtdy weli, läheň oňa dessine ynandy. Hem Möngözlüjäniň hak eýelerinden galyp düşen gününe gynandy. Möngözlüje soňra özüniň gelenini mälim etmek üçin, eşegiň üstünde hiňlenip ýören Ýagmyr çopanyň ýanyna ugrady. Hemişekisi ýaly guýrugyny bulap, gowusyrap, gysmyljyrap onuň gapdalyndan çykdy. Ýagmyr çopan ony görüp, ilki gözlerine ynanmady.

Gözüne görüňändir öýtdi. Gözleriniň aldamaýanlygyna, göz ýetireensoň bolsa garaşylmadyk ýagdaýda birden jyny atlanyp kejikdi. Eşegiň üstünde kese basyp oturan çopan taýagyny Möngözlüjä tarap zybyrdadyp gaharly aýlap saldy.

- Häý, seniň Dusýa diýen eýäň bilen... - diýip, janyýangynly hapa sögündi. Möngözlüje rejäň geň dældigini aňyp, yza çekilip geçmek bilen boldy. Taýak atanyny, sögenini az görüp, soňundanam horjunyň gapdalyndaky goşany ýatlap, Möngözlüjäniň yzyndan pöwhüldetdi.

Ýagmyr çopan: «Irde-giçde Dusýa meniň höwrüm bolar, sabap barýan ömri birsalym onuň bilen bileje ýaşarys» diýip, köp göwün ýüwürdi. Ony geologlaryň ýanyna gatnadanam hut şol inçejik tamady. Geologlar göçjek günem ol şol ýere barypdy: «A, dost, bir ugruny tapyp şuny goýup gidäýsene?» diýip, Jepbar ussa ýalbarypdy. Ol bolsa: «Dusýa häzir işde, hany, rugsada zada bir çyksyn, onsoň özüm ony seniň ýanyňa getirip giderin» diýip, hemişekisi ýaly ýene-de ony oýun bilen başyndan sowupdy. Ol şol gün Dusýa daýza bilen indi hiç mahal duşuşmajagyna, öz eden temasynyň çykmandygyna, bu ýerde Dusýa daýza hakyndaky bolan gürrüňleriň, hakykatdanam, birhili düşnüksiz oýun bolanyňa düşünişdi. Şonuň üçinem ol öz diýeniniň bolmanlygy üçin geologlardan kinelidi. Indi her gezek olar ýadyna düşse, onuň jyny atlanyp, jany ýanyp ugraýardy. Möngözlüje bu zatlar bolanda uzakdady. Şonuň üçinem onuň hiç zatdan habary ýokdy. Ýagmyr çopanyň özünü, öňküsi ýaly gowy görýänine, duşsa ondan hoş söz eşitjegine ynanýardy. Ony ordadan bölüp alyp galan zatlaryň biri-de hut şu tamady. Onuň adamlaryň arasynda bolmak höwesidi.

Möngözlüje şol gaçyp gelşine yzyny gözlemän çadyrlygyň oturan ýerine geldi. Geçen günleriň şaýady bolup oturan turbanyň töwereginde aýlanyp, janagyryly çyňsady. Möngözlüje näme bolanyň anyk

bilmese-de, Ýagmyr çopan bilen geologlar arasyna bir sowuklygyň düşendigini bildi. Onuň bilen gaýdyp duşuşmaly däldigini, gabat geläýse, indi özüniň gaýgyrylmajagyna gözünü ýetirdi. Ol gelip demir turbanyň gapdalyny ýassanyp birsalym ýatansoň, geologlar obajygynyň duran ýeri bilen hemişelik hoşlaşdy. It aýaklary ony düýnki gara gaýyňnyň öz topary bilen giden tarapyna äkitdi. Möngözlüje daňyň öňüsyrasynda bir gumak ýapynyň eteginde öz tanyş yzlaryna gabat geldi. Şundan soň ol durup, ysyranyň ordanyň giden ugruny anyklansoň, şol yzlaryň yzyna düşdi.

ölün deňiz günleri

ÇÖLÜŇ DEŇİZ GÜŇLERI

ILKINJI UÇUŞ

Meniň çöle gitmek, çölün ýazyny görmek hyýalym başa barmasa-da barmazdy. Ilki haýyş edip özelenip dursam hem kakam meni ol ýere özi bilen äkitmäge razy bolmady.

— Çölde näme işlejek?

— Seň ýanyňda oýnajak.

— Çöl oýnamak üçin gidilýän ýermidir indi?

Kakam günäkär däl, meniň özüm günäkär. Men oňa ýanynda bolmagy isleýändigimi, käbir gijeler göresim gelip oýanyandygymy düşündirip aýdyp bilmedim.

Kakam ýaz aýlary, ylaýta-da guzuýyklaryň köpelyän wagty çölde uzak eglenýär. Şeýle bolansoň jigim käte onuň öz kakamyzdygyny-da unutmaga ýetişýär. Kakam gelip, ony eline alyp hoşamaýlyk etjek bolsa, jigim ýadyrgap ejemiň ýanyna gaçýar. Ol dolanyp yzyna çöle gidýänçä, jigim zordan onuň bilen öwrenişmäge ýetişýär. Bu ýagdaý önler şeýledi. Indi jigim: "Menem okuwa gitjek", "Indi menem

ullakan kaka boldum" diýen bolup joňkuldap aýlanyp ýör. Tirsegininiň aşagyna ýassyk alyp, uly adamlara öýkünip, çayam içen bolýar. Kakamyň sözlerinden gulagynda galanlaryny gaýtalap, hondan bärsi bolup, garry adam ýaly bize akyl berýär: "Nahar iýeňde gyssanman iýmeli. Nahar başynda köp gürleseň düwnersiň"... Ejem onuň ýassyk alanyna-da razy, akylyny diňlemäge-de... Agzyny al-asmana tutup, "kaka" diýip aglamasa kaýyl. Ýogsam onuň şeýdäýmesem daş däl. Her gezek jigim "kaka" diýip, aglap ugran mahaly ejem: "Muň-a ýene-de kakasy ýüregine düşüp ugrady, erte-de, birigün-de geläýbilse ýagşydyr. Ýogsam, bu çaga ýene-de damak bolar" diýip aladalanýardy.

Jigim "kaka" diýip aglasa, käte, nämüçindir, meniňem damagym dolýar. Ýöne men indi ýigit çykan adam, kakamy göresim gelýär diýip kemşeriberseň il güljek. Kakamy göresim gelýäni welin, hakykat. Onsoňam men juda bir çykgynsyz güne düşen adamam däl. Kakamyň oba gelen wagty geýýän sur telpegi içki otagda asylgy dur. Bir gezek kakamyň şol telpegini geýip, Aşgabada — ýygnaga giden mahaly, ol ýerden orden alyp geleni-de ýadymda. Ol telpegi geýsem, men bada-bat ep-esli ulalýan.

Aýnanyň ýüzünde ýüzi biraz aladaly, inçemik-uzynak, başy sur telpekli bir oğlan peýda bolýar.

Şol özüme meňzeş oylan bilen duşuşan mahalym ol hemişe maňa dünýä öňkünden biraz eselip seretmäge kömek edýär.

Jigim entek ýaşrak, ol bu syrdan habarsyz, ýene birazajyk ulalsyn, onsoň oňa-da bu emeli öwretmeli bolar. Sebäbi ulalansoň aglamak oňa-da aýyp bolar.

Ilki meniň mahal-mahal bu telpegi geýýänim Şekeriň gözüne ildi.

— Náme üçin ullakan telpek geýýän?

— Ýalan sözlemesene.

— Men ýaňy gapyny açamda gördüm-ä.

— Göreniň ýalandyr.

Bu häsiýetimi özgeleriň duýmagyny gelşiksiz hasaplaýardym. Eden işimi boýun almajak boldum.

Şeker bolsa jedelde utjak bolup, bu syry ejemede äşgär etdi oturyberdi. Ejem Şekeriň ilkinji sözünü eşitmezlige saldy.

— Gelneje, Agadurdy kakasynyň täze telpegini geýen bolýa-da...

Şekeriň sözüne jogap alman goýmajagy belli boldy. Ejem onuň ýüzüne seretmän gürledi:

— Şeker jan, sen Agadurdyň dosty ahyryn. Hemişe bileje oýnaýaňyz. Dost dosty yzarlap, onuň gowşagrak tarapyny kemçilik hökmünde görüberse, onda beýle dostlugyň örüsi uzak bolmaz. Dostuň kemçiligi kemçilik bolayanda hem, ol kemçilik beýleki

adamlara zelesiz bolsa, dostuňa bolsa şol kemçiligini gaýtalamak ýakymly bolýan bolsa, onda dostuň ol kemçiligini görmedik bolmagam aýyp däldir...

Ejemiň öwrüm-çöwrümlü, bizi uly adam hökmünde görüp, aýdan sözlerine Şekeriň düşüneni, düşünmedigi maňa belli däl. Ýöne ol ejemi diňlänsöň, birsalym oýurganyp dymdy. Şundan soň onuň bu gün biziň hemişekimiz ýaly dünýäni unudyp oýnap bilmejegimize gözi ýetdimi, nämemi, jigim bilen biraz oýnansöň, turup öýlerine gitdi. Maňa bir zat, öz hereketim bilen bir wagt ejemiň synyna düşendigim, onuň bolsa meni görse-de, görmezlige salyp ýöreni belli boldy. Şeker hemişe, gidip gyzlar bilen oýnanyndan, meniň bilen oýnanyny kem görenokdy. Ýaý atsam, o-da enesine ýaý ýasadyp, ýaý atardy. Ylgaşmakda-da menden kem oturmazdy. Özge gyzlar täze gelinleň ýanyna gatnap, keşde öwrenerdi, oň bolsa keşde öwrenmelidirin diýen pikir kellesinde gelenokdy. Suwa hem ol diňe geçen ýyldan bäri gyzlaň güzerinde düşýärdi.

Şeker bilen sene-mene edäýsem ejem hemişe Şekeriň tarapyny çalyar. Maňa abaý-syýasat edýär: "Ol-a biriniň ýeke owlasy, sen biraz arkalyrak bolaýmazlarmy? Berdi kakaň birki sany ogly bolaýadyr. Şonda Şekeriň ýüregi düşüşer. Häzir bolsa ol bir öýüň läligi, enesi, ejesi ikisi iki bolup

onuň hyzmatynda" diýip, meniň näme üçin Şekerden akyllyrak bolmalydygymy düşündirdi. Onsoňam diňe bir Şekeriň enesi, atasy däl, kakasy bilen ejesem meni gowy görerdi. Giçlik, nahar bişen mahaly iki öý aralygynda hemişe goňşokara gatnadýanam Şeker ikimizdik. Öň bilmesemem, indi bilýän, goňşokara gatnatmak gadymy ata-babalarymyzyň däbi ekeni.

Çöle gitmek meselesi bilen ahyrsoňy baryp Şekeriň atasy Akmyrat aga maslahat salmaly boldy. Akmyrat aga meni diňläp, ilki "Henizem oglan bolýañ-a" diýen manyda gülümsiredi.

— Çöle gitjeginiň çynyň ekeni welin, köşek, ýöne sen kakaňyň barmaly tarapyňy bilmänsiň. Çöle gidesiň gelýän bolsa, onuň işi aňsat.

— Nädip? Garama-gara gidibersem, orta ýoldan-a kakam aňsat meni yzyna gaýtarmaz!

— Beýdibem çöle gitseň, ol gitdigiň bolmaz. Ilki, oglum, ejeň ugruny tap, ana, şonda sen çöle däl, isleseň Yssambyla-da gidip bilersiň. Ejeň ugruny tapmak üçin bolsa buýrulan ýumşy iki gaýtalatmaly däl. "Çöle, kakamyň ýanyna gezelenje iber!" diýip, mahal-mahal ýatladyp, ýürege düşüp durmaly. Maňa sala salsalar, arkaýyn bolaý, yzyny özüm oňararyn.

Akmyrat aga mamla ekeni. Ilki diýemde, ejem:

"Bolmaz, çölde işiň ýok, näme, kakaň ol ýerde iş etmän, elini tutup oturandyr öýtdüňmi? Barsañ,

senem bir azarsyň-da. Oýnajak bolsaň, obada oýnara ýer gytmy, oýnaber bilen oýnuňy" diýse-de, teý ahyr, ýumşap ugrady. Birde "göreris" diýdi. Ýene birde-de: "Kakaň gelsin, sorap göreýin" diýdi. Ahyrsoňy: "Gidip dyn, ýürege-bagra düşdüň" diýip, doly razy boldy.

Kakam öýe gelende ony-da razy etdi. Ýöne çölde hor-homsy boljagym ýadyna düşen mahaly, heniz ugramankak, ejem meniň gaýgymy edip ugrady.

— Ogluňy çöle äkideniň-ä ýagşy welin, häzir ýazdyr özün-ä. Mör-möjegiňem... Ol ady gurmaşyňam aýny öryän mahalydyr...

Ejemiň "ady gurmaş" diýýäni ýylandy. "Gurt agzasaň gurt geler" diýlene ynanýarmy-nämemi, ejem eger aňrujy ýagdaýyny tapsa "ýylan" sözünü agzyna almaýar.

— Ilki meni günüme goýman mydy-mydylap "hoş" diýdiren özün dälmi? Öň oglandyň-da, indi ulaldyňmy? Gör-le, muny...

Kakam ejeme gönüläp seredip gatyrgandy.

Kakama ilki söz berdirmek kyn, söz berensoň, onuň sözünden dänenini men göremok. Beren sözi ýadyndan çyksa, ol başga gep, onda-da ýatlatsaň, "hä" diýer, ýadyna düşürer. Ejem nähakja azara galýar. Barybir, indi kakam mensiz çöle gitmez. Onsoňam bir ertire garaşsa bolany, öňde sekiz günlük ýaz

rugsadymyz bar.

Meniň ýüregimi suwluja edýän zat kakam bilen öň bir gezekde bolan waka. Eger şol gezek ol sözünde durmadyk bolsa, men çöle gitjegime häzir beýle ykjam ynanmasamam ynanmazdym. Kakam şol gezek maňa üçünji synpy üçlüksiz tamamlasam, tomus welosiped äbermegi söz beripdi.

... Ýyl ahyrydy, men bir gün bahaly gündeligimi kakamyň öňünde goýdum. Kakam meniň bahalarymy görüp oturyşyna: "Bäş, dört, bäş, ýene-de bir bäş, gör, biziň ogluň ediberşini" diýip, okaýşymdan göwni bitip, ejeme baş atyp öwdi. Şol barmana-da onuň "Welosiped alyp bereýin" diýen sözi ýadyna düşdi. Kakam unutsa-da, men onuň ýaly hoş sözi unudýanmy näme!? Onda-da iki tekerli, şahy jaňlyja welosipedi. Kakamyň özi meniň ýerimde bolan bolsa, o-da unutmazdy. Kakam welosipedi bada-bat aljakdy, ýöne şol mahal dükanda şahy jaňlyja welosiped ýok ekeni. Çöle giden mahaly dükanämize welosiped geläýse, alyp bermegi ejeme tabşyryp gitdi.

Meniň welosipedim goňşy obanyň dükanyndan tapyldy. Goňşymyz Akmyrat aga bir gün iki welosiped getirdi, gyzyl reňklisini Şeker aldy, ýaşyljasy meniňki boldy.

Gijäniň bir mahalyňa çenli meniň pikirim çöl boldy. Eşiden gürrüňlerimi ýatladym. Eşiden

wakalaryma meňzeş wakalaryň özüm bilenem bolaýmagynyň mümkindigi hakynda oýlandym. Tolgunýan. Hemişe-de begensem, men wagty bilen uklap bilemok. Mamam öýümize gezelenje gelende-de, kakam çölden gelende-de, şeýle ýagdaý bolýar. Birem direktorymyz köpçüligiň önünde elimi gysyp, kitap sylag beren günü gije uzak wagtlap uklap bilmändim.

Çöl — meniň arzuwym. Neneň tolgunmaýyn. Ertir men arzuwyma ýetýän ahyryn.

Alty-ýedi günläp dürli-dümen ot bilen bakylan düýe ir ertir gapymyzyň önünde çökdü. Gerek-ýarak zatlar bir-birden onuň üstüne taýlanyp atylan horjuna salyndy. İn ahyrda kakam ikimiz düýä artlaşyp mündük.

— Ýüregi gysyp, hyk-çok ediberse, baran-gelen şopur-sopura goşup iberäýersiň-dä!

— Göreris. Sag oturyň!

Düýe çaýkanyp ýerinden turdy. Menem düýe bilen ep-esli beýgeldim. Ejemi, gözlerini tegeläp, özüme gözi gidip seredýän jigimi synlap: "Akgaňlar çöle gidýär" diýen manyda monça bolup, olaryň ýüzüne seretdim.

Düýä münseň, boýuň öňküden üç esse diýen ýaly ösýän eken. Hemişe ulalmagy arzuw edip, çagalykdan çykmaga gyssanyp ýören oğlan üçin bolsa

bu az zat däl. Obanyň ilersindäki üýşüşip, topar-topar bolşup oturan baýyrlar bizi düýämiz bilen aldy-da, boýunmündük edip, ýene-de ösdürdi.

Indi oba, ana, hol aşakda. Tallaryň arasyndan Murgabyň böwür berip egrelen egremçesi görünýär. Ana, ol bolsa köne gala. Birçaklar ol galada gyz patyşa ýaşap geçenmiş. Ýaz aýlary bir ýola ol kenizleri bilen meýdanda gül ýygyp aýlanyp ýörkä, mes bolup, tüýdüge dil bitirip oturan çopan ýigidi görüpdür. Tüýdük çopan ýigidi elýetmez şaha öwürüpdür. Şa gyzy yzyna öwürülen mahaly bilgeşleýinden birsalymam bolsa bu ýerde özgelerden artygrak eglenmek üçin boýnundaky gran-puldan düzülen monjugyny üzüpdür.

Bu rowaýatyň çyn bolaýmagy-da mümkin. Geçen ýyl "Granly depäniň" töwereginde oýnap ýörkäk, bizem ol ýerden üç-dört sany köpüge meňzeş gran tapypdyk. Taryh mugallymymyza görkezsek, onuň ýüzündäki haty okap: "Bi, gran häzirki puluň on iki-on üç köpügi ýaly pul birligi" diýip düşündiripdi.

Soň bir gezekde Ägeldi bilen Gurban ikisi hem şol ýerden baş-alty gran tapan ekeni. Öýlerine eltse enesi görüp: "Bar, häziriň özünde alan ýeriňize taşlap gaýdyň, eýesine nesip etmedik zat bize gerek däl" diýip yzyna iberipdir. Olar ýolda maňa duşup: "Al gerek bolsa iki sanysyny" diýip, hödür etdiler. Enesiniň diýen zatlaryny aýtmadyk bolsa, alsamam alardym. Öýe eltsem, özümüňem bulaň gününe düşjegim

ýadyma düşensoň, men asyl ony alýanmy näme? Meniň ejemiň nä dili ýokmy? Ägeldiniň enesinden eşiden sözünü menem ejemden eşiderin-dä...

"Hany, çöl alamatlaryny sana" diýseler, ilki bilen ümsümligiň adyny agzap, barmagymy бүкsem gerek. Edil özi bolmasa-da, onda-munda ýylgyna meňzeş ösümlige gözüm düşýär. Hyşalary bada-bat tanadym. Hyşa obamyzyň gaýrasyndaky köwüň bol çöpi. Kirtildedip hyşagulpak iýmek meniň gowy görýän zatlarymyň biri. Çopantelpegi, ýuwa-ýelmigi, yslyja özgeni bada-bat tanasam-da, töwerekdäki otlaryň köpüsi maňa nätanyşdy. Goşa ýetilse, kakamyň bu otlar hakynda dillenäýmegi-de ahmal. Sorasamam-a aýdar, ýöne sorasaň gyzygy bolmaýar. Başga bir gürrüň ony meniň isleýän gürrüňimiň üstünden getiräýse, ana, şonda ol gürrüňiň höziri başga bolýar.

Gapdaldan eşidilen sykylyk meniň pikirimi böldi. Kimdir birini görjek bolup, baýyrlaryň ýapysyny synladym, ýöne gözüme ilen adam bolmady. Sykylyk ikinji gezek gaýtalandy. Bu gezek men ýapa seredip, onuň ýüzünde hininden çykaran gumunyň gapdalynda gaýşarylyp oturan öňi öňlükli ýaly, garny agymtyl alakany gördüm. Sykylyga sykylyk bilen jogap gaýtardym. Meniň sykylygymy eşidip, alaka hasanaklady-da, hinine girmek bilen boldy. Belki, meniň sykylygym alaka "Hiniňe girmeseň, tutaryn ýa-da bir howply ýagy gelýär" diýen

manyda eşidilendir. Çölün ähli zadynyň ümsümliginiň hasabyndaky zatlardygy ýadyma düşdi. Şundan soň, tä goşa ýetýänçäk, alakalaryň sykylygyna jogap bermedim.

GAPLAŇ

Kakam töwerekdäki baýyrlaryň arasyndan bir eşekgeriş depäni saýlap, şol ýerde goş tutan ekeni. Ýapynyň ýüzünde gurlan çadyr uzakdan synlaňda depeden ýapaşak inip gelyän çadyrly maşyna meňzeýärdi. Bu ýer oturan ýeriňden sürini göz bilen bakyp oturmak üçin amatlydy. Belki, kakamam bu ýeri saýlap alan mahaly, özüniň şu bähbidini hem göz önünde tutan borly. Häzir aşakdaky baýyrlaryň gabawynda ýaýrap oturan otluk meýdan şaňlap ýatan birsydyrgyn boşluk. Hol, allowarradaky bir baýryň ýüzünde dört-bäş sany gara görüňär. Ol gara-guralar özbaşlaryna aýratyn otlap ýören sygyr toplumyna meňzese-de, ýaňy kakam bilen duşundan geçip gaýdanym üçin, ol zatlaryň baýyr ýüzünde biten hyşadygy maňa bellidi. Töwerekde şulardan başga janly-jandar, iňlär-siňek ýokdy. Şemal öwsen çagy bu meýdan çaykanyp oturan köle çalym edýär. Kakam bilen tirkeşip, goşa ýeten mahalymyz, men çadyryň önünde keserip duran iti gördüm. Onuň ýüzi maňa diýseň agyr hemem hyrsyz göründi.

— Gaplaň jan, sag, başbitin oturanmysyňyz?
— Kakam jogap almajagyny bilse-de, Gaplaň bilen saglyk-amanlyk soraşdy.

Süri ilki meni gören mahaly ýüzüme dikanlap üşerildi.

Sürüden saýlanyp, ýakynlaşan çüri goýun ýer depip, tarp atyp, meni gorkuzyp haýykdyrjak bolýan ýaly hereket etdi.

Ýüz keşbimi kakama meňzeden bolmagy mümkin.

Soňra tiz yzyna öwrülip, üşerilip, maňa geňirgenmesini goýdy-da, öz aladasy bilen boldy. Goşdaky garagulak düýe bilen bolsa men bu gün tanyşmaly däl. Onuň bilen men köne tanyş. Ol oba baranda, meniň hezzetimi az gören däldir. Düýe meniň çöle gelenime begenmese, gynanmaz.

Çadyra girip-çykyp, çopan-çolugyň biri ýaly bolup ýören nançy goýun meni köne tanşym ýaly açyk garşylady.

Ellerimden ýakymly bir naharyň ysy gelýän borly, nançy goýun bir zatlar tamakin bolup, meniň ellerimi ysgaşdyrды. Nançy goýna üçünji çopan diýseňem bolman durjak däl. Onuň çopan kemi ýok. Gije ýatylan mahaly hemişe çopanlaryň biri ony goşaryna daňyp ýatar. Süri bimahal öräýdigi, ol çekeläp, bada-bat çopany ukudan oýarýar. Ana, onsoň taýagyňy egniňe

atyp, otlap ugran süriniň yzyna düşübermelisin.

Kakam çopançylyga ilki başlan günlerinden: "Nançy goýun ukusy agyr çopanlara gerekdir, meniň ukym ýeňil, maňa munuň nämä geregi bar, onsuzam sähel çybşyldy bolsa bes, dessine oýanýan" diýip pikir eder ekeni. Köplenç, nançy goýny agşam ýatanda goşaryna baglamagy maslahat berýän garry çopan ýok wagty kakam geleň edip, nançy goýny goşaryna baglamandyr. Bir ýola kakam ukudan oýanan mahaly töwereginde süriniň ýokdugyny görüpdür. Gije süriniň hamyrdan gyl sogrulan ýaly bolup gidenini kakam duýmanam galypdyr. Gylytyma kowalaşyp aýlanyp ýören sürini ol uzakly gün selpäp zordan tapypdyr. Şodur-da-şodur, kakam öz mümkinçiligine artyk baha bermegiň zeelden başga zat getirmejegine, atababalaryň ulanan endiginiň ýöne ýere döremändigine göz ýetiripdir.

Diňe Gaplaň, ýüz-gözüni hyrsyz edip, meniň goşa gelmegimi halamandygyny mälim etdi. Kakamdan heder eden bolmagy mümkin, ýogsam, onuň maňa topulaýmagy-da ahmal eken. Ol meni ýaman nazary bilen dalap, birbada şonuň bilen hem oňdy. Ymgyr çölde hanlyk satyp ýören Gaplaňyň meni görüp, dünýäsiniň daralandygy aýgyt boldy. Çölün uçursyz giňliginden habarsyz it şu giňişlige sygyşmarys öýdendir-dä. Gaplaň bilen esasy çaknyşyk iki-üç

günden soň goşda bolup geçdi. Ukudan oýansam kakam süriniň yzyna düşüp, meni bolsa oýarmaga dözmän giden ekeni. Goşda goş saklaýan Gaplaň bilen men ikiçäk galypdyryn. El-ýüzümi ýuwup, ojak başyndaky böwrüni köze çoýup oturan gapakly çoýun taňkany önüme çekdim. Üsti ýapylgy duran syrçaly bedredäki gowurmadan pyçagyň ujy bilen goparyşdyryp, göwünli-göwünsiz tamşanyp, ýürekse edindim. Gaplaň garaýatagyň agzynda meni görse-de, görmedik bolan bolup ýatyrdy.

Kakamyň üç iti bardy. Olaryň biri hemişe goýun eşegini yzyna düşüp, kelte tirkelen ýaly bolup ýören "Beg" atly itdi. Itleriň haýsysy batyr, haýsysy düşbi diýip soran mahalym, çoluk daýy maňa şeýleräk düşündirdi:

— Beg eşegini dosty. Ýigidi dostundan tanaýmalydyr. Onsoňam onuň adyna bir üns ber ahyryn. "Beg", beg kişiniň bolsa ömürylla dişini dertletjek gümany bolmaz. Ol sürä möjek çozanda habar berýän it.

Itleriň ikinjisi hemişe süriniň sesýetim önünden ýöreyän gaýyň itdi. Çoluk ony: "Ukusyna sak, kowanda ýetip bilýän ýyndam" diýip taryp edýär. Siňnin seretseň, bu itiň ýyndamlygynyň sebäbini onuň taza çalym edýän biçiwündenem aňsa bolýardy.

Üç itiň arasynda iň garasöýmezi, ýüzi has agyry

Gaplaň ekeni. Çoluk daýy bolsa ony aýratyn bir mähir bilen taryp etdi, tas şo gezek menem onuň gowy itdigine ynanypdym.

— Gaplaň gözsüz batyrdyr. Sürä möjek daraýsa dagy, onuň zoruny, ana, şonda görersiň. Gaplaň barýança, beýleki iki itiň möjege golaý barjak gümany ýokdur, töwerekleşip, çöp görse art aýaklaryny çöp döwen ýaly eder oturyberer. Ýöne, janawar, indi garrap ýör-dä...

Saçakdan bir kesemen nan alyp, ony ýene-de öňküsi ýaly edip, ykjamja dolap goýdum. Çölde saçagy serip gitseň, onuň eýesi kân. Suwulgandyryn diýer, tomzakdyryn diýer, alakadyryn diýer, saçagyň açyk bolsa, garaz, eýe tapylar.

Men oýlanyp: "Gaplaň bilen dostlaşmaly, birek-birekden alagöz bolup gezmeli däl" diýen karara geldim. Maňa galsa, men dostlaşmaga razy-la, ýöne her gezek ýakynlabersem, Gaplaňyň özi dişlerini syrtardyp hyrsyzlanyberýär.

Sen eýtseň, menem beýderin diýip, ilki men birki gün ondan ýüz sowup gezdim. Peýdasy bolmady. Bu gezek welin deňsiz bilen deň bolmajagym çynym. Gaplaň bilen arany sazlaýagym hak. Kesemen nany hem men saçakdan şonuň üçin aldym ahyryn.

Gulaga ýakymly sözler aýdyşdyryp Gaplaňyň uguny ýekeläp ugradym. Özge itler-ä ýakymly sözi

erbet görmeyärler.

— Gaplaňym, batyr itim. Möjekdenem gorkanok, gaplaňdanam gorkanok...

Assa, assa ýakynlaşyp barşyma döwüp, beýleki elimde çemelän çöregimden, geriljiräp, wagtal-wagtal onuň önüne okladym. Nany ysgaşdyryp iýäýse, onuň maňa öwrenişip ugrandygydy. Bir ynamyna girip bolsa, onsoň at edip münseňem itiň aňsat gahary gelmeyär. Gaplaňyň üstüne münseň bolsa, ata münenden kem bolmaz, ol süňkbaşy iri daýaw it. Gaplaň diýseň gaplaň-da.

Gaplaň gapdalyna düşen çörekleri dokmädelik bilen göwünli-göwünsiz ysgaşdyrdy. Ýöne ony iýmäge howlukmady. Meniň hereketlerimi synlamagy dowam etdirdi. Isleýşim ýaly meni özüne ýakyn goýberip, arkasyny sypaladaýan bolsa, biz, ana şonda, hut çyn dost bolaýmalydyk.

— Gaplaňym ýolbarsdanam güýçlüdir.

Gaplaňyň ýüzi hyrsyzlandy. Gatyрак öwäýdim öýdýän. Ökje ogurlap, yza dolanmaly boldum. Ýogsam onuň zährämi ýaraýmagy-da mümkin. Şundan soň meniň Gaplaňdan gep alyp galasym gelmedi. Bolsaň bolupsyň-da öwgüli it. Men näme, göwnümi senden kem görýändir öýtdüňmi?!

Töweregi aýlanyp, gözüme ilen çüýşeleri, kerpiç böleklerini bir ýere üýşürdim. Maksadym, ar almakdy.

Aýlap salan zatlarym patda-pat bolşup, eýlesine-beýlesine düşüp ugranson, Gaplaňyň därisine ot düşdi. Gazap bilen gapdalyna düşen kesindileri, kerpiç böleklerini tutup-tutup dişleşdirdi.

Günüme goýsa ýazgynlygyň bolmajagyny aňanson bolsa, üstüme topuldy. Kepbe ýaly äpet köpegiň ýetip gelyänini gören mahaly, meniň ar almak meýlim bada-bat ýadyndan çykdy. Gäwüş çalyp oturan düýä gözüm düşýänçä, meniň ýagdaýym öwerlik däldi. Düýäni görüp, ondan delalat isläp, berdim ýazzyny. Onuň örküjine münüp, joňkaryp oturan garga meniň ýetip gelyänimi görüp, gygyryp asmana göterildi. Gykylyga-tapyrda ýüregi gozganan düýe meniň üstüne münenime mähetdel ör turup, elýetmez boldy.

Gaplaňam bu babatda menden kem oturmady. Sabyrlylyk etdi-de: "Sen düýeden düşmän oňsaň, menem seni ýarman oňaryn" diýen manyda beýleräk çekilip, pursat arady ýatyberdi.

Günem bu gün tomus günlerindäki ýaly lowurdap dur. Başga bir edere-de iş ýok, ilki oturyp düýä münmegiň baýra münen ýaly hezil pişedigi hakynda oýlandym. Gözlerimi ýumjukladyp, depämden Akpamygyň kökesi bolup tigirlenip barýan Güni synlap güýmendim. Düýäniň kölegesiniň kiçelip ýitip barşyny synladym. Yssy, häzir oba-da yssydyr.

Ýazgeldi dagynyň suwa düşýän bolmaklary-da mümkin.

Men pikirimde eli kesemen çörekli "Çüňk güzere" suwa düşmäge barýan oğlanlary gördüm. Olar suwda çörek akdyryp ýdiler. Güne ýatyp, Güne ýanyp, Güne çoyundylar. Meniň hyýalymdaky hezillige gözüm gitdi. Ýazyň-güýzüň parhy ýok. Biziň üçin orruk tomus, Günün gyzan gününden başlanýardy. Diňe kâbir oğlanlar ejeleriniň: "Suwa giräýmegin, üşärsiň" diýen sargydyňy ýatlaşyp, kenarda galardy. Düýäň üstünde Güne jyzyrdap oturmak meni tiz irizdi. Otlaryňam keýpi ýok, olaryňam şol sulhup oturyşy. Häzir öwüsgin bolsady. Şonda bu yssy şeýle bir jana degerlik bolmasa-da bolmazdy.

Garaşsaň wagt hem haýal geçýär. Garagörnümden bir maşyn geçdi. Tama edip garaşsam-da, ol biziň goşa tarap öwrülmedi. Gün gyzdygy saýy Gaplaňyň hem gozgalaňy artdy. Ony töweregiň mör-möjekleri öz gününe goýmady. Gaplaň eýläk-beýläk urunsada, töweregine üýşen siňege meňzeş jandarjyklardan dynyp bilmedi. Käte öwrülip-öwrülip, gazap bilen özüniň ýanbaşyny, aýaklarynyň aralaryny "hat-hat" edişdirip dişleşdirdi.

Düýe-de meniň göwnüm bolup baranok, ýogsam ol islese häzir meni Gaplaňyň gazabyndan halas edibem biljek. Ýüpüni üzüp burnuna ýel alsa, onsoň

onuň yzyndan it däl, gyrat bolubam ýetip bolmaýanyny men köp eşidipdim.

Daşyndaky üýşüşip-çaşyşyp ýören mör-möjekleriň özlerini alyp baryşlary, Günüň howry ahyry Gaplaňyň ýüregine düşdi öýdýän. Ol birsalymdan meni sähel unutdy-da, beýle ýandaky kertiň kölegesine çekildi. Düýeden düşen bolsam, Gaplaň gaharyny menden çykarsa-da çykarardy, ýöne men beýdäýmedim. Tä kakam süri bilen öwrülip gelýänçä, onuň içini ýakyp, düýeden düşmän oturdym.

ÝAGYŞ

Ýagyş ýagýar...

Ýagyş ýagsa, hemişe meniň mazam bolanok. Özümi bir nätanys ýerde myhmançylykda oturan ýaly birhili oňaýsyz duýýaryn. Garalyp, ýüzi gamaşyp duran asman, ezilen eginbaşlar, bu zatlaryň hemmesi birhili ýakymсыz.

Gök eşek, o-da häzir hol beýlede ýygrylyp, gaňnasynyň içine toplanýjak bolup dur. Süriň garagörnüm ilersinde joňkaryp oturan Beg ezilen garantga meňzeýär. Meniň bilşime görä, itlerem-ä ýagşy halaýan jandar-a bolmaly däl, häzir töwerekdäki parç otuň arasynda otlap ýören süri bolmadyk bolsa, belki, olam bireýýäm özüne bir süren tapardy.

Ýagyş Gün çykyp durkan ýagaýsady, ana, şol meniň gowy görýän zadym. Gün çykyp durkan ýagyş ýagsa, bir adam guwanç bilen ýüzüne gülüp bakan deý ýakymly bolýar. Munuň şeýle bolýany ýagşyň uzak ýagmajagyny ýüregiň syzyp duranlygy üçin bolaýmagy-da ahmal. Güne tarap seretseň, ýere inip gelýän sazlaşykly damjalar dokma erşini ýadyňa salýar.

Ýagyş geçen meýdanda jalbaryňy dyzyňa çenli çyzgap aýlanyp gezmegem meniň halaýan pişelerimiň biri. Gezip ýörkän botinkaň öl bolup, ýuwan burnuna gözüň düşse, ol gedemje göläniň tumşugyny ýadyňa salyp seniň gülkiňi tutdurýar.

Bir-de kömelekli atyzjyga sataşarsyň, şonda etegiňden başga kömelek salara gabyň ýokdugy ýadyňa düşer. Kömelek salara bir amatly gaby ýanyň bilen götermäniňe gynanarsyň.

Nämüçindir, hemişe, onda-da ýagyş ýagyp durkan, ýagyşdan soňky hezillikler, gowy minutlar meniň ýadyma düşýärkän?!

Ýagyş ýagsa, men özümi äpet bir jandaryň üstüne atlanyp, obamyzdan, ejemden, synpdaşlarymdan, ähli mährem zatlardan daşlaşyp barýan ýolagçy ýaly keýpsiz duýýaryn.

Bu gün ýene-de ýagyş ýagýar...

HORJUNDA GELEN ÇALJA GUZY

Çoluk daýy bir gezek örüden dolanyp gelende özi bilen horjunyň gözüne salyp meýdanda doglan bir çalja guzujygy getirdi.

Guzujyk diýseň kiçijikdi hem mähirlijedi. Ol özüniň sandyrawuk sesi bilen häli-şindi enesini küýsöp mälýärdi.

Çoluk daýyň horjundan çykararyna mähetdel men ony öz gujagyma aldym. Ýogsa-da guzujyklary erbet görýän barmy diýsene! Menem olary oňat görýänleriň biri. Ýöne oňat göreniň bilenem olar hemişe seniň göwnüň bolubam barmaýarlar. Seniň olaryň buýrasyny, ýüz-gözlerini sypalasyň geler, eger göwünjeň bolsa, goşulyşyp kowalaşyp oýnaýmagam göwnünde ýok däl, emma ýanyna ýakynlaşarsyňam welin, olar diriň-diriň bökjeklär-de, honda gider ýa-da gaçyp enesiniň arkasynda gizlener. Ana, onsoň sen olar bilen dostlaşmagy näçe isleseň-de, peýdasy bolmaz, göreniň bilen, synlanyň bilen oňmaly bolarsyň. Şeýle-de olaryň ikibir, üçbir bolşup, eneleriniň töwereginde gulajyklaryny selkildedip böküşip ýörenlerini görmegiň özi-de bir hezillik. Hemişe horjunda guzujyk gelse, onda onuň enesem mälöp, onuň yzy bilen gelerdi. Özi-de, tä guzujygyny ýanyna goýberýänçäň ynjalmaşdy. Çalja guzynyň welin, yzyndan gelenem

bolmady, ony küýsäp, töwerekde oýtarylyp aýlanyp mälänem. Gaýta, onuň enesini çoluk daýy sürä girip, saýlap, tutup getirmeli boldy. Men ene goýun mundan soň guzuýygyny görüp imriner, ony öz aladasy bilen gurşamaga howlugar diýen pikirdedim. Ýöne ene goýundan meniň ol eden çakym çykmady. Imrinme nire, zat nire, ol çalja guzynyň ýüzüne-de seredenok, gaýta, dyznaklap, tapyrdap çoluk daýyň elinden sypyp sürä goşuljak bolup garabaşynagaý. Çalja guzy hamala öz guzusy däl-de, ýedi ýat ýaly onuň ýüzüne-de seredenok. Barybir, çoluk daýy ony sürä goýberip: "Bar, alan galaň özüňki" diýmedi. Ene goýnuň ýöne ýere dert-azar bolup dyzanaklany, sypjak bolup urnany galdy.

Çoluk daýy ony eltip çadyryň ýeňsesindäki körpeçleriň birinde ýerleşdirdi. Men ilkiler heniz bu ýörite gazylan çukurlara körpeç diýilýäninden habarsyzkam, şeýle-de bu ýerde guzuýyklaryň saklanýanyny bilmeýärkäm, kitabymyzdaky gadym döwür awçylary hakyndaky: "...Gadym döwür awçylary pilleri, sugunlary we beýleki haýwanlary awlamak üçin amatly ýerde gazylan garymlary hem giňden ulanypdyrlar. Olar gykuwlaşyp haýwanlary şol garymlaryň üstünden getiripdirler..." diýilýän gürrüňleri ýatlap, bu çukurlary kakam bilen çoluk daýy hut gije-girim gelen mör-möjegiň gaçmagy üçin gazan-

dyr diýip oýlanypdym. Görüp otursam, çopanlar bu darajyk gazylan körpeçleri ýörite guzusyny almadyk goýunlary gabap, mugyra getirmek üçinem ulanýan ekenler.

Sandyraýan sesli guzuýjklar şu çukurda birsalym eneleri bilen bolansoň, olara höwrügmäge, enesiniň ýyljak süýdünden "şap-şaplady" emmäge mümkinçilik bolýar ekeni. Kakam bilen çoluk daýy körpejiň ýanynda çalja guzyny agyzlandyrmak üçin galdy. Meni bolsa olar öl geýmim-gejimlerimi çalşyrynмага çadyra ugratdylar. Gury geýmim geýnip, tüňçeleri oda goýup birýüzli edişdirip, çadyra geldiler.

Ýagyş bolsa öz aladasy bilen başagaý bolup daşarda galdy.

Ol indi bizi özüniň gury hem ýyljak gujagyna alan çadyryň üstüne nagarasyny döwýärdi. Giňiş çadyryň depesi irginsiz damjalarдан ýaňa alaşypdydy. Wagtal-wagtal bolsa ol aram ýel bilen gelip, biziň oturan çadyrymyzy süýkenip ýykmaga, güýç birikdirip, ony omzunyň arasyna alyp owmaga synanyşyk edýärdi.

Bu ýerden ne asman görünýär, ne-de ol ýerde bir-birlerine gysmyljyraşyp ýören bulutlar.

Agşam ýatylan wagty kakam meni pejiň gapdalynda ýatyrdy, özi üçin çadyryň düýp tarapyna düşek atdy. Çoluk daýy bolsa nançy goýny çagyryp, bir

döwüm gaty nany ohradyp, aýratynlykda hezzetlidede, soňundanam ony goluna baglap, çadyryň agzynda ýerleşdi. Itler çadyryň töwereginde göze ilenok, ýöne olaryň öz orunlarynda, süriň töweregindedigini bilýän.

Ertesi menem il deňinde aladaň bilen oýandym. Çoluk daýy bireýýäm turup, süriniň yzyna düşüp giden ekeni. Ýagyş diňipdir. Daşarda alawlap ot ýanyp dur. Kakam gapdalda uzakda gije şöwür çekip, sürini goran itlerini naharlap ýör.

Ukudan oýanyp, çadyrdan çykan mahalym meniň ilki ýadyma düşen şol düýnki horjunda gelen çalja guzuýk boldy. Men ondan habar tutmaga baran wagtym çalja guzy körpeçde töweregine boýurganyp duran enesiniň art aýaklaryna süýkenip, göwünli-göwünsiz ony emen bolup duran ekeni. Kakam gelip olary synlansoň: "Hä, biý-ä bolaýypdyr" diýdi-de, goýun bilen guzuýgy körpejiň daşyna çykardy. Kakamyň körpejiň içine seredip: "Hä, biý-ä bolaýypdyr" diýmegine men soň düşündim. Ol düýn bu goýny daşemjekmikän öýden ekeni. Şeýle bolanda guzuýgyň eneli ýetim bolýanyny, ony tä otugýança özge ene goýunlaryň üsti bilen iýmitlendirmeli bolýandygyny kakam öň bir gürrüňçilikde meniň gulagymdan geçiripdi.

Ene goýnuň tizräk baryp, hol beýlede, agylyň

gapdalynda bölejik bolup duran guzuly goýunlaryň arasyna goşulasy gelse-de, ol indi gyssanmady. Öz yzy bilen: "Mä-mä — menem seniň bilen..." diýip gelyän guzuýygyň aýagyna ýöräp, ony sürä tarap — köpün biri bolmaga äkitdi.

GÖZLEGDE

Bir gezek çoluk daýy garaýatakdan örüp ugran süriniň yzyna düşüp ugraberjek bolan mahaly kakam ony saklady.

— Sen, Ýomut, şu gün şol şagalyň ugruna çyksana, eliňe omurmany alyp, töweregi bir aýlaň-çaýlaň et, onuň süreni, çakym çak bolsa, bizden uzakda bolmaly däl. Ýogsam, onuň dişinde et galdy, hol çüri goýnuňam çalja guzusy ýok, ol şonuň işidir. Geçen ýyl iki garyn göteren çüri goýun ýadyňdadyr-la! Tizräk şon bilen bellisini edäýmeseň, ol bize ýazylganlyk berjek däl!

Kakamyň bu ýumşy çoluk daýa tabşyrmagynyňam öz emmasy bar. Sebäbi ol çoluk daýyny özünden has mergen hasaplaýar. Çoluk daýy yzyna öwrülip, taýagyny gapdala atyp, çadyra girip, eli goşaly çykansoň, üzeňni oňarynyp eşegine münjek bolup duran kakama ýüzlendi:

— Ol, neme, ýerinde ýok eken-le, Rahman aga?!

— Hä, nememi, bardyr... Duzhaltany göter, şonuň

aşagynda bardyr. — Kakam çoluk daýynyň "neme" diýýäniniň "okdugyny" bada-bat aňdy. Onuň ol oklary meniň oýnap, ýa oda atyp, oglanlyk etmegimden ätiýaç edip gizläp goýanlygy belli boldy.

— Ýör, Agadurdy bile gideli.

Menem mürehede ýakyn bolamsoň, Ýomut daýynyň "ýör-howundan" galasym gelmedi.

— Bolýar.

— Tüpeň atylsa nähili, gorkýamyň?

— Duýdansyz atylsa, az-kem gorkmanam duramok — diýip, men hakykaty boýun aldym. Çoluk daýy maňa seredip, myssa ýylgyrdy. Men onuň nazaryndan "Dogry sözün üçin sag bol!" diýen manyny okadym.

— Biz tirkeşip gidip barýarys. Çoluk daýy menden iki-üç ädim öňde, ýöne çoluk daýyň bolup barşy şagaly tapjaga meňzänok.

Şagaly görmek üçin men-ä öňe seretjek, ol bolsa aýagynyň aşagyny — çägäniň üstünde galan yzlary synlaýar. Meniň käbir zatlary çoluk daýa öwredesimem gelyär. Ýöne men uly adamlaryň bizden öwrenmegi kiçilik bilýänini, hemişe özümüz öwretmeli diýip düşüňänini ýatlaýaryn. Çägäniň üsti bolsa hut jigimiň depderine meňzeş, çyzym-çyzym, besse-besse. Telim bir ýapyda sary ýylanyň yzyny gördüm. Ýylan henize-bu güne çenli özüme

ýamanlyk etmedigem bolsa, nämüçindir, ony meniň inim söýmezdi.

Belki, ol yz sary ýylanyň yzydyr. Sary ýylanyň nä zäheri barmy ýogsam?! Biziň synpymyzdaky Abdylla käte ony tutup, gyzlara özüne "Zor oglan" diýdirmek niýeti bilen mekdebe guşak edinip, biline guşanybam gelýär. Obada-da onuň yzyny görmeden aňsat zat ýok. Eşejigiňi münüp bir gezek jeňnel boýundaky ýol bilen ota gidip geläýmeli. Onuň yzy telim ýerde seniň öňüňi kesip geçer.

Aslynda-ha, ýylana özüň degmeseň, ol saňa degmezmiş, ýöne biziň obamyz çöle ýakyn oturandanmy-nämemi, her ýyl telim adam ondan almytyny alardy. Özleri-de şeýle köpdi welin, margir Orlowam olary tutup, halta-halta äkidip tükedip bilmezdi.

Wagty bilen çoluk daýyň nazary ýerden öz gözleýän yzyny tapmady. Meniň küýüme "O-da tilkä meňzeş ahyryn, o-da öz yzyny tilkiler ýaly guýrugy bilen sübseläp gidýän bolmasyn" diýen pikir geldi. Men öz pikirimi çoluk daýydanam gizlemedim. Ol ýene-de meniň ýüzüme seredip, ýöne ýylgyraýdy. Ýogsam, bu ýerde ýylgyrara zadam ýokdy ahyryn. Heý, halalyň bolsun, çoluk daýy! Näme diýseň ýüzüňe seredip, ýöne ýylgyraýýar. Düýn, ýok, öňňindi öýdýän, ýagys ýagan günüdi, goşda çay içip otyrdyk.

"Daýy, bu näme?" diýip, men onuň maňlaýyndaky aşyk ýaly çişň döremeginiň sebäbini soradym. Hut şol gezegem ol hut häzirkisi ýaly ýüzüne mylaýymlyk berip ýylgyrypdy. Jogaby bolsa oňa derek kakam beripdi.

— Daýyň hol gün oba baranda bisabyrlyk edip, bişip duran nahardan özüne özi guýnup iýjek bolupdyr. Özüniň öýündedigini unudypdyr. Ana, şonda daýzaň gaharlanyp: "Meniň elimden işimi alarça kim bolupsyň sen!" diýip, ýelmäpdir maňlaýyna çemçe bilen.

Kakamyň degişýän bolmagy-da mümkin, ýöne menem ondan çynmy-ýalanmy diýip, çintgäp sorap durmadym.

Şol gözleg salyp ýörşümize biz bir otluk meýdanda ýaňyrak guzlan goýnuň gapdalynda höwür bolup oturan bir köpegiň üstünden geldik.

Ol bizi ilki görüp, haýbatly-haýbatly üýrüp saklady. Çoluk daýy tüpeň çenän mahaly bolsa ol ikiýana elewräp, şeýle bir gazaba mündi welin, üstümize zyňyp, bizi düýt-müýt edäýerli göründi.

— Gördüňmi, onuň bolaýşyny? — diýip, çoluk daýy maňa tarap baş atdy.

— Görýän.

— Görýän bolsaň, bilip goý, bu it gowy it ekeni. Özi-de Sary keliň iti bolsa gerek. Onuň sürüsi-de şu töwerekde bolmaly. Ýaňy men tüpeň çenän mahaly

itiň bize näme diýenine düşündiňmi?

Men "ýok" diýdim-de: "Itiňem bir diline düşünip bolarmy?" diýen manyda geňirgenip, kibtimi gysdym.

— Ol bize: "Goýun-guzy bilen işiňiz bolmasyn, bu malda siziň hiläňiz ýok, aljagam bolsaňyz, öläýmesem eýämiň malyny bermerin, gowusy, öz ýoluňyza gidiň" diýdi. Gowy häsiýetli it ekeni. Ýene bir ýalýagysy bolan bolsa, tüpeň çenelenden guýrugyny ýamzyna gysyp, ähli zatdan geçip gaçardy.

Biz itiň gapdalyndan aýlanyp, ony öz gününe galdyryp gidip barşymyza men ilki itler hakynda, soňundan gözläp ýören şagalymyz hakynda oýlandym. Bu wakany obanyň heniz-henizlerem käte ýatlaýany üçin bolsa gerek. Şonda ilki bolup, ilkinji gezek gören şagalym meniň ýadyma düşdi. Ol şagal Ýazjuma Muhy diýen bir adam bir gezek jeňňelde garabaşynagaý bolup, kümesiniň üstüni basyrlyk gamyş orup ýörkä, oňa pete-pet gabat gelipdir. Özi-de şagal adam görse gaçýandyr welin, şol gezek şagal gamyş ýygyp duranyň gorkanyny aňypmy-nämemi, onuň üstüne çöwjäpdir. Duýdansyz duşuşykdan zähresi ýarylan Ýazjuma onuň bolşuny görüp, ähli zatdan bizar bolup gaçypdyr. Şol gelşine-de ol iki-üç gezek "Wa-ay, wa-ay" diýibem gygyranmyş. Muňa gylaw alan şagal şundan soň-a hüjümi has-da güýçlendiripdir. Ýöne bulaň şol kowalaşyp gelişlerine garaşylmadyk

bir waka ýüze çykyp duruberipdir. Ýazjumanyň janhowluna salgap, degene gözüm menden däl edip, bulaýlap gelyän oragynyň uýy şagalyň edil gözünden geçip oturyberipdir. Munuň beýle bolmagy Ýazjuma-da bir körabraý bolupdyr. Ol soňra telim ýerde ondan gorkup gaçanyny aýtman: "Şagal üstüme topuldy welin, menem elimdäki orak bilen berdim onuň maňlaýyna" diýip gürrüň edipdi. Onuň "Waý" sesini ilki eşiden bolsa, şol töwerekde oýnap ýören altynjy klasdaky Sapar Annaýew ikimizdik.

Şol şagal telim günläp, tä Kelhatardaky Aman aga görüp, üstüne gum sürýänçä görene göz bolup ýatypdy. Ana, meniň ilki gören şagalym şol şagaldy.

Günortan çayyny biz özi ýok ýerinde Sary kel, öz ýanynda Sary aga diýlip ady tutulýan çopanyň goşunda içdik. Sary aga degişgen adam ekeni. Ol maňa el uzadyp: "Kak başı" diýip, göwnaçyklyk bilen salamlaşdy, soňundanam näçenji synpda okaýanymy sorady.

— Dörtde.

— Hä, biziň Aýparça näçedekän?

— Aýparça Saryýewamy? — Aýparça diýlenden, mugallymyň hataryndan üçünji partada oturýan, hemişe ýakasy owadan keşdeli köýnek geýýän gyz meniň ýadyma düşdi.

— Edil özi, oglum. Şol Aýparça Saryýewa meniň

şeýtanjygymdyr.

— O-da biziň synpymyzda okaýar.

— Hä, boldy, boldy. Onda sen oglan, biziň giýew bolýañ-da?

Men näme diýjegimi bilmän, gyzaryp ýere seretdim.

— Saçyndan dagy çekäýmegin, zaluwat. Häzirden gowy bolsaň, soň göz önüne tutarys...

Sary aga şeýtdi-de, meniň bilen aňsatjak tanyşdy oturyberdi. Ilki birhiliräk bolsa-da, maňa tiz bu gürrüňi degişme hökmünde kabul etmelidigi belli boldy.

— Oglany utandyrma, Sary aga! — diýip, çoluk daýy hem ýeri gelende meniň arkamy çaldy hem ortada duran gara taňka elini uzatdy. — Çay iç, inim, ýogsam suwsarsyň. Sary aga bereketli etjek bolup gowurmasyna atyp bilen duzuny atypdyr — diýip, meniň käsämdäki çayçorba ýene-de çay guýdy.

Sary aga hem çoluk daýydan gep alyp galmady.

— Duz-a, inim, özüň ýaly bir gazykdan ýöretme, don getir diýseň, taňka getirip ýören bir çolugym bar, ana, muny gowranam şol, duzuny atanam. Çorba-çolpy ediläýmese, meniň-ä bu sadagasy gitdigimden datmam ýokdur. Meniň-ä duzum özüme ýetik, muny goý, duzy kemter kakýanlar iýsin.

Gepiň öwrülip bir çetiniň ýene-de özüne degýänini aňan çoluk daýy ýeňsesini gaşap, pikirinden Sary aga

berjek jogabyny gözläp oturyşyna myssa ýylgyrdy.

— Sary aga, şu çopanlaram gaýynene ýaly bir millet bolýarmyka diýýän. Gaýynenelen täze gelen gelne göwni ýetmeýşi ýaly, asyl şu çopan halkynyňam çolugyna aňsat göwni ýetmeýän ekeni.

Soňundan çoluk daýy maňa-da baş atyp goýberdi.

— Iýiber, inim, Sary aga beý diýip, biziň işdämizi kesip bilmez.

Itine juda göwni ýetýän borly. Sary aga bizden galan goýnunyň salgyny alsa-da, onuň gözlegine çykmaga gyssanmady. Gaýta ýene-de derläp çay içdi. Arkasyny çadyra öwürüp oturyşyna: "Arkamdan şemal urup dursa, teý, içen çayym göwnüme jaý bolanok" diýip, bize gürrüň berýär. Itini ýatlap: "Mal eýesine çekmese şumluk" diýipdirler, itimem özüm ýaly gatyjadyr meň. On günläp barmasamam, ol aňsat goýnuň töweregine adam getirmez. Munuň enesine beletdirin men, ol wagt Boýnag-a tokarja güjüjekdi. Meniňem çöle ilkiräk gelen günlerimdi. Hol, Gara Baýryň atasy bolsa çopanymdy. Özem gaty garran ekeni pahyr. Uruş döwri bolansoň zordanrak derde ýarap ýören eken bende. Bir gün biz günortan çopan-çoluk iki bolup, mallaram garaýataga gabap, çaylaşyp, mesaýy gürrüň edişip otyrdyk. Şol arada gapdaldan zordanrak ýöräp, leňner atyp gelýän garry ganjyk görüldi. Ol itýalakdaky zatlardan tamşanmaga

barýardy. Şonda garry çopan özüniňem garranlygyny ýadyna saldymy-nämemi, ony görüp birden bozuldy. Oturyp-oturybam: "Barsaň, döwran ötdi diýgin daglar-ow" diýip, güňleş sesi bilen birden aýdyma zowladyp goýberdi.

Şol günüň öýläni bolsa gerek, ol meniň elime bir gyrasy döwük çanagy berdi-de: "Şuny, garry item ýanyň bilen äkit-de, Üç depäň ýanynda öňüne goýup gaýt" diýdi. Men beýle zadyň boljagyny näbileýin, gitdim-de, aýdylany etdim. Şol günüň ertesem bir sebäp bilen men düýäme mündüm-de oba gaýtdym. Bir hepdeden gelsem, garry it henizem goşa gelmän ekeni. Soň gidip habar tutsam, ol pahyr şol döwük çanagyň gapdalynda ölüp ýatan eken. Biler bolsaň, inim, Boýnagam hut şol itiň neslidir"...

Sary aga gürrüň aralygynda öz goşundaky ganjygyň golaýda güjükländigini ýatlap, "Size güjük gerek dälmi?" diýen manyda çoluk daýynyň ýüzüne seretdi: "Ýogsam obada güjüjek getirip ber diýýänem gyt däl" diýdi.

Güjüjek diýlensoň, men öz halym bilen bolmadym. Antak-mantak ýöreşip ýören güjüjekler gözümiň öňüne geldi:

— Maňa gerek — diýip, çoluk daýydan öňürdip dillendim.

— Gerek bolsa, giýew, ýene iki-üç gün garaş,

küle ganjygyň güjüjekleriniň gözleri bir açylyşsyn. Size özüm habar ederin— diýdi.

Sary aga meniň şatlygymyň hem täsiri ýeten borly, ol meni gözügidijilik bilen synlap ýylgyrdy.

— Näme etseň, şu çagalara etmeli. Gör, giýew oglanyň begenäýşini. Ikimize häzir biri "Wolgaň" açaryny peşgeş beräýende-de şun ýaly begenmesek gerek.

— Ol gezek, ogul agtyjagyň bolan günü, obadan hoş habar getirende, Garly permän buşlugyna beren pullaryň näme? Begenmeseň, Sary aga, senden bir köpük çykýamy — diýip, çoluk daýy begenen gününü Sary aganyň ýadyna saldy.

— Adam gowy zada begenip, erbet zada gynanyp bilýän wagty adamdyr-da.

— Onda ikimiz entek adam. Mahal-mahal şatlyk bizi serhetden geçirip görýär.

— Ojagaz-a eýýäm "Men atda ogly" diýip güjürdäp, dünýäň gepini gepleýär. Öýe barsam dagy eýemsirenip, gujagymdan çykmalydyr öýdenok. Aglasa-da "Atama gitjek" diýip zowladýamyş.

Sary aga guwanç bilen obada dilli düwme bolup dünküldäp ýören agtyjagyny ýatlap şatlandy. Ol entegem biz bilen oturyp gürleşerlidi, ýöne çoluk daýy Günüň ileri aganyny agzap, turmak bilen boldy.

Hoşlaşyp, goşdan daşlaşyp barýarkak, çoluk

daýy gürrüňi ýene-de Sary çopandan tutdy.

— Sary kelde gürrüň kändir görseň, kel-dä...

Baýyrlara münüp-düşüp, telim sapar yzyň yzyna düşüp gördük, ýöne olaryň hiç birisi-de bizi öz soragly şagalymyz bilen duşurmady. Biz goşa dolanyp gelen wagtymyz süri bilen giden kakam heniz yzyna dolanyp gelmän ekeni. Çoluk daýy hasyr-husur gazan ýuwup, nahar atarmak bilen boldy. Men bolsa itenek-de-çomanak bolup, ojagyň başyna gapdalda basylgy duran ojardan daşadym. Gaplaň meni görse-de, könäni ýatlap üstüme topulmady. Ýa-da bu onuň öwrenişdigimikän? Çoluk daýydan çekinýän bolmagy-da mümkin. A belki-de, ol indi meni öz adamlarynyň biri, sürä golaýlaşmaga, goşa girip-çykмага hakly adamlaryň hasabyna goşup arkaýynlanandyr.

SÜRINIŇ YZY BILEN

Süri baýyrlaryň ýüzüne ýazylyp-ýaýrap otlap barýar. Kakam ikimizem tirkeşip, süriniň yzyna düşüp gidip barýas. Önde, sürä baş bolup barýan serkäniň boýnuna dakylan jaňyň mahal-mahal düňňürdisi eşidilýär. Süriniň yzyndan garrap, lagar düşüp ugran goýunlar özbaşlaryna aýratyn bölejik bolşup barýarlar. Kakam käte bir "häý, haýt..." diýip özünden barha

daşlaşyp barýan süriniň yzyndan gygyrýar. Şonda süriniň öňi yza serpilip, lagar düşen goýunlara hem sürä ýetişmäge mümkinçilik bolýar. Kakamyň sürini sesine öwredýänem bir gowy zat, ýogsam, häzir ony gidip gaýtarjak bolsaň, gör, nirelerden aýlanmaly bolardy.

Esli ýöresegem, nämüçindir, hemişe ligirdäp, ädim saýyn öňünden çykýan zemzenpisint suwulganlar häzir bize gabat gelenok. Kakama sorag berip, bu ýagdaý bilen gyzyklandym. Ol şonda birwagt özi bilen çopan-çoluk bolan Aganýaz agany gepletди.

— Aganýaz aga bende: "Goýun geçen ýer ot geçen ýalydyr, ol ýerde ýylanam galmaz, suwulganam" diýerdi. Onsoňam goýunda ýylan-suwulgan üçin ýakymсыз ys bolarmyş. Şeýle-de, süri gijesi-gündizi ýylan, suwulgan bilen goşulyşyp ýörenem bolsa, olaryň ýylanyň zäherinden heläk bolýany nega-da biridir.

Halypasyny ýatlamagy kakamyň göwün torbasynyň açylmagyna, maňa ýene-de birnäçe zatlar gürrüň bermegine sebäp boldy. Ol gidip barşyna töweregi özüçe okap ugrady.

— Ine, bu güllejek-güllejek bolup oturan zatlar sazак, bu ýerlerde seýregräkdir, ol ak çägäniň bolsa bol çöpi şudur. Sazagyň bir hepde, ýarym hepde entejik haýaly bar, martyň ahyrlaryna, apreliň

başlaryna gül görkezip gözün ýagyny iýer bi. Gyşda, ösgün bolup gardan ýokarda galýany üçin, sowuk günlerde onuň gadyry has aýratyn bolýar. Goýun malyň gyş höregidir bi. Çopan bolsaň hemişe haýsy çöpün nirede bitýänini göz astyna alyp, "Bir ýerde nepi deger" diýip ýörensini. Mahal-mahal süriňi ýowşanyň köp ösen ýerlerine hem aýlamalysyň. Aganýaz aga bende goýna gerek ähli dări-derman çölün özündedir diýerdi. Şonuň diýşi ýaly, ýowşan iýse, içi soguljanly goýun dertden dynar oturyber. Özi-de olam çölün ir çykar otlarynyň biridir. Häzir ýöräber bakaly, birki ýapy aşsak, önümüzden çykar, onam görkezerin. Bir tutup synlasaň, soň hemişelik gözünde galmagyna gowy bor. Özi-de goýun maly örän ynjyk maldyr. Ony ýürekden gowy görmeseň aňar. Ýogsam, ýüzüne seretmesi bolmaz janawaryň. Ýöne ol seniň kimdigiňi sesiňden biler. Akyly gulagyndadyr. Sen ol goşdaky düşekleriň aşagyna düşelen çöplere üns berdiňmi? — Kakam şeý diýdi-de, meniň ýüzüme seretdi. Şol arada hem öz ýanyndan: "Bu bir ýaş oğlan, selniňi näbilsin, gandymyňy näbilsin" diýip oýlanan borly, maňa jikme-jik düşündirip ugrady.

— Çopan üçin selin-siňren ýassyk-düşekdir. Siňren çopan-çolugyň bagtyna döräýen bir çöpdür. Ezilip geleňde özge zady tutaşdyrlyk etseň, aňsat oduň tutaşmaz, bir gysym siňrene kükürt çyzarsyň welin,

oduň ýag dökülen ýaly tutaşar ötägider. Ýagyş näçe ýagsa ýagybersin, onuň çygy ýüzüne almasy bolmaz, endamy ördek-gazyň endamy ýalydyr.

Süriniň hol allowarradaky baýryň depesinden aňyrylygyna agyp ugramagy kakamyň gürrüňini togtatdy. Gidip, ony gaýtaryp gelmelidigim belli boldy. Ýöne sürä tarap ýönelenimem şoldy welin, kakam menden öňürtiledi. Ol elini agzyna tutdy-da: "Häý, haýt" diýip sesini süýkdürip gygyrdy. Süri şundan soň öňünden kimdir biri don bürenip çykan ýaly güsürdäp yzyna serpikdi. Serkäniň boýnundaky jaňyň mallary öz töweregine çagyryýan aladaly düňňürdisi eşidildi.

— Biziň baýyrlar berkdir. — Kakam ýöräp ugransoň ýene-de ýaňky gürrüňini dowam etdirdi. — Goýnuň yzyna düşüp, inip-çykyp ýörseň, tiz maýyp eder. Elbetde, ýazda süriniň agyr mahaly onuň geçen yzyna aýlanmaly. Ýaş guzulaň uklap, ota-çöpe çörňeşip galmagy ahmal. Özge wagt welin sürini endige düzüp, ony sesi bilen bakmalydyr. Şonda bir-ä malyň abat bor, birem süriniň yzynda ygyp, özüň heläk bolmarsyň. Beý diýsem, ýöne gygyrybam ýörmelidir öýtme, goýun maly gohy-da halaýan dälidir. Halypamyz Aganýaz aga bendäň sürüsine köpleriň gözi giderdi, onuň üstünligini görüp bilmeýänlerem ýok dälidi. Ýöne olaram gyssanan ýerlerinde: "Aganýaz aga, şuny näderkäk, nähili bolýarka?"

diýşer durardylar. Bir gezek bolsa onuň sürüsine gözi gidýän çopanlara ferma müdirini yrmagam başartdy. Ol çopanlar: "Aganýazyň sürüsünde sarç goýunlar az, şoň üçinem abat, hany, şoňa toklam bir berip gör, şonda onuň kimligi belli bor" diýşen ekenler. Bir ýola seçgiden soň oňa bir bölek tokly berdiler. Men şonda bu ýerde bir gepiň bardygyny aňdym. Aganýaz aga, aý, ol Aganýaz aga-da. Onuň bolsa göwni bir ýaly, şeýdýäňizem diýenok, gaýta maňa-da: "Haýyr, oglum, hiç zada darykma. Gaýta bilmedik bol, mal eýesi biz bolsak, malymyz bize meňzemelidir" diýýär. Dogrudanam, sarç toklular bize bir hepde — on gün gan ýuwutdyrды. Dürli sürüde, dürli terbiýede önüp-ösen birtopar tokly, olar ne-hä seniň sesiňi alga alýarlar, ne-de özüňi. Hersi bir kelle, men-ä o mahal ýaş oylan welin, Aganýaz aga altmyşy egne atan, güýji gaýdyşyp, bili gidişen adam. "Hany, şularam bir Aganýaz aga mugyra getirýän bolsa getirsin" diýlip berleni bes-belli. Men çydasamam, ol bu şata uzak çydamady. Bendäň halys degnasyna degen borly, bir ýola ol maňa heniz bir ýerini halallamankak (bir öwräň ot-çöpüni tutnukly tutup, birkemsiz iýdirmäge Aganýaz aga "halallama" diýerdi), düýä goş-golamymyzy ýükletdi-de: "Sen, inim, bar-da, Gyzylgatydaki geçen ýyl Öwmät bilen Jumadurdynyň guzy alan ýeriniň töwereginde goşy düşüriber" diýip ugratdy, özi

bolsa sürini öňüne salyp gitdi. Aganyáz aganyň bir hyýala müneni belli boldy. Süri şol ugraýşyna meniň günortana galyp-galman ýeten ýerime — çar töweregi kert bolup, gyzylymtyl öwsüp duran baýyrlaryň arasyna, gijöýlänler gelip indi. Ol gün-ä ýatyp dynç aldyk. Ertesi Aganyáz aga sürüsini üç tarapy kert gaýa bolup duran, agyl biçüw zawa salyp, meni eli taýakly bu agylyň agzynda goýdy. Şundan soň ol sürini üýşürip-ýazyp, olara şeýle bir darady welin, janawarlaryň iýenini burnundan getirdi. Her gezegem sürini ýazyp goýberen mahaly, "hä-haýt, gaýt!" diýip, özüniň basyksy, pessaý sesi bilen gygyrýar. Süri sesine serpilmeşe bolsa, ol ýene-de başbozar geçileri alýar taýagyň astyna. Aý, ol şeýtdi-şeýtdi-de, bir hepdede sürini öz diýenine saldy oturyberdi. Nädersiň onsoň "haýt" diýenden hyrra yzyna dolansa dursa. Süri sesimize ýagşy öwrenişenden soň, biz ýene-de dolanyp, öňki ýatagymyza göçüp geldik...

Şol gidip barşymyza bir gezek men özümizden daşlaşyp barýan süriniň yzyndan ony kakamyň gaýtaryşy ýaly gaýtarmak niýeti bilen: "Goş, aýlan" diýdim-de, öz buýrugymyň netijesine garaşdym. Süri meniň sesimi piňine-de almady, ol öňküsi ýaly lagambir ýazylyp otlap ýör.

Ikinji gezekde meniň buýrugymy kakam özüniň gyryljyk sesi bilen ýene-de bir gezek gaýtalady. Süri

güsürre ýeňsä serpilip, onuň bir sözünü iki diýdirmedi. "Hüm bilen hümün tapawudy kän ekeni".

Kakamyň elinde egri taýagy, ol ony arkasynda kese tutup barýar. Meniň oňa "Getir, taýagyňy götereýin" diýesim gelýär. Ýöne ilki-hä ebeteýini tapmadym, soňundan, onuň ýapa ýarmaşylan mahaly taýagyny söýget edinýänini göremsoň bolsa, ol taýagy soramagy goýbolsun etdim.

Kakam wagtal-wagtal durup, elini gözünüň üstüne kölegeledip, töwerekdäki baýyrlaryň ýüzünü synlaýar. Ýogsam häzir töwerekde Günem ýok, onuň gözünü ýumjuklatmaga mejbur edýän şöhlelerem. Onuň hyýaly häzir asmana birsydyrgyn gara keçe bolup ýazylan bulutlaryň aňyrsynda bir ýerlerdedir. Kakam dursa, menem ondan uzaklaşman ayak çekýärim. Ýapylaryň güneş taýynda läleleriň çog gyzyl bolşup oturanlaryny görýän. Kakamyň diýşi ýaly, häzir baýyrlar düýrlenişip-düýrlenişip, bu ýerden bir ýerlere göterilip gidiberjege meňzeyärler.

Meniň depe görsem üstüne çykasym gelip dur. Töweregi synlaman geçsem, asla göwnüme jaý bolanok. Her depäniňem töwereginde birhili görnüş bar. Çölde her ot öz neberesi bilen goşulyşyp, aýratyn obajyk bolup ösmegi eý görýän ekeni.

Ýene birsellem ikimiz çöli ädimläp tüketjek ýaly bolşup ýörenimizden soň, kakam maňa bir öwrümde

gerek bolar diýip oýlanandyr-da, ýene-de meniň üçin töweregiň ot-çöplerini okap ugrady.

— Ana, hol, agyn baldak bolup oturan bolsa selindir. Onuň gatyja gultagy bolýandyr. Häzir olaryň aralygyndan goýunlar, darak dişleriniň ýumşak saçdan geçişi ýaly, geçer giderler. Oňa barmysyňam diýmezler. Selni özge otlar azalyp, çopançalap aýtsaň, bal bolan çaky iýerler. Çopan bolsaň-a, otlary sen tanaýmalysyň. Malyň içgeçmä ýolugaýsa, onda sen ony dadranly ýerde bakmalysyň. Aganýaz aga-ha onuň kökünü gaýnadyp, wagtal-wagtal süriň suw içýän nowasyna-da guýdurardy.

Bu çöpüň bolsa, ýandakdygyna sen beletsiň. Yssy düşüberse, ol ösüp, töwerege has-da eýemsirener. Özi-de ýazyň ýaşyl donuny yhlas bilen tä güýz gelýänçä geýer. Ol düýeleň elýetmez höregidir, düýe ýaly suwsuzlyga hem çydamalydyr. Ýandak minneti özüniň uzyndan-uzyn tanap pisint kökünden çekýär.

Onsoňam biziň Badhyzymyz ot-çöpe juda baýdyr, bu ýerde dag etegi ösümlüklere-de, orta çöle mahsus ösümlüklere-de gabat gellersiň.

Lukman Hekim diýen adam bolsa bu çöpleriň hemmesiniň diline düşünenmiş. Syrkaw adamlary bejerende ol şu otlary derman hökmünde ulananmyş. Ol diňe bir dişagyrynyň dermanyny tapyp bilmändir diýýärler. Ondan: "Dişagyryň dermany nämedir?"

diýip soranlarynda, ol hiç zat diýmän: "Goparaýmasaň, alaç ýokdur!" diýen manyda çem gelen çöpüň birini goparyp gidiberenmiş.

Süri birsalym ýazylyp-ýaýrap otlansoň, ondanda ýataklaýan goýunlar görnüp ugrady. Şeýle bolanda mallaryň doýanlygynyň, indi birsalym dyz epip, dynç almaga wagt ýetendiginiň alamatydygyny, kakam öň bir gezek maňa aýdypdy. Biz şundan soň süriniň daşyna aýlanyp, onuň ýüzüni goşa tarap öwürdik. Süri ýene-de baýyrlaryň arasy bilen öz akymyny dowam etdirdi.

KEÝİK OWLAJYGY

Şol gezek Garly ferma goşa gelen günü hem ýazyň möwjäp, öz ýazlagyny ýazlap oturan günleriniň birisidi. Ferma gelende kakamdyr çoluk daýy ikisinde goşdadylar. Gollary tirsegine çenli çyzgalan çoluk daýy jamda hamyr ýugrup, gömme çörek bişirinmegiň aladasy bilen hysyrdanýardy. Kakam bolsa eşegiň gaňnasynyň könelişen tokalaryny aýryşdyryp, ony täzeden sazlamak üçin keçesini, temen-bizini töweregine ýaýradyp otyrды. Olar hümrdeşip, iş arasynda bir zatlaryň maslahatyny edýärdiler.

Ferma müdiriniň tanyş maşyny gelip gapdalda togtan mahaly, kakam dagy özara maslahatlaryny soňa

goýup, myhmany garşylamak bilen boldular. Garly ferma maşyndan düşensoň, meniň guzuly goýunlary bölejik edip bakyp ýören tarapyma öwrüldi-de:

— Agadurdy, hany, bäre gel, köşek! — diýip, meni ýanyna çagyrdy.

Men bakyp ýören goýunlarymyň ýüzüni goşa tarap öwürdim-de, onuň gapdalyndan aýlanyp, Garly fermanyň özüme garaşyp duran ýerine gaýtdym. Ol golaýyna baranyma mähetdel, ýylgyryp, dabara bilen münüp gelen maşynynyň gapysyny açdy.

— Köşek, hany, bir seret, gör, men saňa näme getirdim? — diýdi.

Men gyzyklanyp, maşynyň içine seretsem, iki oturgyjyň aralygynda ýatan keýik owlajygyny gördüm. Meniň ýüzümdäki sorag alamatlary bada-bat şatlyk bilen öz ornuny çalyşdy.

Garly ferma çaý başynda keýik owlajygyny ilki birki günlükde uzagrakdan görendigini, şonda golaýda bir ýerlerde owlajygyň enesi bardyr diýen pikir bilen onuň duşundan geçip gaýdandygyny gürrüň berdi.

Bu gün ýol bilen geçip barýarka, şol töwerekde owlajyk ýene bir gezek Garly aganyň gözüne ilipdir. Garly aga ýakyn baran mahaly ilki ol süýrenip gaçmaga synanyşypdyr. Ýöne ysgynsyz aýaklar onuň diýenini etmändir. On-on baş ädim gaçyp-gaçmanam, ot-çöpe çolaşyp ýene-de ýykylypdyr. Şundan soň

bu owlajygyň bir derdiniň bardygy Garly aga aýan bolupdyr. "Kimdir biriniň çawan oky muny ýaralandyr" diýip oýlanypdyr. Emma owlajygyň bedeninde ýara zyý ýok ekeni. Ol "Owlajyk çabgada galyp, buýandyr, oduň gapdalynda birmeýdan ýatsa, damarlaryna gan ýöreşer. Aýak üstüne galar, ana, onsoň özüniň keýik çagasydygy ýene-de onuň ýadyna düşer" diýen pikir bilen hem-de bu ýerde meniň barlygymy ýatlap goşa getiripdir.

Çoluk daýy Garly fermanyň öwredişi ýaly, ilki oduň gapdalyna bir goltuk ýylgyn atdy, könelişen keçäni hem getirip, onuň üstüne ýazansoň bolsa owlajygy göterip, ýörite taýynlanan düşekde ýatyrdy.

Keýik owlajygyna meniň bada-bat mährim gitdi. Şundan soň meniň ojagyň töwereginden uzak gidesim gelmedi. Meniň indi bu owlajygy görüp durmasam, başga ýerde karar tapmajagymy kakam hem aňan borly, ol guzuly goýunlary çoluk daýa tabşyrdy. Meni bolsa goşda keýik owlajygynyň ýanynda galdyrdy.

Garly ferma-da çay içensoň, merkezi goşa gidip, owlajyga seretdirip, dări-derman etdirmek üçin doktor tapyp geljegini aýdyp, maşynyna mündi. Şundan soň owlajyk bilen men goşda ikiçäk galdym. Ol-a oduň beýleräginde ýatyr, men bolsam ody öçürmezlik üçin töňňeliräk gury ýylgynlardan getirip, oňa atyşdyryp ýörün. Owlajygyň weli derdi özüne ýetik borly, onuň

wagty bilen aýak üstüne galasy gelmedi.

Çoluk daýy birsalymdan yzyna dolanyp gelip, ýene-de owlajyk bilen gyzyklandy.

— Agadurdy, keýijek ezilen çörekden iýmändir öýdýän?

— Ýok. Ol-a hiç zadam iýenok.

— Onda bir zat edeli, inim, muňa bir tokga gant ezip içireli, ýüregini tutar.

— Bolýar, içireli. — Men şeýdilse gowy bor diýen niýet bilen, kömek bermäge taýyndygymy mälim edip, bada-bat onuň bilen razylaşdym. Dogrusy, şeýle edilende, owlajyga gowy boljagyna ynanmanam durmadym.

Owlajyk süýjüli suw içensoň, öýkenini bokurdagyna üşürüp, üsgürüp ugran mahaly, süýji zadyň oňa zeled berip biljekdigi belli boldy.

Indi doktoryň gelerine garaşmakdan başga alaç galmady. Doktor gelip owlajygy barlan mahaly, onuň öýkeniniň sowuklandygy belli boldy. Owlajyga iňňe sanjylan mahaly, men onuň ynjap tisginenini görmezlik üçin ýeňsäme öwrülip durdum. Doktor biraz wagt geçirip, ikinji iňňäni urup, başyny ýaýkansoň "Öýken ýeňläpdir, öýken" diýdi-de, ertirem gelip habar tutup gitjegini aýtdy.

Olar hoşlaşyp gidensoň, çoluk daýy hem bireýýäm alaň aşyp giden bölejigiň yzyndan ugrady.

Ýene-de goşda owlajyk ikimiz galdyk. Töwerekdäki adamlardan özüne ýagşylyk ýetmese, ýamanlygyň bolmajakdygyny owlajygyň duýgur ýüregi syzan borly. Onuň gorkup, howpurganyp töweregini synlamagy kem-kemden galyşdy. Ýöne owlajygyň gözleri süzülişip ýumulyberse welin, meniň oturyp-turup mazam bolmady. Göwnüme, bir bolmasy iş bolaýjak ýaly, owlajygyň gözleri bir ýumlansoň, gaýdyp hiç mahal açylmajak ýaly bolup duýuldy. Şeýle bolanda men her gezek gapdalyna baryp, onuň kömelek ýaly bolup dürterilip çykyşyp gelýän şahlarynyň birine elimi ýetirýärdim. Her gezek hem şeýle bolanda owlajyk tisginip gözlerini açardy. Her gezegem ol gözlerini açansoň, meniň ýüregim ýerine gelerdi.

Garaňky gatlyşýança, bu ýagdaý telim gezek gaýtalandy.

Kakam süri bilen aýlanyp gelensoň bir süýtli geçini sagyp, owlajygyň tumşugyny açyp agzyna süýt guýduk. Owlajyk tamşandy.

Ýöne onuň başga iýip-egsen zady bolmady. Gapdalýnda goýlan bir jam kepegi-de oňa derek çadyra gelip-gidip ýören nançy goýun iýdi.

Gije ýatylan mahaly, owlajygyň üşemän ýatmagy üçin onuň üstüni köne oýluk bilen pugta basyrdyk.

Ýöne men ornuma geçsemem keýijegi gaýgy

edenim üçin gijäniň birwagtyna çenli uklap bilmedim. Çoluk daýynyň habaryny aýtmak üçin kakamy yralap oýaran wagty hem men oýadym. Ol pyşyrdap gepledi.

— Rahman aga, Rahman aga...

— Hä, näme?

— O janawar-a ýañja gutardy.

— Näme?

— O janawar-a diýýän, ýaňy turjak ýaly etdi-de...

Kakam dikelip oturyşyna haýpygelijilik bilen başyny yralady.

— Bäý, bolmandyr-ow ol-a, Agadurd-a gaty gynanar.

— Ol-a şeýle, ýöne nätjek-dä. — Çoluk daýynyň gürrüň aralygynda uludan dem alýany eşidildi. — Onda, Rahman aga, neme edäýeli, şeýtsek nähili bolarka?

— Näme etsek?

— Häzir owlajygy äkidip, bir ýerlerde ýerläli.

Agadurdy görüp gynanmasyn, ertir bolsa oňa: "Keýik owlajyg-a gije ýatyrkak turup gidiberipdir" diýeris. Goý, ol soň-soňlaram gören keýigini şol gaçyp giden keýijigidir öýtsün ýörsün.

Kakam çoluk daýynyň tapan çykalgasy bilen ylalaşan borly. Ol keýijegi göteren ýaly edip, gujagyna göterdi. Çoluk daýy bolsa şundan soň çadyryň gapdalynda ýatan pili alyp, onuň önüne düşdi. Meniň

gözümden syrygan gözýaşymy bolsa olaryň hiç biri görmedi.

Ertir olar men oýanan mahalym agşamky maslahat edişleri ýaly, owlajygyň agşam ahmallykda gaçyp gidendigini aýdyşyp, ony daňyp goýmandyklaryna ahmyr edişen boldular.

Ýöne men hiç kimden zat soramadym. Sebäbi men agşamky gürrüniň hemmesini eşidipdim ahyrn.

HAKYKY IT

Sary aga sözünde tapyldy. Üç-dört gün geçip-geçmänkä onuň: "Rahmanyň ogly gelip, güjüjegini alyp gitsin!" diýen habary geldi. Ýöne biz kakam bilen çoluk daýynyň işi köp bolany üçin, bada-bat habaryň yzyndan gidip bilmedik. Ol ýere biz şol günün ertesi kakam bilen, öýländen soň gitdik. Bagtymyza Sary aga-da entek goşunda ekeni, ol ýaňyrak örüzip goýberen sürüsiniň yzyndan gitmäge hyýal edip, eşegini gaňňalap duran ekeni. Bizi görüp, Sary aga özüne mahsus açyklyk bilen ýylgyrdy.

— Hä, giýewçe, gelyämiň, köşek? Ýene-de baş-on minut gijräk geläýen bolanlygyňyzda, meni bu ýerden tapmazdyňyz.

Biziň bilen salamlaşansoň, ol içi güjükli çukuryň ortasynda bir oýnuň gopjagyny syzyp, boýurganyp

duran iti aldarlap kowmak bilen boldy.

— Gazap, bu nä boluş, utanaňokmy? Süri nirde, sen nirde?

It Sary aganyň gepine sözme-söz düşünyän ýaly bolup, oňa göni seredip bilmän, torsarylyp başyny aşak sallady.

— Aýyp bor, gardaş, onda-da saňa, men-ä sen bar diýip sürüden arkaýyn, a sen bolsa...

It şundan soň gidesi gelmese-de, Sary aganyň raýyny ýykyp bilmedi. Ol boýlap duran çukuryndan böküp çykdy-da, seňk-seňk edip, süriniň yzyndan gitdi.

Kakam bilen Sary aga goşda oturyp, ondan-mundan gürleşip naslaşýança, örüp giden süri-de, mahal-mahal gaňrylyp yzyna gözleýän Gazabam alaňdan aşdy.

Sary aga agzyndaky nasyny döküp: "Öz-ä bir oýun gopjagyny aňdy, janawar!" diýip, Gazabyň giden tarapyna ýene-de bir gezek seredensoň, ornundan turdy-da, bizi güjükläriniň ýatan ýerine alyp bardy.

Çukuryň içinde baş sany bir-birinden gowuja güjüjek bar ekeni. Men «Kakam häzir bujagaz güjüjekleriniň çem gelen birini tutar. Menem ony gujagyma gysaryn» diýen pikirdedim. Ýöne kakam maňa güjükle saýlamaga howlukmady. Çukuryň gyrasynda çommalyp oturdy-da, ilki birsalym

güjüjekleriň hereketini synlady. Soňundanam olaryň biriniň ýeňsesinden tutup ýokaryk göterdi. Sakarja güjüjek ala-goh bolup çyňsap şermendelik etdi. Kakam ony gapdalda goýdy-da, başga bir güjüjegi alyp, onam şeýtdi. Bu güjüjek welin, waňkyrmagyň ýerine, janagyryly çyňsap, iki gapdalyna agyz salmaga başlady. Kakam ol garadişlek güjüjegi aldy-da, arkasyny sypalap, soňundanam ony maňa uzatdy.

— Al, ine, şu güjüjek seniňki!

Güjüjegi alsamam, kakam meniň ýaňkyja pökgi garyn güjüjekden gözümi aýrasym gelmeýänini aňdy.

— Ogul, bilip goý, ynsanyňam, haýwanyňam sähel zada şermendelik ediberýäni kän bir halanylýan dälidir. Olardan oňnullyga garaşyp bolmaz. Gördüňmi, eliňdäki güjüjegiň ýaňy hyňranyp, dişleşdirip bolubersini. Ine, şol hakyky it. Ol namysjaň, degmedige degmez, degeni welin aýabam goýmaz...

Kakam wagtynda nämäniň nämedigini düşündirmedik bolanlygynda men: "Kaka, ýaňkyja güjüjegi alaly-la!" diýmäge çemelenip durdum.

Sary aga-da baş atyp, kakamyň pikirini goldady. Diňe men şundan soň öz güjüjegimiň tüýs meniň isleýän, akyly, batyr itim boljagyna ynandym.

Şundan soň güjüjegimi gujagyma has-da berk gysdym.

ÇÖLÜŇ DEŇİZ GÜNLERİ

Bu gün meniň oba dolanmaly günümdi. Çoluk daýy bilen men irden hoşlaşypdym, ol süriniň yzyna düşüp gidipdi. Kakam bolsa goşda, meni ugratmaga galdy. Ol häzir töwerekde ol-bi işlere güýmenip ýör. Men gitmezimden öň ýene-de bir gezek daş-töwerege aýlanmak isledim. Töwerege aýlansam, önem hut şeýle bolardy. Bir depäň üstüne çykasym gelderdi. Onsoň ýene bir depe seleňläp üstüne çykasym gelderdi. Onsoň ýene bir depe seleňläp görner... Garaz, depeden-depä aşyp barşyma, goşdan gaty uzaklaşanymy bilmän galýardym.

Meniň gezim etmegime kakam hem garşy bolup durmady. Bir diýen zady, uzak gitmäwer diýen manyda: "Garly ferme-de indi gelmelidir öz-ä" diýen söz boldy. Garly aga birki günlükde meni öz maşynynda oba äkitmäge söz beripdi.

Asman bu gün düýnküden açykdy. Günortadan — Hindiguş daglary tarapdan öwüsýän ýakymly şemal, dag pisint ak bulutlary öňüne salyp alyp barýardy. Onuň uzyn eteginiň bir bölegi bolsa ýeriň ýüzi bilen süýrenip, bu ýerdäki ösüp oturan ot-çöpleri bir gapdala ýaplap öwüsýärdi.

Bu gün özüm bilen oba gitjek güjüjegimi hem ýoldaş edindim. Men indi kakamyň bu güjüjegi saýlap

alan günü aýdan gürrüňinden çen tutup, oňa Batyrja diýip ýüzlenýärin. Hakykatda welin, entek onuň belli ady ýok. Bir göwnüm ilkinji gezek kosmosa uçan Laýkanyň adyny dakaýam diýýär. Ýöne ol gün çoluk daýy: "Agadurdy, güjüjegiňe näme at dakdyň?" diýip soran mahaly, entek onuň ady ýok diýenimde, ol bir gürrüň aýtdy. "Kinolarda köp görensiň, hol, Çingaçguk, Algyr laçyn dagy diýilýän indeýler bardyr-a, ana, şolaryň ilinde her kime ulalansoň, köpüň arasynda tutýan ornuna görä, görkezen hyzmatyna görä at dakylarmyş".

Men ol indeýlere meňzäp, güjüjegim ulalýança-ha, atsyz galdyryp biljek däl. Ýöne oba barýançam-a oňa at dakmasam gerek. Oba baramsoň, Şeker bilen maslahatlaşyp, oňa bir gowy at dakaryn.

Güjüjegim kiçijigem bolsa, tomalanyp menden galar ýaly däl. Meniň çykan ýerime çykjak bolup, inen ýerimden injek bolup dert-azar. Şeýle-de bolsa entek onuň kiçijikdigi bildiräýýär. Heniz güýje girmedik aýajyklary ota-çöpe çolaşýar. Batyrja tomalanyp-tomalanyp gidýär. Her gezek şeýle bolanda, men yzyma öwrülýän-de, gelip çyňsap duran güjüjegimi elime alýan. Kakamyň ýanyndan gidýänligime biraz gynanýanlygym üçin bolsa gerek, men töweregi synlap, gören del çöpümde syn saklap barşyma ýene-de kakam hakynda oýlandym. Kimiň kakasy ýanynda

bolup, öýlerinden girip-çykyp ýören bolsa, onda ol maňa düşünmez, maňa diňe "Kakam erte geler" diýip, ýola garap görenler düşüner. Garaşyp görenlere kaka halkynyň gadyram bir başgadyr. Meniň üçinem şeýle, kakam elýetmez bir zat. Ýogsam, kakam käbir kakalar ýaly eý görýänini mälim edip, gujaklap, ogşap ýören adamam däl.

Her gezek çölden gelende, men onuň öňünden çykyp salamlaşýan, düýesini çökerişýän. Ol tüwdürilip baryp, özüni göni üstüne zyňýan jigimi gujagyna alsada, ilki meniň bilen salamlaşýar.

— Oglum, sag-gurgun oturanmysyňyz?

— Şükür.

— Oba-gara, hemme gurgunçylykmydyr?

Ol gelen günleri toý edýän kän bolsa-ha "oba toýçulyk" diýýärin, ýogsa-da "Hawa, obalaram saglyk" diýýärin. Obada ölen-ýiten bar bolsa-da, ony bada-bat kakama aýdamok. Ol ýagdaýlary çaý başynda, ýeri gelende ejemiň özi aýdyşdyrýar. Barmaly ýerlerini kakamyň ýadyna salýar. Kakam her gezek çölden gelende toý bolan öýlere barmasa barmaz, ýöne ölen-ýiteni welin ýatlap, şol günün özünde öýme-öý aýlanýar. Öňräkler, baş-dört ýyllykda, jigimden ulurak wagtlarymam kakam çölden gelende meni gujagyna göterip ogşardy. Ýöne özüm nämüçindir, onuň beýtmegini halamazdym. Ahyr bir gezekde

bolsa men oňa:

— Kaka, indi meni ogşama! — diýdim. Kakam nädendir öýdýäňiz?

Hakykatdanam, geň galdy.

— Nämüçin, oglum? — diýdi.

— Indi menem uly adam ahyry. Özüň-ä: "Meniň ýok ýerimde öýüň eýesi sensiň!" diýýäň, özüňem...

Men kakam göwün edermikän öýdүpdim, ýöne beýle bolmady, gaýtam, ol guwançly ýylgyryp: "Gör, ogluň nireden öwüsýär?" diýen manyda ejeme seredip gülümsiränsoň: "Bolýar, oglum, goý, seniň diýeniň bolsun!" diýip, meniňkini makullady.

Kakam ýanymda wagty men öz deň-duşlarymyň haýsysy bilenem bolsa, bil guşanyşyp göreş tutmaga taýyn. Pälwan hasaplanýan Kadyryň ýagyrnysyny ýere degraýmek aňsadam däldir welin, geçen gezek Apat kakamyň toýunda şonam iki gezek, çopan badagyny salyp ýykdy. Ol bolsa bary-ýogy meni ýekeje gezek çilşirme bilen ýykdy. Munuň sebäbi bar. Sebäbi kakamyň golaýymdadygyny duýýan mahaly, hemişe özümi erkin hem öňkimden has edermen duýýaryn.

Kakaň golaýda bolsa, onuň gadyry başga-la...

Bir depeden aşaklygyna inip barýarkam, iki sany uruşýan pyşbaganyň üstünden bardym. Men öň hiç wagt pyşbagalaryň uruşuny görmändim. Olar

uruşmagy bilýändirem öýtmezdin.

Görüp otursam, wagtal-wagtal bularam öz aralarynda hytda-da-mytda bolşup alýan ekenler. Ine, häzir olar meniň öňümde biri-birine sürnüşen bolşup durlar. Birek-biregi bat bilen süsen wagty olaryň arkasyndaky okaralar çakyşyp, şakyr-şakyr edýär. Pyşbagalar boýunlaryny ýygnaşyp, gidişip ugran mahallary, olar iki sany dünđerilen okara janlanyp çaknyşyp durana meňzeýär.

Ýapylaryň ýüzüni tutup ösen otlaryň köpüsini tanamok. Diňe okaralaryny agşamky ýagan ýagyşdan dolduran keýigokaralar maňa tanyş. Ondan iki sanysy öýümüzde, jigim bilen meniň bolýan otagymda hem asylgy dur.

Ot-çöpleriň hemmesini tanamak, bilmek üçin çöle köprük gelmeli, kakam bilen, çoluk daýy bilen köprük tirkeşmeli. Indi meniň bu ýere tiz-tizden gelerin diýen niýetim bar.

Tizden men köne goýunýatak bolany mälim bolup duran ýerden geçip barýarkam, kömelegiň boluna duşdum. Düýn bu ýere aýlanmadygyma ökünip, howlukmaçlyk bilen kömelek çöplemäge başladym. Hemişe Şeker dagy bilen goşulyşyp, kömelek çöplän wagtymyz aýdyşýan sanawajymyzyň hem özi dilime geldi:

Höwrüň mende, kömelek,

Çykyp, Günde gerin sen.
Höwrüň mende, kömelek,
Ilki maňa görin sen!

Bu ýerde özümden başga hiç kimiň ýoklugy ýadyma düşensoň, meniň kömelek çöpläbem ugrum bolmady. Häzir Şeker dagy ýanymda bolup, özüm bilen deň gopuşyp, kömelek çöpleşip ýören bolanlygynda, men olardan az çöplemejek bolup, gör, nähili ylgardym!

Bir gezek başymy göterip töweregime gözlän wagtym goş tarapda iki adamyň maňa el bulaýlaşyp duranlaryny gördüm. Olaryň beýle ýanynda bolsa Garly aganyň maşyny maňa garaşyp durdy. Men güjüjegimi gujagyma aldym-da, egnimden çykaran köýnegime kömeleklerimi salyp yzyna dolandym.

Maşyn ýeriň pesi bilen gündogara, bireýýämden bäre meniň pikiriň bir gapdalynda ýola garap duran öýümize tarap howlugyp barýar. Ana, ejem daş işikde dur, ol maşyn golaýlaşan wagty Garly aga baş egip salam berýär. Meni bolsa gujaklap esli salym kükregine gysyp, ýüz-gözümi synlap goýbermän durýar. Aglaýmagy-da mümkin. Daýym gezelenje äkidende-hä dolanyp gelemde aglapdym. Jigim bolsa ho-ol ýeňseki ýapda gazlary kowalap ýör, oňa şol gazlar bolsa bolanydyr. Şekerler ilki-ilkiler gazlaryna degilýänine düýrügenem bolsalar, indi

olaram oňa hiç zat diýenoklar. Gaýta, "Hol-a gazlar, özüň naharla, özüň kowalaş, nätseň şeýt, ýöne suwa gaçmasaň bolýar" diýişýärler. Şeker-ä oňa gaýta gazlary kowalaşaymasa, "edýäniň näme?" diýmez. O-da jigimi menden kem görenok.

... Ejemiň beýleräginde Şeker dur, onuň mensiz obada içi gysandyr, gelenime begener, özi-de sorag baryny berer. Bu gezek meň onuň soraglaryna jogabym nagt. "Näme gördüň, çöl nähili ekeni?" diýse, çölde ýöreden gündeligimi onuň eline bererin-de, «İne, özüň okap göräý» diýerin. Bolmanda-da men ol gündeligi öz synpymyz üçin ýöretdim ahyryn.

Häzir çöl "tozap ýatyr" diýilýän çöle birjigem meňzemeýär. Ol häzir hut deňiz, şol gezek daýym bilen gezelenje giden ýerimde gören deňzim. Ýazylyp-ýaýrap, owsun atyp tolkunyp oturan üsti meýdanly deňiz. Özi-de ol şeýle bir giň welin, onuň ne başlanýan ýeri bar, ne-de ahyry. Sereden ýeriň owsun atyp, suw bolup tolkunyp ýatyr.

Mugallymymyzyň gürrüňlerini ýatlasaň-a, çöl hem öň birwagtlar deňiz ekeni. Ol soň-soňlar tebigat üýtgäp suwy çekilensoň çöl bolupdyr. Çölde ýaşaýan janly-jandarlaryň köpüsi şol mahallar suwda ýaşanmyşlar. Atlar çölün deňiz günleri onuň ýokarsynda pelesañ urup uçýan çarlaklar ekeni...

Men bu ýerde bolup, bir zada göz ýetirdim. Çöl

her ýyl ýaz aýy gelende bir gezek owsunyp, ýaşyl öwsüp, özüniň geçmişini, deňiz günlerini ýatlaýan ekeni.

Biziň Garly aga bilen münüp barýan maşynymyz häzir şol tolkunlaryň arasynda gezip ýören gaýyga meňzeş, ol bizi ýaşyl tolkunlaryň arasyna aýlap, ýüzüp barýar...

Hekaýatlar we ertekiler

HOWALA

Yssy günleriniň biridi. Perdeli ýaltalaç ädimläp mekdepden gaýdyp gelýärdi. Yssylap, ol köýneginiň iliklerini-de ýazdyrypdy. Onuň bir elinde içi kitap-depderli sumkasy bardy. Sumka agyrdy, egniňi düşürip gelýärdi. Perdeli bir egnine tarap ýegşerilip, göwünli-göwünsiz ädimleýärdi. Öýlerine ýetmäge bolsa entek ýene-de esli ýol bardy.

Perdeli köpriniň üstüne ýeten wagty güzere inen atlary görüp, birden heserlendi. Atlar Perdeliniňem «taýçanakdygyny» onuň ýadyna saldy. Enesi hemişe oňy söýüp: «Taýçanagymam» diýýärdi. Taýçanak näme çapman durup bilýärmidi? Ol taýçanak bolup çapyp ugransoň, ýene-de yssy ýatdan çykdy.

Bir ýerden sowujak şemalam peýda boldy. Yssynyň tozana bulaşyp hol galany belli boldy. Perdeli «taýçanak» bolansoň, howalanyp öýlerine nähili ýetenini hem duýman galdy. Güzerde suw içip duran atlar: «Tüýs taýçanak sen, taýçanak» diýşip, onuň yzyndan guwanyşyp seredişdiler.

ÇAKGY

Şol gezek Ýusup bilen Hommat mekdepden gaýdyp gelýärdiler. Birden olaryň gözi ýol gyrasynda

ýatan çakga düşdi. Çakgy çaklaňjady, göze ýakymlydy. Oglanlaryň ikisi-de oňa hyrydar bolşup birbada el uzadyşdylar. Ýöne Ýusup ondan öňürtdi.

– Çakgy-ha meniňki bolmalydy – diýip, onuň özüne ýetmedigine gynanan Hommat janykdy.

– Ol näme üçin seniňki bolaýmalymyşyn? – diýip, Ýusup geň galdy.

– Sebäbi ol meniň kakamyň çakgysy.

– Ony nähili subut etjek?

– Sen bilýäň-ä, menin kakam her gün şu ýol bilen işine gatnaýar. Düýn ol öýde: «Çakgym bir ýerde ýitipdir» diýipdi, bu şol bolmaly. Onuň hem çakgysynyň iki tarapy şeýle, gyzyldy.

Ýusup çakgynyň eýlesine-beýlesine seredip, onuň bilen aýrylaşy gelmän biraz duransoň, ony göwünsiz Hommada uzatdy.

– Al, onda, siziňki bolsa. Ýöne kakaňa-da aýt, goý ol her ýeten ýerde zadyny galdyryp ýören selki bolmasyn.

Hommat gowy gören çakgysyny Ýusupdan alsadam-a aldy welin, ýöne ol kakasyny ýeten ýerde zadyny galdyryp ýören nalajedeýin görkezeni üçin bolsa uýalyp gyzardy.

MÄHIRLIJE KÖŞEJIK

Nurularyň syrgynynda bir gapysy düýeli-köşeklije öý bardy. Düýe-de bir göze geliwli haýwandyr welin, ýöne onuň köşejigi hasam gowujady. Ony gördügiňçe göresin gelýärdi. Nura köşejigiň ýanynda bolmak diýseň ýakymlydy. Köşejigi gowy görüp, onuň ýüz-gözlerini, örküjigini sypalaýanyňam ýene birisi Nurudy. Köplenç, ol köşejigiň ýanyna okuwyndan gaýdyp gelýärkä sowlardy. Emma bu gezek ol okuwa gidip barýarka köşejigi görüp, onuň gapdalyndan şeýle geçip bilmedi. Ýoldan sowlun, baryp onuň maňlaýyny, örküjini höwesli sypalap durdy.

Nury köşejigiň ýanynda uzak eglenmekçi dälidi. Emma ol muňa seretmezden, bu ýerde özüniň esli eglenenini matematika mugallymyň tanyş maşynyny gapdaldaky köçede gören wagty bilip galdy. Görse onuň: «Sapak wagty bu nädip ýör?» diýjegi belli. Nury ony görüp, köşejigiň aňyrsyna aýlandy. Onuň okuwyny unudyp, gezip ýören hökmünde mugallyma görnesi gelmedi.

Köşejik Nuryň bolşuna ilki bir hili bolup geňirgenen hem bolsa soň oňa düşündi. Keserip mugallym görmez ýaly onuň öňüni gabalap durdy. «Käte şeýle-de bolaýýar-da» diýen äheňde, ol syrdaşlarça Nura sähelçe süýkenibem goýberdi.

Elbetde, gerek ýerinde dost dosty goldamasa bomaz-a.

IKI ÖÝÜŇ GÜJÜGI

Gaplaň atly bir güjüjek bardy. Eýesi onuň geljekde adyna mynasyp it boljagyna tama edýärdi. Özi-de ol goňşuçylykda oturan iki öýüňem itidi, bir ol gapydan, bir öz gapylaryndan üýrerd. Tarhandy, islän ýerinde ýatyp-turup gezerdi. Ýal meselesinde-de şeýledi. Onuň iki paýy bardy, islese öz öýleriniň, islese goňşy ýalagynyň ýalyny ýalardy. Emma ýagdaý bulaşjak bolsa, örän tiz bulaşar eken. Şol bir günde diýen ýaly iki sany ogurlyk boldy. Goňşy öýüň-ä samanhanada ýumurtga basyp, jüýje baryny çykaryp bakyp oturan kürk towugynyň bir jüýjesi alyndy. Öý eýesiniňem gyzynyň täze geýip, birki gün begenip bökjekläp gezen köwşüniň bir taýy gürüm-jürüm boldy. Elbetde, öýleriň ikisinde-de «It doýan günü ogurlyk eder» diýleni ýatlanylyp, güjüge münkü bolundy. Oňa bolan garaýşam şundan soň bada-bat üýtgedi. Kowmasyna kowmadylar welin, ýöne ondan gowam etmediler. Iň erbedi-de oňa ýüz bermediler. Şeýle bolanda ite kyn bor eken. Ol şundan soň eýeleri tarapyndan täzedden gowy görülýän it bolmagyň ugruna çykmalydygyna welin düşündi. Häme item bir düşünmezmi!? Onda-da Gaplaň ýaly dogrudanam itlikdenem geçip, Gaplaňa öwrüljegine ynanyp ýören höwesli it. Elbetde, bu iki tarapdan gelen töhmet ony biraz öýkeletdem. Ýöne

itiň öýkelänini ýene-de ne eýesi duýdy, ne-de ýeneki. Gaplaň eýeleriniň göwnüni awlap bilmese, özüniň hiç wagt Gaplaň çykmajagyna göz ýetirişi ýaly, ýitgileri tapmasa hem özüne ýüz berilmejegine tiz düşündi. Ol ilki öý eýesiniň gyzynyň köwşüniň bir taýyny, iki öý beýlede ýaşaýan, käte öz ýanyna «gümür-ýamra» gelýän ala itiň alan bolmagynyň mümkinligini çen etdi. Onuň kümsügräk häsiýetiniň barlygyny Gaplaň oňem bilýärdi. Goňsusynyň üstüne baran mahaly ol şol tanyş köwsüň, süňk-saňkyň arasynda ýatanyny gördi.

Hyňrandy.

– Köwşi näme alyp gaýdyberipsiň-ow?

– Gowja gördüm-de...

– Näme meniň günümi bulajak bolýamyň?

– O barada pikir etmändirin.

– Pikir etmegi öwrenýänçäň indi biziň töwerekde görnäýmegin!

Gaplaň köwşi alyp, yzyna gaýtdy.

Ol kürk towugyň jüýjesini alanyňam pişikdigini aňtap tiz aňdy.

Töwerekden ilki onuň ysyny aldy, soňam aýagynyň yzyny tapdy.

Görse şol samanhananyň böwründe goşa ýumruk sygaýar ýaly bir deşik hem bar. Pişik ogurlygynyň şundan giçilip edilenligine düşündi. Agzy maza tapan pişigiň ýene bu ýere gelmän oňmajagy-da düşnükli.

Onsoň Gaplaň şol töweregi garamlap geziberdi.

Bir gezegem ol kölegede ýatyrka, şol pişigiň ysynyň kükäp öz gapdalyndan geçip gidenini duýdy.

Başyny göterip görse, pişik eýýäm samankümäniň deşigine ýetip barýar. Gaplaň iş-işden geçmänkä ýetişmek üçin dessine şol ýana eňdi. Häzir howpuň golaýlanyny duýan ene towuk näderini bilmän samanhana ýaň berip, howsalaly wak-waklaýardy. Gaplaň şol eňip barşyna eýýäm deşikden göwresiniň eslisini geçiren pişigiň guýrugyndan dişlemäge zordan ýetişdi. Turdy bir goh, turdy bir harasat. Indi pişik guýrugyny it agzyndan sypdyrjak bolup mýawlap çygyryp, dat etdi.

Ýeňseden gelip guýrukdan dolap alanyň güjükdigini bilen wagty bolsa pişigiň taslap, muňa juda gahary geldi.

- Goýber guýrugy!
- Päliňdeň gaýtmasaň, guýruk goýberilmez!
- Men näme öz ketegimize düşmedimmi?

Pişik gowy tanyş bolup, ol Gaplaňnyň öz öýleriniň pişigidi.

- Maňa parhy ýok, iki öýem men goraýan.
- Intek öýe bir bar sen, tamdyrymyzyň ýanyndan geçeniňde ýüzüňi gowy edip dyrnaçklaryn!
- Bileniňden galma!..

Gohy eşidip, aňyrdan ylgap gelen öý eýesi pişigiň

guýrugynyň itiň agzyndalygyny görüp, dessine nämeniň-nämeligine düşündi.

Şondan bärem ol ýene-de iki öýde hem öňküsi ýaly eý görülýän it. Bol, bol Gaplaň bol. Islese öz öýleriniň ýalyny ýalaýar, islese goňşy öýüň.

Şu wakalardan soň Gaplaň iki öýüň iti bolmagyň lezzetli bolşy ýaly, jogapkärlidigine hem has gowy göz ýetirdi.

GÜN DOGANLAR

Aga Gün doganda ony garşy almagy gowy görýär. Gün dogan wagty ol hamala tamdyrdan çykyp gelyän nana meňzäp, diýseň owadan bolýar. Ýöne hemişe Gün dogmanka, ony garşylamaga turup ýetişibem bolanok. Ýogsam gyzyly horaz her gün üçege çykyp, ganatlaryny pat-pat kakyp onuň dogjagyny, hemişe hemmelere buşlaýaram-la jar çekip.

Aga köplenç ir ukusyndan oýanyp bilmän, onuň dogşundan habarsyz galýar. Köplenç, ol turanda Gün eýýäm dogup, äpet günebakar bolup obanyň üstünden seredip durandyr.

Bu gezek welin ol horazlaryň sesini eşidip, Günüň dogup gelyänligini bilip, ony garşy almaga ýetişdi. Aga howlugyp baryp, öýleriniň gapdalyndaky depäniň üstüne çykdy. Bu ýerden Günüň dogşy diýseň gowy

görüňýärdi.

Gün dogup gelýärkä Aga ony ilki atasyna meňzäp ýüzüne syldy. Günem şonda onuň hereketini görüp, dostlarça mähirli ýylgyrdy.

Aga soňra bir ýakymly habarynyň barlygyny mälim edip, Güne ýüzlendi.

– Gün, bilýämiň bu gün men näme üçin seniň öňüňden çykdyň?

– Hä, näme üçin? Bir zat aýtmakçydygyň-a görýän.

– Men seniň doganlaryňy tapaýdym-da.

– Aý ýog-a, hany nirede olar?

– Düş yzyna görkezeýin!

Aga Güni yzyna düşürüp, ejesiniň tamdyrda nan ýapyp duran ýerine geldi.

Ejesi häzir tamdyrdan yzly-yzyna tegelek Güne meňzeş nanlary çykaryp durdy. Aga olary höwes bilen Güne görkezdi.

– Gün, ana seniň doganlaryň!

Gün tamdyrdan çykyp duran özüne meňzeş nanlary görüp begendi.

– Doganlarym-a tegelenişip-lowurdaşyp, maňa diýseň meňzeş ekenler. Olaram meniň ýaly ýüzlerine howur urduryp, ot içinden çykýan ekenler – diýdi.

Doganlary bilen duşurany üçin Gün Agadan diýseň minnetdar boldy. Olar bilen duşmak üçin

ýene-de Agalara gelip durmaga hem söz berdi.

Aga bolsa Gün doganlary, bir-birleri bilen duşuranyňa begendi.

ÝOK PASYL

Aýyny öňler her gezek ýazda gyş-ukusyndan ýapraklaryň şybyrdysy, guşlaryň göçgünli saýraýan şadyýan sesleri oýarardy. Bu gezek ony süreniniň töweregindäki ağaçlara münşüp-düşüşip, çapyşyp, ýerde çabalanyşyp hezillik tapyşyp, oýnaşyp ýören belkalaryň şowhunly sesleri oýardy.

– Ýazy meniň nähili gowy görýänligimi siz bir bilsediňiz!

– Ýaz diýseň mylaýym, owadan pasyl.

– Ýazyň howasynda gül ysy bar. Şonuň üçinem nirede bolsaňam, sen özüňi gülleriň arasynda gezip ýören ýaly duýarsyň.

Aýy-da gül ysly howada tokaýda gzymegi gowy görýänleriň biridi, şonuň üçinem onuňam tizräk baryp bu gürrüňe goşulasy geldi.

Ol: «Eý, goňşular, bu pursady gowy görýän ýeke özüňiz dälsiniz, bärde-de biri bardyr» diýip, gernip süreninden çykdy. Bu belkalaň arasynda şahada hallan atyp, käte ýüzüni sypan bolup oturan bir goja belka hem bardy.

Aýy hem gelip, ýazyň tarypyna goşulansoň, onuň tarypyny ýetdi hasap edeni belli boldy. Ol:

– Men-ä tomus, güýzem gowy görýän. Şişkalar ýetişýäler.

Ugran tarapyň rysgal-iýmit bolup dur...

– Gaty dogry, goňşy. Oňa ýetsem, meniňem gerimim giňeýä, isle kölden balyk tut, isleseň agaçlaň töweginden aýlanyp bal gözle. Bu döwür, arylanam bal akdyryp durýan döwri – diýip, aýy hem ony makullap söze goşuldy.

Goja belka.

– Ýaz, tomus, güýzem-ä gowudyr welin, ýöne gyşyňam-a gowulygy özüne ýetikdir. Guýrugyňy garda süýräp bir oýnarsyň welin, heziller edäýersiň.

Ýene bir belka ýün balagyna çolaşan ýaly bolup Duba dyrmysyp barýarka:

– Onuň üsti dagam aýna ýalydyr. Kim aýagyny nähili bassa, görnüp durandyr. Tilki görkezmejek bolup yzyny guýrugy bilen sübselänem bolýar. Ýöne bary bir o-da garyň hasabyndan sypyp bilmez.

Her paslyň gürrüňine höwes bilen gapdaldan goşulýan aýy bu gezek nämüçindir wagty bilen gyş barada dil ýarmaga howlukmady. Gaýta goňsularyň näme barada gürrüň edýänine düşünp bilmän, olaryň ýüzüne soragly seretdi. Haçanda ol:

– Gyş? O-da pasylmy? – diýip, geňirgenibräk

soranda onuň gyşdan habarsyzdygy belli boldy.

Ýeri ol goňur aýy seniň gyşyňy, garyňy näbilsin?
Ol bu aýlarda gyş ukusynda bolýar ahyryn.

Goňşular ak pasylgyşa aýynyň diýseň gözi gidenligini gördüler. Indiki gezek Aýy gyş ukusyna gitse-de, gyş gyşsyrap, dünýäni ak gar bilen örten mahaly ony ukudan oýarmagy söz berdiler.

Aýy indiki gezek gar ýaganda goňşularynyň özüne ak pasly görkezjeklerini eşidip, olardan diýseň hosal boldy.

TYK-TYK

Hommat ýaňrakdan bäri tennis gurnagyna gatnap ugrapdy. Onuň öz-ä oňa gatnamasa-da gatnamazdam welin, ýöne kakasy bir gün şu gurnakda tanşynyň oglunyň tälimçilik edýänligini aýdyp, oňa-da şunuň ýaly bir zada gatnamagy maslahat berdi. Hommat şol gurnaga gatnap ugran ilkinji günleriniň birinde gurnakda näme etdirýärler diýende ol «Tyk, tyk» oýnaýas diýipdi. Şondan bäräm olaryň öýünde bu oýnuň ady «Tyk-tykdy».

Bir gezek ejesi Hommadyň gurnagyna gitmän, wagt geçirip henizem öýde güýmenip ýörenini görüp:

– Hany sen «Tyk-tykyňa» gitmeýärmiň – diýip, ondan sorady.

– Giderin-dä – diýip, Hommat göwünli-göwünsiz jogap berdi.

– Wagtyň-a boldy, git-dä onda gitjek bolsaň!

– Baraňda-da bary bir ýüzugra oýun oýnadyp baranoklar. Ilki bir salym, gurşuklary ýazmaly diýip, ylgadýalar, bökdürýäler. Şolar häzir ylgap ýörendirler, goý ylgasynlar, menem olar ylgap bolýançalar bararyn.

Hommadyň göwünli-göwünsiz gürrüňini eşidip, ejesi lapykeç boldy.

– Bu bolşuň bolsa-ha senden hiç wagtam oňly «Tyk-tykça» çykmasa gerek – diýip nägile boldy.

Hommadam gepde ejesinden kem oturmady. Ol:

– Eje, «Tyk-tyk» oýnaýan ol ýerde bir men däl-ä, başga-da bir topar oglanlar bar, olar-a «Tyk-tyk» oýnar, menem sudýa bolup olaryň oýunlarynyň hasabyny ýöredäýerin – diýdi.

TOWUK WE HORAZ

Towukdyr horazyň arasynda bir gün şeýleräk bäsleşikli gürrüň boldy.

Towuk buýsançly:

– Men eýämiziň eý görýän guşy.

Horazyň hem ondan kem galasy gelmedi. – Eýämiz menem gowy görýär.

Towuk:

– Özümi eýämiziň näme üçin beýle gowy görýäniniň sebäbini men gowy bilýärim. Her gün men onuň saçagyna akja ýumurtga togalap otyryn-a. Her ýyl kürk bolup aşagyma tolap bilen ýumurtgamy tolap, bir topar eýjejek jüýjeklerem çykaryp berip oturan oňa men... Ýöne näme hyzmatyň üçin eýämiziň seni eý görmelidigine düşüňip bilemok?

Horaz şonda petekesini gaýşardyp buýsanç bilen şeýle diýdi:

– Men her gün irden gygyryp, Güni dogrup berýärim.

AÝAZBABA

Ýoluna köp garadan Täze ýyl baýramçylygam ahyr ýetip geldi. Töre bilen kakasynyň oturdan ýaşyl arçasy ýakymly ysyny ýaýradyp öýüň törüni bezedi. Oňa bezeg şaýlaryny bolsa Töre ejesi bilen dakdy. Şeýdibem ýaşyl ýolka öýüň töründe şaňňyrdap oturan şaýly gelne öwrüldi. Häzire çenli her ýyl Aýazbaba Töre üçin täze ýyl sowgadyny şonuň aşagynda goýup giderdi. Aýazbabanyň özi bilen Töre heniz duşuşmandy. Şonuň üçin bolsa gerek onuň özüniň Aýazbaba bilen duşuşyp, diýseň tanşasy gelýärdi. Muny Töräniň ejesinde, kakasy-da bilýärdi. Şonuň üçinem olar bu ýyl oňa diňe Aýazbabany çagyrmagy däl, hatda Töre onuň

gelerine çenli geçen ýyllardaky ýaly uklap galaýsa hem oňa turuzmagy-da söz beripdiler. Ýöne Aýazbaba geçen ýyllardaky ýaly giç gelmän wagtyragynda gelse gowy. Töre hakyky hezilligiň şonda boljagyna ynany, oňa diýseň garaşýardy. Sowgadam Aýazbabanyň öz elinden almak isleýärdi. Şonuň üçinem ol «Aýazbaba giç gelse-de, meni hökman turzuň!» diýip, ejesine-de, kakasydyr mamasyna-da berk sargapdy. Bu gezek Aýazbaba ýatar wagta çenli garaşdyrmady. Täze ýylyň hormatyna toý saçagy taýynlanyp bolup barýarka onuň kakasy: «Men bir gyssagly işime aýlanyp geleýin» diýip, maşynynyň açaryny alyp çykyp gitdi.

Şundan soň köp wagt geçmänkä Aýazbaba hem gapyda aýagynyň garyny tarp-tarp kakyp, elindäki hasasyny «tyrk-tyrk» ýere urup gapydan girdi. Gelegelmäne-de: «Töre atly gowja oglanjyk şu öýde ýaşaýarmy?» diýip, ony sorady. Töre onuň geleninde, öz adyny bilenine-de juda begendi. Aýazbabanyň özüne garaşýan hemme çagalaryň adyny bilýänligine ynandy. Aýazbaba bolubam ähli çagalaryň adyny bilmese bolmaz-a. Tanyşlykdan soň ol Törä ýany bilen getiren sowgatly haltasyndan çykaryp, dosty Gurbanlarda göreni ýaly ullakan owadan aýyny sowgat etdi. Onuň ýany bilen ýene-de süýji zatlardan doly bir torba-da berdi.

Töre has-da aýyjyga begendi. Sebäbi Gurbanyň

aýysyny görüp oňa diýseň gözi gidipdi. Hatda ejesine, «Maňa-da Gurbanyňky ýaly oňatja aýy gerek» hem diýipdi. Neneň begenmejek?! Törä aýy gurjagyň gerekligini bilip, ony Aýazbaba getirip otyr. Aýazbaba hemme çagalaryň arzuw-isleglerini bilýän bolmaly, ýogsam ol Töräniň aýy oýunjagy isleýänini nä bilsin. Bilýändir bilmese-de bir ondan Aýazbaba bolarmy? Arçanyň daşyndan aýlanmaly bolanda ol bile aýlanmak üçin, onuň enesine «Eje, sizem bärlik geliň, Sona senem» diýip, ejesiniňem adyny bilip, ony-da arçanyň ýanyna çagyrdy. Töre enesiniň, ejesiniň ady tutulanda «Be, Aýazbaba bulary hem tanaýar ekenow?» diýip, biraz geň galyp oýlansa-da, munuň sebäbine tiz düşündi. Aýazbabanyň diňe çagalaryň atlaryny däl-de, ulularyň hem atlaryny bilýänine ynandy. Bu zatlary bilmese, ondanam bir Aýazbaba bolarmy? Dogrudanam, arçanyň daşyna Aýazbaba bilen aýlansaň, gowy bolýan ekeni. Töre Aýazbaba bilen arçanyň daşyndan aýlanyp ýörkä: «Kakamam öýde bolan bolsa, gör, nähili gowy bolardy» diýip, häzir onuň bu hezillikde ýoklugyna gynanyp oýlandy. Onuň tizräk Aýazbaba gitmänkä ýetip gelerine garaşdy. Tiz gelerin-ä diýipdi, belki, ýetişip gelse-de geler. Emma Töre aýazbabaly uly şatlygyny kakasy bilenem paýlaşmak islese-de, ol Aýazbaba gidýänçä gelmedi. Aýazbaba gidende: «Indi şu ýyl güýzde sen

okuwa gitmeli. Gowy okap göreldeli okuwçy bolgun. Gowy okasaň, men täze ýylam ýene-de arça bezäňde gelerin. Seniň isläp sowgadyňam getirerin» diýip, onuň bilen hoşlaşdy. Töre «Täze ýyl bu meniň näme sowgat islejegimi nädip biljekkän?» diýip geňirgenen hem bolsa, ýene-de onuň Aýazbabadygyny, onuň öz arzuwyny önünde biljegine ynandy.

Aýazbabalaryň näme bilmeýän zady bolýarmy? Töräniň kakasy Aýazbaba gidenden soň birsalymdan geldi. Töre henizem Aýazbaba bilen bolan duşuşygyň täsirindedi. Ol Aýazbaba bilen duşuşygy kakasyňa howlугyp, begenip gürrüň berdi. «Aýazbabalar birazajyk kakalara-da meňzeş bolýan ekeni, onuňam sesi, hasam gözleri saňa meňzeýän eken, kaka» diýdi. Şu pursatda Töräniň ejesi bilen kakasy bir-birleriniň ýüzlerine gözleşip, ýylgyryşanlarynam duýman galdylar.

ŞEÝDIP AÝDANYŇDA

Bir gün bilbil bilen özüniň bilbilden kem saýramaýanlygyna ynanyan garga arasynda basdaşlarça şeýleräk gürrüň boldy. Garga bilbile:

- Ganatdaş, saňa bar sowalym bar?
- Aýdyp otur, gardaş!
- Aýtsam aýdymy bizem-ä sençeräk aýdýarmykak diýýäris welin, ýöne nämüçin hemmeler seni bagşy

hasaplaýar?

– Men aýdym aýdanynda ony halys ýürekden syzdyryp aýdýaryn.

– Bizem-ä ýürekden aýdýarys.

– Onsoňam meniň aýdymlarym Watan hakynda. Watan hakyndaky aýdym bolsa ol hemişe belent ýaňlanýar.

ÝAZ GELIP

Bu gezegem ýaz gelende Gün bilen bile geldi. Görse ähli baglaryň diýen ýaly eginleri çyp-ýalaňaç. Öz boluşlarynda uýalyşyp, sallam-sajagrak bolşup otyrlar. Ýaz bolsa gelende tomsa tabşyryp gidendäki ýaly ýaşyl ýurduny görjek.

Ýaz şundan soň ýene-de arman-ýadaman köwsarlap, ähli baglaryň töwereğine aýlanyp ugrady. Täzedden geýindirmek üçin azaçlaryň hemmesiniň in-boýunyň ölçegini aldy. Ähli ýere Gün bilen aýlanany üçin, soň oňa baglary öz eý görýän ýaşyl geýimleri bilen geýindirmek kynam bolup durmady. Hemmeler dünýäniň ýene-de ýaşyl öwsüp ugranyny görüp:

– Bahar mylaýymlyk bilen söýüp-sypap dünýäni ýene-de ýaşyl gowluga öwürdi.

– Bahar baglara gelşikli köýnekler tikip, özünüň ussat tikiçidigini ýene-de görkezdi – diýşip, ony taryp etdiler.

AGA BILEN AÝAZBABA

- Aýazbaba, Aýazbaba!
- Diňleýän, oglum!
- Hasaňy eliňe alsana!
- Aldym.
- Sowgatly haltaňam arkaňa alsana indi?
- Ine, onam arkama atdym.
- Ýör onda ikimiz tokaýa gideli!
- Hä, tokaýda näme işim bar meniň?
- Seni arçanyň ýanynda göresim gelýär.

AGYR MESELE

Aman deň-duşlaryny görüp daş çykdy. Onuň başynda ýyldyzly papagy, elinde awtomaty bardy. Amanyň beýle geýinmegine onuň agşamky telewizorda gören uruşly kinosy sebäp bolupdy. Aman indi özüni şol kinoda gören gyzył esgerleriniň birisi hasaplaýardy. Onuňam duşmanlary gyran-jyran edişdirip, gahryman bolasy gelýärdi. «Duşman» tapylsa, indi oýny oýnabermelidi. Ol Älliniň ýanyna bardy.

- Gel, atyşyk oýnalyň!
- Gel bári.
- Ýöne sen duşman bol!
- Aý, ýok onda men-ä oýnajak däl.

Aman soň baryp, Çara ýüzlendi:

– Çary, uruş-uruş oýnarysmy?

– Gel, oýnalyň!

– Onda Älli ikimiz-ä gyzyl esger, senem duşman bol!

– Näme? Äý, beýle bolsa onda men oýnamaýan.

Aman soň Ylýasyň, Aşyryň hem ýanyna bardy.

Ýöne olaryňam hiç birisi duşman bolmaga razy bolmadylar.

Amanyň özlerinden nägile bolanyny gören oglanlaryň biri ahyr onuň öz teklibi bilen özüne ýüzlendi:

– Oýnaly, ýöne duşman sen bolarsyň! Amanyň ýüzi derçigip gitdi. Ol nämä garaşsa-da, bu sözün özüne diýlerine garaşmandy.

Şundan soň ol dostlaryndaň ýeňil zat soramandygyna göz ýetirdi.

ARY

Ary öz söýgüli aýdymjygyna hiňlenip, güllerin arasynda uçup ýördi:

– Wyz-wyz-wyz-wyz.

Arylar biz...

Şol arada baýra gezelenje gelen üç oglanyň oňa gözi düşdi. Arynyň güllerin üstünde elewräp ýörşüni

görüň, olaryň hersi onun hereketlerinden özüçe bir many çykardy. Oglanlaryň biri:

– Ary öz yzyna düşjek bolan jigisini aldap, öýde galdyryp gaýdandyr, seret ol ýaltaklap, häli-şindi yzyna seredýär – diýdi.

Ikinji oglan:

– Ýok, ol aýlanyp gülleriniň arasynda in yslysyny, in owadanyny gözleýär – diýdi.

– Meniň pikirimçe-hä, ol uçup ýören ary däl. Kimdir birine ýetmeli habar bolmaly. Seret ol elewräp, barmaly ýerini gözläp ýör – diýip, oglanlaryň üçünjisi hem ony özüçe okady.

Ary ýene-de bir salym oglanlaryň töwereginde «wyz-wyzlap», olary özi barada oýlandyryp uçansoň, gülleriniň ysyna goşulyp gözden ýitdi.

IKI BOÝDAŞ BERÝOZA

Iki berýoza ýol gyrasynda ösüp otýr. Iki berýoza iki boýdaş gyza meňzeýär. Olary Garagum kanaly çekilen ýyllary kimdir biri ekipdi. Ondan bäri indi ençeme ýyllar geçdi. Berýozalar ösüp ýognadylar, göze göründiler. Olaryň sesýetimliginde bolsa kanal boýunda dörän oba otýr. Iki boýdaş berýozanyňam gözi şol obada. Özi-de olar ýaňky geçip gideň awtobusdan düşüp, indem niräk barjaklaryny bilmän aýak çeken

iki deňemik rus gyzlaryna meňzeýär.

Bu gün Oraz hem berýozalary synlap, olary şol uzakdan gelen myhmanlara meňzetdi, soňra myhmanlaryň habaryny almak üçin olaryň ýanyna bardy.

– Gyzlar, siz kimiňkä geldiňiz?

– Biz, siziň obaňyza geldik, Oraz! – diýşip, berýozalaryň ikisi hem birden owsunyşyp, şadyýan pyşyrdaşdylar.

GAR ADAM

Durdy howluda Paýzynyň gar adamyň töwereginde gezmeläp ýörenini görüp, onuň ýanyna geldi.

– Gar adamy neneň gördüň?

– Hiç neneň däl!

– Ony düýn Nazar, Saçly dagymyz ýasadyk.

– Senem gardan adamy gowy görýän ekeniň!

– Eýsem näme?

– Hawa, ony menem gowy görýän. Ol Aýazbaba meňzeş...

– Dogry, ol Aýazbaba meňzeş. Ýöne onuň bir kemi bar. Egninde Aýazbabanyňky ýaly içi sowgatly haltasy ýok.

– Şol dagy bolanlygynda ol tüýs Aýazbabanyň

özi bolardy.

Paýzy üşän eline üfläp, ony demi bilen ýylydyp durşuna Durdynyň pikirini ýürekden goldady.

GARA ÖÝ

Juma ejesi bilen daýylaryna gezmäge geldi. Daýysynyň jaýynyň önünde köne gara öýi görüp, ol begendi. Öňräkler bu öýde onuň garryja mamasy ýaşardy. Juma hem ejesi bilen gezmäge gelende, hemişe şu öýde mamasynyň ýanynda bolardy. Ojak başynda oturyp, mamasy bilen çay içerd. Onuň gyzykly gürrüňlerini diňlärdi. Agşamlaryna bolsa Jumanyň daýylarynyň, daýzalarynyň hemmesi bu ýere üýşüşerdiler. Toý ýaly bolardy. Şol günler goňsular: «Bular her gün toý edýärler öýdýän?» diýip pikir edýärdiler.

...Juma arkasyny tärime berip bir salym öýüň içini gözügidijilik bilen synlap mamasyny ýatlap oturdy. Öýüň törüne halyça çuwal, gotazly düýebaşlyk gerlipdir. Gapynyň golaýyndaky asaçda mamasynyň dony bilen atynjasy asylgy duran eken. Ol bir salym oturansoň: «Gara öý mamam janyň özi ýaly mähirli-dä» diýip, pikirini kimdir birine gürrüň berýän äheňde diline alanyny hem duýman galdy.

GÖR, KIME GARAŞYLAN EKENI

Güýz aýaklap barýardy. Indi iki-üç günden bári meýdanda sowuk şemal öwüsýärdi. Töwerek başagaýdy. Şemal ýapraklary önüne salyp, birsyhly uçuryp bir ýerlere äkidýärdi. Ýere käte bir galtaşyp kagyz bölekleri uçdum-uçdum bolşup barýardylar. Hemmeler kimdir birinden gaçyp barýana meňzeýärdi.

Şemal sübseläp-sübseläp, töweregi takyr meýdana öwüräýsem diýýärdi. Onuň hereketleri bir ýerlerden uçup geljek ägirt uly uçar üçin gonmaga meýdança taýynlaýana menzeýärdi.

Şemalyň beýle basga düşüp işlemeginiň sebäbi penşenbe günü diýlende belli boldy. Irden ukudan turan adamlar töweregiň ak meýdan bolup ýatanyny gördüler. Agşam düşen gar äpet bir ak uçara meňzeşdi. Adamlar ony görüp:

– Gör, şemal näme üçin gonalga-meýdança taýynlan ekeni, ol gonalga meýdançany şu ak uçar üçin taýynlan ekeni diýişdiler.

Agaryp uçara meňzäp oturan ak garly meýdany höwes bilen synladylar.

IKI KÄRDEŞ

Ýusup mekdepden gaýdyp gelýärdi. Ol suwa inen sürini görüp, çopanyň ýanyna sowuldy. Çopan bir gapdalda taýagyna söýenip, süriniň suw içişine göz aýlap durdy.

– Daýy, sen çopanmy? – diýip, Ýusup oňa ýüzlendi.

– Hawa, men çopan.

– Onda ikimiz kärdeş ekenik.

– Şeý, diý-ä?

– Hawa, ulalamsoň menem çopan boljak-da.

– Ulal onda tizräk. Sürini bile bakarys – diýip, çopan oňa guwandý.

ÝYLDYZ ÝYGMY

Pagta ýygym günleridi. Sona-da atyza ejesine kömek bermäge geldi. Ejesi bir fartugyny çözüp onuň biline dakdy. Saçyna çaň syramaz ýaly başyny hem akja ýaglyk bilen daňyp berdi. Şeýdibem Sona töwerekdäki pagtaçy gyzlara meňzedi. Daş-töwerek bolsa ak hanalardan – ak çyrajyklardan dodoludy. Bir ýola Sona başyny göteren wagty, goňşularynyň ogly Ýylgaýy gördi. Ol eglesi gelmän, töweregine garanjaklap, suw boýlaýan ýaly bolup durdy. Sona

onuň bilen gyzyklandy.

– Näme dursun?

– Aý, ýygasyň gelenok...

– Ýygjak bol-da!

– Nädip?

– Hanalara seret! Olar nämä meňzeş? Olaryň hersi bir Ýyldyz-a!

– Meňzese meňzäpdir-dä.

– Seniň ýyldyz ýygasyň gelenokmy?

– Gelende näme?

– Ýyldyz ýygasyň gelse, hanalary ýyldyz hasap et-de ýygyber.

Sona birazdan Ýylgaýyň işe gyzyganyny görüp, ýene-de oňa ýüzlendi.

– Nähili?

– Ýyldyz ýygsaň gowy ýygylýar eken – diýip, Ýylgaý gysgaça jogap berip, ýene-de hana-ýyldyzlary ýygmasyny şüweleňli dowam etdirdi.

KARTOŞKA NIREDE ÖSÝÄR

Bir gezek Töre enesi bilen bir peliň kartoşkasyny köwledi. Iki depseň, bir bedre kartoşka bolup dur. Bu iş Törä diýseň ýarady. Şol günün ertesi onuň ýene-de düýnki ýaly kartoşka köwläp ýygnasy geldi.

Ýöne onuň bu gezek enesini azara goýasy

gelmedi. Kartoşkany gidip bir özüniň köwläsi geldi. Köwläň kartoşkalaryny görüp, enesiniň soňundan özüne berekella berjegine ynandy.

Ol ilki golaýdaky atyzlaryň birini köwçeledi. Emma kartoşka tapylmady. Soň ol çeträk gidip ýene-de bir peli barlady. Emma bu ýerdenem kartoşka tapylmady. Ol kartoşka gözläp üçünji bir ýeri köwçeläp durka, gözläp ýören enesi onuň üstünden geldi.

- Oglum, sen ol ýerde näme işläp ýörsün?
- Kartoşka gözleýän ene.
- Sen ony ol ýerde ekipmidiň oglum?
- Ýok. Men-ä ekemok...

Onda oglum kartoşkany ol ýerden gözleme. Ekmedik ýerinde kartoşka näme işlesin!?

MYHMAN

Ýazda Myratlaryň eýwanynda ýene-de iki sany garlawaç höwürägeledi. Myrat görüp, olaryň geçen ýylky höwürtelän garlawaçlardygyna ynandy. Birnäçe günden ol höwürtegede dört sany garlawaç çagajygy peýda boldy. Olaryň ýakasynda akja öňlükleri bardy. Bu bolsa olaryň iýmäge hemişe taýyndyklaryndan habar berýärdi. Çaga garlawaçlar peýda bolany bäri, indi ene garlawaç bilen ata garlawaç bir ýerde durmaýardylar. Ikisi iki ýerden gidip, çekirtgeleri,

mör-möjekleri tutup getirýärdiler. Çagajyklar açyk bolsa agyzlaryny ýokaryk tutuşup jürküldeşip, «ýene-de iýjek, ýene-de içjek» diýişýärdiler. Çagalaryň iýmek höwesi garlawaçlaryň gaýta-gaýta iýmit gözlegine çykmaklaryna sebäp bolýardy.

Bir ýola Myrat pişiginiň eýwana söýelen merdiwana bet niýet bilen dyrmaşyp barýanyny gördi. Merdiwany öý eýeleriniň biri üçekden bir zat almak üçin söýäp, soňam ony aýyrmagy unudypdy. Pişik merdiwany görüp, bu mümkinçiligi peýdalanmagy niýet edipdi. Merdiwan garlawaç höwürtgeleriniň golaýynda söýelipdi. Ol eýýäm garlawaç çagajyklaryna golaý hem barypdy. Myrat ылgap baryp merdiwany ýokary göterdi. Ahmal galan pişik kelemenläp aşak gaýtdy. Şeýle-de bolsa ol ýere hemişekisi ýaly ýene-de çeyelik bilen dört aýagynyň üstüne düşdi, awunmady. Soňundanam ol:

– Tys-s, näme beýdýäň? – diýip, nägile bolup, öwrülip Myradyň ýüzüne seretdi.

– Gaharlanma, «myr-myrym». Olar biziň myhmanymyz ahyryn. Enem «Hakyky adam myhmany ynjytmaz, ony hiç kime ynjytdyrmazam» diýende, senem bardyň-a. Uklan bolup pejiň gapdalynda ýatyrdyň-a – diýip, Myrat oňa ýagdaýy düşündirdi.

Pişik şundan soň «Bolýar-da onda beýle bolsa» diýip, alaçsyz Myrat bilen razylaşdy.

YKBAL HALY

Biziň öýümüzde diwardan asylgy duran bir täsin haly bar. Biz oňa «Ykbal haly» diýýäris. Bu halyda kakamyň atasy bize seredip otыр. Ol otuzynjy ýyllarda sowatsyzlyga garşy göreşen adam.

Daýym şol ýyllarda garry atamyň suratyny çekenmiş. Enemem alypdyr-da, ol suraty hala çitipdir.

Gürrüň bermeklerine görä, atam hem öňler mahal-mahal halynyň önünde durup, agyr döwür-döwranlarda onuň bilen sessiz-üýnsüz gürleşer ekeni. Has-da ol kyrkynjy... şol gowgaly ýyllarda onuň önüne köp gelenmiş.

Kakamyň agalary, iki ýigit bolup, urşa gidenlerinde hem bu halynyň ýüzüne seredişip duranmyşlar. Indi bolsa mahal-mahal gelip, men onuň bilen gürleşýän.

– Nähili okuwlar?

– Hiç neneň däl.

– Arada, bir hepde ýaly görünmediň welin, ýa sapaklaryňdan bir ikilik dagy alaýdyňmy?

Utandym...

– Menem şony pikir etdim.

– Soň bir baş, iki dört aldym.

– Ine, munyň başga mesele. Hany, bu gün haýsy harpy geçdiňiz?

- Bu gün «U»-ny geçdik.
- Ä-hä, görýän welin siz ähli harplary geçip gutaryberipsiňizem? Häzirlikçe az däl...
«Ykbal haly» bilen gürleşmek meniň üçin hemişe ýakymly.

OL OTAGA BIR GEÇ

Töre bilen jigisi Merýem oýnap otyrka birden tersleşdiler. Jigisi gahar edip, Töräniň kubiklerden oňaran galasyny ýykdy. Töräniňem Merýemden kem galasy gelmän, onuň gurjaklaryny çaşyrdy. Soňundanam hemişe gahary gelende edişi ýaly, onuň saçyndan çekmek üçin söbügine mündi.

Öýde araçy bolar ýaly bularyň özünden başga hiç kim-de ýokdy. Kakalary işdedi, ejeleri «Dükana» diýip, ýaňyrak öýden çykypdy. Bu ýagdaý Merýemiň ýadyna soň düşdi. Ýogsam, ol ejesi-kakasy ýok wagty aňsat agasynyň tersine gitmezdi. Töräniň saçdan tutaýsa, mazalyja çekjegi bellidi. Birsalym öýde kowalaşansonlar birden kakasynyň iş otagy Merýemiň ýadyna düşdi. Ol kürsäp şol ýere girdi.

– Kaka, gör-ä muny, saçymdan çekýä-dä? – diýip, garşydaky diwara seretdi. Diwardan kakasynyň ejesi bilen düşen suraty olara seredip otyrды. Töre kakasy bilen ejesiniň nazaryny görüp, kürtdürip durdy.

– Bu nä boluş, oglum?! Özüňden kiçi bilenem deň bolarlarmy? – Ilki kakasy oňa ýüzlendi.

– Özi näme onda meniň kubik öýümi ýykdy?

– Oglum, jigiňdir, bu gezek ony bagyşlaý! Ol indi gaýtalamaz!

Sonundanam ejesi oňa mähirli sesi bilen ýüzlendi. Şundan soň Töre jigisine: «Sen hezek tersleşeniňde ejem, kakamyň ýanyna entek ol jaýa geçmän oňmarsyň» diýip, öýkeli ýeňsesini tüňňerdip yzyna dolandy. Merýem ejesi gaýdyp gelýänçä suratly jaýdan çykman oturdy.

ÝAKYMLY DUŞUŞYK

Erkin bir gün dermanhana geldi. Ony enesi derman getirmäge ugradypdy. Ol elindäki hatyny ak halatly aýala uzadansoň, töweregini synlap durdy. Birdenem onuň nazary witrinadaky emziklere düşdi. Ýylgyryp goýberenini onuň özem duýman galdy. Emzik emen günleri ýadyna düşdi.

Ol dört ýaşyna çenli süýdi çüýşeden emzik bilen emipdi.

Şol günleri ýatlan mahaly ýene-de, ýyljajyk süýt onuň ýakasyndan syrygyp giden ýaly boldy.

Ak halatly aýal gerek dermanlary tapyşdyryp, olary Erkinе uzatdy.

- Al, gaýtargyňa näme bereýin?
- Emzik beräýin – diýenini onun özi-de duýman galdy.

«A» ALAŇYŇ ÜSTÜNDE

Ýol gyrasynda telegraf sütünleri hatarlanylşyp otyrlar. Olaryň alaň üstünde oturan birisi goşalanyp oturyşy bilen «A» harpyna meňzeýär. Aga gyzyklanyp, onuň golaýyna bardy. Dogrudanam, ol «A»-nyň hut özi. Aga «A» bilen bir wagtdan bäre tanyşdy. Ilkinji gezek geçen ýyl «A» bilen Agany çagalar bagynda mugallym tanyşdyrypdy. Hatda oňa öz Aga adynyň hem hut şu «A» harpyndan başlanýandygyny-da mysal getirip aýdypdy. Häzir «A»-nyň alaň üstünde yzyny gözläp, bolup durşy kimdir birine garaşýana meňzeýärdi.

- «A», sen bu ýerde kime garaşýaň? – diýip, Aga onuň bilen gyzyklanyp sorady.
- Doganlaryma garaşýan.
- Hany, nirede onsoň olar?
- Olaram indi, hä diýmän yzymdan ýetip gelýän bolmaly.

«A» şeý diýdi-de, boýurganyp ýene yzyna gözledi. Soňra ol «A» Agany hem öz duran alaňynyň üstüne çagyrdy.

Birsalymdan olaryň gözleşip duran gözýetiminde

harplaryň ýodajygy yzarlap, hatar gurup gelyänligi görüнди.

Aga alysdan gelyän dostlaryny görüp begendi.

BUÝSANÇ

Daş-töwerek agyn baýyrlyk. Ol baýyrlaram çöküp oturan düýelere meňzeşdiler. Düýeler hem çöken wagtlary hut şol baýyrlara meňzeýärdiler. Köşejik hem indi birki aýdan bäri şu baýyrlaryň arasynda ýaşaýar. Çöl çöl-ä, ýöne köşek şeýle-de bolsa, bu ýerde birjik-de ýekesiremeýär.

Eýsem, töweregiňde özüňkiler, özüňe meňzeşler barkan ýekesiräp näme?! Köşejigiň özi-de indi çöken wagty töwerekdäki şol baýyr depeleriniň birine meňzeýär. Elbetde, ony bu baýyrlara meňzedýän onuň şol arkasyndaky depe bolup oturan örküji. Köşejik özüniň örküjini diýseň eý görýär.

Seredip-seredip, ondan doýup bilenok. Asla guwanmazça hem däl, sebäbi örküji köşejigi diýseň görmegeý, diýseň syratly edip görkezýär.

Günlerde bir gün köşejik özüniň arkasyndaky örküjini görkezmäge oba – mamalaryna görme-görşe gaýtdy.

Elbetde, mamasy-da onuň arkasyndaky örküç baýyrjygy görüp begendi, oňa: «Köşegim iner çykypdyr» diýip buýsandy.

BIZDEN SORAÝAR

– Oglum, bu gün haýsy harpy öwrendiňiz?
– diýip, bir gezek ejesi Çarydan sorady.

– «Ç»-ni geçdik – diýip, Çary göwünli-göwünsiz dillendi.

– Keýpiň ýok-la, oglum, nämä kejiğýäň? – diýip, ejesi ýene onuň bilen gyzyklandy.

– Mugallymymyza-laý...

– Hä, näme üçin?

– Geçjek harpyny onuň özi bilenok-da, her gezek tagta ýazyp: «Şu haýsy harp?» diýip, ony bizden soraýar.

– Şeý diýsene – diýip, Çarynyň ejesi oglunyň gepine myssa ýylgyranyny hem duýman galdy.

ÇARY ÇOPAN

Şemallyja sergin günleriň biridi. Çary mekdepden gaýdyp gelýärdi. Çary derýanyň üstünde gernip duran köprü ýetip, ol ýerde aýak çekdi. Derýanyň üstüni häzir tolkun örtükdir.

Tolkunlaryň hümerlenişip baryşlary, çopan öňüne düşüp barýan sürini Çarynyň ýadyna salýardy.

Çopan bolmak Çarynyňam arzuwydy. Ýöne entek ol kiçijik bolansoň, ony çöle-de äkidenokdylar, oňa

süri-de ynananokdylar.

Ol derýanyň ýüzündäki sürini höwes bilen synlady. Häzir derýanyň üstüne göterilen ümürem hut süri geçende göterilýän ýukajyk çaň-toza meňzeýärdi. Şol barmana, Çary özüniň şu süriniň çopanydygyna ynandy. Süri bolsa, tozanlap henizem geçip durdy. Bölünip gapdala sowuljak bolýanam ýok, agsap-togsap yza galjak bolýanam. Derýanyň olumy bilen lagambir sürlenişip geçip barýarlar.

Gör, çopan tejribeli bolanda süri nähili bolýar!

DOGANLAR

Döwran aňyrdan gelşine gapylarynyň önünde aýaklaryny gezekli-gezegine howlukmaç silkişdirdi-de, köwüşleriniň hersini bir tarapa zyňyp goýberdi. Olaryň birisi daş işikde galsa, beýleki birisi zyňlyp hol ýeňsä düşdi. Köwüşler iki dogandylar, olar hemişe bileje bolmagy gowy görýärdiler. Mekdebe-de bileje giderdiler.

Ylganlarynda hem bilediler. Futbol oýnalanda olaryň birisi, topy göterip, çeme alyp berse, beýlekisi ony depip, derwezä salardy. Agşam ýatanlarynda hem köwüşler bir-birlerine höwür bolşup, gysmyljyraşyp bileje ýatardylar.

Köwüşleriň bu gün Döwrandan göwni galdy.

Has-da gapdala atylyp düşen çep taý köwüş ondan gaty gördi. Ol şol gün gijäniň bir wagtyňa çenli bir egninden beýleki egnine agdarylyp, ynjalyp bilmedi. Gije goňşynyň iti Alabaý köpek seýlini edip töwerekde aýlanyp ýörkä, şol köwşe duşdy. Ysyrganyp dessine ony tanady.

– Ih, köwüş, bu senmi?

– Hawa, mendirin, goňşy...

– Sen gijäniň içinde bu ýerde näme işläp ýatyrasyň?

– Zyňdylar...

– Onda gerek dälsiň-dä!

– Mümkün... – diýip, Döwrandan göwni galan köwüş gamgyn bolup uludan demini aldy.

– Beýle bolsa, ýör, onda meniň bilen! Belki, geregiň çykar...

Ertir Döwran mekdebe gitmekçi bolanda, näçe gözlese-de, töwerekden köwüşüniň çep taýyny tapyp bilmedi.

Köwüşleriň beýlekisi hem dogany ýanynda bolmanlygy üçin öýkeläp, şol gün mekdebe gitmedi.

ERTEKI

Erkin düýş gördi. Düýşünde ol ite mündi. It ony toýa getirdi.

Olar toýçular bilen goşulyşyp oturdylar. Olaryň

ikisine bir ýalaga nahar guýup getirdiler. It işdä bilen nahar iýip ugrady. Erkin welin, nahara elinem uzatmady.

– Näme otyrsyň, iý-dä! – diýip, it bir ýola oňa baş atdy.

– Sen iýiber! – diýip, Erkin çytylyp ýuwdundy.

Ol henize çenli it ýalagyndan naharlanyp görmädi.

Şonuň üçinem oýkeläp, toýdan göwün etdi. Soňundanam ol ýerden turup gaýtdy. Ýöne toý bagşysynyň aýdan bir aýdymy welin, soň-soňlaram onuň gulagyndan gitmedi.

– Ugramankaň bir ýere,
Barjak ýeriňi bil sen!
Ýalak geler öňüňe,
It bilen toýa gelseň.

GÄMILER

Ejesi oýarsa-da, wagty bilen Ärnazaryň turasy gelmedi. Ýorganyň ýylysyny duýup, onuň enteklerem ýatasy gelýärdi. Ejesi ikinji gezek gelip, oňa mekdebe gitmelidigini ýatladansoň, Ärnazar alaçsyz, yraň-daraň turup geýinmäge durdy.

Saçak başyna baryp, çalak-çulak garbandy.

Soňundanam torbasyny alyp, göwünli-göwünsiz öýden çykyp mekdebe ugrady.

Daşarda düýn-öňňinki ýagan gar dünýäni eýeläp, ak deňiz bolup otyrды. Jaýlar onuň içinde tüsseleşip, bir ýerlerden gaýdyp gelýän gämilere meňzeýärdiler. Ärnazar birsalym gämiler bilen gyzygyp, töweregini synlap durды. Edil ýoluň gyrasy bilen Äşeleriň jaýy gämi bolup ýüzüp gelýärdi. Ärnazar aýak çekip, şol ýerde onuň öz yzyndan ýeterine garaşды. Onuň niýeti mekdebe Äşe bilen bile şol gämiye ýüzüp barmakды. Ol mekdebe gelende bu ýerde indi bireýýämden bäri sapak gidip durды.

– Bu nä boluş? – diýip, mugallym ony görüp çytyлды.

– Men öýden-ä wagtynda çykдым. Ýöne gämiler wagtynda gelmediler.

– Ol nähili gämi? – diýip, mugallym bada-bat hiç zada düşünmän, egnini gysды.

– Ana, şol parahod – gämiler-dä – diýip, Ärnazar penjirä elini uzatды. Mugallym «Ol ýerde nähili gämi bolup bilýärkä?» diýip, penjireden sereden wagty, töwerekde jaý-gämileriň tüsseleşip, ak deňizde ýüzüşip ýörenlerini gördi. Mugallym birsalym daşaryny synlap duransоň, yzyna öwrүldi. Soňundanam:

– Diýseň-diýmeseň meňzeýär – diýip, ol hem Ärnazary makullap ýylgyрды.

SYNAG

Synp öz futbol komandasynyň kapitanyny saýlamakçy boldy. Elbetde, synpda gowy oýunçylar az däldi. Şeýle-de bolsa, kapitan saýlamak çekeleşikli boldy. Şonuň üçinem mugallym bu ýygmanyşygy soňa goýup, okuwçylara ertire çenli ymykly pikirlenmegi maslahat berdi.

Şol günün ertesi okuwçylar ýene-de öz futbol komandasyna kapitan saýlamak üçin sapakdan soň maslahata üýşdüler.

– Salyh oňat oýnaýar. Şony özümize kapitan belläýeliň! – Aşyr ilkinji bolup öz pikirini aýtdy.

– Ondanam bir kapitan bormy!? Hol günem alňasap, topy öz derwezämize saldy – diýip, Ýusup oturan ýerinden oňa garşy çykdy.

– Onda Nepes kapitan bolaýsyn!

– Nepes gezip ýören ýerinde irkilip ýör-ä, ondanam bir kapitan bolarmy? – diýip, Ýusup ýene-de hemmeden öň oňa-da garşy çykdy.

– Çary hem gowy oýnaýar. Goý, onda kapitan şol bolaýsyn!

– Sen näme, futbol oýnaýaňmy? Bir zat diýmeli diýseler, ýöne gepläberýäň. Çara biz belet, utulyberse, gyzyp aýaga depýär – diýip, Ýusup bu gezegem ör turup, ony görkezen gyzyň al petinden aldy.

Okuwçylar Ýusubyň bolşuny geň gördüler. Şu arada nädip tarsi ýerinden turanyň Çarynyň özi hem duýman galdy. Soňundanam ol Ýusuba ýüzlenip:

– Nämе, synpda özüňden başga dilli ýokdur öýdýärmiň? Hemmäni garalap otyrsyň-la sen! – diýip, Ýusuba çytylyp seretdi. Ýusup Çarynyň bolşuny synlansoň, köpmanyly gülümsiräp, ýene-de ör turdy.

– Ýoldaş mugallym, Çary bize kapitan bolup biljek ekeni...

Soňra ol synpa özüniň bu günki geň hereketleriniň sebäbini düşündirdi. «Düýn men öýde özümize kapitan saýlamakçy bolýanymyzy atama gürrüň berdim. Ol-da maňa kapitan edip öz mertebesini gorap bilýän oýunçyny saýlamaklygy maslahat berdi. Men atamyň öwredişi ýaly hakyky kapitany tanamak üçin synag geçirdim» diýdi. Ýusubyň pikiri hemmelerin göwnünden turdy.

Okuwçylar Çaryny öz futbol komandasynyň kapitanlygyna saýladylar.

GAWUN BÄBEK

Biýaralaryň arasynda gawunlar togarlanyşyp ýatyrdylar. Olar gundaglyja bäbejige-de meňzeýärdiler. Bir ýola, mekdepden gaýdyp gelýärkä, Garlynyň gözi şol gawunlara düşdi. Ol dessine elindäki kitap-depderli

torbasyny ýerde goýdy-da, baryp bir bäbejik-gawuny alyp, ony gujagyna göterdi. Şol arada ýeňseden, kimdir biriniň ýuwaşja ardynjyramasy eşidildi. Garly gaňrylyp ýeňsesine sereden wagty, bu ýandaky tuduň kölegesinde ýaplanyp çay içip oturan ýaşulyny gördi.

– Salawmaleýkim, baba!

– Waleýkim, näme tapdyň, oglum?

– Bir gowuja bäbejik ýatyr ekeni. Ejem bäbejik alanda, men ony, ine, şeýdip göterjek.

Garly gujagyndaky gawuny eýläk-beýläk yralady. Sakçy baba ony diňläp ýylgyrdy.

– Bar, onda, oglum, bäbejigi öýüňize äkit. Goý, ejeň ony sallançaga salyp üwresin. Ýogsam, ol ýene-de ukusyny alman oýanar!

Garly iki bökende bakjadan çykdy.

ÖZÜŇ IÝMESEŇ

Agşamarady. Illi işikleriniň önündäki sekiden aýagyny sallap otyrdy. Birden onuň nazary gapdaldan gybyrдыklap, howlukmaç geçip barýan kirpijige düşdi. Kirpijigiň kimdir birine görünmejek bolýan ýaly bolup, bukdaklap barşy Illiniň ünsüni çekdi. Ol towsup sekiden düşdi-de, ylgap baryp, onuň önüni kesdi. Kirpijik özüniň önünden çykylmagyny asla halamady. Ol şundan soň dessine düýrügip, tikenli

garaja pökgä öwrüldi.

– Niräk howlugyp baryañ, kirpijik? – diýip, Illi oňa golaý durup habar sorady. Kirpijik welin, şundan soň jogap ýerine has-da düýrükdi. Illiniň şol barmana kirpileriň almany gowy görýäni ýadyna düşdi. Ol ylgap gitdi-de, sekide duran almaly jamdan bir almany getirip, ony kirpijige hödürledi.

– Gowy alma. Al, iýip gör! «Dogrudanam, gowy alma eken» diýersiň! – Illi näçe hoşamaýlyk etse-de, kirpijik ylygyp, gaýdyp oňa ýüz bermedi. – Sen-ä kejr ekeniň – diýip, lapykeç bolan Illi ahyr elindäki almany – Al, onda, özüň ýimeseň, äkit-de, çagalaryňa beräý! – diýip, ony kirpiniň tikenli arkasyna dürtdi.

Illi ýanyndan gidensoň, kirpi hem birazdan yerinden gozgandy, soňundanam töwerekde hiç kimiň ýoklugyna gözünü ýetirensoň, berlen almany arkasynda göterip, gybyrдыklyp howlukmaç ýola dişdi.

ALAJA

Bir ýola ejesi Aýjahany ýanyna çagyryp, onuň goşaryna alaja dakdy. Soňam oňa gözdegme, dildegme diýen belalaryň barlygyny aýdyp, şolardan goranmak üçin alajany aýyrman dakynmagy maslahat berdi.

Aýjahan alajanyň nähili edip ol bela-beterlerden özüni gorajagyna düşünmese-de, ejesiniň diýenini

etmelidigine welin düşündi. Eýsem näme, ejeler hemme zady bilýär ahyryn.

Şundan soň Aýjahanyň özi-de alaja iýşip ugrady. Alaja iýşmek şeýle bir kynam däl. Bir ak, bir gara sapak alyp, olar bilelikde aýaňda tow berip iýşseň, ine, saňa alaja bolup dur. Aýjahan ilki iýşen alajasyny öz söýgüli gurjagynyň boýnuna dakdy. Şondan soň, alaja ýene-de köpeldi. Indi daşarda itdir pişik, göledir owlak dagam boýunlary alajaly gezişip ýörler. Aýjahan gyzył horazyň boýnuna alaja dakan mahaly ol ilki gorkup, pasyrdap uçjak bolup bir başagaýlyk döredipdi. Indi bolsa öwrenişipdir. Alaja dakynyp, hondon bári bolup ýör. Aýjahan ýene-de alaja iýşýär. Indi alaja hasam köpe ýeter.

Sebäbi Aýjahan hemmelere gowulyk bolmagyny isleýär. Uly adamlar ilki itiň, pişigiň alaja dakynyp ýörenini geň hem gördüler. Indi bolsa, gaýtam, olar Aýjahanyň tarypyny edýärler.

– Aýjahan gowy gyz. Seret, onuň alajalary ediberişini. Sebäbi ol hemmelere gowulyk bolmagyny isleýär – diýişýärler...

TAÝÇANAK

Men çybyk atymy münüp, töwerekde çapyp ýördüm. Hem özümi ýeňiläýak taýçanak hasap

edýärdim. Şol barmana, ýeňsämden kimdir biriniň golaýlap gelyänini duýdum. Görsem, ine, maňlaýy sakar, bir gowuja taýçanak.

Men süýji iýýärdim, elimde-de ýene onuň birnäçesi bardy. Olary men ýanyma gelen dostlarym bilen bölüşerin diýen pikirdedim.

Dessine taýçanaga şol süýjüleriň birisini uzatdym.

– Al, narpyzlysy saňa!

Taýçanak boýnuny uzadyp süýjini ysyrkansada, ony almady. Men taýçanagyň süýjüçil dældigini dessine bildim. Belki-de, ol ejesiniň: «Süýjini köp iýseň, dişiňi owarra edersiş» diýýänine ynanyndyr...

Gapdaldan ýap yňdyrylyp akyp ýatyrdy. Şonuň üçinem soňra men taýçanak suwa gelendir diýip oýlandym. Sykylyk atylanda atlaryň suwy arkaýyn içýänini ýatlap, sygyryp, sürüsini suwa indiren çopana meňzedim. Ýöne, näme üçindir, taýçanak suw içmägede howlukmady. Gaýtam ýüzüme bakyp, uzaklara seredip, guýrugyny bulaýlap, maňa üm bilen bir zatlar diýip dur. Ýöne men oňa şol mahal düşünmedim. Bir salymdan taýçanak yzyna öwrüldi-de, towsaklap çapyp gitdi. Diňe şundan soň maňa taýçanagyň maksady belli boldy. Ol meniň ýanyma: «Senem taýçanak, menem, gel çapyşaly» diýip gelen bolsa näme? Ana, indi ol höwesini kowalap, çapyp barýar. Wagtal-wagtalam: «O taýçanak yzymdan ýetip gelyän bolaýmasyn?»

diýip, meni ýatlap, gaňrylybam yzyna seredýär.

KAPITAN

Indi telim gün bári kürk towuk samankepbede basa oturyp, ýumurtga basýardy. Käte bir gidip, töwerekde gezmeläp aýagyny ýazyp geläýmese, ol uzakly gün diýen ýaly ýumurtgalaryň üstünden turman oturardy. Akja ýumurtgalary ol enelere mahsus irginsizlik bilen, yhlas bilen basýardy.

Bir gezek towuk aýagyny ýazmaga meýdana çykan mahaly onuň basyp oturan ýumurtgalarynyň birisine jan girdi. Ilki ol gozganyp, leňňer atdy, ýumak bolup togarlanyp giderli görüldi. Şonda onuň içinde kimdir biriniň barlygy aýan boldy.

Birsalymdan bolsa ýumurtga jaýryk atyp iki bölündi-de, onuň aşaky böleginde bir akja jüýjejik peýda boldy. Jüýjejik şol duran ýerinde birsalym geň galyp, daş-töweregini synlap durdy.

Jüýjejigiň duran maýa bölejigi akja gämä meňzeýärdi. Şonuň üçinem ol häzir şol akja gämide bir ýerlerden ýüzüp gelen kapitandy.

Jüýjejik ýene-de birsalym gäminiň üstünde kapitan bolup, töweregi synlap duransoň:

– Bu ýer hem ýaşamazça däl ekeni – diýip, dabara bilen gämiden düşdi.

LÄLE

Läle bir gezek ýazyň öýüne myhmançylyga geldi. Ol egnine ýakasy keşdeli ýaşyl köýnegini geýipdir. Başynda bolsa şabram-şelpeli gupbaly tahýasy. Ol owadandy. Ýazyň özüne meňzeşdi. Töweregiň gülleri Läläni görüp begençli pyşyrdaşdylar:

– Serediň, biziň doganlarymyzyň ýene-de birisi açylypdyr!

– Ol meniň ýanyma gelsedi, men şonda has owadan bolardym.

– Mümkün, ol läle-gülleriň iň owadanydyr...

– Şoldur.

– Läle iň owadan güldür...

Läle gelensoň gülli meýdan hasam owadan bolupdy. Töwerek mör-möjekleriň sesinden doldy. Häzir olaryň hersi bir ýerden aýdyma zowladyşyp otyrlar. Asmanda, jürläp, torgaý saýraýar.

Läle hem bir salym töwerege synçy bolup duransoň, töweregindäki lälelere meňzäp özüniň ýagys hakyndaky söýgüli aýdymyna hiňlenip ugranyny hem duýman galdy:

Çagyrar ol ýagar-da;
Oýnalyň-a, tiz geliň!
Uzyn bolýar saçlary,
Oýnanyň meniň bilen.
Oýnanyň ýagmyr bilen.

Sebäbi töweregi diňläp duraňsoň, aýdyma goşulmazlyk asla mümkin däldi.

MÄHEK DAŞ

Bir ýola tilki atyzda ekinlerini suwaryp ýörkä, birden ýabyň suwy kesildi. Gözbaşda ýa-da suwuň ýol ugrunda bir hadysanyň bolandygy belli boldy. «Näme bolaýdykan?...» diýip, tilki ilki jogap gözläp, böwrüni diňledi. Soňundanam onuň sebäbini bilmek üçin, ýabyň boýuny syryp, gözbaş gitdi. Az ýöräp, köp ýöräp, ahyr ol daga ýetdi.

Ine, görse, dagyň depesinden togarlanyp gaýdan äpet bir daş keserip, suwuň ýoluny kesipdir. Tilki ony görüp, ilki hyk-çok edip, daşy ýoldan aýyrmaga synanyşdy. Emma güýji ýetmedi. Şundan soň, ol bu daşy bir özüniň gozgap-goparyp bilmejegine düşündi. Oýurganyp çykalga gözledi.

Şol barmana-da aňyrdan her ýerden bir basyp, apaň-sapaň edip gelýän aýy göründi. Tilki aýyny gören mahaly bir emel kellesine geleni üçin, birbada ony görmedik boldy. Aýyny gyzyklandyrmak üçin öňünde ýatan daşyň sagrysyny sypalap, özbaşyna samrady.

– Gözläp gezenje daşym, zordan tapanja zadym...

Aýy tilkiniň dünýäni unudyp, samrap oturyşyny görüp, onuň duşunda aýak çekdi.

– Ýeri, how tilki, gotur daşy gujaklap, bu bolup oturyşyň nähili?

Tilki aýynyň ýüzüne gözläp, ýalmanyp

şelaýynsyrazy.

– Aýy daýy, bu daş ýönekeý daş däl-dä...

– Hä, ol nähili daşmyş beýle?

– Biler bolsaň, muňa mähek daşy diýilýär. Şeýle keramatly daş hakynda heý, bir mahal eşidipmidiň?...

– Eşidipdim özün-ä... – Aýynyň sözi gowşak çyksa-da, daşyň tarypy barybir onuň bilesigelijiligini artdyrdy.

– Eşitseň, ine, bu, hut şol daş-da. Muny telim günläp doganym bilen bile dagdan-daga dyrmaşyp, dabanlarymyzy gyýçak daşlara dildirişip, zordan tapdyk. Togarlap-togarlama, ine, şu ýere getirdik. Öýe ýetirip bolsa, bazarda munuň aşyk ýalysy topaz ýaly altyn turzup dur.

– Şeý diýsene...

Tilkiniň şu taryplaryndan soň aýy gotur daşyň ýöne bir daş dældigine halys ynandy. İçinden bolsa daşyň özüniňki däl-de tilkiniňdigine gynandy. Ol: «Ýenjip, ony tilkiniň elinden alaýsammykam, oňa güýjüm-ä ýetmän duranok» diýibem bir oýlandy. Tilki aýynyň daş bilen gyzyklanyp ugranyny görensoň, haýal etmän, öz tilsiminiň ikinji bölümüne geçdi. Gözüni süzüp, alyslara seretdi. Aýa özüniň kimdir birine garaşanlygyny mälim etdi. Soňundanam ýalmanyp haýyş bilen oňa ýüz tutdy:

– Aýy daýy, eger sen häzir howlukmaç bolmasaň,

bir haýyş bar. Birsalym şu daşa göz-gulak bolup otursaňyz? Inim hälliräk mähek daşyny bu ýerden äkitmek üçin oba araba getirmäge gidipdi, şol eglendi, azaşyp dagy ýören bolmasyn. Ýogsam, ol meniň hasabym boýunça bireýýäm bir ýerden görünmelidi. Sizrazy bolsaňyz, men hâzir gidip şonuň önünden çykaýyn.

– Arkaýyn gidiber, tilkim. Tä, sen gaýdyp gelyänçäň gözümi daşdan aýyrman oturaryn – diýip, aýy dessine onuň bilen göwünjeň razylaşdy. Öz ýanyndan Bu keramatly daşy tilkiniň elinden nädip alyp bolaýarkan diýip oýlanyp oturan aýynyň gökdäki dilegi ýerde gowuşdy.

Tilki gidip bir depe aşansoň yzyna öwrülip, şol aşan depesiniň ýeňsesinde gizlenip, daşyň başynda galan aýynyň bolşuny synlady.

Aýy ilki tilkiniň garasy ýitensoň, ýaltaklap, töweregini syndan geçirdi. Golaý-goltumda hiç kimiň ýoklugyna gözünü ýetirensöň bolsa ýaňky daşy «homp» etdirip egnine aldy-da, tilki dolanyp gelmänkä bu ýerden daşlaşmak üçin ýegdenekläp, howlukmaç ýöräp ugrady.

Birazdan ýene-de akarda suwuň şadyýan sesi peýda boldy.

NAN

Nazaryň ejesi tamdyra nan ýapyp durdy. Ol häli-şindi eglip, tamdyrdan tegelek Güne meňzeş nanlary çykaryp alýardy. Nazar bu ýerde, bir gapdalda durup, ejesiniň hereketlerini synlap, her gezek nan ýapylanda özi üçin ýörite kiçijik çöregiň çykarylaryna garaşýardy. Şol gezek ol ejesini synlap durşuna, oňa sorag berdi.

- Eje, näme üçin nany tegelek edip bişirýäňiz-ä?
- Nan Güne meňzeş, oglum!
- Nämüçin, eje, ol Güne meňzeş?
- Sebäbi Gün – Babadaýhan:

Ýerleri öz howry bilen taba getirýän kim? – Gün.
Ekinleriň ösmegine kömek edýän kim? – Gün.

Bugdaý sümmüllerini sypalap-sypalap bişirýän kim? – Gün.

Özümüzü sylany bizem sylaýarys. Şonuň üçin nanymyzy onuň hormatyna tegelek edip – Güne meňzedip bişirýäris.

Nazar ejesiniň tamdyrdan çykaryp özüne uzadan kökejigini alyp, ony depesine göterip, Güne görkezdi.

- Gün, seret, meniň çöregim saňa meňzeş!

Ony görüp, Gün – Babadaýhan göwnühoşluk bilen ýylgyrdy.

Şonda dünýä has hem owadan boldy.

DEÑIZ

Deňiz – ullakan gök ýorgan. Ol gök mahmal ýorgan bolup, owsunyp tolkunýar. Çarlaklar her gün şol gök mahmal deňziň ýokarsynda galgaşyp, uçuşyp gezyýarlar. Olar, bu günem hol-ha, ýene-de hemmelerden ir oýanypdyrlar.

Uçuşyp-gonşup ýörler.

Deňiz ýorganyň örtüginin aşagynda bolsa entegem ukuda ýatanlaryň az dældigi bildirýär: balyklar, leňneçler, düwlenler... henizem şol ýylyjajyk deňiz ýorganyň aşagynda doganlar bolşup, depişip ýatan bolmaly.

Deňiz ýorganyň aşagy häzir agyn müňňüldi.

TAÑŇY

Tañňy mekdepeden gaýdyp gelýärdi. Ol mekdebe ýaňrak gatnap ugrapdy. Şol barmana, ýolda onuň öňünden bir garryja mama çykdy. Ol Tañňyny tanady. Garryja mama Tañňylara, onuň enesiniň ýanyna mahal-mahal oturmaga gelderdi. Mama aýak çekip, Tañňa ýüzlendi.

- Nireden gelýäň, oglum?
- Aý, okuwdan-laý.
- Okuwyňyz eýýäm gutaraýdymy?

– Ýok, ertir ýene-de gelmeli diýdiler.

Taňňy bu sözi egnini gysyp, agyr ýüküň aşagynda galan ýaly, diýsen lapykeç bolup aýtdy.

ŞAH ÇYKANDA GEL!

Agylda iki sany owlajyk bardy. Olar, käte oýun edişip, bir-birleri bilen süsüşip oýnardylar. Käte Orazam gelip, gapdaldan olaryň oýunlaryny synlap durýardy. Bir ýola bolsa Orazyň hem owlajyklaryň oýnuna goşulasy geldi. Agyly açyp, onuň içine girdi.

Şonda owlajyklaryň birisi ondan gorkup, dessine towsup, baryp enesiniň arkasynda gizlendi. Olaryň ikinji birisi, sakarja owlajyk welin ondan gaçmady. Gaýtam, kellesini aşak edip, onuň bilen süsüşmäge taýynlandy. Owlajygyň kellesinde ýaňyja tümmerip gelýän şahjagazlary bardy. Oraz hem owlajygyň özi bilen süsüşmäge höwesekligini görüp, onuň garşysyna geçdi. Sakarja owlaga meňzäp, kellesini tünňertdi. Süsüşmäge taýyndygyny mälim etdi.

Süsüşen wagtlyry Orazyň gözünden ot paýrap gitdi. Has-da maňlaýy erbet agyrdy. Ol şundan soň uzak durman, maňlaýyny sypalap agyldan çykdy.

– Eý, süsüşjek bolsaň, şah çykanda gel! – diýip, özüni ýeňiji hasaplap duran sakarja owlak onuň yzyndan seredip çekräp goýberdi.

ÖÝLÄNÇI

Öýläňçi ýene-de duýdansyz geldi. Ýaz günleri bu öýläňçiniň edähedidi. Häsiýetinden çen tutsaň-a, onuň ady «Tiz ýagar» diýen ýaly bir zat bolmalydy. Ýöne oňa adamlar hemişe öýländen soň ýagýanyny göz öňünde tutup, «öýläňçi» diýýärdiler.

Öýläňçi bu gezegem, bada-bat asfalt köçeleri ýalanan göläniň arkasyna meňzedip ýalpyldatdy. Onuň akja damjalary şagalaň bilen ýapraklaryň ýüzünden syrylyşyp «taýdym-taýdym» oýnadylar. Ýolda ol mekdepden gaýdyp gelýän çagalaryň hem yzyndan ýetip, olary-da süllümbaý ezdi. Ýöne, çagalaram ondan gaçyp bukuljak bolmadylar.

Gayta bökjekleşip, şatlanyşyp hezil etdiler.

Öýläňçi olary ezse-dä ezdi welin, ýöne ol soňundan eden işine öküňdi öýdýän. Bada-bat öz ýalňyşyny düzetmegiň ugruna çykdy. «Çagalar geýimlerini serip guratsynlar» diýip, dessine bir ýerden älemgoşary tapyp, ony asmanda gerdi.

– Her kim geýimini halan reňkine sersin – diýip, älemgoşary olara görkezdi. Sebäbi ol her kimiň öz söýgüli reňkiniň bardygyny bilýärdi.

Çagalaryň hersi pikirlerinde öz geýimlerini asmakdaky älemgoşaryň bir reňkine serdiler...

HADYSA

Bir gezek köşejik suwkädini göterip, suw içjek bolanda, bilmän ony başyna geýäýdi. Soňra ol suwkädini eýläk-beýläk öwürüp näçe itinse-de, ondan başyny gutaryp bilmedi. Ilki muny ejesi görüp, suwkädini köşejigiň kellesinden aýyrmakçy boldy, emma bolmady. Soňra onuň kakasynyň eden synnanyşyklarynyň hem barysy peýdasyz boldy.

Ahwalaty eşidişip, goňşular hem üýşüşdiler. Emma olaryňam alan galasy bolmady. «Haý, bolmandyr-ow!» diýşip, duýgudaşlyk etmekden başga bitiren işleri bolmady. Gaýtam, öz aralarynda: «Indi munuň kellesini kesäýmesek bolmaz» diýşip, köşejigiň ejekakasynyň howsalasyny artdyrdylar.

Bu üýşmeleň bir gapdalynda goňşy obadan gelen tilki hem synçy bolup durdy. Ol ýaňrak bir iş bilen bu düýeler obasyna gelipdi. Märekäni görübem: «Ol ýerde näme barka?» diýip, şu ýere sowlupdy.

Düýeler artdykça ýagdaý barha dartgynlaşýardy. Köşegiň ejesiniň howsalasy artdy. Ilki ol oglunyň başyndan jüp çörek hudaýýoly aýtdy. Ýagdaýyň çäresizdigine göz ýetirensoň, Taňrydan kömek sorap, has-da eçildi. Bir işsegi onuň ýoluna bagyşlady.

Düýeleriň bolşuny synlap, olaryň sadalygyna içini güldürüp duran tilki işsegiň ady orta geçensoň,

höwesli ýalmanyp, köşegiň ýanyna geldi. Ilki: «Haý, bolmandyr özün-ä...» diýen bolup, näderini bilmeýäne meňzäp, onuň töwereginden aýlandy. Ara wagt salyp, ýagdaýa has-da dartgynlyk berdi. Soňundanam: «Hany, pirimi çagyryp, menem bir synanyp göreýin» diýip, ýeňlerini çyzgaşdyryp çemelendi.

– Göreweri...

– Gör, tilki aga – diýşip, bu ýagdaýdan baş çykaryp bilmän, alaçsyz duran mähelle hem ýerli-ýerden ony makullady.

Tilki köşege golaýrak durup, onuň başyndaky suwkädiniň bokurdagynyň iki tarapyndan tutup, bir çekdi welin, ol darka bölünip, onuň her tarapy tilkiniň bir eline geldi. Şondan soň, düýeleriň üstünden agyr yük aýrylan ýaly boldy. Olar: «Hudaýa şükür, derdimiz dep boldy» diýşip, ýeňillik bilen dem aldylar:

– Bä, tilki agada emel kân-ow...

– Tilki aga ýetişäýdi. Ýogsam, onuň kellesini kesäýmesek bolmazdy...

– Asyl, beýdäýseňem boljak eken-ä. Kellä gelmändir-dä – diýşip, onuň soňundanam gürrüňini etdiler.

Tilki soňky gürrüňleriň hiç birisine-de gulak gabartmady. Ol Hudaý ýoluna aýdylan işşegi eşeginiň syrtyna aldy-da, çagajyklarynyň ýagly guýruk gapjagyna begenip, niredesiň öýüm diýip, ýola rowana boldy.

RAHMANYŇ ÖÝKESI

Rahmanlaryň goňsusynyň köşeklije düýesi bardy. Ol köşejik diýseň mähirljedi. Ony gördügiňçe, göresiniň gelýärdi.

Rahmanam hem her gün telim gezek gelip, ony synlap giderdi. Birde ol köşejigiň emip duranyny görse, ýene birde onuň enesiniň töwereginde patanaklap, dänjiräp ýörenini görerdi. Köşejik käte oňa aýaklaryny aşagyna ýygnap, özüniňeme ejesi ýaly çöküp, depe bolup oturyp bilýänini hem görkezerdi. Bir gün goňşular düýelerini köşegi bilen äkidip, bazarda satyp geldiler. Şundan soň, Rahmanyň ol öýe aýagy çekmedi:

Bir ýola goňşy aýal ejesiniň ýanyna oturmaga gelende, oňa habar gatdy:

– Rahman jan, näme bize barmaňy kesäýdiň-le, oglum?

– Men öňem size baramokdym. Köşejiklere barýardym – diýip, Rahman öýkesini mälim edip, yeňsesini tünňertdi.

Çaýlaşyp oturan aýallaryň ikisi-de şundan soň: «Gör, gep gelip nireden çykdy» diýýän manyda, bir-birleriniň ýüzlerine uýatly seredişip dymdylar.

TILKINIŇ ÝÜZ BIRINJI SAPALAGY

Tilki bir ýola çölde aýlanyp ýörkä, dync alyp oturan möjekleriň üstünden geldi.

– Hany, bäräk gel! – diýip, möjekler ony gören batlaryna, dessine öz ýanlaryna çagyrdylar.

Gaçaryny aldyran tilkä möjekler näme diýse «hä» diýmekden başga alaç galmady.

– Hawa, agalar, näme hyzmat! – diýip, ol mylaýym sözläp, guýrugyny howada oýnadyp, gowusyrap olaryň huzuryňa geldi.

– Sen aldawçymyşyň, hany, bizem bir alda...

– Ýok, agalar, aldawçam bolsam, men sizi, möjek neslini aldaýan dälidirin. Miltem edip bilmerin...

– Ýeri, ýeri, saňa biz beletdiris!

– Ýöne meniň «Gawun ogurlaýşym», «Tazy aldaýşym» diýen ýaly oýunlarym-a bardyr. Bolmasa, şolaryň birden birini size görkezäýeýin!?

– Görkez hany!

– Onda, agalar, oýunyň şertine görä siz tegelenip duruň.

Möjekler hezillik görmek üçin tilkiniň töwereгинi halkalap durdular.

Tilki:

– Düme ýerden, ine, şeýle gawun ogurladym
– diýip, ilki bir kiçiräk gawunyň şekilini ýere çekip

görkezdi. Soňundanam şu usulda beýleki ýerlerden çilen gawunlaryny hem suratyny çekip ýekeme-ýeke görkezip ugrady.

– Bi zaluwad-a dünýäň gawunynyň işini gören ekeni – diýşip, möjekler tilkiniň gürrüňine has-da gyzyklandylar. Şol arada tilki: «Ine, şunuň ýalam birini ogurladym» diýip, aňyrdan ýer çyzyp gelşine, ata möjege golaýlaşdy. Möjekler häzir tilkiniň daşan gawunlaryny göz öňüne getirişip, sülekeylerini sallaşyp durdular. Tilki şol arada amatly pursadyň gelenini duýdy. Harsa, ata möjeginiň aýaklarynyň arasyndan sümlüp geçdi-de:

– Ýa pirim, çöl, özüňden medet – diýip, berdi ýazzyny.

Möjekler «Haý, deýýus-a, bizi ýene aldad-ow» – diýşip, onuň yzyndan seredişip, gülşüp galdylar.

ŞÜBHE

Ýaş garga gargalaryň toparyna goşulyp, ýaňyrakdan bári uçup ugrapdy. Bir gün ol gargalar bilen bir öýüň gapdalynda ony-muny çokup ýörkä, gezmeläp, gapa golaý bardy. Ol ýerde jaýyň kölegesine atylan keçe bardy. Keçäniň üstünde çigit gabyklary, çörek owuntyklary pytraşyp ýatyrtdylar. Bu ýerde ýaňy bir gyzzagaz saçyny darap, howlugyp mekdebe

gidipdi. Onuň ýygnaşdyrman giden aýna-başdaragy hem häzir keçäniň üstünde pytrap ýatyrdy. Şol arada garganyň gözi aýna düşdi. Ýöne ol öz önünde peýda bolan gargany birbada tanamady.

Gaýta gaýşarylyp, önünden çykanyň kimdigini bilmek üçin:

– Eý, sen kim? – diýip, ondan habar sorady.

Aýnadaky garga hem onuň hereketlerini üýtgeşsiz gaýtalasa-da, hiç hili jogap gaýtarmady. Garga birsalym geň galyp, garşysyndaky öz hereketlerine öýkünýän gargany synlap duransoň, ahyry onuň özüdigine göz ýetirdi. Ýöne şeýle-de bolsa, ol şol görýän gargasynyň özüdigine asla ynanyp bilmedi. Sebäbi ejesi bilen kakasy hemişe oňa «Ap-agym» diýerdiler. Şonuň üçinem, ol özgeler gara bolsa-da, gargalaryň arasynda bir özüniň akdygyna diýseň ynanýardy.

Garga aýna bakyp durşuna oýurganyp, iňkise gitdi:

– Bäý, walla, men nirede gazan gara dagy süýkenip ýörkäm-äýt?..

TÜRKMENIŇ ÝAŞYL TUGY

Türkmeniň Tugy pasyrdaýar.

Onuň ýaşyl reňki bar. Ýaşyl reňk ilki bilen-ä düşümlü reňk, galyberse-de, ol baharyň lybasy.

Türkmen Tugy bilen ýaz paslynyň diňe bir reňki däl, olaryň many-mazmunlary-da bir-birlerine meňzeş.

Bahar her gezek gelende, dünýä özi bilen gowulyk getirýär. Ol gelensoň, onsoň, hemme zat al-ýaşyl öwsüp, ösmek-özgermek bilen.

Ýüreklerde ynam, gursaklarda höwes peýda bolýar. Baharda diňe bir özüne ýaşyl ganat-per ýasanan agaçlar däl, hatda adamlaram, daglaram özleriniň uçup biljegine ynanýarlar...

Türkmeniň ýaşyl Baýdagy parlaýar...

Ol hem ýaz ýaly öz halkyna YNAM getirdi. Türkmen indi şu Baýdagyň astynda özüniň heniz görülmedik, ýöne köp arzuw eden gowulyklaryna tarap barýanyna ynanýar.

Ýaşyl Tug kuýaş bolup, il kalbyny çoýýar.

Türkmeniň bahar reňkli Tugy bu gün dünýäniň köp döwletleriniň paýtagtyny bezeýär. Türkmen Tugy Birleşen Milletler Guramasynyň Merkezi Köşgüniň önünde pasyrdap duran belent başly baýdaklaryň hem birisi. Türkmeniň ýaşyl Tugy halkynyň manysyny, maksadyny aýgyt edip pasyrdaýar.

Ony synlan didelerde guwanç däneleri bulduraýar.

U-U-U-U

Gijara obanyň ýeňsesinde ýene-de içigişip-
içigişip şagal uwlady.

– U-u-uw...

- Eý, şagal, näme uwlaýaň?
- Howada meniň söýgüli gawunymyň ysy bar.
- Heý, şonuň üçinem bir beýle zarynlap uwlamak bolarmy?
- Iýesim gelýär ahyryn. U-u-uw... U-u-u...

BATYRJA GAÝYK

Ýegen ýap boýuny syrýp barýardy. Şol arada, onuň gözi tolkunlaryň arasyna düşen ýaprak-gaýygyja düşdi. Tolkunlar süri bolşup, ony kowalaýardylar, synyndan aslyşýardylar. Ýöne gaýygyjam ýeserjedi. Olara tutdyr ýaly däldi. Ol galgap, bir ondan çykýardy, bir mundan. Töwerekdäki tolkunlar bolsa ony aljyratjak bolşup ber-başagaýdylar.

– Batyrja gaýyk eken – diýip, Ýegen ony birsalym synlap duransoň guwandy.

– Şular ýaly batyrjalar soňra matros bolýa-da – diýip, suw hem onuň pikirini makullap, töweregine tolkun ýaýradyp, owsunyp goýberdi.

ÝÜZÜNI NURANA-DA GÖRDÜM-LE

Bu waka tilki sürüji bolup işleýän döwürlerinde bolupdy. Şol gezegem ol öz başlygyny alyp, şähre barýardy. Obanyň çetine ýetiberende, ötüp barýan

bir bölejik çekene ýoly baglan mahaly, ol alaçsyz saklanmaly boldy. Goýunlaryň yzynda eli çybyklyja çopanjk bardy. Aňyrdan wazlap gelen maşynyň sürüjisi gele-gelmäne yzly-yzyna maşynyny düýtdülledip, ýoly tiz boşatmagy talap edip ugran mahaly, onsuz-da sürüsini tizräk ýoldan sowmagyň aladasy bilen başagaý bolup duran oglanjygy aljyratdy. Çopanjk goýunlaryň töwereginde elewräp, eýläk bir ylgady, beýläk bir ylgady.

Onýança tilki maşynyň aýnasyndan kellesini çykaryp, elini salgap, dyzanyp talaply gygyrdy.

– Eý, sen ýoly boşadýaňmy, ýok. Haý, mysalaň gursun!

Çopanjk ýagdaýy görüp duranlygyna seretmezden, tilkiniň özüne käýinmegini halaman çytylyp, nägile bolup, baş göteren wagty ol tilkiniň gapdalynda özüni synlap, guwançly ýylgyryp oturan agasyny görüp, birden ýylgyryp goýberenini-de duýman galdy.

Sürüji başlygynyň hem ýylgyrýanyndan habarsyz, çopanjygyň içini ýakaýyn diýýän ýaly ýylgyrmasyny halamady.

– Munuň aklyly-zadam ýerinde däl öýdýän. Men-ä janymy ýakyp, ýoldan sowul diýýän. Bu bolsa samsyklar, ýylgyryp ýüzüňe seredýär.

Süri sowlup, maşyn ýene-de ýoluna gönügensoň,

häliden bäri wakany gapdaldan synlap oturan başlyk tilkä ýüzlendi:

– Ýañky çopanjygy tanadyňmy, tilki?

– Aý...ý, ýok... başlyk.

– Ol meniň uly agamyň ogly. Ýaňy gaňrylyp yzyna sereden mahaly ol meni tanap ýylgyrdy.

– Hä, şeý diýsene, ýüzüni nurana-da gördüm-le...

Hawa-da, tilki hemişe tilki bolýar-da. Ol ýalňyşmakdanam asla gorkmaýar. Sebäbi ýalňyşsa-da, ony ýüzugra düzetmegi başaýar.

Maşyn şäher ýoluny külterläp, myçyp gitdi.

WATAN GADYRY

Wepanyň indi köpden bäri garlawaçlara bir sorag beresi gelyärdi.

Ahyr bir gün ol ýapboýunda suw içip oturan garlawaja duşup, öz soragyny ýadyna saldy. Onuň soragy garlawaçlaryň guş häsiýetleri bilen baglydy. Olar hem köp guşlar ýaly, her ýyl gyş golaýlaşyberende göç edip, yssy ýurtlara giderdiler. Şol gidişden diňe gyş geçip, ýaz çykansoň, yzlaryna dolanyp gaýdyp gelerdiler.

Wepa bolsa gowuja guş-garlawaçlaryň hemişe öz töwereklerinde bolmagyny islärdi.

– Garlawaç, sen näme, her ýyl bu ýerden göç edip

gidýaň?

– Watanyň gadyryny bilmek üçin.

– Onda näme, ýene-de her ýazda ýazyň öňi bolup, yzyňa gelyaň.

– Watanyň gadyryny bilmek üçin.

Garlawaç soňra töwerekdäki gözyetimden gözyetime ýaýrap oturan seleň sährany guwanç bilen synlap: «Watanyň gadyry ondan aýra düşeniňde has gowy bildirýär» diýip, sözünüň üstünü ýetirdi.

YKBAL HATARY

Yklym Sapařlara gezmäge gelipdi. Olar çolaja otagda oýnap otyrdylar. Şol barmana birden Yklymyň ünsi diwardaky asawaýa düşdi. Ol ýerde üç sany esger şineli asylgy durdy.

– Bular näme? – diýip, Yklym şinellere hyrydar seretdi.

– Ine, bu atamyň şineli – diýip, Sapař turup, ilki guwanç bilen birinji asawaýdaky şineliň syýyndan tutdy.

– Ikinji şinel kimiňki?

– Ikinjisi kakamyňky. Onuň yzyndaky bolsa agamyň esgerlikden geýip gelen şineli – diýip, Sapař üçünji şineli hem buýsanç bilen görkezdi. Soňundan ol asawaýdaky boş ilgençege elini uzatdy.

– Ine, bu bolsa meniň şinelimiň ýeri bolmaly. Men desantçy goşunda gulluk etjek.

Hatara esger bolup duran şinellere oğlanlaryň ikisiniňem gözi gitdi...

Şol pursatdanam oğlanlaryň ikisi-de pikirlerinde depelerinde ýaşyl Baýdagy pasyrdadyp, nyzam bilen barýan esgerleriň arasynda özleriniň hem barlygyny gördüler.

ÝENE-DE BIR, ÝENE-DE BIR...

Okuwçylar köçäniň gyrasyna nahal oturdyp ýördüler. Ýegen hem olary görüp, ýanlaryna bardy. Birsalym töweregindäki nahal oturdýanlary synlap duransoň, onuňam şolara meňzäp nahal oturdasy geldi. Mugallym muny duýdy-da, oňa-da bir düýp nahaly oturtmaga berdi. Ýöne Ýegen nahaly alyp oturdyp bolansoň, ýene-de tukatlandy. Mugallym onuň bolşuny görüp, geň galdy.

– Näme oýa batdyň, Ýegen! Sen begenmeli ahyryn. Gör, nähili agaç ösüp ýetişer!

– Meniň nahalym ýekesirär-ä, mugallym. Menem öýde ýeke galanymda ýekesireýän-ä. Bolmasa, men ýene-de bir düýp nahal ekäýeýin?

Mugallym Ýegeniň islegine düşüniپ ýylgyrdy,

soňundanam oňa oturtmaga ýene-de birnäçe düýp nahal berdi.

Okuwçylar nahallary ekip gutaransoňlar, mugallym töwerege aýlanyp kimiň näçe nahal oturdanyňy hasaplady.

– Sen näçe nahal oturtdyň? – diýip, ol Ýegendenem duşuna gelende, sorady.

Ýegen: «Bir, ýene-de bir, ýene-de bir...» diýip, töwerekdäki öz eken nahallaryny bir-bir görkezişdirdi.

– Hemmesi bilelikde onsoň näçe bolýar?

– Bilemok – diýip, Ýegen mugallymyň öňünde özüni müýnli duýup, egnini gysdy.

Ýegen entek mekdebe barmandy. Ol goşmak-aýyrmagy hem bilmeýärdi.

– Zeleli ýok. Tizden senem mekdebe gatnap başlarsyň, şonda sen diňe bir eken nahallaryňyň sanyn-a däl, olaryň ýapraklarynyň näçeligini hem hasaplap bilersiň – diýip, mugallym Ýegeniň göwnüni göterdi.

INŇ OŇAT OBA

Zaman bir ýola ejesi bilen uzakda ýaşaýan daýylarynyňka myhmançylyga gitdi. Hatar-hatar jaýly, köçeleri asfaltly oba aýlanyp görensoň, bu ýer oňa ýarady. Mundanam başga bu ýerde onuň gowy

göryän zatlary: gazly suwlar, buzgaýmak satylýan ýerler hem bar eken. Owadan oba şähre meňzeýärdi. Gelen günü Zaman pikirinde daýylarynyň obasyny öz gören beýleki obalary bilen deňeşdirip, onuň iň oňat obadygyna ynandy.

Myhmançylyga gelen gününüň ertesi ol ilki obada galan enesini ýatlady. Hawa, soňra hemme zat hem, hut, şundan başlandy: kakasy, agalary, bile oýnan deňduşlary, suwa düşýän güzerleri, iti Alabaý, ýene-de öz obalary bilen bagly köp zatlar onuň ýadyna düşüp ugrady.

Şeýle-de ol haýsydyr bir düşnüksiz güýjüň özüni obalaryna tarap çekýänligini hem syzdy. Şundan soň häli-şindi şu zatlary ýatlap küýsöp duransoň daýy-daýzasynyň, olaryň çagalarynyň myhman hökmünde özüne edýän hezzet-hormatlary-da onuň öýlerine gaýtmak islegini asla kemip bilmedi. Häli-şindi ol yzyny küýsöp tukatlandy.

Bir hepdeden Zaman maşynda ejesi bilen myhmançylykdan gaýdyp gelyärkä, uzakdan öz obalaryny görüp begendi. Maşynyň içinde oturyşyna oňa tiz ýetmäge hem-de: «Iň oňat oba-ha sen ekeniň, obam!» diýmäge howlukdy.

Näme üçin şeýledigine düşünmese-de, Zamana öz obalarynyň dünýäde iň gowy obadygyny bilmek diýseň ýakymly boldy.

BAÝDAK

Ol depe Ýusuplaryň öýlerinden şeýle bir uzakda hem dälidi. Bary-ýogy baş-on minutlyk ýoldy. Baýyrlardan üzňelikde ýeke özi sömelip durany üçin bolsa gerek, oba adamlary ony «Ýeke depe» diýip atlandyrdylar. Bu depe, dogrudanam, ýeriň endamyndan dömen ýara meňzeş bir zatdy.

Depäniň üstüne çykyp, goňşy oba, ekerançylyk meýdanlaryna, gamyşlygyň arasyndan akyp gelýän Murgaba seredip oturmak diýseň hezildi. Depäniň eýle tarapyndaky obanyň oganlary gelip, käte şu depäniň üstünde futbol ýaryşyny gurardylar. Ýöne näsaglap, ýanyny düşege bereli bári Ýusup köp oýunlary görüp bilmändi. Birnäçe wagtlap onuň yerinden galmaga hem ýagdaýy bolmady. Diňe güýzün ahyrlaryna, doktorlaryň dări-dermany ýene ony aýak üstüne göterdi. Yraw-daraw ýöräp, daşaryk çykyp ugrady Ol soňabaka her gün diýen ýaly, tä ejesi-kakasy: "Köşek, düşegine geç, az-kem dynç al, ýene birden sünnüni gyzdyraýma» diýýänçä, arkasyny diwara berip, güneşläp oturyşyna şol ýeke depä hyrydar serederdi. Depe-de oýnalan oýunlar ýadyna düşerdi.

Ýöne bu gün ol depä seredensoň, öz haly bilen bolmady. Ýüregi urgusyny güýçlendirdi. Onuň wagty

bilen depede parlap görnen baýdakdan gözünü aýrasy gelmedi. Kā goňşy obanyň, käte öz obalarynyň oganlary ýaryşma hyýal bolan mahallary Ýeke depä çykyp, baýdak dikediler. Bu garşydaşlaryň: «Güýjüň bolsa – taý çykar, ine, biz ýaryşa geldik!» diýdigidi.

Ýusup töwereginde begenjini paýlaşara adam görmänsoň, irkilip ýatan güjüginin ýalanan burnuna pitikläp, onuň gözünü açdyrdy. Barmagyny uzadyp, oňa Ýeke depäniň üstündäki baýdagy görkezdi. Bu güýz düşeli bári baýdagyň ilkinji gezek görnüp durşudy.

Ýusuby bu baýdak öz gününe goýmady. Hut düýnüň özünde-de ol: «Entekler ol depä çykyp bilmesem gerek» diýip, oý eden hem bolsa, şundan soň onuň bu ýerde durasy gelmedi. Ol bar zady, hatda özüniň şindi tapsyz syrkawlygyny hem unutdy. Töwerekde ejesi görünmänsoň, ol baýdagy nazarlap, gyrmyl-gyrmyl ýola düşdi.

Ýusup çir-çitir bolup baýra dyrmaşyp barýarka durup, telim bir ýerde, depäniň üstünden tanyş sesleri eşitmek üçin gulagyny ýere goýup diňşirgendi.

Imi-salalyk. Ne daban düňküldileri bar, ne-de göçgünli tanyş sesler. Ýusup bile top depip oýnan deň-duşlaryny göz önüne getirip, ýene-de baýdaga tarap dyrmaşdy. Ol hasylap, demi-demine ýetmän daljygyp, depä çykan mahaly, aňk bolup, esli wagtlap, sömelip, bir nokada seredip durdy. Depede ne oganlar bardy, ne-de baýdak. Onuň hol, beýleräginde egni Keteni

köýneklige gyzjagaz baş-on sany çekenäni öňüne salyp bakyp ýördi.

ŞAHYR

Iň soňky sapak aýdym sapagydy. Mugallym adyny tutup, Taňňyny tagta geçirdi-de, ondan öýe berlen ýumşy sorady. Taňňy seňrigini ýygryp, çekgesini dyrmalansoň, aşak seretdi. Bu onuň sapagy bilemok diýdigidi.

Öňki partada oturan ak fartuklyja gyz Taňňynyň ýüzüne seredensoň, ýanyja partadaşy bilen tersleşip, aralyga çyzyk çekenini hem ýadyndan çykaryp, oňa tarap süýşüp pyşyrdady.

– Şu, Taňňy oglan bir ýalta, goşgynam ýat tutman gelipdir.

– Ziňkildemesene, özüň çyzdyň, indi özüňem geçme! – diýip, ýoldaşy çyzylan çyzygy görkezip, gaşyny çytdy. Gyz elini çekip aldy-da, partadaşyna seredip, dodagyny çöwürdi.

Synp žurnalyna güýmenip oturan mugallym partalaryň üstünde tokaý bolup duran elleri görse-de, ol goşgyny başga bir okuwçydan soramady.

Taňňy birsalym ýüzüni salyp duransoň, başyny göterip, burça seretdi, dodagy çömmerdi. Şundan soň ony synlanlaryň köpüsi elini ýatyrdy. Sebäbi, Taňňy geplän mahaly mydama dodagyny çömmeldip, bir

ýana seredip geplärdi. Häzirem onuň dodaklarynyň
çömmelmegi onuň geplejek diýdigidi.

Baharda baýra gitdim,
Köp kömelek çöpledim.
Gyzyl-ýaşyl güllerden
Ýassyk ýaly topladym.

– Wi... bu oglany, ol-a däl – diýip, öňdäki
partada oturan çepiksije gyz ýene-de elini öňe uzadyp
dillendi. Eýlekilerem mugallymyň bir söz diýerine
garaşyp üşerilişdiler. Taňňy hem mugallymyň ýüzüne
göz gytagy bilen syn edip, sakanaklansoň, ýene-de
goşgusyny dowam etdi.

...Göwnümüzizi göterdi
Dürli güllerin ysy.

Mugallym Taňňy başlan goşgusyny aýdyp
gutarýança, ne oturyşyny üýtgetdi, ne-de ýüzünü.

Ýene baýra gelerin.
Öwüp goşgy ýazaryn.
Atam ýaly üstünde.
At çapdyryp gezerin.

Taňňy goşgyny tamamlap, ýere seretdi.

– Goşgyny haýsy kitapdan ýat tutduň? – diýip,

mugallym biraz dymansoň ondan sorady.

– Özüm, özüm ýazdym...

Okuwçylar gulaga öwrülip üşerilişdiler.

– Mugallym, ol «Güneşden» göçüren bolaýmasyn, şonda goşgy kän çykýar – diýip, kimdir biri ynamsyzlyk edip, yzdan seslendi.

– Ýok, beýle däl-dir-le, goşga üns beren bolsaňyz onda Taňnyň diýäýjek zatlary ýok däl.

Atam ýaly ustünde,
At çapdyryp gezerin.

Bu setirleri ýazan mahaly Taňny, dogrudanam, öz serkerde atasyny ýatlapdyr. Hakykatdanam, oň atasy ölkämizi keseki duşmanlardan gorap gezen belli adamlaryň biri.

Taňny atasy hakynda başlanan söhbetiň uzalmagyny islese-de, mugallym gürrüni şundan artyk äkitmedi.

Kem-kemden okuwçylar Taňňa gözügidijilik bilen seredişip başladylar.

– Şahyr, öýe berlen ýumşa sowuk-salaçemeleşeniň üçin bu gezek saňa käýemäýin, ýöne indiki aýdym sapagynda ýene-de sorajagymy bek belle. Goşgyny hem sapaklaryňdan boş wagtyň ýazyber. Emma şu zady hem ýadyňdan çykarma, şahyr bolmak üçin

köp okamaly, köp bilmeli, duýmagy başarmaly. Sapaklaryňa hem yhlas bilen ýapyşmaly...

Şu wakadan son häli-şindi Taňňynyn adynyň yzyna «şahyr» lakamy tirkelip ugraldy.

Hol gün synpdaş gyzlaryň biri ejesi bilen bir ýerden gaýdyp gelýärkä, Taňňa duşup, ony ejesine görkezdi:

– Eje, şoňa seret, şol oglan biziň synpymyzyň şahyry.

Taňňy bu gürrüňi eşitmediksirese-de, özünün «şahyr» diýlip tanalýanyna monça boldy. Ýene bir ýola bolsa 8-nji synpda okaýan Sapar atly oglan ony gözläp ýörite geldi. Ýuwaşlyk bilen bir gyzyň şanyna goşgy düzüp bermegi, ondan gara çyny bilen haýyş etdi. Ol oglanyň haýyş edişine görä gyz goşgyny okap, tapyr-tupur oňa aşyk bolmalydy. Özi-de gezeginde bir gap şokolad hem «Kyrk teňňe» atly gyzykly kitaby sowgat etjekdigini aýtdy.

Ýöne Taňňy näçe çytraşsa-da:

Men seni söýýärim,
Yşgyňda köýýärim.

– diýen iki setirden özge, söýgi barada hiç zat ýazyp billmedi. Oňa derek kebelek hakynda bir goşgy ýazdy. Goşga garaşyp, mat bolan Sapar: «Aý,

ol hakyky şahyram däl eken-laý» diýip, onda-munda göwnüýetmezçilik etse-de, onuň sözüne ynanan adam bolmady.

Taňňynyň dowlundan soň, mekdepede şahyr boljak bolup goşgujyk ýazanlar başga-da köp boldy. Ýöne olaryň hiç biri hem Taňňy ýaly şöhrat gazanyp bilmedi. Onsoň olaryň özleri ýuwaş-ýuwaşdan goşgy ýazmalaryny taşlap ugradylar.

Bir ýola arakesme mahalynda Taňňy öz synp ýolbaşçylary bilen başga bir mugallymyň özi hakda gürleşýän wagtyna pete-pet geldi. Aýak çekip diňşirgendi.

– Şahyryň hakynda seniň özüň nähili pikirde, onuň dabarasy ýaman uly boldy-la.

– Şeýl-ä boldy özün-ä, ol hakyky şahyrmy ýa-da dälmi, on-a biljek däl, ýöne onuň oňat zada guwanmagy, erbet zady seljerip, ýigrenip bilýänlig-ä hak. Okuwyna hem yhlasy erbet däl...

Mugallym ýene bir zatlar diýdi. Ýöne synpa çagyryň jaňnyň turzan gohy oňa başga hiç zat eşiitdirmedi.

GÜÝÇLI

Orazyň özünden göwni hoşdy. 4-nji «B» synpda okaýanlar ony öz aralarynda: «In güýçli, taýsyz» diýip

hasap edýärdiler. Oglanlar ondan birneme çekinerdiler. Synpda öýlerinden getiren gutabyny, şokoladyny Oraz bilen bölüşip, oňa ýaramsaklyk edýänler-de ýok däl-di. Gyzlar bolsa ondan çekeräk bolanlaryny kem görmezdiler. Orazyň ýanynda ýoldaşlaryny ynjytmak eşekden palan alança-da ýokdy. Islese her kime bir lakam dakardy. Ol inçejik Ýusuba «çöpünjik» diýse, Törä kellesi goçak bolany üçin «Butdaşkelle» diýip ýüzlenerdi. Soňabakan onuň okuwçylara berýän azary has artyp ugrady. Mugallymyň beren temmisi-de oňa tär etmedi. Düzelmäge söz berse-de, beren sözünü şol ýerde unutdy. Gaýta ynjaý, mugallyma ýüz tutan ýoldaşlaryna «şugul», «akjyk» diýen lakamlary dakýşdyrды. Olary gören ýerinde: «Akylyňyza mugallym näme berdi, ýyrtyk ýeriňize ýamalak aldyňyz gerek? Hany, tahýaňyzy aýryň, seredeýin, ýene size şah çykan bolaýmasyn?!» diýip, olaryň üstünden gülerdi. Onuň ýalan hikirdisi, her ädimde men-menlige ahyrsoňy oganlary ymykly oýlanmaga mejbur etdi.

Bir gün Orazyň mekdebe gelmedik günü oganlar toparlanyşyp, oňa öý işleri göçürtmezligi, ýarymsaklyk etmezligi, gerek bolsa garşysyna çykmagy hem öz aralarynda dilleşip, maslahat etdiler.

Ertesi Oraz mekdebe gelende jaň bolmaga entek wagt bardy. Ol öýden gaýdanda, düýnki öýe berlen

işi oğlanlaryň birinden, mugallym synpa girmänkä, hasyr-husur göçürmegi, soňundanam biraz basalaşyp oýnamagy niýet edinip gaýdypdy. Ol otaga giren mahaly bir zatlar ýazyp oturan Töräni görüp begendi.

– Butdaşkelläm, geldiňmi? Munuň kellesi durşy bilen hasap-hesip ahyryn, hany, depderiňi al, öý işi göçürelí?!

– Depder-ä ýok.

– Năme, năme? – Oraz ör-gökden geldi. – Sapak gutaransoň hasaplaşarys – diýip, ol Törä ýumrugyny görkezdi. Orazyň bu gün Töräni kakaýmasa ynjalmajagy hakdy. Hemmeleriň garaşyşy ýaly hem boldy.

Soňky sapakda bolmadyk Oraz ýoluň gyrasyndaky ýandaklykdan ör turanda Ýusup bilen tirkeşip barýan Töräniň ýüzi derçigip gitdi. Syrylan kellesi kibtime giräýjek boldy. Gaçmak üçin yza tesdi. Ýöne Orazy görüp ylgaşyp gelen oğlanlar ony goýbermediler.

Hasanaklap gelen Oraz ýakadan almaga ýetişse-de, el salmaga ýetişmedi. Topbaklygy bilen üstüne zyňan göwre Orazy ýere ýazdy. Bu Ýusupdy. Şundan soň oğlanlar hüwmek bolşup, Orazy aralaryna aldylar. Kim ony döwüp alan ýandak çybyjygy bilen saýgalasa, ýene biri lineýkasyny onuň depesinden inderýardı. Urmaga çemeli zat tapman kemerini sogrup alan Töre hem bir eli bilen balagyny tutup, beýleki

elindäki kemeri bilen Orazy gerňeýärdi. Oraz özüniň garşylygynyň biderekligine göz ýetiren bolsa gerek. Ol birki ýola elini salgan-da bolsa, soňundan ýüzin düşüp möňňürip ugrady. Töwerekden uly adamlar ylgaşyp gelmedik bolsa, oglanlar ony entekler ýençmekçidiler. Olar ýaňy gyzyşyp ugradylar ahyryn.

* * *

Bu waka mekdebe dessine ýaýrady. Şol günň ertesi 4-nji «B»-leriň oglanlary tagtanyň öňüne geçip, hatara durdular. Oglanlaryň hersi indi gaýdyp uruşmajaklaryna söz berensoň, nobat Oraza ýetdi. Ol köpçülikden bir ädim gapdalda ýeňsesini gaşap, ýüzüni sallan bolup durdy.

– Indikile uruşman...

– Hany, doluja aýt, gatyрак аýt özüňem, ýogsam, hol yzky partada oturanlara eşidilenok! – diýdi-de, mugallym ondan sözüni täzedem gaýtalamagy talap etdi.

– Men indikile öz ýoldaşlarymyň göwnüne degmerin!

Ynamdan düşeni üçinmi, nämemi, mugallymyň onuň sözüne ýene-de ynanasy gelmedi. Okuwçylara ýüzlendi:

– Orazyň sözüne bu gezek ýene ynanarysmy?!

Synpyň içi dym-dyrslyk boldy. Hiç kimiň birbada dodagy gymyldamady. Diňe birhaýukdan soň «çöpinjik» lakamly Ýusup ýerinden turdy.

– Ynanaýyň, mugallym, Oraz bu gezek dogrusyny diýýär. Indi oňa düzelmekden özge alaç ýok. Düýn Oraz iň güýçliniň kimdigine gözünü ýetirendir, ynanaýyň, ýoldaş mugallym!

Hemmeler bir-birleriniň ýüzlerine seredişip ýylgyrjaklaşdylar. Oraz hem gyzaryp durşuna ýylgyryp, ýeňsesini gaşady.

GULPAK

Gulpak gyzzagazlaň başyna, baý, gelişýär-ä. Ýuwup, dagam bir darap goýberseň, ana, ony onsoň gör, edil ýüpek ýaly bolup, eliňde akyp, seçelenip-dökülip durandyr. Ony örüp dagam bir köwlendirip, lenta dakarsyň welin, gyzzagazyň her egniniň üstünde bir ak gül parlap bir penje bolup açylyp dursun. Şonda gyzzagaz jaýtyldap, towsaklap ýören geçi owlajygyna meňzär. Onsoňam gulpak-da bi, ol entek uzalyp-össe dagy gyzzagaza, gör, nähili görk berer. Ony şol halda gören ýigidiň ýüregi «jig-g» edäýmezmi?! Ana, onsoň gyzyň önünde ýuwdunyp, derçigip gürläp bilmän duran ýigidiň bardyr.

Ýöne häzir welin ýagdaý düýbünden başgaça. Gyzzagazam uly gyz däl, gulpajyklar olaram ösüşde.

Asylam soňky döwürde gyzjagaz mekdebe gatnap ugransoň, ol gulpaklar eýesine halys dert hem bolaýdy-da. Töweregiň garagolam ýetik. Birde bolmasa, birde ol garagollaryň biri oýun edip, ondan çekip goýberýär. Onsoňam şu oglanlaryň gelşikli gulpak görseler, gözleri gidýärmä ýa-da gyjynýarmy, nämemi asla durup bilenoklar.

Hol gün gyzjagaz mekdepde jaň kakylp, daşaryk çykmak üçin ör galanda, kimdir biri onuň çep gulpagyndan çekip goýberen ýaly boldy. Haçanda ol saçyndan çekeniň kimdigini anyklamak üçin ýalta yzyna gözlän mahaly öz bir gulpagynyň partadaşynyň gulpagyna çatylandygyny, häzir onuňam saçyndan çekeniň kimdigini bilmek üçin ýeňsesine öwrülenini gördi. Munuň, elbetde, yzdaky partada oturýan oglanlaryň işidigi belli zat. Haçanda, gyzjagazlar özlerine tarap öwrülen mahaly olar gülkülerini zordan saklaşyp, oňa-muňa seredip, hiç zatdan habarsyz bolandan boldular.

Gyzjagazlar birbada, elbetde, garagollardan gaty görýärler. Şol wagt olarda ejeme, kakama arz edeýin diýenem bir pikir döreýär. Ýöne her gezegem ol pikir çekilen gulpaklaryň düýbi agyrmagyny goýan dessine olaryň ýadyndan çykýar.

Birsalymdan görseň olar ýene daşarda oglan-gyz bolşup, goşulyşyp, köýneklerini pasyrdadyşyp, haýsydyr bir hezil oýun oýnaşyp ýörendirler. Şonda olaryň bu bolşy «Hany, entek men oýnamaly

oýunlarymy oýnap, okamaly okuwymy okap, bir ulugyz çykaýyn, siziň bilen onsoň hasaplaşaryn» diýýäne meňzeýär.

...Ana, onsoň melek gyzyň öňünde ýuwdunyp, derçigip, çagalykda eden ähli garagolluklaryna ökünip duran ýigidiň bardyr. Il içinde oglanjyk çeken gupak has tiz ösermiş diýenem bir ynam bar. Haý, özem şol dogram bolsa gerek.

Gör, indi ol gyzjagazlaryň gupaklarynyň ösüp-ýognan, gün-günden ulugyzlaryň saçlaryna meňzäp, owadan bolup barşyny...

GYRANLY BABANYŇ ERIKLERI WE ÝENEKILER

Gyryň düýbünü ýalap akýan Ýekeyüz ýabyň boýunda iki-üç ýerde ýagşy ýaşyny alan erikleriň birnäçesi her ýerräkde, her ýerräkde iki bir, üç bir bolşup ösüp otyrdy. Ýaşap giden ol erikler üstesinde beýleki oba eriklerinden biraz irem ýetişerdiler. Onuň belli eýesi-de ýokdy. Arka ýüzünde öwlüýä bar bolansoň, esasanam, ol zyýarata-ýenä öwlüýä gelenler iýsin diýlip, kimdir biri tarapyndan haýyr-hudaýýoly hökmünde ekilen daragtlar hasap edilerdi. Soňky ýyllarda onuň gapdalynda kolhozyň towukhanasynyň jaýy bolup, kim ol ýere göçüp gelip, towuk çopan

bolsa, eriklere-de şol eýemsirärdi.

Şol erikler hal atyp, biz bir bölek oba oglanlary bolup, Meret nekäniň gazabyna düşen günlerimizden owal ol erikler towukçynyň öýüniň aňry ýanynda obanyň bir çetinde, Ýekeýüzüň raýyşyny ýassanyp turan ak öýde ýaşaýan Jumanýaz dogtaryňkymykan öýderdik. Onuň şetdalyly, almaly giden meýdany tutup oturan bagyna biz öňdenem beletdik.

Obada onuň oturan jaýyna hünäri-kesbi bilen baglap, mal dogtaryň jaýy diýerdiler. Onuň aňyrsynda bolsa kolhoza degişli Kämirän babanyň üzümçiligi. Biziň obada baglar öz bagbanynyň ady bilen tanalýar. Ondan aňyrky kelteräk boýly, başyna gögüş matadan selle oraýan Weli akganyň, soňra Juma janje diýilýän adamyňüzümçiligibolup, Gyranlybabanyňeriklerinden başlanýan bagçylyk bir-birlerine sep bolup ýaýrap gidýär. Biziň bu erikleri Jumanýaz dogtaryňkydyr öýdüp ýörmegimizem şonuň üçindi. Onuň enesiniň başynda biziň obanyň aýallarynyňka meňzemeýän, daşyna ak hasa çolanan uly topbusy bolardy. Biz erik, alma çilermen bolup, töwerekde köwsarlap ýörkäk, şol topbyny görsek, dessine gizlenmek bilen bolardyk. Bu aýal hem Jumanýaz dogtar instituty gutaryp, biziň oba mal dogtar edilip iberilen döwürleri peýda bolupdy.

Jumanýaz dogtaryň bizden bir ýaş uly hortaň, uzyn ogly Mätjan bizden bir synp ýokary 5-njide,

onuň özünden kiçi gyz jigisi bolsa bizden bir synp pesde okaýardy. Ýöne olar biziň Gyranly babanyň eriklerini gyrraýdýandygymyzy görseler-de, öz gapdallaryndaky iki düýp erige degmesek, kowjak-degjek bolup ýörmezdiler.

Ýöne bag bolsa, onuňam miwesi bolsa, bizem gören zadyna dyrmaşyp, dalaşyp ýören oylan bolsak, hany, onsoň bizi nädip saklajak!?

Biziň bu döwürdäki garagollyklarymyz Jumanýaz dogtaryň ogly Mätjanyňam ýadynda galan ekeni. Segseninji ýyllarda men Anna Kowusowdan, Abdyreşit Taşowdan ybarat ýazyjylar topary bilen Gazojagyň gazçylarynyň arasyna duşuşyga bardym. Şol duşuşyklaryň birinde meniň çykyşymyň yzysüre märekäniň öňräginde oturan uzyn boýly bir adam meniň ýaşlykdan gysgaldylyp tutulan adymy tutup, maňa ýüzlendi:

– Aga, hany, özüň barada gürrüň bersene! – diýip, meni tanap ýylgyrdy.

Görsem, ol Jumanýaz dogtaryň ogly şol Mätjan ekeni. Olar biziň obadan men ýedinji-sekizinji synplarda okap ýörkäm, göçüp gaýdypdyrlar. Ol bu ýerdäki gaz inženerleriniň biri ekeni. Men oňa sataşanyma çagalygyma duşan ýaly begendim. Elbetde, Gyranly babanyň erikleri-de, Meret neke-de ýatlanylady...

Biz şol gezek Gyranly babanyň bir çeträkde duran erigine dyrmaşanymyzda biz alty-ýedi dagam bardyk, topar Hommatjadan, Akynýaz, Ýazgeldiden Gurluşdyr Sydy Hommatjandan, Apbatdyr menden ybaratdy. Hal atan erikler bolsa ýaşyl ýapraklaryň arasynda ýalp berýär.

Töwerekde adam görünmese-de, erigiň goragçysyz dældigi hem pikirimizde. Erigiň düýbünü ýalap, akyp ýatan suwdanam balaklar çermelip, hüşgärlik bilen girilip geçildi. Galyberse-de, günortan hemmeleriň yssa çykman, köplenç, öýünde oturýan mahaly... Ýapraklaryň aralaryny dörüşdirip, ýaňy hal atan eriklerden birini iýip, beýlekisini köýnekleriň içine salyp ugranymyzam şoldy welin, towukýatak tarapyndan dükürdäp, barha golaýlaşyp gelýän at aýagynyň sesi eşidildi. Ol atlyny biz ilki öz aladasynyň ugruna barýan bir ötegçidir öýtdük. Onuň gapdaldan geçip giderine garaşyp, indi her kim oturan-oturan ýerinde görünmejek bolup, bukulyşyp otyr. Ýöne beýdip bukulyşan bolup oturmagymyzyň geregem ýok ekeni. Ol biziň erige talaň salýanymyzy görüp, atlanyp gaýdan bolsa näme? At üstünde ýaňyrak towuk çopan bolup işe başlan agsak Meret neke otyr. Elinde-de hakyt iki gözli omurma tüpeň. Ol gele-gelmäne ýabyň o başynda durup, bize hemle urdy.

– Eý, deýýusja ogrujyklar, hany, bejit düşüň

bagdan!

Biz gorkudan oturan-oturan ýerimizde doňup galana meňzäp, ýerimizden gozganmaga gyssanmadyk.

Aşagrakda oturamsoň, ol meni ilki gördi. Tüpeňini ýokary göterip: «Düş diýilýär size!» diýip, öz sözünü ýene bir gezek hökümlü gaýtalady.

Men bagdan ilki düşdüm. Ol meni birine meňzetdimi nämemi, dessine sorag berdi:

- Sen kimiň ogly?
- Enemiň.
- Ýok, akgaň adyny aýt!
- Allanazaryň.
- Hä, boldy. Sen joramyň ogly ekeniň, bar gidiber!

Men içimden: «Akgamam, gör, kim bilen dost bolup ýör, dost boljak bolsa, Nekeden oňlurak adam tapmadymykan?» diýip, ony halamazlyk bilen oýlanýaryn. Kakamam käte Meret neke bilen kolhozyň ýük düýelerini çekdig-ä diýip gürrüň arasynda ýatlardy. Olar şonda dostlaşan bolmaly.

Beýleki oğlanlar bolsa henizem бага ýelmeşen ýaly bolşup, düşmäge gorkuşyp otyrdylar.

– Gurbanyň ogly, näme gulagyň kermi, düş diýilýär saňa!

Indi onuň meniň ýokarymda oturan Hommatjany tananlygy belli boldy. Yzysüre-de töwerege sarsgyn berip, tüpeň atyldy. Hommatja kelemenläp

gaýtmazmy ýokardan, pažžyldabam suwa düşdi. Men ýeriň pessi bilen gaçyp barşyma Meret neke onuň kükregini garaldandyr öýtdüm. Tüpeň sesiniň yzysüre oturanlaryň ýene biri öýlerinde onuňam ady Hommatja biziň aramyzda Sydy lakamy bilen tanalýan ýoldaşymyz tüpeň sesinden gorkup:

– Waý, mama! – diýip, kömek sorap lägirdi.

Olaryň öýleri ses ýetimde bolany üçin mamasy özünü eşider öýdýändir-dä.

Men şol eňip barşyma bolşundan çen alyp, oňa-da bir seçme-ýarym seçme degendir öýtdüm.

Oba giren ýerimde öýleriniň duşunda tüpeň sesini eşidip, Sydynyň iki mamasynyň biri: «Bu näme boldugyka?» diýip, diňirgenip duran ekeni. Umumanam, Sydynyň iki mamasy bardy. Olaryň biri kakasynyň ejesi Mamajan mama bolsa, ýene biri obada «Gara heleý» ady bilen tanalýan garyndaş, dogumly mamasydy. Eger kimdir biri bir ýerde onuň göwnüne degäýse hem Sydy hemişe onuň üstüne kükredip, Gara mamasyny alyp barardy.

Gara mama golaýyna gelip-gelmänkäm gezelip durşuna maňa ýüzlendi:

– Ol tüpeňi kim atdy?

– Meret neke Hommatjany atdy...

Gara mama bu habary eşidip, içini çekip, örgökden geldi. Gözleri öjügip ýandy. Ylgap gidibem

Sydylaň gapysyndan baryp, onuň beýleki mamasyna: «Ogluňyzy atypdyrlar» diýibem, özi soňundan ilin öňi bolup, samyrdap ilerligine tutdurdy.

Aýallar eşidişip, indi ondan-da çykýardylar, mundan-da. Boldy bir köçe bilen Gyranly babanyň eriklerine tarap süýşüp barýan yzzan-da-çuwanlyk. Maňa atylanyň Sydy Hommatja däl-de, beýlekidinini aýtmaga mümkinçiligem bolmady. Gopjak harasat eýýäm gopupdy, indi aýdanyňda-aýtmanyňda näme?!

Mamajan mama «atylan agtygyny» ýat edip, ýolboýy «Ýekeje balam-ow!» diýip aglap-uwap barýar. Gara mama ýogy-bary ýatlap, barha beleň alyp, Meret nekä sögýär: «Wah, ol bir kantuş artyb-a, nemisiň oky onuň kellesiniňem esli ýerini goparyp gidenmiş, indi beýnisi mylkyldap duranmyş. Wah, nemisiň oky seniň bir aýagyňy çolak etmän, kelläňem «ol gezek alyp geçmeli ekeni» diýip watyrdaýardy.

Bizaňyrdan ýygyn tutup, janköýer mamalar, atylan oglany göresi gelenler, keýpine tomaşaçylar bolup gelen wagtymyz Meret neke ogrularyň hemmesini bag üstünden düşürip, öz önünde hatara düzüpdü. Indem atyň üstünde oturan ýerinden tüpeňini hem bir eli bilen asmana somlap, käýinip durdy.

– Ogurlyk etseňiz, ele düşjegiňize düşündiňizmi indi?

Meret neke beýdip, atyny dyzandyryp, ýarag

somlap durka hany, düşünmedim diýjek barmy oňa!? Dur hemmeler aşak bakyşyp, sortduryşyp, pişigiň atymyna gelen syçanlara öwrülişip.

Sydynyň atylsa-da Meret nekäniň öňünde «ogrularyň» hatarynda duranyny gören mamasy şundan soň, biraz ynjalady. Aňyrdan Meret nekäni atdan alyp, ýere bulap urarly bolup gazaplanyp gelýän Gara mama-da şundan soň ony görüp: «Wiý, ol-a hola dur» diýip, köşeşme bilen boldy.

Ýüregi sarsdyran bu waka soňra biziň wagty bilen ýadymyzdan çykmady. Nädibem bolsa, bir zat edip, biziňem ýüregimizi ýaran Meret nekeden ar alasymyz gelýärdi. Şonuň üçinem biz mekdepde Alynyň aryny Ahmetden çykar etdik-de, onuň özümüz bilen okaýan ýegeni Narlydan ar alarman bolduk. Narly mekdebe okuwa Meret nekäniň öýünden gatnap ýörse, biz ony şonuň gyzymykan öýderdik. Ýogsam atasynyň adam başgady-laý, ýöne kim onuň şol wagt atasynyň adyna üns berýär?

Bir gün men onuň kitabyňy alyp, başga bir partada bukup, gözledip gynadym. Hommatja-da bir gün onuň saçynyň ujuny gapdalynda oturan gyzyň saçyna çatyp kösedi.

Dogry-da walla, şol kantuş Meret nekä dagy aryňy köýdürip...

POBIT DAÝY

Meniň gelmegim Pobit daýyny biraz geňirgendirdi. Birwagt obadan okuwa diýip gidip, bir ýerlerde işläp ýören ýegençi nire, Pobit daýyň öýi nire!?

Obadaş bolsa-da, daýy ugry bolsa-da, meniň oglanlykda enem bilen onuň öýüne toýa-tomaga gelenim bolaýmasa, başga wagt gapysyndan garanym ýadyma düşenok.

Ozal gapydan görünmeýän adam nämüçin beýdip gelip biler, onsoňam indi ençeme ýyllardan bäri onuň görmedik, ýadyndanam çykarlaňkyrlan ýegençisi? Ýöne ol pylanynyň ogly Aşgabatda gazetde bir ýerde işleýärmiş, ýazyjy bolanmyş diýib-ä eşiden bolmaly. Şol ýerlerde gezip ýören adam bir gün gapymdan geler diýip kim pikir eder.

Ol aýaly Ogultäç daýzam bilen saçak başynda çay içip oturan ekeni. Maşgala ýaňyrak naharlanan bolmaly, saçagyň üstünden gap-gajam entek ýygnalmandyr.

Pobit daýy meni gapyda görüp: «Oh-h» diýdi-de, asla gözlerine ynanmaýanyny mälim edip, geňirgenibräk durşuna:

– Ýegen, sen nireden çykdyň? – diýip, meniň gelenime hoş bolup, yerinden ýeňil gopup gelip

görüşdi. Dessine-de olar meni töre geçirdiler. Daýzam maňa çay demläp, nahar taýynlap, hezzet-hormat etmek üçin ýüzüniň ugruna eline-de saçagyň üstündäki boş çäýnek-käseleri-de alyp gitdi. Pobit daýy bolsa menden öý-içerilerim, işlerim barada gadyrly soraşdyryp oturdy. Şol bir wagtda hem onuň meniň näme üçin gelip biläýjekligim barada oýlanýanlygy duýulýar.

Haçanda meniň: «Siz barada gazete ýazmaga geldim» diýmegim ony birhili düşnüksiz ünjä goýdy. Görüp otursam, meniň gelmezimiň öň ýanynda işde bir ýagdaý bolup, şol ýagdaýda gazet sözi hem agzalan bolsa näme?! Pobit daýy men bilelim bári kolhozyň gara mallar fermasynda işleýär. Maljanly adam. Sygyrlara her gün hyzmat edensoň, ol öz sygyrlarynyň bardygyny hem unudýan adam däl. Ferma müdiriniň gözüne güýdüşip bilse, sygyrlara berilýän künjaradyr otuň gowrak ýerinden öýüne-de bir halta, ýarym halta alyp gaýdybermesi-de bar. Tapan ýeriňden almak, gowy gören zadyňdan özüne-de sürtmek bu Pobit daýa oğlan döwri, şol iliniň bakjasyndan gawun, garpyz çilen, erikleri eýesi bilen deňine iýip gezen döwründen galan endik bolmaly. Ol her gezek käýelensoň, indi almaýynam bir diýýärdi, ýöne ferma müdiriniň özüniňem araba ýükläp, öýüne äkidip ýörenini görensoň, hemmeler alýar diýip, ýene-de alaýýardy.

Bir gezegem däl, iki gezek dagam ferma müdiri

ony silos çukurda gizlengi haltasyny dolduryp otyrka tutaýypdam. Soňky sapor dagy hasam birhiliräk bolupdy. Ol haltasyny silosdan dolduryp, arkasyna alyp turjak bolan mahaly kimdir biri ýeňsedan gelip, haltadan aslyşypdy. Goja muny şol wagt özi ýaly çopanlaryň biri oýun edip çekýändir öýdüpdi. Yzyny-da gözlemän: «Hany, kömek berip, göterdip goýbersene!» diýipdi. Soňundanam ol ýeňsedan gelip, haltadan aslyşan onuň garaşmadyk ferma müdiri bolup çykypdy. Şonda müdir oňa: «Ýaşuly, seniň bu endigiň galman geçjek, görýän weli, seni gazetden adam çagyryp ýazdyryp, ile masgara etdirmesek boljak däl» diýip käýinipdi.

Onsuzam öz obasyndan gazetde ýazyp-bozýan bar bolsa, ferma müdiri Pobit daýyny oňa aýtman, kime aýtsyn?! Ol meni gazete ýazjak diýsem, bir pursatlygam bolsa, şol ferma müdiriniň çagyryp, öz kastyny çykaran ýazyjysydyr öýden ekeni.

Muhammetguly diýseň, biziň obamyzda Pobit daýyny tanajak azdyr. Pobit diýseň welin, ony dessine tanarlar hem hemişe mal-haly bilen başagaý bolup ýören goja esgeri göz önüne getirip, onuň häsiýetini ýatlaşyp, hezillik tapyşyp ýylgyryşarlar. Uruşdan gelen günleri ol öz obadaşlaryna söweş barada gürrüň beren wagty: – Uruş gutaranda biziň topçularymyz Budapeç diýen şäheriň golaýyndaky derýa boýunda

ýerleşipdi. Ýeňiş gazanylanyny günortanlar eşitdik, boldy bir owsunma, kim-kimi gujaklap ogşap ýatyr, kim asmana ok atýar, nemisiň oky tenini silkende aglamadyk komandirimizem duran ýerinde begenjine sarkyşyp, aglaşyp durlar. Janyň dagy içiňe sygar ýaly däl, menem şonda: «Pobit, pobit» diýip gygyrdym» – diýip gürrüň beripdi. Obanyň adamlaryna-da şonuň ýaly biraz geňiräk gep-gürrüň gerek. Şondan soň Muhammetguly daýymyň hakyky ady hemişelik Pobit (Pobeda-Ýeňiş) bolup galypdy.

Men onuň uruşda alan «Ýeňiş» medaly bilen gyzyklandym. Olam aýalyny çagyryp, onuň nirededigini öýe belet hökmünde şondan sorady. Soralanda hany, her goýan zadyň nirededigi bada-bat ýada düşüp durmy, eýsem!? Tapylmanson, soňra öýden ony iki bolup gözläp ugradylar. Geregi bolmagy mümkin diýlip ýygşyrylyp goýlan dokumentdir ýeneki düwünçek tapyldy. Ondan uruş bilen bagly Staliniň esger Muhammetguly Ýaz ogluna beren iki sany minnetdarlyk haty hem çykdy. Men ol hatlar bilen tanşyp otyrkam goja:

– Hut ýoldaş Staliniň özi gol çekipdir – diýip, onuň aşak etegindäki goly hem barmak basyp, aýratyn bir buýsanç bilen görkezdi. Gözleg bolsa henizem dowam edýär, Ogultäç daýza ýyllaryň geçmegi bilen ýüzüniň keşdeleri öçüşip giden Mary şkafynyň

içindäki düwünçekleri bir-bir orta alyp, dörünip otyr. Käte-de bir: «Nirä düşdükä ol sebil, iki-üç ýyllykda bir görüpdim şony» diýýär. Ýadyna saljak bolýar...

Pobit daýy oýurganyp, şol medalyň ugrundaky zatlaryň ýene birini ýatlady:

– Öňler Ýeňiş günü biz — urşa gatnaşanlary toplaý, ýygnaý ederdiler. Sowgadam bererdiler. Şonda-ha meniň medallarymy dakynaýmam bardy, indi dört-bäş ýyldan bäri bizi ýatlaýanam ýok, çagyryňam. Menem şony dakynamok... Nirede bolup bilerkän, janlarym?..

Birdenem ol dörünip oturan aýalyna baş atdy:

– Bar ogluň öýüni gör!

– Ol ýerde näme işlesin?

– Arada üýşmeleş edenimizde şol ýerde görenem ýaly-la şony. – Aýaly turup gözlemäge gidensoň, Pobit daýy ýene uruş bilen bagly gürrüňlerine öwrülip geldi.

– Biz bir topda üç adamdyk, bir-ä seržant, komandir bar çünekeý guş ýaly hor oglan, Petrow welin daýaw, Jumamyrat uzyn ýaly özem murtly, ol atýar, men şoňa ok daşap berýän. Olam meniň gujaklap getirýän oklarymy topuna salyp, atyp bir goýberýär, nemisiň çemelegini çasyrýar...

Barybir, ol medal ýene wagty bilen tapylmady. Menem esli oturanymy ýatlap, Pobit daýa «Medalyň özüni görmesemem hatyny gördüm» diýip, hoşlaşyp

turmakçy boldum. Biz tirkeşip, daş çykan wagtymyz Gün eýýäm öýläne sanypdy. Ýolda çagalar alagoh bolşup, futbol oýnaşyp ýördüler. Goja meni ugradyp barýarka hem gazete ýazyljak makala barada pikir edýär ekeni.

Ol maňa:

– Ýegen, ýazanyňda medaly tapylmady bir diýmegin, onsoň Nazzy ýaly dilewarlara ýetip galar. Aý, ol aslynda berlenem däldir ýa-da bir ölen orsuň medalyny dakynyp gelendir – diýerler. Men obamyzyň urşa gatnaşan gojalarynyň käte ol barada söhbet bolanda basdaş çagalar ýaly bir-birleri bilen çit-de-mit bolşup alyşlaryny ýatlap, oňa düşünme bilen ýylgyrdym. Soňundanam ol juda buýsanýanyny mälim edip:

– Ýegen, çowlugy bar, oňa-da gwardiýaçyň öz ady dakylpdyr diýibem ýazawer! — diýdi. Birdenem top oýnap ýören on-on iki ýaşly oglanlaryň biri öz töwereginde ylgaşlap ýören üç-dört ýaşly gapdalynda duran tahýalyja oglanyň elinden tutdy-da ony idirdedip, biziň ýanymyza getirdi:

– Ata, alsana şunyňy. «Menem oýnajak» diýip, aýaga çolaşýar!

Goja mähirli ýylgyryp, oglanjygyň golundan tutup, ony meniň bilen tanyşdyrdy.

– Ine, meniň atdaşym, şol mosula balam!

Şol barmana-da men oglanjygyň başyna geýdirilen tahýasyna çişerilip seredenimi-de duýman galdym. Görsem häliden bári ýer dökülip gözlenilýän medal şonuň başyna geýdirilen tahýanyň ýokarsynda bolsa näme? Ejesi dagy ony yrym edip, göz degmezlik üçin, ala monjugyň zadyň ýerine dagy dakan borly. Medalyň üstünden aşyrylyp alnan sapaklaryň arasyndanam onuň ýeňiş pursadyny mynasyp nygtaýan haty, şekili aýyl-saýyl görnüp dur.

Gojanyň oňa ünsi düşmedi. Meniň bilen mähirli hoşlaşanson, çowlugynyň golundan tutup, samrap onuň bilen oýun oýnaýan oglanlaryň ýanyna gitdi:

– «Pobidiň at dakylanyny oýna goşmaz ýaly kim bolupsyňyz siz!? Onuň ady Pobit. Pobit bolsa — ýeňiş...

Men birsalymdan ony ýatlap, yzyna sereden wagtyň Pobit daýynyň çowlugynyň elinden tutup, futbol oýnaýanlaryň ýanynda olar bilen şüweleňli gürleşip durandygyny gördüm.

«Meniňem Pobit atdaşymy oýna goşuň» diýip ýalbarýan bolmaly bende.

ILKINJI BÄŞLIK

Ol wagtlar mekdebe-okuwa gatnaşýan oglangyzlara meniň diýseň gözüm gidýärdi. Olaryň owadan-

owadan suratly kitaplary bardy.

Biziň obanyň ortasynda oturan hem «Bäşbela» ady bilen tanalýan kowçumymyzdan hem, hany göreýin, has uly synplarda okaýanlar-a gerek däl,... Ýazy akgam, Juma akgam, Bikge ejem onuň hakyky ady Ýazbike, ýöne hemmeler oňa Bikge diýýärdiler, meniň esasan hem, şu üçlüge gözüm gidýär. Owadan suratly kitaplaram şularda bar. Okuwdan gelensoňlar hem olar köplenç çolarak ýerlerde, jaýlaryň ýa-da baglaryň kölegesiniň aşagynda sapaklaryna taýynlanýarlar. Kitaplaryny sesli okap, goşgulary ýat tutýarlar. Ýöne Bikge ejem, goşgyny ýat tutmak üçin, onuň setirlerini bölüp-bölüp öwran-öwran gaýtalap, soňra kitaba seretmän gözlerini ýumup näçe dert azar bolsa-da, ýat tutmaga gelende hemişe men ondan öň ýat tutýardym.

Bikge ejem bolsa henizem, kitabyňy bir açyp, bir ýapyp, ýene bir-de oňa gözünüň gytagyňy aýlap, seretmedikden bolup seredip oturandyr.

Ýazy akgam bilen Juma akgam mekdebe gidenlerindemeniň: «Menem gitjek» diýip aslyşjagymy bilip, köplenç, maňa görünmän giderdiler. Bikge ejem görgülini bolsa men aňsat sypdymazdym, käte ol meni-de özi bilen mekdebe alyp gitmäge mejbur bolardy.

Anna brigadyň diýen gyzy bolsa Bikge ejemiň partadaşydy. Käbir mugallym bolaýmasa,

köplenç, mugallymlar bir sagat, iki sagat bularyň aralygynda okuwçy bolup oturmaga maňa-da rugsat ederdiler. Men okuwçy bolsaň, akyllý bolmalydygyny özüme ýatladyp, elimi elimiň üstüne goýup, mugallymyň diýýänlerine aňry ýany bilen düşüňän ýaly bolup oturardym. Hemem öz deň-duşlarymdan öň mekdebe gelýänime monça bolup begenerdim. Hatda men bir ýola başligem alaýdym. Bu şeýle boldy: Şol gezek okuwçylary daýaw Garajaýew mugallym okadýardy. Ol şol gezek bir oglanyň yzyndan, öýde ýat tutulmaly goşgyny aýdyp bermek üçin Bikge ejemi tagta çykardy. Bikge ejem tagtanyň öňünde durup, goşgynyň iki bendini tiz aýtdy. Indem ine saňa gerek bolsa, onuň yzy ýadyna düşenok, bir eli bilen saçynyň ujuny oýnap görýär bolanok. Gaşyny çytyp oýurganýar bolanok.

Bikge ejeme diýseň kömek edesim geldi. Durup bilmedim, pyşyrdap onuň ýadyna düşmeýän bendi gaýtaladym.

Garajaýew ilki bu pyşyrdyny öz okuwçylarynyň biridir öýtse-de, «Kömek bermäň, goý özi ýatlasyn!» diýse-de soňra ol pyşyrdaýanyň mendigimi gördi. Özi-de meni görüp diýseň geň galdy? Çaky ol meniň oturanymy häzire çenli görmän ekeni. «A, indi bu kim? Bu nireden peýda boldy?» Ol şeý diýip okuwçylara ýüzlendi. Okuwçylar maňa seredişip gülüşdiler.

Garajaýew soňra birki ädim ätläp, maňa golaýlaşdy:

- Sen kim borsuň, ýagşy ýigit?
- Men Aga!
- Sen kimiň ogly?
- Ejemiň!
- Kakaň ady näme?
- Allanazar!
- Haýsy Allanazar ol?
- Allanazar traktorçy!
- Hä boldy. Sen bu ýerde näme işläp ýörsüň?
- Okamaga geldim!

Töwerekdäkiler ýene-de ýylgyryşdylar.
Garajaýewiň özi-de ýylgyrdy.

– Okamaga gelen bolsaň hany onda tagta gel-de goşgyny aýdyp ber!

Men Anna brigadiriň gyzyny itekläp turzup, partadan çykyp, tagtaň önüne geldim. Okuwçylara meňzäp durmaga çalyşdym, başymy göterip, kükregimi biraz öňe çykardym. Boldum bir okuwçy... Soňra goşgyny bir başyndan Bikge ejemiň ýat tutanda okaýşy ýaly pert-pert edip aýtdym. Garajaýew meni diňlänsöň, Bikge ejeme seredip, «Gullarowa, sen sapaga gowy taýynlanmansyň, zordan üçlük, a jigiňe bolsa başlik» diýdi.

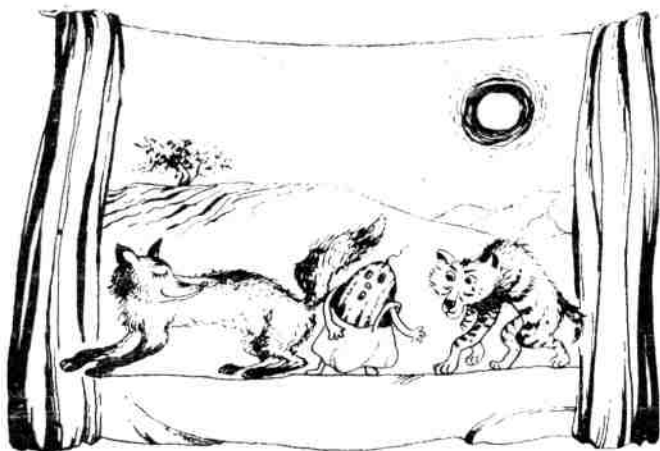
Sapak gutaranyna mähetdel men ilkinji alan bahamy eneme buşlamak üçin gyssanyp, ylgap öýe

gaýtdym. Kakam eşitse-hä «hüm-m...» eder, ejem eşitse-de: «Bar oýna, kellämi agyrtma» ýa-da «Bar alan bolsaň, eneňe ber!» diýer. Enem weli diýseň begener, bu başligi hamala men däl-de özi alan ýaly begener.

Ol hemişe meniň üstünligime şýdip özümden beter begenýär. Ene diýeniň şeýle bolmalydyr-da, belki.

Süýji gawun Waharman

SÜÝJI GAWUN WAHARMAN
(Erteki pýesa)

Gatnaşýanlar:

- 1. Tilki**
- 2. Şagal**
- 3. Gawun**
- 4. Sakçy**
- 5. Sakçynyň agtygy**

BIRINJI GÖRNÜŞ

Tilkiniň öýi. Şowhunly saz ýaňlanýar. Ortada stol hem birnäçe stul dur. Diwarda tilkiniň ýolbars bilen bilelikde aldyran ulaldylan suraty bar. Tilki elinde tarelka göterip, aýdyma hiňlenip, tans edip, sahnada peýda bolýar.

Tilki Tanaýan-a tanaýandyr,
 Tanamadygam tanar.
 Biziň ilde bir gowy
 Tilki atly ýigit bar.

Gaytalama: Bu gün meň doglan günüm.
 Şatlanmaga hakly men.
 Ejizleriň gamçysy,
 Güýçlüleriniň akly men.

 Şirem tanaýar meni
 Tanaýaň meni senem.
 «Tilkim, sümek guýruklym»
 Diýerdi maňa enem.

Gaytalam: Bu gün meň doglan günüm.
Şatlanmaga hakly men.
Ejizleriň gamçysy,
Güýçlüleriniň akly men.
Güýçlüleriniň ugrun tapyp,
Diýdiren «Ýigdiň gowsy»,
Güýji ejizleň bolsa
Ýanymda çykmaz sesi.

Gaytalam: Bu gün meň doglan günüm.
Şatlanmaga hakly men.
Ejizleriň gamçysy,
Güýçlüleriniň akly men.

Gaçyp gören tilki men,
Bukulyplar ýatardym,
Ýöne welin barybir,
Maksadyma ýeterdim.

Gaytalam: Bu gün meň doglan günüm.
Şatlanmaga hakly men.
Ejizleriň gamçysy,
Güýçlüleriniň akly men.

Aýak çekip, elindäki bile pyrlanyp, aýdym aýdan tarelkasyny stoluň üstünde goýýar. Gaňrylyp, diwardakysurataseredýär. (*Elinisuratauzadyp*). Şuny ýöne tüýs oňarandyryn. Ýolbars girerem welin, gözi öz portretine düşüp, monça bor. Ýöne ol gelermikän? Hol gezek gulan awlap iýenimizde, garnyny ýazyp, çygjaran wagty ýene birki hepdeden diýip çagyranymda-ha bir: «Bararys-a» diýen bolupdy. Düýn jaň etsem, ol etek galalaryna awa çykan ekeni. Aýalyna şu gün gelerin-ä diýen ekeni, aý geler-le, gelmese «Doglan günümi» ertä geçiräýmeli bor-da. Hany ýene bir jaň edip göreýin... (*Bir çetde duran telefonyň başyna geçýär*). Alo, alo, ýolbarsyň öýümi? Hä özüňizmi ýolbars aga, sag-aman geldiňizmi? Hä, on-a oňaraýypsyňyz. Dogry-da, walla. Ýanyňyzda özümiň ýokdugy bildiripdir. Men düýn gelnejä jaň edipdim. Aý, ýatdan çykaráydymyka diýip, ýene-de bir ýatladaýsam diýdim. Geljeginiz-ä bilýän, hä bilýän. Köp sag boluň! Bolýar, sagat ýedi, biz näme etsegem, gijäni öňe almagy öwernen-dä. (*Gülyär*). Hoş, sag boluň. (*Telefonyň önünde egilýär, kiçelýär. Tilki telefony ornunda goýýar. Ondan stol başyna gelip, hasap-hesibini ýöretmäge durýar*).

Ine, bu ýerde ýolbarsyň özi oturar. (*Ol stuly beýleki stullardan saýlaýar*). Munda bolsa hormatly

gelnejemiz ýolbarsgül ýeňňe oturar. *(Ýene bir stuly ilki saýlan stulunyň gapdalyna geçirýär. Tilki şeýdip her geljek myhmanyň adyny tutup, oturgyçlary getirmegini dowam etdirýär).*

Bu stul aýy üçin, munda möjek oturar. Goltugyna garpyz gysdyryp, «sen zorsuň» diýseň, ol ölenini-öçenini bilýän janawar däl. Ol oljaly gelse, bize-de kemje-kerdem däl. Tebip bolan bolup, ýaralaryna däri-derman etmäge baran bolup, täzeje etden iý-de ýat. Bu ýerde düýe oturar. Onam çagyraýyn, toýuň ýaraşgydyr-da. Onsoňam ol, ýaşalyp ýörülse, çölün eýesi ahyryn. Gämide otyrkaň gämiçi bilen tersleşmekden iş bolmaz. Goý, gelsin.

(Tilki zala ýüzlenýär). Siz düýäniň gözlerine syn edip gördüňizmi?

Zalyň sesi. Hawa.

Tilki. Gören bolsaňyz, ol gözler juda akylllydyr. Şeýle dälmi?

Zal. Hawa.

Tilki. Ol şol akylyny irde-giçde ulansa, onda dat günüňe. O-da, umuman, elden berilmeli janawar däl-dä. Irde-giçde derdime ýaramajak bolsa, men ony toýuma çagyrarýnmy, men tilki ahyryn.

Bu orunda towşan oturar. Bu meniň elýetmez towşanym. O-da geler. Men onuň bilen, ine, şeýdip

tans ederin. *(Tilki oturgyjy kukregine gysyp, liriki bir saza goşup, towşany gujagynda bar hasap edip aýlanýar)*. Şol arada saz üýtgeýär we dabaralanýar. Tilki gara başyna gaý bolup tans edýär. (Bir salymdan ýadap). O-da bu ýerde oturar. *(Elindäki oturgyjy oňki geçiren stollarynyň hataryna geçirip goýýar. Öwrülip, ýene diwardaky surata seredýär)*.

Şuny welin oňarandyryn. *(Zala görkezýär)*. Ýolbars bilen surata düşüpdür diýleni nämä degenok.

(Soň ol ýene-de stola tarap öwrülyär). Heý, kem zat barmykan? *(Birden ör-gökden gelyär)*. Häý, edeniň bar bol-a. Iň esasy zat ýatdan çyksa näme. Ine, saňa toýuň ýetmezi... Gawun ýok. Heý gawunsyzam bir toý bormy. Ol ýolbarsyň öler aşy ahyryn. Onsoňam özümem... Wah. gawuny erbet görýän barmy diýsene... Gawun tapmaly, onda-da hökman tapmaly. Ýöne nädip? Hany saňa eýesiz togarlanyp ýatan gawun barmy. Seniň meni iýesiň gelipdir diýip onuň öz aýagy bilen gelmejegi belli zat. Oýlan, oýlan, hemişe dadyma ýetýän sen ahyr meniň! *(Ol kellesine barmagy bilen kakýar.)*. Ah, şu şagaly çagyryjak däldim welin, ýeri, ony men nämüçin çagyrmalymyş? Güýjüm-ä oňkudan kem däl. Üstesine, öz ugurtapyjylygym bilen gazanan dostlarymam bar. Şir diýermiň, syrtlan diýermiň,

bularyň hersi bir gudrat ahyryn-ow. Aý, gowusy, gel, gawun hakyndaky aýdymy bir diňläýin-le (*Tilki magnitofona gawun hakyndaky aýdymy aýtdyrýar, hem oňa goşup, özi hiňlenip ugraýar*).

Şagal, tilki adymyz bar,
Ojagmyz bar, odumyz bar,
Sakçy babaň melleginde
Biziň göwün şadymyz bar.

Gaytalama: Sary gawun, sary gawun,
Togaran sen bäre, gawun!

Ýeriň, Günüň jigerbendi,
Ýürejigim şoňa bendi,
Ganatlanyp uçaýmasaň,
El çekmerin senden indi.

Gaytalama: Sary gawun, sary gawun,
Togaran sen bäre, gawun!

Gawun bir bal, kimse bilse,
Ysy parym ysın alsa,
Heý, ogurlyk etjekmi biz,
Eger gawun erbet bolsa.

Gaytalama: Sary gawun, sary gawun,
Togarlan sen bäri, gawun!

(Ýuwaşjadan gözüni açyp, zala seredýär). Ine, gördüňizmi? Gawunsyz toýuň toý dældigi indi size-de belli bolandyr. Maňa-da belli. Her zat etmeli welin, ony tapyp getirmeli. Haý, görýän welin, şu şagaly tapmaly bor-ow. Tapmaly bolsa nätjek, gözlemeli bor-da näme. Onsuz-a häzir gawunly bolmak mümkin däl, hany bir til kakyp göreýin. Öýünde barmykan? *(Til kakýar).* Alo, alo, tilkidir bu jaň edýän. Manlykmy, gelin, man-saglykmy. Şagal gerekdi maňa. Uzak gitdimikän. Heý, şeý diýseňiz-le. Aý bolýa-da, onda näme. Özüm ugruna çykyp göräýerin. Häý, sag boluň. *(Trubkany goýup).* Şagal-a öýünde ýok ekeni. Barybir, men onuň baraýjak ýerini çak bilen bilýän, men ony taparyn. Ol bolsa gawunyň töwereginde bir ýerdedir. *(Ýene bir oturgyjy gapdala geçirýär).* Aý, bolýa-da, goý, bu-da gelsin... *(Sagadyna seredýär).* Indi bolsa gideýin, şagalyň gözlegine çykaýyn.

Tilki hiňlenip çykyp ugraýar.

PERDE

Perdäniň öňünde

Tilki öz ugruna hiňlenip gidir barýar. Aýdym aýdýar, tans edýär.

Tilki: Ata münmek isledim,
Düýä münmek isledim,
Hut şujagaz ýerimde
Henizem bar islegim.

("Şujagaz ýerimde" diýende tilki elini kükregine goýýar).

Aýa ýetmek isledim,
Güne ýetmek isledim
Hut şujagaz ýerimde
Henizem bar islegim.

IKINJI GÖRNÜŞ

Çöl. Sahnada şagal oýurganyp otýr. Tilki ilki ony tanaman bukulýar.

Şagal. Näme bukulan bolýañ-ow, geliber-dä näme?

Tilki (*aňyrdan gygyrýar*). Sen kim, dogan?

Şagal. Menem sizdendirin, geliber arkaýyn!

Tilki (*sesi*). Aý, bolýa-la beýle bolsa. Bukulan ýerinden çykyp, şagalyň ýanyna gelýär. ÝA senmidiň, walla.

Şagal (*keypsiz*). Bolup bilseg-ä bizdiris...

Tilki. Bu ýerlerde näme işläp ýörsüň?

Şagal. Aý, biziňki näme, aýlaň-çaýlaňdyr-da...

Tilki. Dogryňdan gel hany? (*Tilki ýeser ýylgyrýar*).

Şagal. Oýlanýan.

Tilki. Ýene-de iş şoňa diredimi?

Şagal. Hawa, şol-a şeýle.

Tilki (*oýurganyp*). Seniň keseliňe men belet. Gawundan başga sende kesel bolmaly däl.

Şagal. Beter beýle-de däl-dir-le...

Tilki (*gatyrganýar*). Men bilýän ahyryn. Seniň gawundan başga kemiň bolmaz. Şu ýetmeziňi ele salsaň, sen itdenem sag.

Şagal. Näme diýseň diý-de, şol itiň adyny agzamasana meniň ýanymda. Şoň ady agzalsa, içim ýanyberýär. Bir ýere ugrasaň, gapdalyňdan çykaýjak ýaly bolup dur. Etjek işiňi ine-gana edip bolanok.

Tilki (*gülümsiräp*). Şeýle-de häzirki wagtda ýeke bolup iş bitiräýmek ýeňil däl. "Ýekäniň çaňy çykmaý" diýleni-dä.

Şagal. Iki bolsaň mümkin diýjek bolýaňmy?

Tilki. Bildiň. Iki bolsaň mümkin. Onuň üstesine-de meniň emelimi goşsaň, ana şonda mümkin.

Şagal. Ýene öwnüp ugradym diýsene.

Tilki. Ýogsa sen maňa hä diýerli däl ahbetin. Gün bolsa bir tutum, geçip baryar. Diňe güýç jemlenende öz hakyňy almak mümkin.

Şagal. Nämüçin, hany sebäbini sana.

Tilki. Üçini şol. Sakçy gidip, bir-ä şäherden dürbi getiripdir. Indi ol oturan ýerinden dünýäniň ähli gymyldysyny görüp otyr.

Şagal. Eý-ho. Indi dişiňe gawun degmez diý-de, gutar-da. (*Gamlanyar*).

Tilki. Ony diýäýmeris, gardaş. Gawun ekilmese, utdygy, ekilse, ony iýmeli bor. Nädýäň, maňa ýoldaş bolýaňmy?

Şagal (*ýaýdanyar*). Aý... ýok, ýok, ýok, maňa şu güzeranym besdir. Indi men gawun iýibem ýöremok. Ýeriň aşagynda ýedi ýyl ýatan süňk bolsa-da iýäýýän.

Tilki. Indi menem birmahallarky ýedi gün aç gezyň tilki däl, şirelije gawun iýmeli, saglyk üçin parym zat bolýar.

Şagal. Onyň-a dogry welin, ýöne sakçy dürbi alan bolsa, indi ol bizi bytdam etdirmez. Aý, gowusy,

gawuny seniň özüň iýäýsene. Indi men ot-çöp iýmänem öwrendim. Şu gün ertir irdenem dadranyň kökünü köwläp, ertirlik edindim. "Çöl gazetini" okan bolsaň, şol gawun iýenden ot-çöp iýmek saglyk üçin has peýdaly diýýär. Derman çöpler-dä.

Tilki (*ýaňsyly*). Asyl gorkýanyňy boýun alaýmagyn.

Şagal. Häý, biziň ata-babalar juda sada ekenler-ow. Olar şu çöpleriň iýilýändiginem bilmändirler-dä.

Tilki. Ýeri, ýeri, öz gorkyňy iliniň sadalygynyň üstünden gülüp gizlejek bolma. Olar sada-da bolsalar, öz iýmeli gawunlaryny iýipdirler. Hany, bu gürrüňleri goýaly-da, esasy meselä dolanally. Men gawun ogurlamagyň plananyny taýynladym.

Şagal. Meni şu oýna goşmasan-aý...

Tilki. Sen gawunyň tagamyny ýadyňa sal.

Şagal (*oýlanyp*). O nähili plan?

Tilki. Ine, munyň başga mesele.

Şagal. Planyňa göwnüm ýetmese, yzyňa düşmerin.

Tilki. Diňle, sen gawunyň sagyndan barmaly, men çepinden bararyn. Sen öz şagal sesiň bilen gygyryp, sakçynyň ünsüni çekmeli. Sakçy seniň söbügiňe düşer. Ana, onsoň käte bir uwla-da, ümdüziňe tutdur-da gaçyber. Men bolsa ýuwaşlyk

bilen baryp gawun alaryn. Soragyň barmy?

Şagal. Saýada agtygy bolsa nätjek?

Tilki. Hany sagadyňa seret!

Şagal (*sagadyna seredyär*). On biriň ýary.

Tilki. Arkaýyn bol. Onuň agtygy mekdebe gider. Özem öýläňçi.

Şagal. Şeýledir-ow.

Tilki. Işleýändir. (*Kellesini görkezýär*).

Şagal. Planyňa göwnüm ýetdi. Gel indi sary gawuny ýatlap bir aýdymam aýdaly-la.

Tilki. Howany ysga...

Şagal. Hä, näme?

Tilki. Sary gawunyň ysy bar.

Şagal (*howany ysyrgap durşuna*). Waharman. Wah, şu wagt gawunyň torly böwrüne tumsugyňy sokup, şapladyň bir iýsediň...

Tilki (*seňrigini ýygryp*). Bar, beýleräkde iý, şiräni üstüme damdyraýma?

Şagal. Aý, gowusy, gel, dost, aýdym aýdaly. Şeýdip, gawun ýüregime düşende, ony ýatlap aýdym aýtsam, meniň-ä birhili ýüküm ýeňläň ýaly bolýar.

Tilki. Ikimiziň derdimiz bir ekeni. Aýdym aýtsam, menem waharman iýen ýaly bolýan.

Şagal. Gel, onda bir aýdym aýdaly-la.

Tilki. Şeýdeli, ýogsam bolmanda sary gawun hut ýürege düşdi-how.

*(Şagal bilen tilki bir-biregiň kibtime el goýup,
aýdym aýdýar).*

Şagal, tilki adymyz bar,
Ojagmyz bar, odumyz bar,
Sakçy babaň melleginde
Biziň göwün şadymyz bar.

Gaytalam: Sary gawun, sary gawun,
Togaran sen bäri, gawun!

Ýeriň, Günüň jigerbendi,
Ýürejigim şoňa bendi,
Ganatlanyp uçaýmasa,
El çekmerin ondan indi.

Gaytalam: Sary gawun, sary gawun,
Togaran sen bäri, gawun!
Gawun bir bal, kimse bilse,
Ysy parym ysın alsa,
Heý, ogurlyk etjekmi biz,
Eger gawun erbet bolsa.

Gaytalam: Sary gawun, sary gawun,
Togaran sen bäri, gawun!

Şagal (*pikire batýar*). Öz-ä birhiliräg-äý.

Tilki. Näme birhili, ýene-de göwnüň bölünjek bolýamy? Gawunyň lezzetini ýatla. Kömegi deger!

Şagal. Sen gawunyň ol başyndan baryp gygyrsaň näme?! Näme üçin sen gygyrmaly däl-de, men gygyrmaly?

Tilki. Sebäbi, men şagal däl. Meniň şagal sesim ýok.

Şagal. Wah, içimi gury ýakmasana, sen isleseň şagalam bolarsyň, ýolbarsam. Ýöne süýji gawuny tanamarsyň... Süýji gawuny diňe şagallar tanaýandyr. Ýogsam adamlar "Gawunyň ýagşysyn şagal iý diýrler" diýip aýdym aýtmazdylar.

Tilki. Ýeri, ýeri. Meniň öwünjeňligim indi saňa-da geçip barýar-ow.

Şagal. Gawun gawundan reňk alýar. Onsoňam boýun alay, sen süýji gawuny tanamaýaň.

Tilki (*gaharly*). Men tanamarynmy? Bilip goý, hemişe gawun ogurlaýan tilkidir. Ýöne ol hiç wagt ýaman atly bolmaz. Hemişe onuň ogurlygy şagalyň adyna gidýändir. Sebäbi, gawunyň ol başyndan gygyrýan hemişe şagal. Tilki hemişe iş edýär. Şuny ýadyňdan çykarma.

Şagal. Hany, aýt onda, gawunyň nähilisi süýji bolýar?

Tilki. Sary gawun süýji bolýar.

Şagal. Sap-sarysmy?

Tilki. Hawa, sap-sarysy.

Şagal (*gülyär*). Haý, han-a iş bitirjek eken-ow.

Tilki. Gawun näçe sary bolsa, ol şonça-da süýji bolýandyr.

Şagal. Ýok, gowusy, gel, ýerimizi çalşaly, men gideýin. Sen azan gawun getirýäň.

Tilki. Azan gawun getirjegimi sen nireden bilýärsiň?

Şagal. Seniň özüň aýtdyň.

Tilki. Haçan?

Şagal. Ine, şu mahaljyk. Häzir şol diýen sözün hol depeden aşan dälidir, ýet yzyndan!

Tilki. Sen hany subut et. Goh etmegi kim başarmaýar.

Şagal. Sap-sary gawun tulkukdyr ýa azandyr.

Tilki. Sen nähili gawun getirjegiňi aýt.

Şagal. Süýji bolýar sary gawun,
Endam-jany torda bolsa,
Gawun süýji, şonda süýji,
Aýak ýetmez ýerde bolsa.

Tilki. Aýtdym-a menem. Sarysy diýdim, daşy agyn torlusy diýdim.

Şagal. Waharman bir duran lezzet,
Saýlamasyn bilip iýseň.
Has-da süýji sary gawun,
Görünmänjik, çilip iýseň.

Tilki. Heý, öňki aýdylanlaň üstüne täze bir zat
goşandyryn öýdýärmiň?

Şagal. Wah, men gawuny görsem tanaýan-la.

Tilki. Subut edip bilmesen, onda bu seniň
tanaýanlygyň hasap edilmeýär.

Şagal. Men seň ýaly gepe çeper däl-dä...

Tilki. Şony bilýän bolsaň, onda maňa gulak
goý... Çilip iýseň diýdiň, diýýäniň dogry. Menem
bilýän, ýüzüni ele alyp barsaň, sakçy ýok diýmez.
Ýüz otдан yssydyr, berer. Ýöne beýdip alsaň,
minnetli bolar. Gawun süýji bolmaz.

Şagal. Bolýa. Gygyrmagyň-a menden al.

Tilki. Onda gitdik.

(Şagal bir tarapa, tilki beýleki bir tarapa gidýär).

PERDE

Perdäniň öňünde

Aýdym sesi barha golaýlaşýar. Goja peýda bolýar.
Ol aýdyma dişirgenip, aýak çekýär.

Sakçy. Bu gelyän biziň ogul ýaly-la. (*Aýdym sesi gelyän tarapa seredyär*). Biraz garaşýyn. (*Sagadyna seredyär*). Hawa-da, indi okuw wagtam boluberipdir. Şoldur, okuwyna barýandyr. Gelyänimi görüp gitsin nadynç bolmaz ýaly, men irden garyndaşlaň biriniň edýän üýşmeleňine görnüp gaýtmaga gidipdim. Oglum bolsa gawunyň başynda galypdy.

(*Aýdym indi has-da golaýlaşýar..*).

Çal, tüýdügim,
Dülü-dülü.
Goý, owazyň
Bolsun belli.
Gül-gunçalar
Diňlesinler,
Halasynlar,
Oňlasynlar.
Asmandaky
Orak deý Aý
Diňläp gansyn,
Çal, göwnejaý.
Goý, eşitsin
Atam janym,
"Öýden gelyär-
Diýsin-hanym"
Dülü-dülü,

Dülili-dülili
Saýa ýetdik,
Indi boldy.

(Aýdym aýdyp gelyän oglanjyk peýda bolýar).

Oglan. Ata, gelyämidiň?!

Sakçy. Gelinýändir, oglum.

Oglan. Men-ä okuwyma barýan.

Sakçy. Gidiber, oglum, arkaýyn gidiber.

Oglan. Ata, dürbi saýada asylgydyr.

Sakçy. Bolýar, oglum, taparyn.

Oglan (*gidibermekçi bolanda ýene-de yzyna öwrülýär*). Ata, men gaty çörekleri suwa batyryp, ýumşaşar ýaly edip, bir ýaýbaň tagtaň üstünde goýuşdyrandyryn. Şol töwerekde iki sany kirpi tirkeşip gezýär, şolar iýip gider, degmegin!

Sakçy (*ýylgyrýar*). Heý, seniň dünýäňe-de bir degip bormy, oglum!

(Olar hersi öz ýoluna gidýär).

ÜÇÜNJI GÖRNÜŞ

Arkada çölün fony. Tilki aýdym aýdyp, tans edip, keýpihon halda gidip barýar.

Barýan gumak ýol bilen,
Otlar-çöpler ýoldaşym.
Ümsümlük, ak ýapylar,
Şolar meniň syrdaşym.
Garyndaşym -gardaşym.

Gaytalam: A, sebäbi, tilki men.
Şokurdyk possun, gülki men.

Çogly çölüm, giň çölüm.
Gadryn bilerin başarsam,
Çölüm bolmadyk bolsa,
Onda ele düşerdim,
Bir çak ele düşerdim.

Gaytalam: A, sebäbi, tilki men.
Şokurdyk possun, gülki men.

Çölüm yssy tomsuna,
Men şonda-da bişemok.
Çykarjak şu possunmy,
Hiç ýadyma düşenok.
Asla ýada düşenok.

Gaytalam: A, sebäbi, tilki men.

Şokurdyk possun, gülki men.

Şagal (*gapdaldan çykyp, el çarpýar*). Haladym, haladym.

Tilki (*gaharly*). Sen näme üçin bu ýerde, hany wada, hany söz?!

Şagal. Wada-da, sözem, olaryň ikisem ýatda. Olar möjek däl-ä gaçyp tokaýa gider ýaly. Men seniň aýdymyňy eşidip, yzyma dolandym.

Tilki. Seniňem aýdym aýdasyň gelendir, zaluwat!

Şagal. Nädip bildiň?

Tilki. İşleýändir. (*Ol ýene-de kellesini görkezýär*). Aýdym gowy zat. Gaty köpler meni diňlemegiň arzuwynda. Meniň atam bende bir wagtlar atly bagşydy. Şol bendeden men köp zat öwrenipdim. Ol ýaşlara öwretmegem maňa wesýet edipdi.

Şagal. Sen ata pendini tutduňmy onsoň?

Tilki. Az-kem...

Şagal. Kime öwretdiň?

Tilki. Ilki bilen-ä saňa.

Şagal. Ýadyňda ekeni, sag bol. (*Şagal assa-ýuwaşdan hiňlenip ugrayar*).

Baglaryň başlaryn
Her ýana yrap,
Berdi ol guşlara
Hiňňildik gurap.

Tilki. "Şemaly" aýtmaly!

Şagal. Näme üçin?

Tilki. Bu gün onuň özi ýok ahyryn.

Şagal. Gawun hakyndakyny aýtsagam gawun
ýadyma düşüp, iýesim gelip, sülekeýim akyp, heläk
edýär.

Tilki. Gel, gowusy, ikimiz küşt depeli.

Şagal. Gel, küşt depseň, depäýeli.

**Şagal bilen tilki "tarp-tarp" aýaklaryny ýere
urşup, küşt depmäge başlaýar.**

Bilelikde: Başlalyň-a başlalyň,
Küştdepdini başlalyň.
Unudalyň dünýäni,
Göwünleri hoşlalyň.
Özüimizi şatlygyň
Gujagyna taşlalyň.

Tilki. Ýeseri jan, ýeseri,
Şagal çölüň ýeseri.
Girip köne ýaplara,
Uwlamakdyr keseli.
Ah-ha, ah-ha, ah, hah-ha.
Ah-ha, ah-ha, ah, hah-ha.

Şagal. Oturdy jan, oturdy,
Tilki külde oturdy,
Eli ýetmedik ýerne
Dilin bulap ýetirdi.

Haýýa, haýýa, küşt-küşt-küşt,
Haýýa, haýýa, küşt-küşt-küşt,

Tilki. Buýrugy jan, buýrugy,
Ker şagalyň buýrugy,
Düýşünde şir, huşunda
Ýamzyndadyr guýrugy.
Ah-ha, ah-ha, ah, hah-ha.
Ah-ha, ah-ha, ah, hah-ha.

Şagal. Temendir-ä temendir,
Tilkiň burny temendir.
Dilin tapyp, al salyp,
On enäni emendir.

Tilki. Bă, birhili gowy bolup gitdi-aý.

Şagal. Năme gowy bolup gitdi?

Tilki. Şu öwgi maňa parym zat. Öwdün weli, birhili gowy bolup gitdi.

Şagal. Öwdüm măý?!

Tilki. Öwăýdiň. Özüňem bilmăn öwdün. Ýogsada, năme üçin biz birek-birege degna degjek zatlar aýtmaly-da, bir-biregi öwmeli dălmişik?

Şagal. Băh, dogry, eý. Bu pikir năme üçin öň meniň kellăme gelmedikăn? Ýogsamam biz aýnaň öňüne baryp: "Men ýolbars" diýip ýören ýöne pişik dăl ahyryn.

Tilki. Birimiz-ă tilki, ýene birimiz bolsa şagal. Ýöne-möne haýwanlar dăl how biz.

Şagal. Şunça wagt adamlar bilen goňşy bolubam, olardan bir zat öwrenmejekmi?

Tilki. Onda diňle, mende bir maslahat bar. Gel, birek-biregi öwmeşek edeli. Saňa-da gowy, maňa-da. Bir ýola bir-biregiň gowy tarapyny görjek bolaly.

Şagal. Razy. Ýöne sen köpi görensiň, ilki sen başla.

Tilki. Aý, năme, başlamaly bolsa, başlaýmaly bor-da.

(Şagaly taryp edip aýdym aýdýar).

Ýüz-gözi nurana
Mähirden doly.
Edenli haýwan ol,
Edil meň ýaly.

*(Gaytalamany şagal, tilki bilelikde ýerine
ýetirýärler).*

Gaytalama: Şagal, şagal, şagal,
Baý, şeýle gowy ol!
Sebäbi şagalyň
Enesem şagal!

Tilki. Ugranda ýetmejek
Depesi bolmaz.
Menden özge onuň
Şepesi bolmaz.

Gaytalama: Şagal, şagal, şagal,
Baý, şeýle gowy ol!
Sebäbi şagalyň
Mamasam şagal!

Ol ýöne haýwan däl,
Biliň, siz şuny.

Uly, kiçi — hemme
Tanaýar ony.

Gaytalamas: Şagal, şagal, şagal,
Baý, şeýle gowy ol!
Sebäbi şagalyň
Kakasam şagal!

(Şagal Tilki hakynda öwgüli aýdymy aýdýar).

Kiçiligne bakmaň,
Köpi görendir.
Möjegi gapana,
Aldap berendir.

Gaytalamas: *(Ikisi bilelikde):*

Güni düýe edip,
Idip ýören şol.
Aýyň bir bölegni
Gädip gören şol.

Sapalagnyň sanyn
Müne ýetiren.
Asla boş dolanmaz,
Gitse, getirer.

Gaytalam: Güni düýe edip,
Idip ýören şol.
Aýyň bir bölegni
Gädip gören şol.

Şuny bellejekdim
Men ilki başdan,
Oňa taý geljek ýok,
Özünden başga.

Gaytalam: Güni düýe edip,
Idip ýören şol.
Aýyň bir bölegni
Gädip gören şol.

Tilki. Sag bol, dost. Dost gepini senden eşitdim.
Çyn dost ekeniň.

Şagal. Indi şu aýdymyň bady gaçmanka, iş
edilse nädýä?

Gawun-a ýürege düşdi.

Tilki. Sen mamla, dost. Seniň men hakda
diýenleriňiň üçden biri dogry bolaýanda-da, biz kiçi-
girim jandar bolmaly däl. Ýör, gitdik.

(Olaryň hersi ýene-de bir tarapa gidýär).

PERDE
Perdäniň öňünde

Tilki peýda bolýar.

Tilki (*oýlanyp*). Ýeri, gawunyň ýanyna baryp, oňa näme diýsemkäm? Oýlan, oýlan, sen hemişe meň dadyma ýetýäň ahyry. (*Ol kellesine barmagyny goýýar*). Baraňsoň ýuwdunyp durmak gelşiksiz bolar. Häzir oýlanmaly, ýagşy bişirip, diýiljek sözleri bärden taýynlap barmaly. "Gawun, ýör kino gideli!" diýäýsemmikäm? "Kinony halamok" etdirse, näme diýmeli?... Bu günleň gawunynyň zada göwni ýetýärmä näme. Aýdym aýtmaly bor-ow. Aýdyma ol ynanar. Şeýle-de onuň aýdymy häzir tüýs gowy göräýjek mahaly.

Ol aýdyma ynanar. Sebäbi, oňa aýdym tüýs ýüregi açýan zat diýlip ynandyrylan. Şeýle-de gawuny taryp edýän aýdym aýtmaly. Öwginiň ýaramaýan bendesi barmy näme.

Hyjuw bilen doldum-daşdym,
Paý-pyýada menzil aşdym,
Bu meýdanda saňa duşdum,
Munda ekmän goýanym bar.

Sensiň toýmuň ýaraşygy,
Tüm gijämiň Aý-yşygy,
Alyp geldim bu başymy,
Munda bagtym diýenim bar.

Seni ýolup ala bilmen,
Gujagyma sala bilmen,
Tilki diýer, öle bilmen,
Gorky atly uýanym bar.

Şuny aýtsam-a "hä" diýäýse gerek, hany bir
bagty synap göreýin. Belki ...
Ol öz ýoluna gidýär.

DÖRDÜNJI GÖRNÜŞ

**Sahnada sakçynyň saýasy. Ol töweregi dürbüläp
otyr. Şol arada şagal sesi eşidilýär. Soňra ol ses barha
ýakynlaşýar. Sakçy ornundan turýar.**

Sakçy. Häý, zandyýaman, ýene-de geldi-ow.
Muň göre-gündizlikde uwlamasy nämekän? Ýa indi
munuňam ele düşjek wagty ýakynlap ýörmükän?!

Şagal sesi. Sakçy baba, gyw-gyw...
Men gelendirin, uw, uw...

Sakçy. Gelseň, ine, häzir men seniň temmiňi bererin.

(Saýasyndan tüpeňini alyp, şagalyň uwlan tarapyna ugrayar. Şagalyň sesi barha daşlaşyp ugrayar. Şol arada tilki sahnada peýda bolýar. Töweregine ýaltaklayar).

Tilki *(howlukmaç).* Şuny iýäýeýin-le.
(Bir gawuna ýakynlayar).

Gawun. Tüw-tark...

Tilki *(tisginip yza çekilýär).* Eý-way!

Gawun. Näme gorkuzaýdym maý?

Tilki. Özüň gowy bolsaňam, gylygyň-a gowy däl ekeni. Gaty bimaza ekeniň. Heniz men seniň adyňam-a tutamok.

Gawun. Tutmasaň tutarsyň-da.

Tilki. Nädip bildiň?

Gawun. Şagal bilen tilki gawuna onuň biýarasyny depelemäge gelyärmi näme? Aý, bolýa-la, sen ýöne aýt, ýaňy men atamda gorkduňmy?

Tilki. Gorkanymy gorkmanym-a bilemok. Ýöne ýüregim-ä böküp, çepimden sagyma geçdi.

Gawun. Ine, munyň boldy. Indi bildim.

Tilki. Nämäni bilenmişiň?

Gawun. Okumyň boş geçmändigini bildim. Meniň saňa gülkim tutýar, tilki.

Tilki (*henizem öýkeli*). Gülkiň tutýan bolsa, gül onda. Men garaşýyn.

Gawun. Näme öýkelediňmi? Men oýun etdim ahyr.

Tilki. "Tark" edip atmakdanam bir oýun bolarmy?

Gawun. Bolýar, indi atmaýyn.

Tilki. Çörek çapsyn diý.

Gawun. Bar, çörek çapsyn.

Tilki. Garnymdan düýe bassyn diý.

Gawun. Indi atsam, garnymdan düýe-de basaýsyn. Umumanam, men ömrümde ýekeje gezek atýan ahyryn.

Tilki. Şonam atmasaň, has gowy bolardy. Häý, oýnuň bar bolsun, atan bolup aýagymyň ysgynyny aldy-da. (*Soňra ol aýagyny çümmükläp görýär*). Duýýar. Atam pahyr maňa: "Ýoldaşyň şagal bolsa, mahal-mahal özüňi çümmükläp-çümmükläp görgün" diýipdi.

Gawun. Tilki aga, biz-ä sizi öz ýolumyzda görenimize örän şat. Ugur nirädir?!

Tilki. Şu ýaka, ata-babamyň gezen ýerlerine bir aýlanyp geleýin diýlip çykylandyr.

Gawun. Men sizi görmegi gije-gündiz arzuw edip ýördüm. Men siziň aýdymlaryňyzy örän gowy

göryän. Uzakdan diňlemek bir başga, gapdalyňda oturyp diňlemek, bu ýene-de bir başga.

Tilki. (*Töweregine ýaltaklap*). Heý, bu saýaň gapdaljygynda-da bir aýdym bolarmy?

Gawun. Näme bolman. Aýdyber, men diňlemäge taýyn.

Tilki. Sen taýynsyň-la. Ýöne men özümi çöle arkaýynçylyga atmasam, men taýyn däl. Düş yzyma, hol ak guýruk alaňdan aşaly, ana, onsoň geregiň aýdym-saz bolsun. Ýagyrynysy hil nyşanly aýdymlardan diýseňem ýok diýmäýin.

Gawun. Men henize çenli gidip aýdym diňläp göremok-da, bagşy aga.

Tilki. Görmeseň, ana, indi görersiň.

Gawun. Tilki aga, gaýrat et-de, maňa şu ýerde aýdyp beräýsene. Men gitsem, soň yzymy tapmaryn.

Tilki. Söz berýän. Aýdym diňläp bolaňsoň özüm eliňden tutup getirip gideýin. Seniň aýdym diňläsiň gelýäni çynyňam däl öýdýän?

Gawun. Wah, çynym-la.

Tilki. Çynyň bolsa, ýör onda.

Gawun. Hany biraz ýuwaş bol, bagşy aga. Men ýüregime bir geňeşýin.

Tilki. Ýa, senem-aý. Geňeşjegiň ýürek bolsa, haýsy bolanda näme, ine, ýürek, geňeş şuna. (Ol

gawuna kükregini görkezýär. Gawun onuň ýüregine diňşirgenýär).

Gawun. Ýüreg-ä, ballym, bagşyň yzyna düşüber diýýär.

Tilki. Ýör onda. Ýürek seni aldamaz.

Gawun. Aý, bolýa-da, ýör onda.

Gawun bilen tilki tirkeşip ugraýarlar. Tilki sakçynyň saýasynyň önünde aýak çekip, gawuna ýüzlenýär.

Tilki. Sen şu golaýda bir minut güýmeň-süýmeň et!

Gawun. Sen nirä?

Tilki. Şu ýerde meniň dürbim bolmaly. Hol gün sakçy baba baryp, diläp alyp gaýdypdy.

Gawun. Sakçy baba bilen alabaý ýaňyja-da bardy, olar ylgap ho ýana, bir ýerig-ä gitdiler. Gygyraýynmy?

Tilki (*ylgap gelip onuň agzyny tutýar*). Ýog-eý, ýok. Gerek däl, gygyrma.

Gawun. Näme, garaşarysmy onda?

Tilki. Köp garaşmaly bolarys. Ol heýläk diýýän ýeriňe giden bolsa, wagty bilen gara bermez. Näme, öz zadym, "Eýesine gerek bolsa, goňşusyna

haram" diýenleri. Soň bir duşamda "Dürbini alyp gaýdandyryn" diýerin.

Gawun. Onda özüň bil. Ýogsam-a ilň zadyny soraşman almak gowy däl.

Tilki. Wah, hawa-la, öz zadym-la.

Tilki saýa girip, sakçynyň dürbüsini boýnundan asyp gelyär.

Tilki. Ana, indi boldy. Gyssanally, alaňa çenli esli ýol bar.

Gawun. Häzir bir aýdymjyga hiňlensediň. Nädip baranymyzy hem duýmazdyk. Ýogsam beýdip dymşyp gitmek içiňi gysdyrýar. Ýol önmeýär.

Tilki. Hä, senem... Aý, bolýar. Gatyрак ýöreseň, bir aýdym aýdaýaryn.

Gawun (*begençli*). Ýöremäni menden al, bagşy. Aýdym aýtsaň bolýar.

(*Tilki aýdyma başlaýar*):

Ite altyn gaşly
Eýer saldylar.
Ony "Gyr at" diýip,
Münjek boldular.

Gaytalam: Itiň gyr at bolsa,
Armany barmy?
Ýöne aýdyň, itden,
Heý, gyr at bormy?

Ony çapyşyga
Goşdular bir gün.
Güýçlüler islänmiş
Şeýle bolmagyn.

Gaytalam: Itiň gyr at bolsa,
Armany barmy?
Ýöne aýdyň, itden,
Heý, gyr at bormy?
Ýolda bir ys onuň
Ünsüni çekdi.
Itiň gyr atdygy
Ýadyndan çykdy.

Gaytalam: Itiň gyr at bolsa,
Armany barmy?
Ýöne aýdyň, itden,
Heý, gyr at bormy?

Şeýdip çöp-çalama
Siňip gitdi ol.
"Gyr atdygyn" undup,
Eňip gitdi ol.

Gaytalam: Itiň gyr at bolsa,
Armany barmy?
Ýöne aýdyň, itden,
Heý, gyr at bormy?

**Gawun bilen tilki ýuwaş-ýuwaş saýadan daşlaşyp
gidýär. Sakçy saýa dolanyp gelýär. Ol derini sylýar.**

Sakçy. Tilki ýaly mekir şagal eken. Meni
ylgadyp-ylgadyp, ummadan çykaran ekeni. Yzyny
gözlemän gitdi, şol bolýar. (*Şol barmana ol sary
waharmanyň ýeriniň boş duranyny görýär*).
Eý-ho, mundan urlan eken-ow. Ýok, men bu işi beýle
goýman. Men siziň gözünüze görkezerin. Töwerege
aýlanaýyn, her egrilik bir yz galdyrýandyr özün-ä...
(*Eli tüpeňli töwerege aýlanmaga başlaýar*).

Perdäniň önünde

Tilki bilen gawun tirkeşip gelýär.

Gawun (*durup*). Entek uzakmy barmaly ýerimiz?

Tilki (*aladaly*). Ýok, ýok, ýetip gelýäs. Ana, hol öňdäki däl, ondan arkada görüňän depeleriň biri-dä.

Gawun. Esli ýöredik öz-ä.

Tilki. Dynç alay. Indi uzak däl. Ýetip gelýäs. Me, seret. (*Dürbini boýnundan aýryp gawuna berýär*).

Gawun (*dürbiden seredip hopugýar*). Hiý, baý-bow, ol ýer nirleri, ýok men gowusy, yzyna dolanaýyn.

Tilki (*aladaly*). Ýok, ol bolmaz. (*Soň ol gawunyň dürbini ters tutup duranyňy görýär*). Sen dürbini tersine tutýaň ahyr, öwür.

Gawun (*dürbini öwürip seredýär*). Ho ýer bolsa uzak däl ekeni.

Tilki (*uludan dem alýar*). Wah, uzak däl-le. Ýör. (*Gawun ýöräp ugrayar. Tilki zala ýüzlenýär*). Tas ähli zady bulaşdyryp-dow. (*Gawunyň yzyndan howlugýar*).

BÄŞINJI GÖRNÜŞ

Çölün fony. Aňyrdan gawun bilen tilki tirkeşip gelýär. Şol arada bir ýerden şagalam tasap gelýär.

Şagal (daljygyp). Ha... ha... ha... Tas alyp-daý.

Tilki. Ýuwaşrak how, myhman bar — mediwan bar. Medeniýetliräk bolsana, biraz.

Şagal (*gawuna tarap ýöräp*). Wah, süýjüjäm, senmidiň? Seni gören gözlerimden aýlanaýyn.

Gawun (*gorkup, yza çekilýär*). Be, bu daýyň gorkunçdygyn-eý. (*Tilki bada-bat orta düşýär*).

Tilki. Dur-how, ýanymyza aýdym-saz diňle-mäge geldi, sen bolsaň.

Şagal. Nähili aýdym?

Tilki. Hol alaňdanam bir aşaly, ana, onsoň özüm aýdaryn.

Şagal. Bu ýerde aýdanyňda näme. (*Gawuna seredip*). Eý, onuň torlujadygyny!

Tilki. Gowy bol. Häzir ýeri däl.

Şagal. Kimiň ýeri däl?

Tilki (*sesine bat berip*). Seniň bilen meniň ýerim däl. Hol ýapydan aňyrsy ikimiziňki.

Gawun (*oýlanyp durýar*). Men-ä yzyna gaýtjak.

Tilki. Ol näme üçin?

Şagal. Näme?

Tilki. Indi az galdy ahyryn! Näme ýadaýdyňmy? Ýadan bolsaň, mün gerşime, götereýin.

Şagal (*öçli*). Gel, bolmasa, meniň gujagyma, ysyňy ysgap gitsem, maňa bes!

Gawun. Men şagal daýyň gözünden gorkýan.

Tilki. Ol seni tanan dälidir. Öňki gezek seni görende, sen şonda düweleklige muşt ýaly ternediň. Gör, indi bolsa Gün seni nähili gawun edip ýetişdiripdir.

Gawun. Ösendirin-dä. (*Uýaljyrap*).

Tilki. "Ösendirin" diýmek bärden gaýdýar. Sen tüýs hakyky gawun bolup ýetişipsiň. (*Şagala tarap öwrülip*). Şagal seni tanan dälidir. Seni kädidir öýdendir. Ol kädiler bilen hemişe şeýle gepleşýär. Şeýle dälmi, şagal?

Şagal (*göwünli-göwünsiz*). Hawa-da, hawa diýmeli-dä. Kädimikäň öýdüpdirin.

Tilki (*gawuna seredip*). Ine, gördüňmi? Düşünişdik. Hemme zat gowulyk. Aýdyma-da ýakyn geldik.

Gawun. Bolýa-da. Gidesim-ä gelenok özün-ä... Ýöne aýdym bolaýýar-da. (*Şagalyň gözi tilkiň boýnundaky dürbä düşýär*).

Şagal (*geňirgenip*). O-ho, o näme, boýnuňdaky?

Tilki. Dürbi.

Şagal. Onam çildiň maý. Berekella, tilki!

Tilki (*kellesini görkezip*). İşleýändir görseň.

Gawun. Tilki daýy, siz ony özümiňki diýmänmidiňiz näme?

Tilki (*ýatlap*). Hä, munyň dürbümi? Hawa, özümiňki. Sen şagala gulak salma, onuň ýadynyň ugry ýok. Her gezek dürbini görende, ol şu soragy maňa berýär. Ýady könelişen janawar-da. Ondan aýyp-synam göremok.

Şagal (*nägile*). Ýady könelişen diýsene...

Tilki (*gawunyň yzyndan ýöreýär, hem aýdyma hiňlenýär*).

Ökjäni basdym,
Ýetemok.
Elim ýetdi,
Tutamok.

Şagal (*tilkä ýakynlaýar*). Hany bir seredip göreýin-le!

Tilki. Ilki özüm bir seredip göreýin ahyryn.

Gawun. Men ikinji. Tilki daýymdan soň men seretjek.

Şagal. Men üçünji.

Tilki (*töweregi dürbülemäge başlaýar*). Hawa, bir garynja. Agyr bir şalman agajyny göterip barýar. Ana, onuň öňünden iki sany garynja ylgaşyp çykdy. Ogullary bolsa gerek. Ikisem özi ýaly daýaw...

Gawun. Hany, bagşy aga, menem seredeýin-le,

ömür dürbi görene meňzäňok-la.

Tilki. Wi, ýa şeýlemi? Al, onda sen seredäý!

Gawun töwereğine seredip ugraýar.

Şagal üm bilen gawuny görkezip, iýeli diýýär. Tilki oňa üm bilen "Ýene biraz ýöräli, sabyr et diýýär". "Menem seň ýaly aç" diýip garnyny görkezýär.

Ikisi birsalym üm bilen birek-birege düşünişip durýar. Gawunyň bu ýagdaýdan habary ýok.

Gawun (*dürbüden seredip durşuna*). Wah, ähli zat ýakynjaga geläýýän eken-ow. Muny ussa hemmeleri bir-birine ýakyn etmek üçin oňaran bolsa gerek.

Tilki (*ümleşip durşuna*). Haý, akylyňa döneýin, ýogsam näme. Şagal şagalam bolsa, men ony öz doganym ýaly görýän. Bizi — bir-birege şeýle ýakynlaşdyrýan zat şol dürbi.

Gawun. Menem köp seretsem, öz islän zadym ýanyma gelermi?

Tilki. Ýogsam näme. Gözüňe ildigi besdir.

Gawun. Näme üçindigini bilemok, meniň häzir alabaýy göresim gelýär. (*Şagal, tilki ikisi iki ýerden onuň eline ýapyşýarlar*).

Şagal. Gerek däl!

Tilki. Şony bir getirmäweri!

Gawun. Năme Alabaýdan gorkýaňyzmy?

Tilki. Ýok, gorkma nire, zat nire. Ýöne ol terbiýesiz ösensoň, birhili biziň aramyza gelişmeýär...

Şagal (*dürbä elini uzadyp*). Getir, üçünji men!

Gawun. Me al. Onda meniň-ä seredesimem gelenok.

Şagal (*töweregi dürbüläp durşuna aýlanyp, mahal — mahal gawun gujaklan ýaly hereket edýär. Birdenem "Bu-da meňki, o gawunam meniňki" diýip, çygyryp ýeri gujaklaýar.*) Men belledim, men belledim. Men belledim. (*Bir ýere el ýaglygyny, ýene bir ýere kükürdini goýup bellik edýär.*)

Tilki (*onuň egnine kakyp*). Năme boldy-ow saňa, năme bellediň?

Şagal. Ýok et ýanyňdakyny. Wah, öňrāk dürbä seretmeli ekenim. Daş-töwerek gawundan doly-how. (*Ýene-de dürbä seredip ugraýar*). Ana-da birim, inde birim. Baý, bu gawunlaryň köpdüğini... Ahyr özümi gawunyň boluna atdym.

Sakçy peýda bolýar. Ony ilki bada hiç kim görenok. Ol tüpeňini göterip, bir oky ýokarlygyna atýar.

Tilki (*gawuna seredip, öýkeli*). Seniň şu garagollugyň galman geçjek-ow. Ömrümde bir atýan

diýen-ä özüň. Ýene-de atýaň.

Gawun. Men däl.

Tilki. Onda menmi?

Şagal (*gözünden dürbini aýryp*). Menem-ä däl.

Sakçy. Ony atany gözleýän bolsaňyz, ine, men bärde.

Şagal. Waý-eý... (*elini göterýär. Tilki bir tarapa gaçyp ugraýar*).

Sakçy. Sen niräk tutduryp barýaň-ow?!

Tilki. Çagamy ýatyryp gaýdypdym. Şony emdirip, derrew geleýin!

Sakçy (*tüpeňini oňa çeneyär*). Dur diýilýär saňa, ýogsamam gitdiň... Onsoňam sen erkek haýwan ahyryn.

Tilki. Wi, ýa şeýlemi? (*Yzyna dolanyp, elini göterýär*). Öň şeýdip düşündirip aýtsaň, men ýok diýjekmi näme!

Şagal sakça ýarymsaklyk edip, boýnundaky dürbini oňa uzadýar. Ine, daýy, dürbiňiz, muny...

Tilki (*şagalyň sözünü bölüp*). Muny ýoldan tapdyk. Bu gün-erte eltip berjek bolup ýördük.

Gawun. Sizi aldaýarlar, sakçy baba. Olar dürbini saýadan eýe çykyp aldylar.

Sakçy. Men hemmesini bilýän. Sen meni bu ikisine ynanar öýdýärmiň? Men bulara gaty beletdirin.

Tilki. Biziň adymyz Gyzył kitaba düşenmişin, sakçy aga, şol dogrumydyr?

Sakçy (*tüpeňini göterýär*). Hany golaýrak duruň! Göteriň eliňizem. Ýogsam, ine, gitdiňiz!

Şol arada sahnada okuwyna giden oglan arkasy sumkaly dolanyp gelýär. Ol atasynyň bolup durşuny görüp howlugýar.

Oglan. Ata, dursana!

Sakçy (*agtygyna*). Bulara dözmezlik etme, oglum!

Oglan. Bular aýdymy gowy aýdýarlar. Men bolsa aýdymy halaýan.

Gawun. Aýdymy menem gowy görýän.

Sakçy (*gawuna*). Aýdymy gowy görmegiň gowy zat. Ýöne sen gawunsyň. Şoň üçinem aýdymy öz ornuňda bolup diňlemegi öwren.

Hemişe bir zady - özüňiň süýji waharman gawundygyňy unutma!

Gawun (*müýnli*). Indi şeýderin...

Sakçy. Şeýtseň, hiç mahal ýalňyşmarsyň.

Şagal. Aýdym aýdalymy, sakçy daýy?

Tilki. Menem taýyn.

Şagal. Nähili aýdymy gowy görýärsiňiz?

Tilki. Haýsy aýdymy aýdaly?

Sakçy. Men özüm hakynda aýdylýan aýdymy gowy görýän...

Şagal tilkä, tilki şagala "Nätmeli?" diýen manyda seredýär.

Ikisem ýaýdanýar.

Sakçy. Aýdyberiň, aýdyberiň, siz ol aýdymy hemişe meniň ýok ýerimde aýdýarsyňyz. Indi özüm barkamam bir aýdyp beriň. Menden rugsatdyr.

SAKÇY HAKYNDAKY AÝDYM

Ak sakgally bolmasa,
Oňa baba diýlenok.
Ak sakgalyň bolmasa,
Gawun sakçy goýlanok.

(Soňky iki setiri iki gezek gaýtalamaly)

Sakçy bolýar şol adam

Başy çaşan huk bolsa.
Bili bükülen garry,
Ýa aýagy ýok bolsa.
Syzýar şuny ýüregmiz.
Maňlaýymyz zor biziň.
Başlyklaryň içinde
Janköýermiz bar biziň —
Howandarymyz bar biziň.

**Şagal, tilki, gawun, sakçy aýdymyň soňky bendini
hemmeler bilelikde ýerine ýetirýär.**

Sakçy. Oglanlar, siz aýdymy gowy aýdýaňyz.

Tilki. Sizem gowy aýdýaňyz.

Şagal. Ýakymly sesiňiz bar.

Sakçy. Men siz bilen hasaplaşybam biljek welin,
onuň iki sebäbi bar.

Tilki. Şeýle bolawersin.

Sakçy. Şeýle. Birinji sebäbi, sizi "kyhlaşam"
agtygymyň göwni galjak. Men bilýän, tilkisiz,
şagalsyz erteki bolsa ertekimi näme? Size rugsat.
Baryň, ýoluňyza gidiň!

Tilki. Indi biz ogurlygyň gyrasynda görünmeris.

Sakçy (*köpmanyly gülümsireýär*). Baryň, baryň!

Şagal (*yzyny gözläp*). Ýene-de duşuşyançak,

hoş, sakçy baba.

Sakçy (*gaharly tüpeňine ýapyşyp*). Näme, näme?

Tilki (*yzyna gözläp, şagalyn ýalňyşyny düzedýär*). Ertekide duşuşýançak.

Sakçy. Ine, munyňyz başga gep, oglanlar.

SOŇY.

MÄHEK DAŞ

MÄHEK DAŞ *(Erteki pýesa)*

Ýazyjy Agageldi Allanazarowyň «Mähek daş»
erteki hekaýatynyň esasynda döredilen oýun-pýesa.

Gatnaşýanlar:

- 1. Goç**
- 2. Tilki**
- 3. Kirpi**
- 4. Aýy**
- 5. Eşek**
- 6. It**
- 7. Alagarga**
- 8. Pişik**

BIRINJI GÖRNÜŞ

Perde açylýar. Pişik bilen It öýüň önündäki bagyň kölegesinde, hersi bir ýerräkke pinek-pinekleşip ýatyrlar. Allaowaradan Alagarganyň howsalaly gagyldysy eşidilip, ol ses barha golaýlaşyp başlaýar. Bu ses Pişigiň soňra Itiň gulagyna ilip, ýatan ýerlerinden baş göterip diňirgenmeklerine sebäp bolýar.

Pişik (*Ýokarsyna gözläp*). Ses-ä Alagarganyň sesi...

It (*Başyny göterip*). Şoldur, ondan başga, eýsem, beýdip alabasga düşüp, asmanda gygyryp-gagyldan ýören bolýarmy?

Pişik (*Ylalaşmak bilen*) Al-aý, haçan görseň, ýetişiksiz gara günde elem-tas, bolmajysy bolup ýörendir özem...

It (*Golaýlap gelyän gagyldyny diňirgenip*). Öz-ä dag tarapdan gelyän bolmaly... Haý, öz-ä ol ýene-de bir şum habar getirýän bolmaly.

Pişik. Alagarga ile bakan belany önünden aňarmyş-a diýýäler. Soňam ol dert-azar bolup, ile onuň habaryny ýetirmäge howlugarmyş? Şonuň üçinem ony şum habar getirýän hökmünde halamaýarlar.

It. Elbetde, belanyň öňünden duýmak gowy zar. Halk üstüni gapyl basdyrmasa gowy. Onuň garşysyna, öz üstüne nähili ýagynyň gelýänligini bilip, taýynlyk görmegi gowy dälmi, eýsem?

Pişik (*Asmana göz aýlap*). Wah, gowulygyna gowy-la, ýöne il Alagardany erbet habar getirýän höküminde tanapdyrda.

It (*Asmana göz aýlap*). Bu gezek onuň näme habary barkan?

Alagargaň sesi barha golaýlaşýar. It, Pişik ikisi iki ýerden asmana gözleşip:

- Howul, bela!

- Sowul, bela!

Alagarga (*Sesi barha golaýlap gelýär*).

Gak, gak, mende gowy habar ýok.

Gak, gak, aýdaýmasam bolanok...

Alagarga gagyldap, itiň, pişigiň ýokarsyndan uçup geçýär. Ol ilki olaryň kölegesinde ýatan bagynyň depesine gonarly bolsa-da, ýene-de gonman öwrüm berip, ol ýerden aýlanyp, aňyrlygyna gidýär.

Pişik (*Uludan demini alyp*). Şükür, biziň üstümüzden-ä sowuldy.

It (*Aladaly*). Gaty bir sowulaýandyram öýtme. Biziň depämizden geçen hem bolsa onuň habarynyň bir tarapyňyň bize-de degişli bolaýmagy-da gaty ahmaldyr.

Pişik (*Soragly gözläp*). Sen şeýledir öýdýän-dä onda?

It. Biziň depämizden geçende ol, gör, nähili janygyp, kar-karlady.

Pişik (*Ünjüli*). Näme habary barkan? Öz-ä güm bolup gitdi. Indi onuň sesi gaýraky ekin meýdanlaryň üstünden, bir ýerlerden gelýär.

It. Onuň howsalasynyň şol ýerler bilen bagly bolmagy-da mümkin.

Pişik. Hany biraz garaşaly nämäniň nämeligini wagt görkezer.

It (*Razylaşma bilen*). Garaşaly...

IKINJI GÖRNÜŞ

Bakjaly meýdan. Goç-daýhan pilini egnine atyp, şahlaryny talawladyp, aýlanyp, ekinlere suw tutup ýör. Mahal-mahal durup, ekinzarlygy synlap, öz-özüne buýsançly gepleýär:

Goç. Şu ýylam görýän welin, bakjanyň ýyly

boljak. Gör, ekinleriň ýaýrap-ýaýyp, golytyşyp, hyýar-pomidora, gawun-garpyza... öwrülişip baryşlaryny. Pomidoryň her düýbi häzir, aşagyna toplan bilen ýumurtgasyny toplan basyp oturan kürk towuga öwrülipdir. Şu günki gören hal atan pomidoryň, ertir geleňde görseň al öwsüp, ýapraklaryň arasyndan jyklap, gyzyň çyraýyk bolup ýanyp durandyr. Gowy hasyl getirli bolanda ekinler hemişe-de şeýle, göz guwandyp, gelşikli hem ruhubelent bolýarlar. Häzirem, gör, bularyň giden meýdany tutup, ýaşyl öwsüp-pasyrdap, bir gowy bolup oturyşlaryny. Gara ýer daýhana: «Sen meniň wagtly-wagtynda suwumy, idegimi ýetirseň, men seniň diňe maşgalaňy däl, tutuş ilini dokundyrýn» diýermişin. «Suw hasylyň enesi» diýýäler welin, onuň bitirýän hyzmatyndan hasap tutsaň-a, onuň atasam, baba-mamasam şol ýaly bolup görünýär. Suw barsa, ekinler gül-gül açylyp, ejesini tanan ýaş çaga ýaly begenip, terlenip bökjäberýär *(Şol arada bir ýerlerden sähelçe ýaň bolup uçup gelýän Alagarganyň gyryljak gagyldysy eşidilýär. Ekinleri barada buýsançly pikirlere berlip, suw tutup ýören Goç birbada onuň sesini eşitmeýär. Işine gümra bolup ýör. Ýene-de özüne)*. Kakam bende şunuň ýaly hasylly ýyl bolanda, hökman ekin içinde garantga dikerdi. Garantga diňe bir hasyly däl, ony

şunuň ýaly bol hasylly bolanda degjek göz-dildenem gorarmyşyn. Şeýle-de onuň bakja eýesi ýok wagty hem ol bakja girmek islän, şagaldyr tilkä haýbat-syýasat bolarmyş. Ekine girmek islän betpäller uzakdan garantgany görüp: «Eýesi bar eken, içigar galan» diýip lapykeç bolarmyş. Il edýän işini bilmän etmeýär. Menem şuna bir garantga dikeýin diýip ýördüm welin, her gezek ýadymdan çykýar. Ýogsam, oňarybam goýdum-la ony (*Goç biraz ýöräp, hol beýlede oňaryp goýan garantgasyny eline alýar-da, ony dikmäge amatly ýer gözläp töweregine gözleýär*). Nirede diksemkäm muny!

Şu arada onuň golaýyndan Alagarganyň sesi eşidilýär.

Garga. Kar-r. Kar-r-r. Gak, gak...

Goç (*Goç Alagarganyň şum habar getirýän guşdugyny ýatlap, ynjalykdan gaçýar, kesek atyp, ony gorkuzyp kowmakçy bolýar*). Kiş-uç (*Aýagyny tarpyldadyp garga haýbat atýar. Öz-özüne*). «Alagarga şum habar getirýär» diýýärler welin şol ugrunda bar öýdýän?

Keseklenen Alagarga närazy gagyldap, hol beýleräge gonýar.

Alagarga. Gak-gak, goýun, sende üşük ýok. Goç diýseň goç-da... Akyllý başly bolsaň, kowmaň ýerine meni özüňe dost edinmel-ä sen! Onda-da şu mahal, uly belañ bäre bakan mahaly. Işň işden geçen mahaly... Ol ýerde-hä seniň bähbit akaryňy bekläp, daş keserip ýatyr. Sen bolsa kişläp, meni kowan bolýarsyň. Kowsaň kow hany, peýda tapayarmykaň? Ýapdaky galyndy ýata suw näçe ekiniňi suwarmaga ýetäýerkän, göreli hany?..

Goç (*Şol barmana Goçuň joýalarda suwuň azalýanlygyna gözi düşýär. Alada galýar*). Be, suwa näme boldukan-aýt? Ýas-ýañam akyp durdy-la bi. Ha-a, ýene birsalymakaýan bolanlygynda ekinlerimiň ähli suwsan ýerlerini suwa ýakybam bolaýjagam ekenim weli. Ýa ýolda biri böwetläp, suwy başga bir ýere sowaýdymykan? Sil suwy urdurylyp kenary böwsüp, akymy başga ýere sowandyr diýseňem-ä, häzir ýaz – hoşgun paslam-a däl ahyryn. (Oýa batyp aladalanýar). Be, näm bolaýdykan, janlarym?

Alagarga (*Şu pursatda Goçuň depesinde peýda bolýar*). Gak-gak, seniň başga çäräň ýok, gak!..

Goç (*Kejigip, goluny salgaýar*). Aý, sen bir ýok bolsan-aý.

Alagarga. Ata-babaň ýaly, «Erbet habar bolsa, şu-da bir ýanynda bardyr» diýip, suwuň kesileninem

indi menden görjek bolýarmyň?

Goç. Erbetlik bolsa, çermegiňi çekip, senem-ä onuň bir gyrasynda bolmalysyň özün-ä.

Alagarga (*Köpmanyly ýylgyryp*). Elbetde, bar. Ýöne seniň pikir edýän tarapyňda däl. Men bähbit işiň tarapynda. Sen piliň bilen indi suwuň öňüni arçap, näçe köwçeleseň köwçeläber, suw owsunmazam, akmazam. Onuň sebäbi bar!

Alagarga (*Ýagdaýy goşgy bilen beýan edýär*):

Ýalançylyk däl meň halaýan zadym,
«Şum habar getirýän» şonda-da adym.
Hakykadam aýtman durup bilemok.
Gak-gak-gak-gak, ile ýalan bergim ýok.

Akar böwetlendi habarym aýtsam,
Ony ýol ugruma görübem gaýtdym.
Äpet bir daş ýatyr suw öňün baglap,
Çöken düýä meňzäp, ýatyr ol agnap.

Güýç görmese, galarly däl ýerinden.
Şoň üçin jan ýakyp gagyldaýan men.
Gidelin gözbaşa, üýşüp gideliň,
Äpet daşyň bir alajyn edeliň!

Ugruna çykylsa tapylar täri.
Ýogsam suwsuz köýer ekinleň bary.
Agzy birikdirip baralyň hany.
Alyp ýatjagmyza ynanýan ony.

Goç (*Howpurganyp*). Aý, goý-a, haçan, nirede?

Alagarga. Suwuň sakasynda. Äpet bir dag daşy
ýokardan togarlanyp gaýdyp, gelibem keserip suwuň
ýoluny kesipdir.

Goç (*Ör-gökden gelip geň galýar*). Aý, goýa!
(*Öz-özüne*). Şum habar bolsa, onda-da ony getirenem
Alagarga bolup durka bu dogrudyr. Erbet habar
islenmese-de, hemişe soňundan dogry bolup çykýar
(*Äm-säm bolup*). Indi nädip borkan?

Alagarga (*Galgap ýaňsyly*). Ine, munyň başga
gep! Maňa sala salýan bolsaň-a munuň bir alajyny
taparys. (*Çete*). Bu maňlaýy garanyň menden başga
sala salara asla kimisi barmyşyn eýse? (*Goça*) Güýç
birikdirip hereket etmeli. Ýogsam ol daş iki-ýekäňe-
hä ýerindenem butnatdyrmaz. Özüm gözüm bilen
gördüm, uly daş eken.

Goç (*Aladaly*). Be, dogrudanam, şeýle ulumy
ol daş diýýäniň?

Alagarga. Suwuň öňüni keser-de, kiçi bolarmy?
Dogry, daşy suwuň öňünden sowmak indi diňe bir

biziň hem aladamyz däl. Ol ýerde tutuş milletiň bähbidi köýüp ýatyr. Şonuň üçinem, goňsularam bu işe işjeň çekip, güýç toplan agzybirlik bilen hereket etmek gerek.

Goç (*Lapykeç*). Şularyň agzyny birikidirip bolar öýdýärmiň-aý?! Bularyň hersi bir kelle ahyryn!

Alagarga (*Ynamly*). Bolar. Şonuň üçinem seniň ýanyňda paýhasly maslahatçy gerek.

Goç (*Gep saluwa oňly düşünmän*). Aý, şu mahal dara-direde ol gowy maslahatçyny nireden tapjak?

Alagarga (*Galgap*). Näme etjek ony gözläp, ýanyňda özümüz bar-a! Alagargadan akyllam bir guş bolarmy?

Goç (*Biraz lapykeç halda öz-özüne*). Diýseň-diýmeseňem, häzir-ä şeýle. Alagargadan başga meniň töweregimde janly-jandar ýok. Indi şuny öňe salaýmaly bolarmykan?..

Goç (*Alagarga ýüzlenip*). Düş onda, garga gardaş, öňe, ýol kes özüň!

Alagarga. Elbetde, düşmeli bolsam, men düşerin öňe, ýöne ilki şuny gepleşeli, meniň diýenim bilen bolmaly borsuň! Goýunsyň, goýunlygyňy edip, işi bulaşdyraýmagyn. Näme diýsem, hä diýgin!

Goç. Senem gowrak gep aýtjak bol-how, hä diýdirjek bolsaň! Gerek, gerekmejek ýerde gagyldap ýürege düşme!

Alagarga. Hä, gepime henek gatyp ugradym diýsene? Elbetde, bu gowulugyň alamaty. Henek-oýna düşünmeýän bilen ýoldaş bolmag-a bir kyn, onuň bilen iş bitirmek bolsa ondanam kyn. Emma suwuň önünde daş keserip ýatyrka, ýoldaş synap durmaga wagt ýok. Haýal etmän suwy gazanmagyň gamyny etmeli.

Ýör gitdik onda, düş yzyma! (*Alaarga galgap, öňe düşýär, Goç hem pilini egnine atyp, onuň yzyndan ýöreyär*).

ÜÇÜNJI GÖRNÜŞ

Alagarga bilen Goç tirkeşip barýar. Şol barmana Alagargaň gözi gybyrдыklap bakjada gezip ýören Kirpä düşýär.

Alagarga (*Kirpini Goça görkezip*). Gak-gak, kar-r... Ana, bize gerek ýoldaşyň biri-ä golaýda-da aýlanyp ýören ekeni.

Goç (*Kirpini görüp*). Eý, tikenli, sen näme-ow bakjany paýhynlap ýörsün! Hekgeren bolup, etjegin içinde-ow seniň:

Ekgende ýok,
Dikgende ýok,
Harmanda häzir
Hoja... – diýenleri-ow sen!

Bu kirpilere gaty beletdirin men. Sypynsa duýdurman geler-de, arkaýyn aýlanyp ýörendir bakjada, hamala, atasyndan miras galan ýaly. Hany men seni pilim bilen bir tapbatlap ýere sokaýyn! Şonda bilersiň sen soragsyz daýhan ekinine düşmegiň nämedigini.

Goç gaharlanyp, pilini ýokaryk göterýär. Kirpi gorkup düýrülip tikenli pökgä öwrülýär. Alagarga aladaly gagyldap ara düşýär.

Alagarga. Goç, nähil-aý sen? Haý, nebsine ejiz zaňnar diýerler saňa. Bir hyýar üçin gyrlyşaýjak-ow bi!

Kirpi (*Sähelçe ýazylyp*). Birem däl-le, garga dost, ýartyja hyýar-how meniň iýenim. Ýöne meniň dynnym ýaljak iýenimem Goça hemişe gaty köp bolup görünýän bolmaly.

Goç (*Ýene öňki kineli hörpünde*). «Erkine goýsaň hojany ýatyp içer köjäni». Zat degilmese, siz

bakjany başa geýäýmeýäňizmi?

Kirpi (*Çete*). Terje hyýar görsem, men durup bilýänmi näme? Aýaklarym ligirdeşip nädip bu ýere gelenlerinem bilmän galýarlar. Nägile bolýañ-ow, Goç aga. Girilmedik seniň bakjaň bolsun. Soň ol aýaklaryny görkezip, eger indi meni igenje goýsa, şu aýaklarymyň ikisinem goparaýaryn.

Alagarga (*Goça ýüzlenip*). Ana, gördüňmi, Kirpi gowy jandar-a, ähli zada ýarym sözden düşüniş dur. Indi Kirpi seniň gaýdyp bakjaňa girmez. Özi-de bize gerek ýoldaş.

Goç (*Nägile*). Indi şu Kirpimişmi bize kömegi degjek. Ýumruk ýaly bolup, nämäň alyndanmyş ol?

Kirpi (*Olaryň gepini diňläp, soragly bir Goçuň, bir Alagargaň ýüzüne gözleýär*). Nirä ýoldaş etmekçi bolýaňyz meni?!

Alagarga. Kirpi dost, sen entek aňmansyň öýdýän, bir bolmasy iş-ä bolandyr...

Kirpi (*Oýurganyp*). Ýene şum habar tapdym diýsene?!

Alagarga (*Öýkeli*). Aý, Kirpi dost, senem şeý diýäýyň-leý. Sen akyly jandar-a, sen bir düşünmeli ahyr maňa!

Kirpi. Aý, il şeý diýip ýörensoň diýäýdim-dä menem näme!?

Alagarga. Iliň diýip ýören zady kân, haýsy aýdýanyna ynanjak onuň! Ýagşysyny tanamaýanlygy üçin-dä iliň hemişe bela galyp ýörenligi.

Goç (*Kirpä pisindi oturmazlyk bilen siňrik ýygryp*). Kim näme diýip, ile göwnüýetmezçilik etse-de, sen bir beýtmeli däl ahyryn, özünem ýumruk ýaly halyňa!?

Alagarga (*Öz kiçijik bähbitleri üçin uly aladadan sowlup barylýanlygyny duýup, özüni ele alyar*). Häzir özara ownuk dawalaryň wagty däl. Biziň hemmämiziň üstümize uly howp abandy (*soň Kirpä*). Kirpi sen aňmadyňmy?

Kirpi (*Soragly*). Nämäni?

Alagarga. Akaryň suwy kesildi!

Kirpi (*Bir zady ýadyna salyp*). Bolasy ýaňrak suw içmäge baranymda suw azalýan ýalam gördümle. Ýeri oňa näme boldukan?!

Alagarga. Dagdan togarlanan uly bir daş onuň öňüni baglapdyr.

Kirpi (*Haýpygeljilik bilen*). Haý, togarlanman geçen diýsäni. Togarlansaň togarlanypsyň-da, seniň ýaly dagdan togarlanyp ýören daş gytmy, düşäý-dä senem başgarak bir ýere, şu akar hanasyna düşmäniňde başga ýer ýokmy?

Alagarga. Kirpi dost, boljak iş bolupdyr, indi

oňa janyňy ýakyp oturanyňdan peýda ýok. Indi baryp, her zat edip, bir zat edip, şol daşy suwuň önünden aýyrmaly. Şunda mesele.

Goç (*Aladaly*). Eýýäm ekinler süllerip ugrandyrlar...

Kirpi. Suwuň bolmasa, sülleren zadyň köp bolar. (*Soň Alagarga*). Suw üçin näme etmeli bolsa, menem bar, Alagarga!

Alagarga (*Makullamak bilen*). Ine, munyň başga gep. Ýöne seniň munuň ýaly il bähbitli aladadan çetde durmajagyňy öňem bilýärdim.

Goç (*Şahyny talawladyp çete*). Alagargaňam ýoldaş edinjek bolup ýören şepesini. Ýumruk ýaly bolup munda näme güýç bar. Gaýta aýaga çolaşyp, ile iş bolaýmasa.

Alagarga. Gak-gak-gak... Düş onda senem biziň yzymyza. Bähbit işi soňa goýmalyň!

Goç. Baralyň!

Kirpi. Göreliň!

Goç, Alagarga, Kirpi üç bolup tirkeşip gidip barýarkalar, olar bir öýüň gapdalynda duran Eşegi görýärler.

Eşek (*Olary görüp*). Üç tirkeş bolşup bular

nirä barýarkalar? Kirpi olaryň yzyny zordan eýerýär. Goçuň arkasyna münäýmeli ekeni-dä. Münmez bular hemişe eşegi münmelidir öýdýärler.

Alagarga (*Eşegi görüp*). Mazaly Taýhar dostumyzam öýde ekeni.

Goç (*Göwnüýetijilik bilen*). Ana munuň güýji bize hökman gerek bolar.

Kirpi (*Makullamak bilen*). Ol gatyr eşek adyny Güne ýatyp alan däldir. Her ýerde biriniň duran ýerinde dura-dura gelýändir.

Eşek (*Goňşularyny hynçgyryp, özüçe garşylaýar*). Goňşular, tozan turzuşyp siz nirä ugradyňyz, ýol bolsun!

Goç. Bolar, inşalla.

Alagarga. Seniň ýanyňa geldik, dost!

Kirpi. Senlik bir zerur işem çykdy.

Eşek (*Gülümsiräp*). Täzelik aýdaňok. Zerur bolmasa, Eşegi kim ideýär? «Eşek toýa gaçyrylan bolsa, ýa odun gutarandyr, ýa suw getirmelidir» diýilmeýärmä näme!?

Alagarga (*Eşege göwnüýetijilik bilen*). Taýhar gardaş, iş bitirýänsiň-de, il seniň ýanyňa gelýändir. Şagal ýaly ot-çöpüň içinde seňkildäp, gygyryp ýören peýdasyz bir zat bolan bolsaň, seniňem gapyňdan gelen bolmazdy.

Eşek (*Alagarganyň ezberlik bilen aýdýan hoş sözlerine biraz imrinenligini mälim edip*). Eýäme, ilime hyzmat edip bilsem, meniň armanym näme?

Goç. Hak gepi senden eşitdim.

Alagarga. Indi, dost, bolan ýagdaýy sen menden eşit! Bir äpet daş dagdan togarlanyp akarymyzyň ýoluny ýapypdyr.

Eşek (*Alada galyp*). Bagtymyz ýatypdyr diýsene. Weý, düýn suw içip gaýdanymda şadyýan şogurdap, akyp durdy-la ol...

Alagarga. Näme bolsa şu gün ertirden soň bolan bolmaly. Siz bilýäňiz-ä meniň mahal-mahal çüňkümiň bürgüdiňki ýaly ýiti bolmagy üçin ony gidip dag daşlaryna çalmamyň barlygyny? Şeýdenimde çüňküm çalnan orak, pil, pyçak ýaly ýiti bolýar. Ol daşyň suw öňüni tutup omalyp ýatanyny hem men daga baranymda şonda gördüm.

Eşek (*Işin ýeňil bolmajagyny öz ýanyndan pikir edip*). Suwuň öňüni ýapan bolsa, onda ol daşyň gabarasy-da, agramy-da eslije bardyr!

Alagarga. Meniň güýç birikdirip hereket etmeli diýýänimem şonuň üçin-dä...

Goç (*Şahlaryny talawladyp*). Suwuň aýny gerek wagty özünem.

Kirpi (*Ýaňsyly*). Suwuň gerek däl wagty

bolýarmy?

Goç (*Kirpiniň özüni ýaňsylamasyny halaman nägile bolýar. Oňa öjügýär*). Senem ýumruk ýaly bolup, mydy-mydy eden bolup akyň satýaň. Ýogsam sen dagy durşuň akyň bolaňda bir gysym-a. Jübä salyp gidibermeli-ä seni.

Alagarga (*Närazy bolup, galgap ara goşulýar*). Ýene-de birek-birege göwnüýetmezini aýdyşyp ugradyňyzmy?

Eşek (*Oýurganyp*). Il bähbitli iş boljak bolsa, ol ýerde-de men bolmasam bolmaz. (*Soň ol sala salmak bilen Alagarga tarap öwrülip*). Arabamam yzyma tirkäýsemmikäm-ay! Daşamaly-ýeneki zat bolsa geregi degmegi mümkin?

Goç (*Närazy*). Aý dag ýerinde araby nämä gerek takyrdadyp.

Daga-daşa degip döwürlermi, nädermi? Özün bolsaň bolýa-da gidibereliň?

Kirpi (*Nägile*). Heý, munuň diýýän zadyny, araba-da, beýleki ulaglaram gezip ýör-ä dag jülgelerinde.

Alagarga. Ýagyny gaýtarmak üçin ýarag dannaýn ýan däl, onuňam bir öwrümde geregi degmegi mümkindir, onam ýanymyza alsak gowy.

Kirpi. Jaý maslahat, dagda süýremesi kyn

bolsa, baran ýerine çenli ertip, soň şol ýerde goýup gitsegem bolar.

Aňyrdan It bilen Pişik tirkeşip gelýärler.

It. Bu ýerdäki üýşmeleň näme-how, millet? Ýüzüňiz ýaman aladaly görüňä-le, how, näme bir bolan, goýan zat barmy?

Pişik. Bir gep bardyr. Ýaňy kölegede ýatyrkak aýtdym-a Alagarga gagyldap geçende bir şumluk bardyr diýip.

Alagarga (*Öz çetine aýdylyan gepi halaman*). Eý, Pişik dost, sen bir maňa beý diýmeli däl ahyrn! Aý, bolýa-da, gel öýkeleşmäliň. Häzir wagty däl. Aý, dostlar, sizem aňypsyňyz bir bolmasyz erbetlig-ä bolupdyr. Akarymyzyň öňi keserilipdir.

It (*Oýurganyp*). Hawa, onsoň indiki maslahat näme?

Alagarga. Indiki maslahat, şol daşy aýryp suwuň öňüni açmaly. Ýöne daş kiçi däl, güýç jemlemesek, ony ýoldan aýyrmak kyn bolar.

It. Güýç jemlemeli bolsa jemläliň. Suwsuz ýaşap bolmaz-a. Näme etmeli bolsa men-ä taýyn. Wow-f, wow-f...

Pişik. Güýç jemlemeli bolsa jemläliň.

Öz aladamyzy özümüz etmesek, edip beren bolmaz!

Alagarga (*Şatlykly pasyrdap*). Ine, munyňyz boldy. Sizden tamam-da şeýledi.

Eşek (*Araba tarapa gözläp*). Münüň syganyňyz araba, şemalladyp äkideýin!

Kirpi, Pişik begenip araba münýärler. Item aňyrdan gelip araba münmäni höwes edýär.

It. Biraz aýagym agyryady welin, menem münäýsemmikäm?

Eşek. Senem mün. Araba münmek nä seniň etmeýän işiňmi?

Goç (*Ite*). Sen meniň bilen bileräk ýöremäni halaýaň-a. Ýör bileräk ýöräbereli-le!

Goç, It, Alagarga öňe düşýär. Eşek arabany çekýär.

Pişik (*Arabada ýatan ýerinden*). Geliň, aýdym aýdalyň, aýdym bilen ýöreseň, ýol aňsat geçilýär!

Olar ýerli-ýerden ses goşup, aýdym aýdýarlar.

Gitdik, gitdik, gitdik,
Daşyň üstüne.
Barýas, barýas, ýetýäs
Ynha dessine.

Barýas Kirpi, Pişik
Garga, Eşek bar.
Goç bilen Köpegem,
Biz bilen gelýär.

Güýjümüzizi jemläp,
Güwläp bararys,
Göterip ol daşy
Bulap urarys.

Suwuň öňün bekläp,
Ýatmasyn gaýdyp.
Aksyn ýatsyn akar
Aýdymyn aýdyp.

Gaytalama:

DÖRDÜNJI GÖRNÜŞ

Ulgam tutup oturan meýdan. Bir kiçiräk ýapynyň eteginde honkaryp Tilkiniň süreni görünýär. Tilki onuň öňüni syryp-süpüren bolup ýör. Gapdaldaky ýoldan Alagarga öz topary bilen peýda bolýar. Olar Tilkini görýärler.

Goç. Be, Tilkem-ä öýünde bar ekeni.

Alagarga. Şonam-a ýanymyza alyp bolaýsa kem bolmazdy.

Pişik. Ol bize goşulmaz. Onuň ata-babasy goşulypmy bize özi goşular ýaly.

It. Ýüzi ýokdur, meniň bar ýerime gelip bilmez. Şu gyşda-da birki gezek dagy towuk ketege düşüp alandyr ol.

Pişik. Goňşymyzyň bir gyzyl horaz bardy, şonam gygyrdyp alypjyk gidendir ol Tilki.

Alagarga (*Gysanyppugürrüňi halamazlykbilen*). Köne saman sowurmalyň diýşip wadalaşmadykmy näme? Köne dawalar bizi ýene-de maksadymyza ýetirmän dagadar.

Pişik. Tilkini özümize goşaýanmyzda nädip goşjak? Olam-a bize goşulasy gelip ýören jandar-a däldir?

Kirpi (*Oýurganyp*). Gaty dogry aýdýaň, dost. Ýöne ony hem özümize ýoldaş edinip bolaýsa-ha kem bolmazdy. Her hili ýagdaýlaryň bolmagy mümkin. Şonda tilki ýaly ugurtapyjy ýoldaşyň bolsa-ha, kem däl.

Goç. Nädip. Ýör biziň bilen diýeniň-ä etmez ol!

Alagarga (*Ynamly töweregine gözläp*). Goçumyz bar, Gargamyz bar, Itimiz, Pişigimiz,

Eşegimiz bar. Indi aramyzda Tilkimizem bolaýsa-ha kem däl. Alagargalarça men şunuň gerek boljagyny öňünden duýýaryn.

It. Ol zaluwady ýanyňyza alsaňyzam-a alarsyňyz, ýöne weli onuň aly-hilesi kändir, biziň toparymyzy aldawa salaýmasa-da ýagşydyr!

Kirpi. Dogry, ol Tilkidir. Ondan her zada garaşsa-da bolar. Ýöne biziňem akyly-huşumyz bar-a, aňsat onuň toruna düşmejek borus... Emma ony özümize goşsak gowy.

Pişik. Nädip?

Kirpi. Biraz sabyr et, häzir aýtjak. Atababalarymyzyň bir nakyly bardyr: «Ody ot bilen, suwy suw bilen almalydyr» diýip. Bizem Tilkä öz tilkiligini ulanmaly.

Alagarga (*Makullamak bilen*). Dogry aýdýaň, şeýtmeli. Hany indi oňa öz tilkiligini nädip ulanjagaňam bir aýdyp ber bize!

Kirpi. Tilkä, hä diýdirmek üçin onuň ýüregine howsala salyp ýerinden gozgamaly.

Goç (*Şahyny talawladyp*). Nädip?

Kirpi. Muny şeýtmek üçin siziň hemmãniziň meniň diýenim bilen bolmagyňyz gerek. Tilkiniň başyna diňe şondan oýun salmak mümkin.

Pişik (*Egnini gysyp, düşünmek bilen*). Tilkinem

bir aldawa salyp bormy, onuň özi sizi isledigiçe aldap bilýär.

Alagarga (*Şatlykly galgap Kirpä*). Kirpim seniň akylydygyňy men önem-ä bilýädim welin, şu gün ýene bir gezek göz ýetirdim.

Kirpi. Onda diňläň meni. Biziň hemmämiz häzir saglygy goraýyş işgärlerine öwrülýäs. Goç bilen Eşek ak halat geýer. Biz mümkin bolan ýerimize goşmak belgili – saglyk işgärini alamatlandyrýan ak mata dakynarys.

Pişik. Bu näme etjek bolýarkan?

It. Hany biraz garaşaly, onsoň belli bolar, munuň näme hyýala müneni.

Kirpi (*Alagarga ýüzlenip*). Alagarga, dost, sen biziň etmekçi bolýan emelimiziň öz tarapyňdan gagyldap, howsalasyny ýetirmeli borsuň Tilkä.

Alagarga. Gak, gak. Geregiň howsala, başagaýlyk bolsun, bu biziň elimiziň tersinden gelýän zatlar-a.

Kirpi (*Hemmelere ýüzlenip*). Hemmämiziň juda çyna berimsiz hereket etmegimiz hökmandyr. Sähel sep bersek, Tilki örän duýgurdyr duýar. Biziň diýenimiz bolmaz.

It, Pişik, Eşek, Goç (*Ýerli-ýerden*): Diýşiň ýaly ederis, Kirpi. Bähbide galkynýan iş edeniňde diýseň

lezzetli bolýar-a! Ederini bilýänlere duşan wagty başgalaryňam nämeler edip bilýänligini görsün Tilki han!

Kirpi (*Ite tarap öwrülip*). Agam, sen git-de ýaňy ýolda bir alaka ölüp ýatan ekeni, şony tiz al-da, ýet yzymyzdan. Geregi deger. Siz bolsa töwerekden gury tezekleri toplaşdyryň!

Goç (*Tilkä ýakara odunlyk tezek çoplär öýdüp*). Tilki tezegi başyna ýapsynmy?

Alagarga (*Nesihat berijilikli*). Goç, goçlugyňy et, goýun bolma! Sen diýleni et. Onuň nämä gerekligini Kirpiniň özi gowy bilýär!

Goç (*Elini salgap*). Bolýar-how, bolýar. Siziň deýeniňiz bolsun. Al-hilämiň siziňkiçe ýoklugyny öňem-ä bilýärdim welin, käte goýunlygymy edip unudaýýan-da...

Kirpi. Ugradyk onda Allany çagyryp, Tilkiň üstüne!

Alagarga. Töwekgeliň işini Taňry oňar! Gak-Gak...

Kirpi (*Alagarga ýüzlenip*). Alaman öňüni serdary başlar, dost, sen düş öňe!

Topar arabaly, ýeneli, ýerli ýerden alagowur bolşup, Tilkiň süreniniň üstünden inýärler. Tilki olaryň

gelyänini görüp, gaçyp sürenine girýär. Soň ol süreniniň agzynda şol ýerden töweregini synlap oturýar. Ine, bir görse, Itdir, Pişik Eşekdir Kirpi töwerege bir zatlar sepip ýörler. Alagarga bolsa «Bu ýere-de sepiň, ol ýere-de, bu sürende hem ýaşalyň bolmaly, şol ýere-de sepiň!» diýip, alagoh bolup beýemçilik edip ýör.

Tilki (*Sürende bukup ýatan ýerinde Tilki gapdaldan geçip baryarka Kirpä ýüzlenýär*). Eý, goňşy, bu bolup ýörüşüňiz näm-aýt siziň, ala-goh bolşup.

Kirpi (*Öň görmedikden bolup oňa*). Oh, Tilki, sen öýüňdemisiň asyl?

Tilki (*Nägile*). Hawa, öýümde bolman nirde bolaýyn.

Kirpi (*Öz-özüne*). Seniň barmaýan ýeriň, burnuňy sokamaýan zadyň barmy? (*Tilkä*) Aý, nä bileýin. Senem çeşme ýabyň gözbaşyna ýuwunmaga dagy gitdiňmikäň diýdim.

Tilki (*Geň galyp*). Ol ýerde näme işim bar?!

Kirpi (*Sözünü dowam etdirip*). Häzir çöle gaty erbet bir ýokanç kesel ýaýrapdyr. Ähli haýwan ýuwunmak üçin suwa gidýär. Bizem aýlanyp, şol keseliň giňden ýaýramazlygy üçin çöli dermanlap ýörüs.

Tilki (*Aladaly*). Ölen-ýitenem bar diýýämi?

Kirpi. Özi zabun kesel bolar-da ölen ýiten bolmazmy. (*Soň ol bir ýerlerik elini uzadyp*). Kel ýapyna bilýänsiň?

Tilki. Çöli çalganaklap ýörübem Kel ýapyny bilmerinmi?

Kirpi. Ana, şol ýerde bir şagal bu derde ýolugyp, maşgalasy bilen gyrlypdyr.

Tilki (*Başyny ýaýkap*). Şol ýerde birki sany şagal süreni bardam-da, şolaryň biriniň eýeleri bolmaly ol bagty ýatanlar.

Kirpi. Olar bilen oňly tanyşlygym ýok. Ýöne bu keselden ölýän-ä köp.

It (*Öli alakany alyp aňyrdan gelýär*). Erbet kesel, şu golaýa-da ýaýran bolmaly. Şu alakany ýaňja tapdym!

Kirpi (*Ite*). Köpek aga, bar güm et-de, ony zyň beýleräk. Üstünem gowulap göm. Kimdir biri etiň ysyny alyp üstüni açyp iýäýmesin, ony iýene ýene-de kesel ýokuşar. Juda ýokuşagandyr bu kesel.

It. Waw-waw. Häzir (*Yzyna öwrülip gidýär*).

Kirpi. Ýokuşagan bolmasa, biz beýdip, töweregi dermanlap, ölen-ýitenleri tapyp, gömüp ýörmeris-ä. Özem gaty duýdansyzdan ýokuşýan bolmaly...

Tilki (*Howsala düşüp*). Onuň ýokuşanyny nädip bilip bolýar?

Kirpi (*Ýanhaltasyny döwür, ondan iki gant bölegini aýasyna alýar*). Ony anyklamak aňsat. (*Soň ol Tilkä ol iki gandyň birini uzadyp*). Şu gandy sal agzyňa, eger ol süýji bolsa, onda sen sag, aýy kaksawelin, onda ol derdiň saňa-da ýokuşanlygy (*Kirpi oňa gant berýär*).

Kirpi (*Çete*). Tilkä ýaňy ýolda galampyr çalyp, ýörite taýynlanja gandymy berdim.

Tilki (*Gandy agzyna atyp we derrew agzyndan çykaryýar*). Örän aýy ekeni.

Tilkiniň kesellidigini görüp, hemmeler oňa howpurganma bilen, yza tesişip seredişýärler. Kirpiniň özi hem Tilkä gant iýdirip, onuň şol aýylganç kesele ýoluganlygyny «anyk» edensoň, hamala ol kesel Tilkiden özüne-de ýokuşyp barýan ýaly ondan biraz ýeňseräk çekilýär. Haýygandan bolýar.

Bu ýagdaý Tilkini hasam gorkuzýar.

Kirpi. Diýdim-ä «gaty ýokuşagan kesel» diýip. Saňa-da ol ýokuşypdyr, goňşy. Ýogsam gant-süýji zadam bir aýy bormy?

Tilkiniň keýpi bozulyp, täze tapynan „keselinden« ýüregini çişirip gorkup ugranlygy belli bolýar.

Kirpi (*Sözüni dowam etdirip ,keseliň ýagdaýyny anyklap ugrayar*). Bir zat iýseňem, ýene tiz ajygýaňmy?

Tilki. Hawa.

Kirpi. Oňsoň gözüň öňem käte garaňkyran ýaly bolýarmy?

Tilki. Gözümiň önüniň garaňkyraýanlygy o-da dogry...

Kirpi. Günorta çagy suw içesiň gelyärmi?

Tilki. Hawa...

Kirpi. Ana, şol ýagdaýlar şu keseliň ilkinji almatlary-da. Başyňy aýlap, ol öz degenini usurgadyp alýar.

Tilki (*Gorkup saňňyldap*). Şu Alagarganyň sesini eşidenimdenem-ä bir belanyň başymdan injegini çen etdim-le. Ýöne beýdip beýle tiz üstümden inäýer öýtmändim-dä.

Kirpi. Goňşy, biz hemişe il kesellese, ol özümize degişli däldir öýdýäs-dä. Ýöne haýp ýalňyşýas. Bu biziň pikir edişimiz ýaly gaty bir beýle-de däl. Sebäbi biz bu topragyň üstünde, bir-birimiz bilen belli bir derejede-de bolsa gatnaşykda bolýarys. Derdiň birek-birekden iýmitdir howa üsti bilenem ýokuşmagy gaty ahmal.

Tilki (*Makullama bilen baş atyp*). Şeýle eken-

dä görsem. Kimdir biriniň derdi eýýäm maňa-da ýokuşypdyr. Heý, dermany bolmazmy munuň? Siz, dogtorlar, munuň çykalgasyny nämede görýärsiňiz?

Kirpi (*Çete*). Gorkdy zaluwat. Indi munuň ýakasy meniň elimde. Nämäniň nämeligine göz ýetirip, özüne gelmänkä, men muny bir öz bähbidime ulanaýyn... (*Tilkä ýüzlenip*). Elbetde, goňşy, munuň dermany ýok däl. Bizde dogtorçylyk ösen-ä şu mahal. Gördün-ä adaty bir bölek gant bilenem derdiňi anyňlap berip durlar. Ýene bir lukmanlaryň bu dertden gutulmak üçin berýän maslahaty...

Tilki (*Biraz tamalanmak bilen gyssany*). Näme maslahat berýärler?

Kirpi. Ine, şu biziň golaýdan akýan çeşme suwumyz bar-a. Ana, şonam barlap, dogtorlar şu keseliň bire-bir emi diýip tapdylar. Şonuň suwuna üç gezek çümüp çykyp, peýda tapýanlaram az dälmişin.

Tilki (*Biraz tamalanyp*). Taňry dert berende, onuň dermanynam şol dert beren ýerleriniň golaýyna taşlarmyş diýýärler. Ol dermanyň öz golaýymyzdan tapylmagy gör nähili gowy, Arçman – diýip, Mollagara – diýip, ýol aşyp gidibem ýörmeli däl (*Soň ol bir tarapa boýnuny uzadyp gidermen bolýar*). Onda men gidip, dessine suwa düşüp dertden dynyp geleyin!

Kirpi. Biraz howlukmasañ, bile gidibereli, goňşy. Ýoldaşlarym töwerekde keseliň öňüni alyş çärelerini geçirip gutarsynlar. Bizem şol ýere barýarys. Her zadam bolsa biraz dogtorlaryň garamagynda suwa düşseň gowy bolar. Hemem soňundan ýene-de barlap, gutulyp-gutulmanyňy-da bilip bereris.

Tilki. Ýoldaşly gitsem-ä hasam gowy bolar. Menem siziň bilen gidäýenimi kem görjek däl.

Kirpi. Şeýdeli. Häzir gideris.

Tilki (*Göwne jaýlamak bilen*). Jaý maslahat.

Kirpi (*Töweregine gözläp*). Boluň-ow tizräk, tükediň işleri gideliň!

Pişik. Aýdym aýdyp gideliň.

Olar goşup ýene-de ýol aýdymalaryny gaýtalap aýdýarlar.

BÄŞINJI GÖRNÜŞ

Goç, It, Tilki, Eşek dördüsi öňden ýöräp barýar. Kirpi bilen Pişik bolsa arabanyň üstünde. Alagarga ýok, onuň sesi gagyldap dag tarapdan bir ýerlerden sähelçe ýaň bolup eşidilýär. Toparyň Tilkini özlerine goşmak üçin edilýän tagallalary, henizem sepi beldirmän dowam edýär.

Tilki (*Arabanyň üstünde gelyän Kirpidir Pişigi*

gözügidijilik bilen synlap). Bular-a gowy ýerleşpdir. Dünýäni synlan bolup gelýär-ow zaluwatlar...

Goç (*Tilkä*). Ýogsam olar aýagy eýgerenoklar.

Eşek (*Tilkä tarap öwrülip*). Mün-äý senem göwün edýän bolsaň!

Tilki (*Ýasmanyp, minnetdarlyk bildirýär*). Ýok, men münmäýin, gardaş. (*Töweregine seredip*). Indi ýabam uzakda bolmaly däl. (Ol diňşirgenip geňirgenýär). Öň-ä şu golaýa gelenimizde eýýäm şogurdan suwuň sesi eşidilip ugraýardy. Emma häzir-ä eşidilýän zat ýok...

Kirpi. Suwuň sesi eşidilmeyän bolsa entek ýap uzagrakda bolaýmasyn? (Çete ýaňsyly). Suw bolmasa, onuň şogurdysy bolarmy?

It. Aý, indi uzag-a bolmaly däl. (Soň ol gapdala gözläp). Han-ha düýe-de köşejigi bilen şol tarapdan gelýär. Suwa düşen bolsalar gerek. Bu döremän geçen dert hemmeleri suwa sürdi bi!

Tilki. Suwa düşeniňde ondan dynyp bolýan bolsa bolýa-la!

Alagarga (*Howsalaly gagyldap, galgap aňyrdan peýda bolýar*). Geliň, geliň tizräk, öz gözünüz bilen görüň. Akaryň suwy ýatypdyr!

Kirpi (*Bilmedikden bolup, dikelip*). Ol nähili bolup suw ýatýamyş?

Goç. Taňkyrapmy?

Pişik. Ýeser ýerde gaý tutdy diýsene.

Eşek. Suwam indi daş bir ýerlerden çekmeli bolar-ow.

It. Näme boldukan oňa, bir sebäbi bardyr-a?

Alagarga. Bar. Men onam suwuň ugruny yzarlap bilip aldym. Dagdan togarlanan uly bir daş çeşme suwunyň önüni baglapdyr.

Tilki (*Gynanyp*). Haý, bolmandyr.

Goýun (*Şahyny talawladyp, kaýylyk bilen*). Nätjek-dä bolmasa...

Kirpi. Nätmelidigini özüm gowy bilýärim. Güýç birikdirip, daşy suwuň önünden aýyrmak gerek.

Alagarga. Hak gürrüň. Güýçleri jemlesek, biziň almajak galamyz bolmaz.

Kirpi, It, Pişik, Goç, Eşek ýerli-ýerden şonuň diýenini tassyklaýarlar.

Goç. Şeýdeliň!

Pişik. Baralyň.

Eşek. Güýç jemlesek, bir zat eders. Men ätiýaçdan gerek bolar diýip, ýanyma uzyn odun ýüpümizem aldym. Bolmasa şony daşyň daşyna sarap çekeris. Amatly bolar.

Tilki (*Oýurganyp çete*). Tizräk suwa düşüp, şu dertden dynaýjakdym welin ýene bolmad-ow. Gidip bir ýerlerde daş togalap ýörer ýaly işsiz tilki barmaý? Öňem düýnküje tutup iýen ýekeje alakam, açlygymdan gözüm garaňkyrap dur. Men bu ýagdaýy açlykdanmykan öýtsem, ol şu döremän geçmiş ýokanç keselden bolsa näme! ...Haý, şol porsy alakyny iýsemem-ä iýdim welin... Kesel maňa şondan ýokuşandyr. Keseli-peseli bilen garna atandyryn ony. Hälem wagtynda şular dadyma ýetişäýdi, ýogsam menem, şulaň ýolda gören şagallary ýaly kesellänimem bilmän ölüp gidenleriň biri bolardym.

Alagarga (*Tilkä*). Tilki, näme pikire batdyň? Ýa-da daş togalamakdan çekinýärmiň? Eýle bolsa sen galaý. Özümüz bir zat etjek bolarys.

Tilki. Ýok, gorkýan zadym ýok, ýöne biz tilkiler ölçerip-dökmegi gowy görýäris.

Kirpi. Ölçerip-döken bolsaň, onsoň nähili netijä geldin?

Tilki. Suwuň önüni ýapan uly daş bolsa, ony togarlamak üçin esli güýj-ä gerek bolar.

Goç (*Töweregine gözläp*). Bular näme güýç dälmi?

Tilki (*Oýlanyp*). Güýj-ä güýçdürem welin, ýöne ýaňky hol beýleden geçen düýänem çagyryp alayan

bolsak kem bolmazdy.

It. Düýe özümiziňki. Gerek bolsa ony özüm gözläp tapyp, getirerin şu ýere.

Alagarga (*Gyssanyp*). Gideliň, dostlar, howlugalyň, bähbit iş galyp barýar!

Pişik (*Töweregine haýpygelijilik bilen*). Onda aýdym aýdyp gideliň, dostlar!

Goç (*Halamazlyk bilen*). Pişik seniň adyňa aýdym dakaýmaly boldy-la. Häli-şindi aýdym diýip ýürege düşdün-le sen.

Eşek. (*Gülümsiräp*). Aýdym aýtmak häsiýeti-dä onuň. Gezip ýören ýerinde-de «myr-myr» hiňlenp ýör-ä ol.

It (*Töweregi gyssaýar*). Daşyň gürrüňinden başga gürrüňi goýuň-how häzir. Çakganrak, çakganrak boluň! Aýdymy soň, aýdylmaly wagty aýdarys.

Olar üýşüp gözbaşda peýda bolýarlar. Daşyň töweregine aýlanyşyp ugraýarlar.

Goç. Be, eslem bar ekeni.

It. Indi şu eýesizi suw öňünden aýyrmaly-da.

Tilki. Bir zad-a etmeli.

Tilki ony itekläp togalamaga synanyşýarlar.

Emma daş gozganmaýar. Ýerli-ýerden güýç jemledik edip, ikinji gezek iteklenmegi hem netije bermeýär. Daşyň kiçi-girim güýje hezil bermejegi belli bolýar.

Kirpi (*Oýurganyp*). Itekläb-ä gazgap bilmedik muny. Indi biline ýüp daňyp, bir ýan gapdala gozgajak bolubam bir göreliň!

Tilki (*Daşa süýkenip durşuna*). Bir ýerinden gozgap bolsa, onsoň aşagyna agaç sokarys, daş goýarys ony düňderip alyp ýatarys.

Goç bilen **It** daşyň biline ýüp daňyp, täzedən daşyň üstüne hüjüme geçýärler.

Goç. Şeýdibem bir göreliň!

It. Şeýtsek alarys.

Kirpi. Agyrdyr özün-ä...

Eşek. Agyram bolsa, güýç jemlense, öňümüzde durup bilmez!

Eşek, It, Goç, Tilki dagy «häh-da-häh» bolşup, ýüpden çekýärler. Pişik bilen **Kirpi** daşy yzdan itekleýärler. Alagarga esasy beýemçi. Ol uçup daşyň bir önüne, bir yzyna geçýär. Güýçleri tijeýär.

Goç. Hä, aldyk!

Kirpi. Güýç jemläp, ýene...ýene!

Eşek. Biraz-a gozgandy.

Alagarga. Gözganan bolsa, alyndygydyr onuň.

It. Hany ýene bir gezek, çynymyzy edip çekeliň!

Daş ýene-de aldyрмаýar. Olar alaçsyz derlerini sylşyp, onuň töwereginde gowadaklaşýarlar. Nädenlerinde daşy aýryp boljagy barada pikir edýärler. Daş bolsa dert bolup ortada güberilip ýatyr. Goç aňyrdan gelip, daşy süsüp alýar. Kellesini agyrdyp, ýene-de götin çekilýär.

Kirpi (*Onuň bolşuny ýaňsa alyp*). Goç, gardaş, daşy süsüp süýşürjek bolsaň, maňlaýyňy ýardyrsyň!

It. Ha, möjegi tapyp bolsa, şonuň dişleri ýitidir. Bu daşy ol gemrip-gemrebem gutarardy.

Goç. Möjek möjekdir, ol biziň bähbidimiz üçin dişlerini zaýalamaz.

Eşek (*Başyny silkip makullamak bilen*). Onuň ýoly bizden aýrydyr.

Tilki. Häzir suw meselesi eýsem diňe şularymyzyň meselämizmişmi? Elbetde, ýok. Agzy bar suwam içýändir, şonuň üçinem häzirki wagtda bu ähli halk işi. Özi-de ýerinde bada-bat çözülmeli mesele.

Goç. Dost gepini senden eşitdim.

Tilki (*Ýalmanyp*). Entegem eşidersiň!

Alagarga (*Gagyldap, ýene töweregini gyssaýar*).

Hany dem alan bolsaňyz, ýene-de bir synanyşalyň!
Daşy yzdan itekleýäniňiz yza geçiň! Men... «Hä,
aldyk!» diýip, duýduryş berdigim, agzybirlik bilen
hüjüme geçýäris!

Goç. Tizräk daşy agdaryp, suwy hanasyna
salmasak, ekinler suwsap heläk bolar.

Tilki. Hany ýaňkymyz ýaly, bir gapdala agdarjak
bolalyň!

Kirpi (*Çete*). Ynanypdyr-ow zaluwat.
Ynanmadyk bolsa, Tilkimi bize goşuljak.

Topar ýene-de itek-de-çomak bolşup, daşyň
daşyna geçýärler.

Garga galgap, bir daş daňylan ýüpden çekýänleriň,
bir yzdan itýänleriň gapdalyna gelýär. Şol arada dag
tarapdan göçgünli aýdym sesi eşidilýär.

Lal-la, lalla-laý, laý,

Lal-la, laý-laý, laý.

Ary bal tapanda

Şonda uly toý.

Balyň özündenem
Süýji ady bar.
Bala biz Aýylar
Mydam hyrydar...

Lal-la, lalla-laý, laý,
Lal-la, laý-laý, laý.

Men ýaly eý görýän
Barmykan baly?

Bal gözläp sökýärin,
Daglary çöli.

Lal-la, lalla-laý, laý,
Lal-la, laý-laý, laý.

Onýança uzakdan eli çelek-bedreli bir Aýynyň dagdan inip, hiňlenip gelşi görüňär. Hemmeler üşerilişip şol tarapa gözleýärler.

Goç (*Tamakin bolup*). Aýy-ha güýçlüdir, şol kömek bermezmikän?

Tilki (*Aýyny synlap durşuna bir zady ýadyna salyp ýeser ýylgyrýar. Soňam töweregine*). Kömek

haýyş etseňiz, onuň etmezligi mümkindir. Men haýyş etsem welin... (*Tilki howlugyp töweregini gözleýär we ýoldaşlaryna ýüzlenip*). Indi siziň maňa gulak asmaly ýeriňiz geldi. Siz gidiň, men Aýy bilen ikiçäk gürleşjek!

Kirpi (*Onuň ne hyýala münenini biraz aňmak bilen*). Bularyň öz-özleridir, dil tapyşarlar.

Alagarga (*Tilkä düşünmek bilen*). Ýol seňkidir, Tilkim, düşüber öňe!

Tilki (*Howlugyp*). Ýol meniňki bolsa, onda hemmäh heniz Aýy bizi görmänkä, şu ýerden tiz gidiň! Hol, arabany goýan ýerlerimiziň töwereginde bir ýerlerde garaşyň maňa. Gerek bolanda, özüm çagyryn sizi!

Topar Tilkiniň diýşi ýaly, howlugyşyp daşyň töwereginden dargaşýarlar.

Daşyň töwereginde Tilkiniň bir özi galýar.

Tilki (*Ýalmanyp daşyň töwereginden ýene birki öwrüm edip, aňyrdan apañ-sapaň her ýerden bir basyp gelyän Aýyny görmedikden bolup, ol golaýlaberende, daşy gujaklap, begenip samrap ugrayar*). Gözläp gezenje daşym, zordan tapanja zadym. Indi Tilkem baý bolar. Öýi köşk-eýwan bolar...

Aýy (*Tilkiniň bir daşy gujaklap, dünýäni unudyp oturanyny görüp, onuň gapdalynda gelip ayak çekýär*). Ýeri-how, Tilki, bu nä boluş? Gotur daşy gujaklap, arkasyny sypap oturmaň näme?

Tilki (*Aýa tarap öwrülip, göwnühoş ýalmanýar. Şelaýynsyraýar*). Aýy daýy, bu daş ýönekeý daş däl-dä...

Aýy (*Gyzyklanyp*). Hä, ol nähili daşmyş beýle?

Tilki. Biler bolsaň, Aýy daýy, muňa mähek daş diýilýär. Şeýle keramatly daş hakynda, heý öň bir ýerde eşidipmidiň?

Aýy (*Oýlanyp, bir zady ýada salyp*). Eşidipdim öýdýän...

Tilki. Eşiden bolsaň, bu hakyt şol tapylgysyz daş-da. Muny telim Gün inim bilen dagdan-daşa dyrmaşyp, dabanlarymy gyýçak daşlara dildirip, zordan tapdyk. Togalap-togarlabam, ine, şu ýere getirdik. Öýe ýetirip bolsa, munuň bazarda aşyk ýalysyna bir tokga altyn berilýär.

Aýy (*Gyzyklanyp*). Şeý diýsene?

Aýy (*Mähek daşyň Aýyny gyzyklandyrandygy belli bolýar. Öz-özüne*). Şu Tilkileriň işi hemişe ugruna-how. Şunuň ýaly gowy zat, maňa tapylman, şuňa tapylaýmalymy? Ýogsam bizem-ä dagda şulardan az aýlanamzok. Gerek daşyny gola salan

deýýus-da, gör, ogul jigisi bolan ýaly begenip dylym-dylym edýär... Ýa ýenjip daşyny elinden alaýsammykam? Güýjüm-ä ýetmän duranok...

Tilki (*Oba tarap seredip, Aýa özüniň kimdir birine garaşýanlygyny mälim edýär. Soňam Aýa*). Aýy daýy, eger bir ýere howlukmaýan bolsaňyz, meniň size bir haýyşym bar!? Bir salym şu daşa göz-gulak bolup oturyp bilmersiňizmi? Inim häliräk şu daşy ýükläp äkitmek üçin oba araba getirmäge gidipdi. Azaşdy öýdýän, men gidip töwerekden sonuň bir gözlegine çykaýyn!

Aýy (*Alysa gözläp*). Şeýle-de bir ýerde ýaňy menem dagdan düşüp gelýärkäm, bir araba göräýdim öýdýän.

Tilki (*Ýalmanyp*). Görensiň, Aýy daýy, görensiň. Seniň şol göreniň meniň azaşyp ýören inimidir.

Aýy (*Tilkiniň gymmatbaha daşyny nädip elinden alarkam? diýip duran Aýa bu haýyş diýseň hoş ýakýar. Onuň gökdäki dilegi ýerde gowuşýar. Ol dessine Tilkiň haýyşyny kabul edýär*). Sen arkaýyn gidiber, Tilkim. Men tä, sen gaýdyp gelýänçän, daşyňdan gözümi aýyrman oturaryn!

Tilki. Aý, sag bol, Aýy daýy, senden tamam hem şeýledi.

Aýy (*Yzyndan oňa*). Howlukman gidip geliber,

men oturaryn gelyänçäň. Gyssanýan ýerim ýok!
(Daşa hyrydar seredip, çete) Bar, gümüňi çek şu
ýerden, onsoň özüm nätjegimi bilerin.

Tilki gidip ber depe aşansoň, özüni sakada bolýan
zatlary gizlin synlaşyp, «Indi näme borkan?» diýşip
ýatan ýoldaşlarynyň arasyna barýar.

Tilki gözden ýitensoň, Aýy töwerekde hiç kimiň
ýoklugyna ýene bir gezek göz ýetirensoň, ýaltaklap
suwuň önünde keserip ýatan daşyiki tarapdan penjeläp,
kynlyk bilen egnine göterýär. Soňam ol ýerden tizräk
gitmek üçin, ýegedekläp sakadan daşlaşyp ugraýar.

Akarda ýene suw şogurdaýar. Aýy gözden
ýitensoň, alaňdan arkada gizlenişip, ony synlaşyp
ýatanlar aňyrdan begenişip ylgaşyp gelyärler. Olar
hezil edişip, suwa düşýärler.

Kirpi (*Suwa düşýän Tilkini kenara çagyryp*).
Tilki gardaş, hany sen bir bäri dur-la!

Tilki. Näme hyzmat, goňşy?

Kirpi. Suwa düşdün dälmi?

Tilki. Düşdüm.

Kirpi. Üç gezek çümdünmi?

Tilki. Dördem çümendirim.

Kirpi (*Sumkasyndan gant bölegini çykaryp, ony
Tilkä uzadýar*). Hany onda şuny bir agzyňa at, göreli

gant öz tagamyny berse, seniň dertden dynanlygyň.
Eger ýene aýy kaksä, onda seni ýene bejermeli
bolarys.

Tilki (*Kirpiniň beren gandyny agzyna atyp,
onuň tagamyny alyp begenýär*). Süýji. Bal ýaly-la...

Kirpi (*Ony gujaklap*). Ine, indi sen dertden doly
gutulypsyň. Gözüň aýdyň!

**Beýlekilerem ýerli-ýerden gelip, Tilkini
gutlaýarlar.**

Pişik (*Öňe omzap*). Indi bolan bu gowulyk üçin
aýdym aýtmasak bolmaz!

Tilki. Aýdymy joşup aýdarys!

Alagarga. Aýdymy joşup aýdarys!

Olaryň şatlygy soň suw hakdaky aýdyma öwrülýär.

Suwum, suwum, şogurda,
Şogurdyňa döneýin.
Höwes bilen hemişe
Güzeriňden ineýin.

Bal suwuňdan içeýin,
Bol suwuňdan içeýin.

Aýlaw ýasap owsun sen,
Oýunlarňy oýna sen.
Öz şypaňdan, mähriňden
Bizem çetde goýma sen.

Şogurda sen, bal suwum,
Sesiň derman janyma.
Nirde bolsam howlugyp,
Dolanaýyn ýanyňa.
Suwuň derman janyma.

**Aýdymdan soň haýwanlar hoşlaşyp dargaşýarlar.
Perde ýapylýar.**

JEMLEME

Alagarga (*Jar çekip uçup gelyär*). Goňşular, eşitdim-eşitmedim diýmäňler-how. Gaýraky bakja ýerinde Goç hasyl toýy edýändir-le, how! Bala-çagaňam alyp, goňşy-golamyň bilen üýşüp-üýşüp, dolup-daşyp gelmelidir-how... Bu ýyl toý gaty giňden tutulandyr-la, how! Indi öňki sähel zada darygyp, şahlaryny talawladyp üstüne topulyp duran Goçuňyz ýokdur-haw. Indi ol giň göwrümlü, parhly, eli açyk, jomart, ilhalar bir goça öwrülendir-le, how.

Ynanmadyk gelip görsün,
Toýda myhman bolup görsün!

Goç (*Mähelle üýşüp ugransoň. Goç şahlaryny talawladyp, mynasybetlenip öňe çykyar*). Gadyrly goňşular-doganlar! Mundan bary-ýogy bir aý ozal, bilşiňiz ýaly, biziň akarymyzyň suwy sowlan mahaly gyssagly üýşmeli bolupdyk. Döwrüň uly bir synagyna düşüpdik. Şol synagdanam siziň ähliňiziň ýerli-ýerde eden tagallaňyz bilen, sag-aman geçdik. Sowlan suwumyzy täzedən gazandyk. Şeýdibem, ýüregimiz ýerine geldi. Akarymyzda tolkun atyp suw şogurdady. (*Ol biraz säginip, minnetdarlyk bilen töweregine göz gezdirip, ýene-de sözünü dowam etdirýär*). Elbetde, bu beladan dynmak agzybirlik bolmadyk bolanlygynda asla mümkin däldi. Şu kynçylyk mahalynda biz özümüz üçin ýene bir uly açyş etdik. Biz birek-birege juda gerek ekenik. Agzybir bolup bilsek, örän uly güýç ekenik. Men öň gowlugyň tarapynda diňe özüm bar hasap edip ýören-de bolsam, munuň-da beýle däldigine, arkamda siziň barlygyňyza, biziň birek-biregiň zerurlygydygyna-da göz ýetirdim.

Kirpi (*Gülümsiräp ýaňsyly*). Ahyr soňy göz ýetirenem bolsaň bolýar.

Goç (*Kirpä tarap öwrülip*). Dogry aýdýaň, Kirpi dost. Ýöne zerurlyk bolmasa, bu hakykady aňsat bilip-de bolmaýan ekeni. Biziňkem «Betbagtlylygym bagtymy tapmaga kömek etdi» diýleni boldy. Anha tolkunyp, owsunyp akyp ýatyr gözüňe söweýin bal suwumyz. Şol gazanylan suwuň netijesinde bol hasyl ýetişdi. Uly şatlyk geldi. Gadyrly dostlar! Sizi bu gün bu ýere şol uly şatlygy paýlaşmaga çagyrdym.

Eşek (*Gapdalynda duran Tilkä*). Goç zaluwat indi bizi şeýdip gep bilen doýrup durjakmyka?

Tilki (*Ýalmanyp, düşünme bilen*). Ajygdyňmy, Taýhar?

Eşek. Ozal agşamky iýen otum-how.

Goç (*Goç gepleşýänleri görüp olaryň ýanyna gelyär*). Doganlar, pyşyrdaşaňyzam, eşitdim. Türkmenler «Dürtmeseň, duýmaz» diýipdirler. Gyzyp köprük gürläýipdirin. Size aýdasym gelyän minnetdarlyk sözlerim ýene-de başga-da kän. (*Ol soň aýlanyp, myhmanlaryna sowgat gowşuryp ugrayar. Eşege ýüzlenip*). Sen endigiňe görä, arabaňam özün bilen toýa getiripsiň... Şol günem diňe seniň özün däl arabaňam bize hyzmat edipdi, şonuň üçin saňa iki paý (*Oňa bir gawun, bir garpyz uzadýar. Eşek alyp arabasyna ýükleyär*).

Goç (*Pişige kädü uzadýar*). Al, kädili çorba bişirsiň.

Pişik (*Bir zatlary aňdyryp*). Kädili çorba, noýba atsaňam-a gowy bolýandyr...

Goç. Noýba-da at, Pişik goňşy! Hol barýarkaç ekiniň aňrybaşynda noýba kändir. Şondan ýüzugra geregiňi al-da gidiber!

Goç. (*Ite Garpyz berýär*). Köpek goňşy, agyrdyr özün-ä götärsiň-dä...

It. Gerek daşyň agramy bomaz. Ýükläý araba, bary-bir hemmämiz bir ýere barýarys!

Goç (*Tilkä ilki bir, soň ýene bir gawun berýär*). Goňşy, bu-da seniň hakyň, paýyň. Uly iş bitirdiň, seniňem her goltugyňa bir gawun.

Tilki (*Begençli ýalmanyp*). Goltuga berjek bolsaň, garpyz gowy bolardy.

Kirpi (*Ýaňsyly gülümsiräp çete*). Goltugyň garpyzy ýetik bolandyr-la!?

Goç. Garpyz? Hol üşşüp dur, özüň al göterip bileniňi. (*Soň Kirpä ýüzlenýär*). Kirpi goňşy, men seni tanamaýan ekenim. Sen-ä görüp otursam, tüýs şol «Agramy bir kile, akyly on kile» diýlenleri ekeniň!

Tilki (*Hamala öwgüden özi galyp barýan ýaly, her gujagynda bir gawun saklap durşuna*). Goç goňşy, taryp edilmeli bolsa, Tilki dostuňam bardyr-ow!

Gördüň-ä Aýyny nähili aýlandyryp goýberişimi. Ol bende henizem şol daşy günä göteren ýaly göterip ýörendir. (*Tilki hezil tapyp göwnühoşluk bilen ýylgyrýar*).

Goç (*Töweregine gözläp*). Ýoldaşlar, bir görsem, gep-gürrüň bilen Alagargadyr Kirpi dostumyz ýatdan çykyp barýar. (*Ol gapdaldan bir hyýary alýar-da, ony Kirpiň arkasyna dürtýär*). Kirpi, seniň hyýary gowy görýäniňi bilýän, ine, saňa hyýar. Äkit-de hezil et çagalaň bilen! Onsoňam, dost, saňa ýene bir aýtjak sözüň bar. Sen dost, ýene-de öňki kesbiňem goýma. Men bar, ýok diýme-de, bakjadanam gyrp-çyrp edibergin!

(*Hemmeler bir-birleriniň ýüzlerine seredişip ýylgyrjaklaşýarlar*).

Goç (*Alagarga ýüzlenip*). Dost, senem uly iş bitirdiň, howply habaram getirdiň, ýene-de ony alyp ýatmagyňam ýoluny tapdyň. Sendenem juda minnetdar. (Oňa elini salgap bakjany görkezýär). Şu ekiniň haýsy ýerine gonaryň diýseň, tarhansyň sen, rysgyňy tiribergin!

Alagarga (*Begençli pasyrdap*). Dost gepini senden eşitdim, Goç aga. Dost gepini senden eşitdim. Bor ahyryn şunuň ýaly goçlugam edibermek!

Goç (*Töweregine göz aýlap*). Ind-ä daşdan

dynylmagyna gatnaşanlaryň ady tutulman galany
ýok öýdýän?

It. Atlar atma-at tutuldy.

Pişik. Aý, ýokdur-la...

Kirpi (*Töwerege*). Goňşular, ýatlamaly bolsa,
bu işe gatnaşan ýene bir-ä galdy?

Goç. Kim ol?

Kirpi. Oňa Aýy daýy diýýärler. Ol balam
gowy görýändir welin, ýöne bal ýaly gawunlaram
halaýandyr...

Tilki. Dogrudanam, şolam bolmaly.

It. Onuň-da ady tutulsa gowy toý günü.

Goç (*Ynamly*). Tutarys onuň adyny.

Eşek. Aýyň paýyny bas araba, özüm ýüzugra
gowagynyň agzyna düşürip geçeyin!

Araba Aýy üçin gawun ýükleýärler.

Tilki. Şü-ýä bolaýdy.

Kirpi. Kemi galan dälidir.

SONY.

MAZMUNY

Şol bir gezek uçan it	7
Çölün deňiz günleri	189
Hekaýatlar we ertekiler	249
Howala	250
Çakgy	250
Mähirlige köşejik	252
İki öýüň güjügi.....	253
Gün doganlar.....	256
Ýok pasyl.....	258
Tyk-tyk	260
Towuk we horaz.....	261
Aýazbaba	262
Şeýdip aýdanyňda	265
Ýaz gelip.....	266
Aga bilen Aýazbaba	267
Agyr mesele	267
Ary	268
İki boýdaş berýoza	269
Gar adam.....	270
Gara öý.....	271
Gör, kime garaşylan ekeni	272
İki kärdeş	273
Ýyldyz ýygymy	273
Kartoşka nirede ösýär	274
Myhman	275
Ykbal haly	277
Ol otaga bir geç	278
Ýakymly duşuşyk.....	279
«A» alaňyň üstünde	280
Buýsanç.....	281
Bizden soraýar.....	282

Çary çopan	282
Doganlar.....	283
Erteki.....	284
Gämiler	285
Synag.....	287
Gawun bäbek	288
Özüň iýmeseň	289
Alaja.....	290
Taýçanak	291
Kapitan.....	293
Läle	294
Mähek daş.....	295
Nan.....	298
Deňiz	299
Taňňy.....	299
Şah çykanda gel!	300
Öýläňçi.....	301
Hadysa.....	302
Rahmanyň öýkesi.....	304
Tilkiniň ýüz birinji sapalagy.....	305
Şübhe.....	306
Türkmeniň ýaşyl Tugy	307
U-U-U-U	308
Batyrja gaýyk.....	309
Ýüzüni nurana-da gördüm-le.....	309
Watan gadyry	311
Ykbal hatary	312
Ýene-de bir, ýene-de bir... ..	313
Iň oňat oba.....	314
Baýdak	316
Şahyr	318
Güýçli.....	322
Gulpak.....	326

Gyranly babanyň erikleri we ýenekiler	328
Pobit daýy.....	336
Ilkinji başlik	342
Süýji gawun Waharman (<i>erteki pýesa</i>)	347
Mähek daş (<i>erteki pýesa</i>).....	395

AGAGELDI ALLANAZAROW

ÇÖLÜŇ DEŇİZ GÜNLERİ

(*Powestler, hekayatlar, ertekiler*)

II TOM

Redaktor	G. Gulbaýew
Suratçy	G. Okaýew
Dizaýn	D. Seýitgulyýew

Ýygnamaga berildi 16.04.2006
Çap etmäge rugsat edildi 10.11.2006. Ofset kagyzy.
Formaty 60/84 1/16. Çap listi 28.

«Hatdat» hususy çaphanasy. Magtymguly şaýoly, 198. A.